

SCI-CONF.COM.UA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATIONS IN HUMAN LIFE

**PROCEEDINGS OF III INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
SEPTEMBER 22-24, 2021**

**MANCHESTER
2021**

INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATIONS IN HUMAN LIFE

Proceedings of III International Scientific and Practical Conference

Manchester, United Kingdom

22-24 September 2021

Manchester, United Kingdom

2021

UDC 001.1

The 3rd International scientific and practical conference “International scientific innovations in human life” (September 22-24, 2021) Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 2021. 481 p.

ISBN 978-92-9472-195-2

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // International scientific innovations in human life. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom. 2021. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-international-scientific-innovations-in-human-life-22-24-sentyabrya-2021-goda-manchester-velikobritaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: manchester@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2021 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2021 Cognum Publishing House ®

©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Румянцев М. Г., Борисенко О. І., Ющук В. С.* 10
СОСНОВІ НАСАДЖЕННЯ СТЕПОВОЇ ЧАСТИНИ ХАРКІВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ: СТАН І ПРОДУКТИВНІСТЬ.

BIOLOGICAL SCIENCES

2. *Багацька Н. В., Глотка Л. І.* 18
ГЕНЕАЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙ ХЛОПЦІВ ІЗ СПРИЯТЛИВИМ
ТА НЕСПРИЯТЛИВИМ ПЕРЕБІГОМ ГІПОТАЛАМІЧНОГО СИНДРОМУ
ПУБЕРТАТНОГО ПЕРІОДУ.
3. *Сатторов Т. С., Хидиров Х. О., Мирзобаходурова Ш. Р.* 26
К ЭКОЛОГИИ, РАСПРОСТРАНЕНИЕ И ОХРАНЫ
СЕВЕРОАЗИАТСКИЙ ГЕККОНЧИК ТАДЖИКСКИЙ – (ALSOPHYLAX
TADJKIENETS GOLUBEV, 1979) В ТАДЖИКИСТАНЕ.
4. *Фіщук О. С.* 30
ПОРІВНЯЛЬНА МОРФОЛОГІЯ КВІТКИ *HIPPEASTRUM EVANSIAE*
(TRAUB & I.S.NELSON) Н.Е.МООРЕ (AMARYLLIDACEAE J. ST. - НІЛ).
5. *Ярема Ю. М., Нанинець М. В., Субота Г. М.* 33
ОКРЕМА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯКИХ ВИДІВ ЕНТОМОЛОГІЧНИХ
ШКІДНИКІВ ЛИСТЯНИХ ЛІСІВ НПП «СИНЕВИР».

MEDICAL SCIENCES

6. *Dronyk I. I., Shostenko A. A., Lopusniak L. Ya., Boichuk O. M.* 43
SCIENTIFIC CIRCUIT OF THE DEPARTMENT OF SURGICAL
DENTISTRY AND PERSONAL AND FACIAL SURGERY AS A KIND OF
RESEARCH WORK OF STUDENTS.
7. *Malyk N., Makarenko R.* 47
STATE OF PALLIATIVE AID IN NEONATOLOGY IN UKRAINE.
8. *Сидорчук Л. І., Міхеев А. О., Джуряк В. С., Ротар Д. В., Сидорчук І. Й.* 52
ВПЛИВ ОПОРТУНІСТИЧНОЇ МІКРОФЛОРИ НА ПОКАЗНИКИ
КЛІТИННОЇ ЛАНКИ СИСТЕМНОГО ІМУНІТЕТУ ЧОЛОВІКІВ З
ІНФЕКЦІЙНО-ЗАПАЛЬНИ ПРОЦЕСАМИ СЕЧОВИВІДНИХ ШЛЯХІВ ЗА
КАЛЬКУЛЬОЗНОГО ПІСЛОНЕФРИТУ.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

9. *Yerkhova A., Katynska M.* 60
A REVIEW OF THE POTENTIAL USE OF ENDOPHYTES IN THE
TREATMENT OF CANCER.

TECHNICAL SCIENCES

10. *Esedova Ayten Elovse* 70
INVESTIGATION OF THE EFFECT OF NANOPARTICLES ON THE
PROPERTIES OF ALKALINE-MINERAL ADHESIVES.

11. *Havenko S., Bernatsek V., Labetska M., Lozoviy A.-Yo.* 84
ANALYSIS OF INFLUENCING FACTORS ON THE IMPRINT'S QUALITY ON CARDBOARD WHEN MARKING PACKAGING.
12. *Voskoboinick V., Voskoboinyk O., Voskobiinyk A.* 88
FLOW STRUCTURE INSIDE CROSS-STREAMLINED SEMI-CYLINDRICAL CAVITY ON PLATE.
13. *Батыгин Ю. В., Ерѐмина Е. Ф., Шиндерук С. А., Чаплыгин Е. А., Гаврилова Т. В., Петручик Д. В.* 98
ЧИСЛЕННЫЕ ОЦЕНКИ ВЫХОДНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК РЕЗОНАНСНОГО УСИЛИТЕЛЯ РЕАКТИВНОЙ ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ МОЩНОСТИ.
14. *Шукунув О. А., Шапошник В. Ю., Яременко Д. М.* 108
ВИЗНАЧЕННЯ ДОПУСТИМОЇ ВАГИ ВАНТАЖУ ПРИ ЗМІЩЕННІ ЦЕНТРУ ВАГИ ПІД ЧАС ПЕРЕВЕЗЕННЯ БУНТІВ КАТАНОГО ДРОТУ.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

15. *Meytys V. Yu.* 115
INTELLIGENT INFORMATION TECHNOLOGY.
16. *Santoniy V., Budiianska L., Lepikh Ya.* 123
LASER-LOCATION SYSTEM OF NON-DESTRUCTIVE TESTING OF ELEMENTS OF AVIATION STRUCTURES AND EQUIPMENT.

PEDAGOGICAL SCIENCES

17. *Lunhol O. M., Ahisheva A. V.* 129
WORDWALL INTERACTIVE EXERCISES SERVICE AS A MEANS OF ASSESSING LEARNING ACHIEVEMENTS DURING DISTANCE LEARNING.
18. *Альохіна А. О.* 134
ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ.
19. *Безсонова О. К.* 138
РОЗВИТОК ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ: ПРОБЛЕМНИЙ АНАЛІЗ.
20. *Бешапошникова Т. В., Школьник С. Я., Данильченко Л. Т.* 142
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.
21. *Бодрова Д., Філатова Л. С.* 152
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА.
22. *Бурлака С. В.* 156
ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ЛІКУВАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПРИ РОБОТІ З ДІТЬМИ АУТИСТАМИ.
23. *Вернер О. Ю., Макарова О. В.* 159
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.

24.	Власенко Е. А., Федоров І. М. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРЕАТИВНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	166
25.	Денисова І. А. ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПРОФІЛЬ АСИМЕТРІЇ МОЗКУ ДИТИНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РЯД ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ.	172
26.	Дзинь Л. ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ «ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ» НА ТЕРЕНАХ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІЦІ.	181
27.	Дочинець Д. І., Гайдук Л. П. РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН ДОВУЗІВСЬКОГО ЕТАПУ НАВЧАННЯ.	186
28.	Лунак Н. М. ТЕХНІКА ПОСТАНОВКИ ЗАПИТАНЬ – ІНСТРУМЕНТ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ.	191
29.	Мариньоха Я. О. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МУЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.	197
30.	Овчарова І. А., Капте І. А., Бившева Т. Ф. МІЖОСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ В ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.	203
31.	Пасечник С. В. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ.	209
32.	Пасько Т. В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ.	219
33.	Полєвікова О. Б., Макарова А. П. БЛОКИ ДЬСНЕСА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ МАТЕМАТИЧНОГО Й МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ.	223
34.	Преор І. Д. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.	229
35.	Рябченко Н. А. ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ 5-ГО РОКУ ЖИТТЯ.	236
36.	Сідельнікова А. А. ВИКОРИСТАННЯ ФОТОГРАФІЇ В СУЧАСНИХ МЕДІАТЕХНОЛОГІЯХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.	244
37.	Снедкова Л. А., Снедков А. І. ФОРМИ І МЕТОДИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ.	248

38. *Соха Н. В.* 253
БІЛІНГВІЗМ ЯК ОДНА З ПРИЧИН МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ.
39. *Столярова І. С.* 261
ПРОБЛЕМИ УЗАГАЛЬНЕННЯ І ДЕТАЛІЗАЦІЇ В РОБОТІ НАД УЧБОВИМ НАТЮРМОРТОМ.
40. *Ульянова В. С., Федорченко О. В., Полинко Я. Р.* 265
ВИКОРИСТАННЯ ІКТ В НАВЧАННІ ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЛИВИХ НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.
41. *Шетеля Н. І.* 272
АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.
42. *Шнілева В. О.* 278
ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СЕРЖАНТА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

43. *Slobodianiuk H. A.* 283
MODELS OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE COUNTRIES OF WESTERN EUROPE AND THE USA.
44. *Чекстере О. Ю.* 289
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕГОЦЕНТРИЗМУ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

45. *Ядловська О. С., Дубовик А. П.* 296
РОЗВИТОК ГЕНДЕРНИХ ІНІЦІАТИВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В МІСТІ ОДЕСА.

ART

46. *Адлуцький Г. В., Калашник М. П.* 302
ВИКОРИСТАННЯ ПРАВОЇ ПЕДАЛІ У ДОБРЕ ТЕМПЕРОВАНОМУ КЛАВИРІ Й. С. БАХА.

HISTORICAL SCIENCES

47. *Солтанова Н. Б.* 306
АЗЕРБАЙДЖАН – ОДИН ИЗ ДРЕВНИХ ОЧАГОВ ЦИВИЛІЗАЦІИ.
48. *Чмихало Г. Г., Квятковський Р. В.* 313
КОНФЛІКТ В НАГІРНОМУ КАРАБАХУ ВІД ВИТОКІВ ДО СУЧАСНОСТІ.

LITERATURE

49. *Вельган О. В., Дучимінська Г. Ю.* 324
ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ГУМАНІТАРНОГО ДИСКУРСУ.

50. *Дубравська З. Р.* 332
АВТОР ТА АДРЕСАТ ЯК ІМПЛІЦИТНІ КОМПОНЕНТИ ЗМІСТУ
ТЕКСТУ.

POLITICAL SCIENCES

51. *Babina V. O., Myrhorodska O. O.* 338
MODERN ASPECTS OF REGIONALIZATION IN INTERNATIONAL
RELATIONS.

PHILOLOGICAL SCIENCES

52. *Rizhnyak O., Bilousova Ju., Kobzar I.* 344
EXTRALINGUISTIC FACTORS OF CHANGES IN MODERN
PHARMACEUTICAL TERMINOLOGY.
53. *Дейнека С. О., Сосої Г. С.* 347
ВПЛИВ ОЦІНЮВАННЯ НА МОТИВАЦІЮ ДО ВИВЧЕННЯ
ІНОЗЕМНИХ МОВ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.
54. *Дмитрошкін Д. Е.* 352
СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ СПОРТИВНИХ
КОМПОЗИТИВ ЗА МЕЖАМИ СПОРТИВНОГО ДИСКУРСУ.
55. *Луценко Л. О., Яницький Є. І.* 362
ДО ВИТОКІВ ПОНЯТТЯ ЕМФАЗИ.
56. *Новікова О. О.* 365
ПРОБЛЕМА МОВНОЇ МІКСАЦІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ
ПРОСТОРІ.
57. *Пащук Р. І., Васильєва Г. Й., Максименко О. В.* 375
ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ
ПЕРЕКОНАННЯ.
58. *Скрябіна В. Б.* 383
SOCIOLINGUISTIC ASPECTS OF TRANSLATING NEWS HEADLINES.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

59. *Zviagina Alice* 385
THE EXPERIENCE OF PERCEPTION OF THE ONTOLOGICAL IMAGE OF
DEMOCRACY AND ITS RECEPTION IN THE XXI CENTURY.

ECONOMIC SCIENCES

60. *Gambashidze T., Telia K.* 393
PECULIARITIES OF PERSONNEL MANAGEMENT OF
TRANSNATIONAL COMPANIES.
61. *Ivanov S.* 398
THE FORECAST MODEL IN A MULTIDIMENSIONAL ECONOMY.
62. *Sereda V., Khrystiuk Yu.* 403
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE "GREEN FINANCING
INTERNATIONAL MARKET" IN UKRAINE.

63. **Біленська М. М.** 412
ВНУТРІШНЯ ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД АДАПТАЦІЇ ВПО.
64. **Жученко В. Г., Василенко С. О.** 418
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В КОНЦЕПЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ «АКАДЕМІЇ ГОСТИННОСТІ».
65. **Овсчкіна О. А., Маслош О. В.** 422
ГЛОБАЛЬНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАН ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ.
66. **Тищенко С. І., Андрющенко Я. Е.** 427
КОМУНІКАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ МОДЕЛЮВАННЯ ІМІДЖУ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.
67. **Швець Г. О.** 430
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ОДИН З ФАКТОРІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.
68. **Юхименко П. І., Рибак Н. О., Баздуганов О. С., Самар Н. В.** 439
НОВІ ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ПАРТНЕРСТВА ДЕРЖАВИ І БІЗНЕСУ НА РИНКОВИХ ОСНОВАХ.

LEGAL SCIENCES

69. **Микулець В. Ю.** 448
ПОНЯТТЯ «ЦИВІЛЬНИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ КОНТРОЛЬ»: ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ У СФЕРУ МИТНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ.
70. **Мухитдинова Ф. А.** 454
ЗНАЧЕНИЕ ИДЕЙНО-ЭСТЕТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ГАФУРА ГУЛЯМА ДЛЯ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ.
71. **Токарева В. І., Василевич В. Ю.** 464
РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА - ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК МЕНЕДЖМЕНТУ В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.
72. **Яремчук В. О.** 473
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗНАННЯ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ У РОБОТІ СЛІДЧОГО.
73. **Ярова Д. В., Левчук М. В.** 475
ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВДРУЖНОСТІ НАЦІЙ (ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ).

AGRICULTURAL SCIENCES

УДК 630

СОСНОВІ НАСАДЖЕННЯ СТЕПОВОЇ ЧАСТИНИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТАН І ПРОДУКТИВНІСТЬ

Румянцев Максим Григорович

к.с.-г.н.,

с.н.с. лабораторії лісових культур і агролісомеліорації,

Борисенко Олександр Ігорович

к.с.-г.н., завідувач лабораторії

нових інформаційних технологій,

Ющик Віта Сергіївна

м.н.с. лабораторії лісових культур і агролісомеліорації,

Український науково-дослідний інститут
лісового господарства та агролісомеліорації

імені Г. М. Висоцького

м. Харків, Україна

Анотація. За матеріалами лісовпорядкування проаналізовано розподіл площі вкритих лісовою рослинністю ділянок Харківської області за переважаючими деревними породами, а також соснових насаджень у межах степової частини області в розрізі лісогосподарських підприємств за походженням, повнотою, класами бонітету, групами віку, типами умов місцезростання. Досліджено продуктивність соснових насаджень в переважаючих типах умов місцезростання.

Ключові слова. сосна звичайна (*Pinus sylvestris* L.), лісівничо-таксаційні показники, походження насаджень, продуктивність насаджень, група віку.

Сосна звичайна (*Pinus sylvestris* L.) – один із найпоширеніших деревних видів як у лісах Європи [1, с. 176; 2, с. 104; 3, с. 21], так й України [4, с. 4; 5, с.

70]. У лісах України соснові насадження є найпоширенішими та займають 33 % від загальної площі [4, с. 4]. Соснові ліси виконують важливі кліматорегулюючі, середовищезахисні, рекреаційно-оздоровчі та інші корисні функції, а також задовольняють потреби народного господарства в деревині та інших продуктах лісу.

У Харківській області соснові насадження є менш поширеними, ніж дубові, та займають 33 % (близько 95 тис. га) від загальної площі лісів області. Завдяки своєму територіальному розміщенню (в межах двох природних зон – лісостепової та степової) адміністративна область є цінним об'єктом для проведення наукових досліджень, в тому числі, й аналізу сучасного стану та продуктивності соснових насаджень для розроблення рекомендацій з ведення лісового господарства на засадах наближеного до природи лісівництва.

Під час проведення відповідних господарських заходів у соснових лісах необхідно враховувати їхній сучасний стан. *Мета роботи* – дослідження сучасного стану, лісівничо-таксаційних показників і продуктивності соснових насаджень в межах степової частини Харківської області. У роботі використано матеріали лісовпорядкування – повидільну таксаційну базу даних соснових насаджень виробничого об'єднання «Укрдержліспроєкт» станом на 01.01.2017. Для аналізу було взято вибірку виділів (майже 34 тис. шт.), де сосна звичайна є головною породою. Загальна площа досліджуваних соснових насаджень Харківської області становить 95 тис. га, у тому числі в межах степової частини – 54,8 тис. га. Дослідженнями охоплено соснові насадження Харківського обласного управління лісового та мисливського господарства в межах 5 державних підприємств (ДП) лісового господарства (ЛГ). Лісовий фонд ДП «Балаклійське ЛГ», ДП «Ізюмське ЛГ», ДП «Красноградське ЛГ» і ДП «Куп'янське ЛГ» повністю знаходиться в межах степової зони області, а ДП «Зміївське ЛГ» – лише частково. Динаміку продуктивності соснових насаджень встановлювали за десятирічними класами віку шляхом визначення поліноміальних функцій із подальшим розрахунком на їх основі абсолютних значень запасу.

Віднесення соснових насаджень до лісостепової та степової зон проведено у відповідності із комплексним лісогосподарським районуванням [6, с. 12–13] з точністю до лісництва. Загальна площа вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок Харківської області (станом на 01.01.2017) становить 287 тис. га. Загальний запас насаджень сягає 74,6 млн м³. Найбільшу частку площі займають дубові насадження – 53,1 %, частка площі, зайнятої сосновими насадженнями, становить 33,1 %, робінієвими та ясеневими насадженнями – по 2,5 %, інших порід – 8,8 % від загальної площі. Подібною є ситуація із розподілом насаджень за запасом деревини (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл площі та запасу вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок Харківської області за переважаючими породами

Порода	Площа		Запас		
	га	%	тис.м ³	%	на 1 га, м ³
Дуб звичайний (<i>Quercus robur</i> L.)	152372	53,1	38106,9	51,1	250
Сосна звичайна (<i>Pinus sylvestris</i> L.)	95006	33,1	28545,6	38,2	300
Робінія псевдоакація (<i>Robinia pseudoacacia</i> L.)	7279	2,5	948,2	1,3	130
Ясен звичайний (<i>Fraxinus excelsior</i> L.)	7194	2,5	1791,9	2,4	249
Інші породи	25155	8,8	5237,0	7,0	208
Разом	287006	100	74629,6	100	260

Харківська область розташована в межах двох природних зон: лісостепової та степової. Розподіл соснових насаджень за природними зонами свідчить, що 57,7 % (54834 га) сосняків зосереджено в межах степової зони, а 42,3 % (40172 га) – лісостепової зони. Запас сосняків розподілений наступним чином: 53,3 %, або 15213,6 тис. м³ – зосереджено в межах степової зони, а 46,7 %, або 13332,0 тис. м³ – в лісостепової зони. У степовій частині області найбільша площа сосняків зосереджена в ДП «Ізюмське ЛГ» – 26853 га, або 49,0 % від загальної площі соснових насаджень, а найменша – у ДП «Зміївське ЛГ» (лісовий фонд, що територіально розміщений у степовій зоні області) – 273 га, або 0,5 % відповідно.

Середній запас стовбурової деревини соснових насаджень в степовій

частині сягає $277 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$. Найбільше його значення відмічено в ДП «Куп'янське ЛГ» ($300 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$), а найменше ($218 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$) – у ДП «Зміївське ЛГ». Загалом по області запас сосняків є дещо вищим і становить $300 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$ (табл.2).

Таблиця 2

Розподіл площі та запасу соснових насаджень степової частини

Харківської області в розрізі державних підприємств лісового господарства

Державне підприємство	Площа		Запас		
	га	%	тис.м ³	%	на 1 га, м ³
ДП «Балаклійське ЛГ»	9238	16,8	2299,1	15,1	249
ДП «Зміївське ЛГ»	273	0,5	59,6	0,4	218
ДП «Ізюмське ЛГ»	26853	49,0	7334,0	48,2	273
ДП «Красноградське ЛГ»	5688	10,4	1689,5	11,1	297
ДП «Куп'янське ЛГ»	12782	23,3	3831,4	25,2	300
Разом	54834	100	15213,6	100	277

Серед соснових лісів регіону досліджень суттєво переважають насадження штучного походження, частка яких сягає 92,0 % (50366 га) від загальної площі, відповідно частка насаджень природного походження становить 8,0 % (4468 га). Найбільшу площу природних сосняків виявлено у ДП «Ізюмське ЛГ», частка яких становить 71,4 % (3190 га) від загальної площі, а найменшу – у ДП «Зміївське ЛГ» – лише 0,3 % (13 га) (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл площі соснових насаджень степової частини Харківської області за походженням в розрізі державних підприємств лісового господарства

Державне підприємство	Природне		Штучне		Разом	
	га	%	га	%	га	%
ДП «Балаклійське ЛГ»	532	11,9	8707	17,3	9238	16,8
ДП «Зміївське ЛГ»	13	0,3	260	0,5	273	0,5
ДП «Ізюмське ЛГ»	3190	71,4	23662	47,0	26853	49,0
ДП «Красноградське ЛГ»	113	2,5	5575	11,1	5688	10,4
ДП «Куп'янське ЛГ»	620	13,9	12162	24,1	12782	23,3
Разом	4468	100	50366	100	54834	100

Ведення лісового господарства в соснових лісах має бути спрямоване на формування та збільшення частки насаджень природного походження, які є стійкішими та довговічнішими в порівнянні зі штучно створеними

насадженнями. Для цього доцільно впроваджувати лісогосподарські заходи, спрямовані на природне насіннєве відновлення соснових лісів.

Найбільші площі соснових насаджень ростуть в умовах свіжого субору та свіжого бору, частка яких становить 48,2 % (26430 га) та 23,6 % (12929 га) від загальної площі. Доволі значна частка сосняків зосереджена також в умовах свіжого сугрудю – 10,3 % (5650 га).

Важливими характеристиками загального стану лісів є показники, що характеризують вікову структуру лісового фонду, а також їхню продуктивність (повнота та клас бонітету).

Результати аналізу щодо розподілу площ соснових насаджень за віковими групами свідчать про суттєве переважання середньовікових насаджень, частка яких сягає 56,1 % (30735 га) від загальної площі. Значною є частка пристиглих і стиглих сосняків природного походження – 41,3 % (1844 га) та 23,6 % (1053 га) відповідно. Серед соснових насаджень штучного походження відмічено доволі значну частку молодняків – 24,5 % (12350 га), що є майже в два–три рази вищою в порівнянні із насадженнями природного походження (табл.4).

Таблиця 4

Розподіл площі соснових насаджень степової частини Харківської області за групами віку

Групи віку	Природне		Штучне		Разом	
	га	%	га	%	га	%
Молодняки	400	9,0	12350	24,5	12750	23,3
Середньовікові	1092	24,4	29643	58,9	30735	56,1
Пристиглі	1844	41,3	7637	15,2	9481	17,3
Стигли	1053	23,6	736	1,5	1789	3,3
Перестійні	80	1,7	–	–	80	0,1
Разом соснових насаджень	4468	100	50366	100	54834	100

Це пов'язано із особливостями ведення лісового господарства в соснових лісах – створення лісових культур на суцільних зрубках, утворених після проведення суцільних санітарних рубок та рубок головного користування в лісах, де вони дозволені. Ці особливості обумовлюють зменшення площ природних насаджень.

У степовій частині Харківської області переважають соснові насадження з повнотою 0,7–0,8, частка площі яких сягає 66,3 % (36372 га). Доволі значною є частка площі насаджень з повнотою 0,9 і вище – 20,8 % (11419 га) і зовсім незначною частка насаджень із повнотою 0,4 і менше – 0,2 % (103 га).

Суттєве переважання за площею мають соснові насадження, що ростуть за I–II класами бонітету, незалежно від їхнього походження. Частка таких насаджень від загальної площі становить 78,3 % (42955га). Частка соснових насаджень Ia і вище класів бонітету становить 10,3 % (5658га), а насаджень IV і нижче класів бонітету – 1,5 % (804га).

Важливо враховувати особливості динаміки продуктивності різних за походженням соснових насаджень, що ростуть у найбільш поширених типах умов місцезростання. Ці особливості досліджено залежно від віку соснових насаджень (A , років) та їхнього походження. Динаміку запасів модальних сосняків (M , $\text{м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$) добре апроксимують визначені поліноміальні функції третього порядку ($R^2=0,97\text{--}0,99$) (табл. 5).

Таблиця 5

Залежність від віку запасів модальних сосняків степової частини Харківської області в розрізі походження та типів умов місцезростання

Походження	ТУМ	Рівняння функцій	R^2
Природне	A_2	$M = -0,645 \times A^3 + 8,5673 \times A^2 + 13,218 \times A$	0,98
	B_2	$M = -0,7161 \times A^3 + 8,9052 \times A^2 + 18,63 \times A$	0,97
Штучне	A_2	$M = -0,7457 \times A^3 + 10,395 \times A^2 + 7,558 \times A$	0,99
	B_2	$M = -0,7824 \times A^3 + 10,077 \times A^2 + 18,38 \times A$	0,97

Результати проведеного аналізу динаміки продуктивності соснових насаджень свідчать, що найбільший їхній запас відмічено в X класі віку незалежно від походження та типу умов місцезростання. Так, запас штучних сосняків в умовах свіжого субору сягає $409 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$, а природних – $361 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$. В умовах свіжого бору запас штучних сосняків сягає $369 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$, а природних – $344 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$. Починаючи із XI класу віку запас сосняків незалежно від походження та типу умов місцезростання поступово зменшується (рис.1).

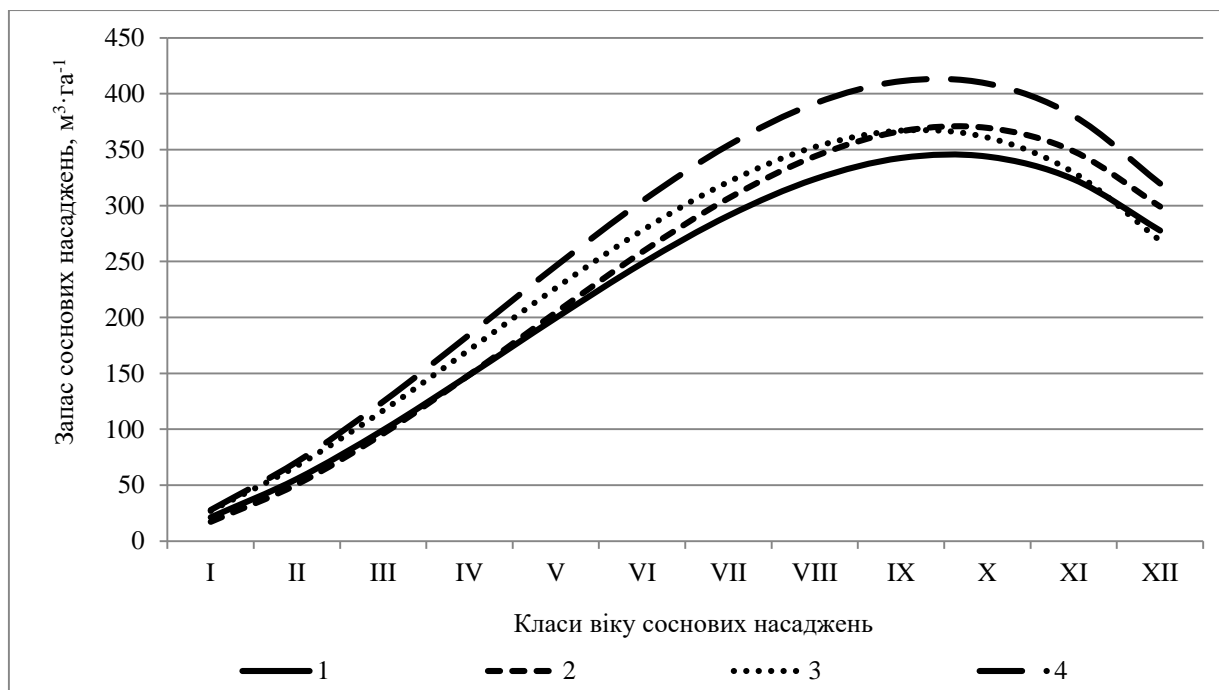

Рис. 1. Динаміка продуктивності соснових насаджень в межах степової частини Харківської області в розрізі походження і типів умов місцезростання (1 – природних сосняків в умовах свіжого бору; 2 – штучних сосняків в умовах свіжого бору; 3 – природних сосняків в умовах свіжого субору; 4 – штучних сосняків в умовах свіжого субору)

Отримані результати щодо розподілу площ соснових насаджень степової частини Харківської області за лісівничо-таксаційними показниками, зокрема походженням, класами бонітету та продуктивністю, доцільно використовувати під час обґрунтування й уточнення віків стиглості.

Природно-кліматичні умови степової частини Харківської області загалом є сприятливими для успішного росту цінних соснових насаджень, оскільки близько 80 % таких насаджень у регіоні ростуть за I–II класом бонітету та майже 70 % – мають повноту в межах 0,7–0,8. Проте вікова структура сосняків є розбалансованою – суттєво за площею (майже 60 %) переважають середньовікові насадження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Lundqvist L., Aahlström M. A., Axelsson E. P., Mörling T., Valinger E. Multilayered Scots pine forests in boreal Sweden result from mass regeneration and

size stratification // *Forest Ecology and Management*. – 2019. – Vol. 441. – P. 176–181. <https://doi.org/10.1016/j.foreco.2019.03.044>.

2. Brichta J., Bílek L., Linda R., Vítámvás J. Does shelterwood regeneration on natural Scots pine sites under changing environmental conditions represent a viable alternative to traditional clear-cut management? // *Central European Forestry Journal*. – 2020. – Vol. 66. – P. 104–115. <https://doi.org/10.2478/forj-2020-0014>.

3. Plintsev, A., Soldatova, D., Bogdanov, A., Koptev, S., Tretyakov, S. Growth and structure of pre-mature mixed stands of Scots pine created by direct seeding in the boreal zone // *Journal of Forest Science*. – 2021. – Vol. 67. – P. 21–35. <https://doi.org/10.17221/70/2020-JFS>.

4. Ткач В. П., Кобець О. В., Румянцев М. Г. Використання лісорослинного потенціалу лісами України // *Лісівництво і агролісомеліорація*. – 2018. – Вип. 132. – С. 3–12. <https://doi.org/10.33220/1026-3365.132.2018.3>.

5. Ткач В. П., Мешкова В. Л. Сучасні проблеми формування та відтворення біологічно стійких соснових лісів України в умовах зміни клімату. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Соснові ліси: сучасний стан, існуючі проблеми та шляхи їх вирішення» (12–13 червня 2019 року, м. Київ, Україна). – Х.: Планета-прінт, 2019. – С. 70–77.

6. Генсірук С. А., Шевченко С. В., Бондар В. С. та ін. Комплексне лісогосподарське районування України та Молдови. – К.: Наукова думка, 1981. – 360 с.

BIOLOGICAL SCIENCES

УДК 616.692-039.12-053.6:575.1

ГЕНЕАЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙ ХЛОПЦІВ ІЗ СПРИЯТЛИВИМ ТА НЕСПРИЯТЛИВИМ ПЕРЕБІГОМ ГІПОТАЛАМІЧНОГО СИНДРОМУ ПУБЕРТАТНОГО ПЕРІОДУ

Багацька Наталія Василівна

д.б.н, професор,
завідувач лабораторії медичної генетики,
професор кафедри генетики і цитології
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Глотка Людмила Іванівна

к.б.н., с.н.с. лабораторії медичної генетики
ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України»,
м. Харків, Україна

Анотація. На підставі генеалогічного аналізу, проведеного в сім'ях хлопців із сприятливим та несприятливим перебігом гіпоталамічного синдрому пубертатного періоду (ГСПП), визначено негативні середовищні чинники: патологічний перебіг вагітності у матерів, несприятливі умови праці матерів до настання вагітності; закриті черепно-мозкові травми, часті тонзиліти та інфекційні хвороби у хлопців. Встановлено сімейне накопичення гіпертонічної хвороби, ожиріння, цукрового діабету 2 типу в родичів I–III ступенів спорідненості з пробандом.

Ключові слова: гіпоталамічний синдром, хлопці, родоводи, спадковість, середовище.

На цей час спостерігається зростання ендокринної патології в осіб молодого віку. Гіпоталамічний синдром пубертатного періоду (ГСПП) є одним

з найчастіших захворювань, що пов'язане з дисфункцією гіпоталамуса та формуванням гормонально-метаболических порушень [1]. Цікаво, що ГСПП у підлітковому віці супроводжується порушенням функції практично всіх ендокринних залоз, змінами чутливості тканин до гормонального впливу, відхиленнями у ліпідному, вуглеводному, білковому обміні, які погіршують якість життя підлітка, його працездатність та рівень соціальної адаптації, а при прогресуванні можуть призвести до формування гіпертонічної хвороби (ГХ), атеросклерозу, цукрового діабету (ЦД) 2 типу [2, 3].

Необхідно відзначити, що у більшості хворих по закінченню пубертатного періоду зберігається нейроендокринна форма гіпоталамічного синдрому: прогресує ожиріння, спостерігаються коливання артеріального тиску з розвитком як артеріальної гіпертензії, так і гіпотонії, посилюються ознаки лікворної гіпертензії [4]. Існує думка, що ГСПП у хлопців є можливим предиктором метаболічного синдрому (МС) дорослих.

Вважається, що виникнення метаболічних порушень може обумовлюватися поліморфізмом багатьох генів [5]. Майже у половини хлопців із ГСПП вже в дитячому віці формуються провідні ознаки МС дорослих: абдомінальне ожиріння, інсулінорезистентність, артеріальна гіпертензія, дисліпопротеїдемія [6, 7]. Ї дотепер не існує єдиної думки щодо причин виникнення і подальшого перебігу захворювання.

Мета дослідження. Визначити негативні чинники середовища і спадковості в родах хлопців із гіпоталамічним синдромом пубертатного періоду.

Матеріали і методи. Для встановлення факту спадкової схильності до ГСПП та виявлення негативних чинників середовища у пробандів вивчено 152 родоводи (54 – із сприятливим (перша група) та 98 – із несприятливим перебігом ГСПП (друга група)) з послідовним проведенням генеалогічного аналізу. Статистичні розрахунки здійснювали із застосуванням прикладного пакету програм Excel, SPSS Statistics 17,0 [8].

Результати та їх обговорення. Згідно генеалогічного аналізу,

проведеного в сім'ях хлопців у залежності від перебігу ГСПП, встановлено, що у майбутніх батьків хворих із сприятливим перебігом ГСПП у 18,4 % випадків до настання вагітності пробандом відмічалася виробнича шкідливість (робота на індустріальних виробництвах, сільському хазяйстві, з іонізуючим випромінюванням), що не відрізнялося від частоти шкідливих умов праці у батьків хлопців із несприятливим перебігом захворювання (22,6%). Але в сім'ях хлопців другої групи шкідливі умови роботи у матерів визначалися у 2,5 рази частіше порівняно з такими умовами у матерів пробандів першої групи (26,0 % при несприятливому та 10,5 % при сприятливому перебізі відповідно, $p < 0,05$).

Серед обстежених осіб сильний емоційний стрес у період вагітності відмічався у 34,2 % матерів пробандів першої та у 24,7 % другої групи ($p > 0,05$). Патологічний перебіг вагітності реєструвався практично з однаковою частотою (у 57,9 % матерів першої та у 49,3 % матерів другої групи); причому гестози I половини вагітності визначалися у 23,7 % матерів хлопців першої групи та у 10,9% матерів хлопців із групи порівняння; але гестози II половини вагітності виявлялися у 5,3% матерів хворих із сприятливим перебігом та у 13,7% – із несприятливим перебігом; гестози протягом усієї вагітності – у 13,2% матерів першої групи та у 15,1% матерів другої групи відповідно.

Встановили, що у 39,5% матерів першої та 46,6% матерів другої групи відмічались різні ускладнення протягом пологів (слабкість пологової діяльності, що вимагала стимуляції або оперативної допомоги породіллям, пологова травма, передчасне відшарування плаценти та інші). При цьому у 12,3% хлопчиків із несприятливим перебігом ГСПП реєструвався дистрес-синдром за повної відсутності цього ускладнення у новонароджених першої групи ($p < 0,01$).

Серед обстежених підлітків із ГСПП у неповних сім'ях виховувались 26,3% хлопців із сприятливим перебігом і 21,9% – з групи порівняння, що вдвічі перевищує частоту неповних сімей порівняно з батьками, мешканцями м. Харкова; при сприятливому перебізі ГСПП матері пробандів взагалі не вживали

алкоголю (13,2% – батьків); при несприятливому перебізі – одна мати зловживала горілчано-лікерними виробами та 13,7 % батьків, що свідчило про значне переважання зловживанням алкоголем батьками хлопців порівняно з матерями ($p < 0,001$) в обох групах порівняння.

Відомо, що тяжкі інфекції та черепно-мозкові травми у хлопчиків можуть призводити до патологічних змін в гіпоталамусі та викликати порушення у його функціонуванні. Дитячі інфекційні захворювання відмічалися в анамнезі 94,4% пробандів із сприятливим перебігом та 100% підлітків із несприятливим перебігом ГСПП. Причому в 60,3% хлопців із несприятливим перебігом ГСПП частіше реєструвалася вітряна віспа (у 23,7% хворих першої групи, $p < 0,001$), також при несприятливому перебізі частіше реєструвалися бронхіти (21,9% проти 2,6% при сприятливому перебізі, $p < 0,001$). Слід відзначити, що епідемічний паротит також частіше реєструвався у хлопців із несприятливим перебігом ГСПП порівняно з хворими із сприятливим перебігом (10,9%, $p < 0,01$). Закриті черепно-мозкових травми у хворих двох груп порівняння визначалися практично з однаковою частотою (15,8% при сприятливому та 24,7% при несприятливому перебізі).

Отже, на підставі досліджень, проведених в сім'ях хлопців з урахуванням перебігу ГСПП (сприятливого та несприятливого), до чинників середовища, які можуть спричиняти негативний вплив на перебіг захворювання, можна віднести такі ускладнення, як патологічний перебіг вагітності у матері; дистрес-синдром, часті бронхіти, епідемічний паротит, вітряна віспа у хлопців; професійна шкідливість, яка мала місце у матері до народження дитини; зловживання батьків алкоголем.

Враховуючи, що ГСПП у хлопців при прогресуванні може призвести до формування ГХ, атеросклерозу, ЦД 2 типу, нами було проведено генеалогічне дослідження в сім'ях хворих, яке дозволило встановити, що серед родичів I ступеня спорідненості частіше визначалося ожиріння в сім'ях із несприятливим перебігом захворювання (табл.1).

Таблиця 1

Частота мультифакторної патології у родичів I ступеня спорідненості із сприятливим та несприятливим перебігом ГСПП

Патологія, що зустрічалась в родовах родичів пробандів	I ступінь спорідненості з пробандом				Вірогідність (P)
	Родичі хворих				
	першої групи		другої групи		
	n=95		n=196		
	n	%	n	%	
Ожиріння	20	21,1	69	35,2	<0,01
ГХ	24	25,3	61	31,1	>0,05
ЦД 2 типу	2	2,1	5	2,5	>0,05

Порівнюючи частоту визначення неінфекційних захворювань серед родичів II ступеня спорідненості (табл. 2) виявили, що вірогідні відмінності визначено у частоті гіпертонічної хвороби ($p < 0,001$) у родичів пробандів із несприятливим перебігом.

Таблиця 2

Частота мультифакторної патології у родичів II ступеня спорідненості із сприятливим та несприятливим перебігом ГСПП

Патологія, що зустрічалась в родовах родичів пробандів	II ступінь спорідненості з пробандом				Вірогідність (P)
	Родичі хворих				
	першої групи		другої групи		
	n=483		n=904		
	n	%	n	%	
Ожиріння	61	12,6	112	12,4	>0,05
ГХ	64	3,1	130	14,4	<0,001
ЦД2 типу	11	2,3	25	2,8	>0,05

У родичів III ступеня спорідненості вірогідно частіше реєструвалося ожиріння при несприятливому перебізі захворювання (табл.3).

Частота мультифакторної патології у родичів III ступеня спорідненості із сприятливим та несприятливим перебігом ГСПП

Патологія, що зустрічалась в родах родичів пробандів	III ступінь спорідненості з пробандом				
	Родичі хворих				Вірогідність (P)
	першої групи		другої групи		
	n=274		n=510		
	n	%	n	%	
Ожиріння	4	1,5	26	5,1	<0,01
ГХ	13	4,7	12	2,4	>0,05
ЦД 2 типу	8	2,9	5	0,9	>0,05

Узагальнюючи дані, отримані в сім'ях хлопців з різним перебігом ГСПП, визначили чинники середовища, які можуть спричиняти негативний вплив на перебіг захворювання: професійна шкідливість у матері до народження дитини; зловживання батьків алкоголем; патологічний перебіг вагітності у матері; дистрес-синдром, часті бронхіти, епідемічний паротит та вітряна віспа у хлопців. Виявлено сімейне накопичення неінфекційних захворювань в родах хворих хлопців: ожиріння, ГХ, ЦД 2 типу. У родичів I ступеня спорідненості хлопців із несприятливим перебігом ГСПП визначено вірогідне підвищення частоти ожиріння (35,2%, $p < 0,001$); у родичів II ступеня спорідненості – гіпертонічної хвороби (14,4%, $p < 0,001$); у родичів III ступеня спорідненості – ожиріння (5,1%, $p < 0,01$).

Таким чином, аналізуючи отримані нами результати, слід визначити, що проблема гіпоталамічного синдрому пубертатного періоду хлопців, є надзвичайно актуальною і своєчасною. Згідно результатів, отриманих іншими дослідниками, провокуючими факторами ГСПП можуть бути хронічні інфекції, перенесені в підлітковому віці, дитячі інфекції (вітряна віспа, кір, скарлатина), паління, алкоголь, токсикоманія [2, 3]. Слід враховувати й хронічний стрес, надзвичайне психологічне та фізичне навантаження, недосипання дитини, що сприяють розвитку нейроендокринних розладів. Вагому роль має й наявність

черепно-мозкових травм у підлітка, які можуть призводити до порушення функції гіпоталамусу, що спостерігалось і в нашому дослідженні. За наявності у пацієнтів обтяженого сімейного анамнезу щодо ожиріння, ГХ, ЦД 2 типу необхідно включити їх у групу високого ризику щодо формування ГСПП, що потребує медичного супроводу та проведення своєчасних профілактичних заходів.

Висновки. Визначено, що в сім'ях хлопців з урахуванням перебігу ГСПП (сприятливого та несприятливого), до чинників середовища, які можуть спричинити негативний вплив на перебіг захворювання, можна віднести такі ускладнення, як патологічний перебіг вагітності у матері; дистрес-синдром, часті бронхіти, епідемічний паротит, вітряна віспа у хлопців; професійна шкідливість, яка мала місце у матері до народження дитини; зловживання батьків алкоголем. В сім'ях хлопців з різним перебігом ГСПП встановлено сімейне накопичення неінфекційних захворювань, а саме: ожиріння, ГХ, ЦД 2 типу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Болотова Н. В., Лазебникова С. В., Аверьянов А. П. Особенности формирования метаболического синдрома у детей и подростков // Педиатрия. – 2007. – Т. 87, № 3. – С. 35-39.
2. Плехова О. І., Хижняк О. О., Багацька Н. В., Турчина С. І., Косовцова Г. В., Кашкалда Д. А., Деменкова І. Г., Левчук Л. П., Михановська Н. Г. Гіпоталамічний синдром пубертатного періоду у хлопців. Клініка, діагностика, прогнозування перебігу, лікування: метод. рек. – Харків, 2005. – 24 с.
3. Шлімкевич І. В. Клінічна картина гіпоталамічного синдрому пубертатного періоду у дітей та підлітків // Дитячий лікар. – 2015. – № 2 (39). – С. 23-26.
4. Лузьянина Г. А. Гипоталамический синдром пубертатного периода: учеб. пособие. – Хабаровск, 2015. – 72 с.

5. Lee-Ming Chuang Human genetics of the metabolic syndrome // Asia Pac. J. Clin. Nutr. – 2008. – Vol. 17, S 1. – P. 43-46.

6. Церцвадзе Л. К., Авдеева М. В., Щеглова Л. В., Василенко В. С. Особенности гормонального и кардиометаболического профиля у юношей с гипоталамическим синдромом позднего пубертатного периода // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 4; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=29064>.

7. Вербовой А. Ф., Вербовая Н.И., Долгих Ю. А. Ожирение – основа метаболического синдрома // Ожирение и метаболизм. – 2021. – Т.18, №2. – С.142-149. <https://doi.org/10.14341/omet12707>.

8. Атраментова Л. А., Утевская О. М. Статистические методы в биологии. – Горловка, 2008. – 247 с.

УДК 598-1(470)

**К ЭКОЛОГИИ, РАСПРОСТРАНЕНИЕ И ОХРАНЫ
СЕВЕРОАЗИАТСКИЙ ГЕККОНЧИК ТАДЖИКСКИЙ – (ALSOPHYLAX
TADJIKIENETS GOLUBEV, 1979) В ТАДЖИКИСТАНЕ**

Сатторов Тохирджон Сатторович

д.б.н. профессор

Таджикский государственный

Педагогический Университет

имена Садриддин Айни г. Душанбе

Хидиров Худойкул Облокулович

к.б.н. доцент

Худжанский государственный

Университет имени акад. Б.Гафуров

Мирзобаходурова Шахноза Рахмоновна

к.б.н. доцент

Худжанский государственный

Университет имени акад. Б.Гафуров

г. Худжанд. Республика Таджикистан

Аннотация: В настоящее время ящерицам нашей фауны в той или иной степени полезны. Они истребляют вредных насекомых, являются объектом питания других полезных животных, дают ценное сырье для фармакологической промышленности и т.д.

Однако некоторые виды ящериц в Таджикистане могут приносить незначительный вред. Так, гекконы, агамы, некоторые ящурки и другие являются промакуточными хозяевами ряда видов гельминтов иксодовых клещей, носителями некоторых инфекционных заболеваний.

Ключевые слова: Североазиатский геккончик таджикский, распространение, биология, экология, враги, охрана.

Описание. По Н.Н.Щербаку и др. (1985), ($n=20$)* L_0 ad27,4-30,2(28,8 \pm 0,3) мм; L_{ad} =25,0-31,0(28,18 \pm 0,15); L_{Lcc} .0,80-0,88 (0,888 \pm 0,024);

индекс ширины высоте головы 60-70 ($34,82 \pm 0,21$); Диаметр уха\глаз 13-26 ($19,50 \pm 0,94$); верхнегубных щитков 5-5 ($6-10 \pm 0,08$); нижнегубных 5-3 ($3,38 \pm 0,09$); чешуй между центрами глаз 12-15 ($13,58 \pm 0,23$); чешуй вдоль тела внизу 89-102 ($26,50 \pm 1,09$); анальных пор 5-7 ($3,22 \pm 0,15$); подпальцевых пластин 14-18 ($18,88 \pm 0,18$). Ноздри между нижними, первыми верхнегубных, крупными меж щитком к одной (93%), очень редко двумя (25%) носовыми чешуйками; носовые щитки соприкасаются между собой (90%) или разделены чешуйкой; позади них в 30% случаев имеются меж носовые щитки, выраженные в разной степени к разделенные между собой чешуйкой (30%) или сопрягаются друг с другом. Подбородочный щиток трапециевидный (60%), части угольный (25%), три или пятиугольный (15%); у 70,5% имеется одна пара нижних челюстных щитков, у 86,3% - две пары, у 2,2% эти щитки отсутствуют. Спинальных бугорков нет, но как у предыдущего вида, изредка они могут проявляться в крестцовой и поясничной областях.

Цвет верхней поверхности тела охристый с сливковым оттенком. На туловище от передних конечностей до основания задней имеются светлые поперечные полосы. Хвост однообразно ярко охристый с оранжевым оттенком, могут быть поперечные полосы или бурые точки. От кончика морды через глаза до височной области и боков шеи идет темно-бурая полоса, которая может в виде отдельных бурых точек продолжаться по границе спины и брюха до основания задних конечностей, от ноздрей над этой полосой идет желтая полоса, светлые подглазничные полосы сходятся на конце морды, промежуток между ноздрями и глазами более темный. Нижняя сторона туловища (брюха, бедра, лапы) светло-сероватые, низ хвоста охристо-оранжевый. У самок анальные поры выражены меньше, чем у самцов, самки несколько крупнее самцов.

Распространение. Таджикский геккончик распространен только в Юго-западном Таджикистане. Эта ящерица впервые была добыта М.Л.Голубевым (1979) в окр.к.Сумбула, 10-15 км от Кизил-Калм. В мае 1982 г. этого геккончика по правому берегу р.Вахш находили в нескольких пунктах до окр.пос.Гараути.

Возможно она заходит далеко на запад по долине.

Систематические данные. По внешнему виду эта ящерица близка к гладкому геккончику, поэтому предыдущие авторы [1.с.145] ошибочно отнес её к пискливому геккончику, а Куратов Ш.Х. и др. (1977) и Голубев М.Л.(1979) приняли ее как гладкого геккончика. После глубокого изучения М.Л.Голубев (1984) отнес эту ящерицу к самостоятельному виду и придал ей новое название – Таджикский геккончик (*Alsophylax Lauvis tadjikionis Golubev, 1984*).

Станции и количественные данные. Эта ящерица обитает на глинистых склонах с россыпями камней, на возвышенностях и норах грызунов с редкими кустами эфедры, Полины и др. Встречается также на голых осыпях известковых камней и на глинисто-каменистых склонах возвышенности. Биотоп этого вида находится на высоте 400-500 м. Численность ящериц довольно высокая, так 18.У.1985 г. в окр.Сумбула на площади 10х10м добыли 5 особей. Судя по крику можно сказать, что на площадке примерно 100х100 м обитает более 15 особей.

Суточный цикл активности. По данным М.Л.Голубева (1984) в окр.Сунбула в апреле гекконы появились на поверхности с 21.00 и были активны до 22.30. Здесь 30.05.2019 г. ящериц мы обнаружили с 20.30, массовый выход начинается с 10.30, они были активны до 1.00-1.30.

Сезонный цикл активности. Из земных убежищ ящерицы появились в марте (Муратов, 1977). По нашим наблюдениям, они выходили на поверхность 25.04.2019 г. Уход на зимовку, видимо, происходит в конце сентября или начале октября. Так, 22-24.09.2019 г. мы их на поверхности не обнаружили.

Линька. Наблюдалась 29.1У.1975 г. (Муратов и др., 1977). Среди особей, которые были добыты нами 30.05.2018, были линяющие.

Питание. По данным М.Л.Голубева (1984), ящерицы питаются паукообразными, псевдо скорпионами, тлями, цикадами, жуками и бабочками. Мы их встречали возле муравейников, возможно они ими питаются.

Размножение. М.Л.Голубев (1984) при раскопке биотопа этих ящериц находил скорлупы размером 8,3-8,7 x 5,1-6,1 мм. Три самки, добытые нами 04-

05.2019 г. имели по 1-2 белых яйца, спустя два дня одна отложила яйцо размером 8x12 мм, массой 400 мг.

Особенности поведения и убежища. В отличие от панцирного геккончика, Таджикский геккончик хорошо передвигается по вертикальным поверхностям, часто мы их находим на вершинах больших камней. Убежищами этой ящерице служат пространства под камнями, щели и пустоты в лессовом грунте и норы грызунов, где они, возможно, проводят зиму. Весной, часто после наступления сумерек, геккончики издают очень характерный звук, который обычно короткий и тонкий. Эти ящерицы сравнительно очень осторожные. Лунный свет отрицательно влияет на их активность. Так, 29.05.2019 г. при лунной ночи мы их редко встречали на поверхности, за 3 часа экскурсии обнаружено только 3 особи.

Практическое значение и охране. Таджикский геккончик питается мелкими насекомыми, вредителями, которыми не питаются другие виды. Имеет очень узкий ареал и изолированную популяцию, поэтому является редким и уникальным видом герпетофауны Таджикистана. Данный должен быть включен в Красную книгу Таджикистана и его популяция по равому берегу р.Вахша отлежит строгой охране. Так как за последние годы берега Вахша интенсивно осваиваются, этот вид может полностью исчезнуть из герпетофауны республики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Саид-Алиев С.А. Земноводные и пресмыкающиеся Таджикистана. - Душанбе: Дониш, 1979. – 145 с.

**ПОРІВНЯЛЬНА МОРФОЛОГІЯ КВІТКИ *HIPPEASTRUM EVANSIAE*
(TRAUB & I. S. NELSON) H. E. MOORE (AMARYLLIDACEAE J. ST. - NIL)**

Фіщук Оксана Сергіївна

к.б. н., доцент

Волинський національний
університет імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Анотація Вивчено будову квітки *Hippeastrum evansiae*. Описано морфометричні показники, морфологію, анатомію зав'язі та квітки в цілому. Визначені зони зав'язі за В. Ляйнфельнером та порахована висота гнізд зав'язі за сумою зрізів. У квітці *Hippeastrum evansiae* наявні такі структурні зони: симплікатна та гемісимплікатна. Асимплікатна зона відсутня. Септальні нектарники з'являються у гемісимплікатній зоні та містить одну зону "ліліюїдного" об'єднаного нектарника. Загальна довжина септального нектарника близько 3340 мкм.

Ключові слова: квітка, морфологія, гінецей, андроцей

Рід *Hippeastrum* відносяться до підродини Amaryllidoideae родини Amaryllidaceae J. St.-Nil. триби Hippeastreae, субтриби Hippeastrinae [1, 2].

Проростання насінин *Hippeastrum hybridum in vitro* досліджувала група португальських вчених [4]. Була досліджена оцінка відмінностей у морфологічних та фізіологічних характеристиках вилягання листків між двома сортами *Hippeastrum rutilum* [5] та вивчено захворювання листків у *Hippeastrum striatum* у Китаї [3].

Квітки *Hippeastrum evansiae* до 9,6-10,7 см завдовжки, злегка зигоморфні, світло-зеленого кольору. Квітконіс 28-30 см довжиною та 1,5 см у діаметрі, 2-4 квітки у суцвітті. Приквітки дві конусоподібні, близько 4,9 см та 6,2 см завдовжки, 1,3 см та 1,6 см завширшки і 1,6 см та 1,4 см біля основи, світло-

зелені. Квітконіжка до 2,2 см завдовжки, близько 0,6 см в діаметрі.

Квіткова трубка лійкоподібна, близько 2-2,5 см завдовжки, 0,8 см в діаметрі. Зовнішні листочки оцвітини довжиною 8 см, 7,9 см, 8 см завдовжки та 1,5 см, 1,5 см, 1,8 см шириною, а внутрішні листочки оцвітини 8,1 см, 8,2 см, 8,1 см завдовжки та 1,6 см, 1,4 см, 1,5 см шириною відповідно. Тичинкові нитки в основі розширені, до верхівки звужуються, зовнішні тичинки довжиною 3,6 см, 3,5 см, 3,6 см, внутрішні тичинки 3,8 см, 3,7 см, 3,8 см, всі 0,1 см в діаметрі. Пиляки дугоподібні, інтрорзні, дорзифіксні, пиляки зовнішніх тичинок довжиною 0,3 см завдовжки, пиляки внутрішніх тичинок 0,25 см завдовжки. Пиляки, у діаметрі 0,05 см, прикріплюються трохи вище середини висоти пиляка у внутрішніх тичинок і по середині у зовнішніх тичинок.

Зав'язь 0,5 см висотою та 0,4 см у діаметрі, яка переходить у стовпчик білого кольору довжиною 7,2 см і 0,1 см у діаметрі із приймочкою довжиною 0,2 см і діаметром 0,2 см та діаметром лопатей приймочки 0,2 см, 0,2 см, 0,1 см.

У верхній частині квітконіжки, в основі квіткової трубки, у тичинкових нитках і у стінці зав'язі наявні ідіобласти з клітинними включеннями – рафідами. У вільних верхівках листочків оцвітини, в'язальці та стовпчику вони відсутні. Зональність гінецея у *Hippeastrum evansiae* є такою: симплікатна зона 480 мкм (див. Дод. А), в якій міститься насінні зачатки. Вище розміщуються гемісимплікатна зона, висотою близько 3020 мкм. Асимплікатна зона відсутня. Сертальний нектарник з'являється нарівні гемісимплікатної зони, містить одну зону "ліліюїдного" об'єданого нектарника. Загальна довжина септального нектарника близько 3340 мкм. Дах зав'язі близько 320 мкм. Основа зав'язі 100 мкм.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Chase M. W., Christenhusz, M. J. M., Fay, M. F., Byng, J. W., Judd, W. S., Soltis, D. E., Mabberley, D. J., Sennikov, A. N., Soltis, P. S., & Stevens, P. F. The angiosperm phylogeny group. An update of the angiosperm phylogeny group classification for the orders and families of flowering plants APG IV // Botanical

Journal of the Linnean Society. – 2016. – 181. – p.15.

2. García N., Meerow A. W., Arroyo-Leuenberger S., Oliveira R. S., Dutilh J. H., Soltis P. S., Judd, W. S. Generic classification of Amaryllidaceae tribe Hippeastreae // Taxon. – 2019. – 68. – 481–498.

3. Liang Y., Ran S.-F., Bhat J., Hyde K. D., Wang Y., Zhao D.-G. *Curvularia microspora* sp. nov. associated with leaf diseases of *Hippeastrum striatum* in China // MycoKeys. – 2018. – 29. – p. 49–61.

4. Rodrigues A. M., Carvalho T. C. de, Ayub R. A. Germinação *in vitro* de sementes de *Hippeastrum hybridum* // Applied Research & Agrotechnology, Guarapuava-PR. – 2020. – 13. – e5894.

5. Shi Z., Zheng Q., Sun X., Xie F., Zhao J., Zhang G., Zhao W., Guo Z., Ariunzul A., Fahad S., Adnan M., Qin D., Saud S., Yajun C. Assessment of differences in morphological and physiological leaf lodging characteristics between two cultivars of *Hippeastrum rutilum* // BMC Plant Biology. – 2020. – 20. – p. 565.

УДК: 592:630.1:712.253(477.87)

**ОКРЕМА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯКИХ ВИДІВ ЕНТОМОЛОГІЧНИХ
ШКІДНИКІВ ЛИСТЯНИХ ЛІСІВ НПП «СИНЕВИР»**

Ярема Юрій Миколайович

Заступник начальника наукового
відділу, науковий співробітник

Нанинець Марія Василівна

науковий співробітник

Субота Ганна Миколаївна

технік II категорії

Національний природний парк «Синевир»

Анотації: В публікації подається коротка характеристика окремих видів найбільш не безпечніших комах шкідників листяних лісів національного природного парку «Синевир», їх залежність від природних умов та біологічний розвиток, ступінь враження рослин, що негативно впливає на стан лісових насаджень, знижуючи їх природну стійкість.

Ключові слова: НПП «Синевир, комахи шкідники, біологія розвитку, захист лісу.

Загальна площа лісів національного природного парку «Синевир» становить 31746,1 га із них 13138,7 га. В останні роки складною проблемою залишається захист лісів від пошкодження їх комахами шкідниками, оскільки проявляється загальне погіршення екологічної ситуації, що негативно впливає на стан лісових насаджень, знижуючи їх природну стійкість.

Життя лісу залежить від багатьох факторів, серед яких розрізняють абіотичні (грунт, рельєф, клімат) й біотичні (вплив рослинних і тваринних організмів). Велику і багатогранну роль відіграють і мікроорганізми, які живуть у ґрунті, а також безхребетні тварини (черви, багатоніжки, ґрунтові кліщі та інші). Одні з них корисні, такі як комахи – ентомофаги й ґрунтові черви, інші завдають лісовим екосистемам великої шкоди. Залежність шкідливих комах від

різних екологічних умов можна бачити на прикладі їх розвитку в лісах НПП «Синевир».

Найбільшою чисельністю за видовим різноманіттям на території національного природного парку «Синевир» є клас комах (*Insecta*). На сьогодні тут відомо понад 1250 видів комах із 24 рядів класу. Крім, того на території Парку виявлено 969 видів жуків, які належать 65 родин. Найбільшою на види тут є родини стафілітів (*Staphlinidae*) і турунів (*Carabidae*) (175 і 119 відповідно). Багатими у видовому відношенні є також родини листоїдів (*Chrysomelidae* – 76 видів), довгоносиків (*Curculionidae* -66 видів), вусачів (*Cerambycidae* – 44 види) [3,с.5;170].

За характером живлення комахи поділяються на зоофагів, що живляться тваринною їжею, і фітофагів, які живляться рослинною їжею. Фітофаги пристосовуються до різних видів рослин і до окремих їх органів. Так, шкідливі комахи лісів за характером зв'язку з рослинами поділяються на хвоє – і листогризучих, стовбурних і кореневих шкідників.

Найбільш небезпечними є стовбурні шкідники, до яких належать представники різних рядів класу комах: з ряду твердокрилих (*Coleoptera*) – короїди (*Ipidae*), вусачі (*Cerambycidae*), златки (*Buprestidae*), довгоносики (*Curculionidae*); з ряду перетинчастокрилих (*Hymenoptera*) – рогохвости (*Siricidae*); з ряду лускокрилих (*Lepidoptera*) – деревоточці (*Cossidae*) й склівки (*Sesiidae*), а також двокрилих (*Diptera*).

У біологічному комплексі регуляторів чисельності ентомологічних шкідників лісів Карпат важливу роль відіграють численні за видовим складом паразитичні та хижі комахи-ентомофаги. Більшість з них живляться різноманітними шкідливими комахами. Таких ентомофагів називають багатоїдними, або поліфагами. Частина паразитує на певних видах. Це так звані одноїдні (спеціалізовані) ентомофаги, або монофаги. Переважна більшість паразитичних і хижих комах полівольтивні — здатні давати за рік кілька генерацій [4,с.10].

Комахи шкідники листяних видів порід. Комахи, не тільки по

кількості, але і по числу видів є самою чисельною частиною природи. Опис тих видів шкідників, що шкодять багатьом рослинам, приведено для тієї деревної породи, на якій той чи інший вид зустрічається найчастіше.

Хрущ травневий західний (*Melolontha melolontha* L.) — досить великий жук, довжиною 23-31мм із потужним сильно опуклим тілом.

Молоді жуки західного травневого хруща зустрічаються в ґрунті наприкінці літа і перезимовують там до весни. Травневі хрущі з'являються зазвичай в другій половині квітня і літають до початку червня. У другій половині травня проходить кладка яєць. Личинки виходять через 40-50 днів. Личинки спочатку харчуються гумусовими частками, потім поїдають корінці. У Європі переважає трьох літній період розвитку. При трьох літньому розвитку, час найбільшої шкоди, що приносять личинки -32 тижнів.

Найбільш відчутна шкода наноситься ушкодженням корінців і товстих коренів личинками другого і третього віку починаючи із травня і кінчаючи вереснем. Найбільш чуттєві до ушкодження листяні породи, але такому самому піддаються молоді дерева ялини (*Picea*), сосни (*Pinus*) - які при сильних ушкодженнях гинуть. Імаго харчуються по краям лісових насаджень - поїдають листя дуба (*Quercus*), бука (*Fagus*), клена (*Acer*), явора (*Acer*), в'яза (*Ulmus*), ясеня (*Fraxinus*), ліщини (*Corylus*), верби (*Salix*), а також листя фруктових дерев.

Короїд непарний західний (*Xyleborus dispar* (F.)) - чорно-коричневий короїд з добре вираженим половим диморфізмом . Самець має довжину 1,8 - 2,0мм, плоский щиток із дрібною пунктирною, перед з невеличкими горбочками. Надкрила мають ряди грубої пунктировки, сильно опуклі, так що з боку цей короїд має характерний скіс. Щит і надкрила покриті відстаючими волосками. Самиця трохи крупніша, у довжину має 3,0-3,5мм. На відміну від самця тіло має широко-циліндричне.

Цей короїд розвивається майже на всіх листяних породах, але найчастіше поселяється на букові, дубові, вільсі (*Alnus*), кленах, і досить часто на фруктових деревах яблуні (*Malus*), груші (*Pyrus*), черешні (*Prunus*). Починаючи

з травня заселенню піддаються свіжі пні, дерева, що відмирають, зрубана окорена деревина. Яйця відкладаються вільно в ходах. Народжені личинки, як і батьківські жуки і нові і дорослі комахи, харчуються не деревиною, а грибноцею, що росте на стінах ходів. Личинки живуть вільно в маточних ходах, закінчують розвиток в липні і відразу лялькуються. Приблизно через 7-10 днів народжуються жуки нового покоління, що у результаті додаткового харчування поїдають грибноцею в маткових ходах. Літні отвори на молодих листяних деревах, або гілках старих дерев використовуються для лету і повторної яйцекладки батьківських жуків, що залишили гнізда в період, коли в них з'являються перші лялечки і молоді жуки.

Цей короїд є важливим і найбільш технічним шкідником, що значно сприяє відмиранню молодих листяних, середньовікових листяних та фруктових дерев і гілок - яблуні, груші, черешні.

Листовійка глодова (*Archips arataegana* Нв.) - сіро-коричневого кольору метелик з темно-коричневими (зі світлою облямівкою) плямами на передніх крилах. Самець світліших відтінків має розмах крил 16-22мм, самиця 21-26мм. Метелик, що сидить на гілці складає крила покрівлеподібно над тілом. Доросла гусениця 20-24мм, чорно-сіра, або чорна з чорними бородавками, чорною блискучою головою і чорним потиличним і черевним щитом.

Цей вид шкідника палеарктичний, багатодний і відрізняється дуже широким ареалом. Літає з червня і до серпня, у день метелики спокійно відпочивають на стовбурах і листях дерев. Літають у сутінках, а спарювання відбувається в ночі. Одна самиця відкладає до 70 яєць у 2-4 яйцекладках. Метелики живуть всього 12-14 днів. Гусениці народжуються наступного року в другій половині квітня на початку травня. Молоді гусениці поїдають бруньки, що розпускаються, а потім листочки майже на всіх основних листяних породах. Розвиток гусениці проходить від 20 до 40 днів. Стадія лялечки триває 10-18 днів. Цей найнебезпечніший шкідник дуба, ясеня, клена, явора, в'яза, берези (*Betula*), граба (*Carpinus*), бука, липи (*Tilia*), тополі (*Populus*), горобини (*Sorbus*), верби, а також багатьох чагарників і підросту, досить часто

зустрічаються на фруктових деревах дикої яблуні, груші, черешні.

Коконпряд кільчастий (*Malacosoma neustria* (L.)) - метелик охряно-жовтого до бурого забарвлення. Розмах крил самця 30-32мм, самиці 36-40мм.

Передні крила жовто-коричневого, або рудо-коричневого кольору і коричнюватою із світлими краями косою і поперечною смугою. Забарвлення дорослих комах дуже мінливе. Молоді гусениці що лише народилися чорні, величиною близько 2мм. Дорослі гусениці довжиною 40-45мм вкриті рідкими ніжними волосками сіро-синього забарвлення. Лялечка бура до чорної, м'яка, вкрита коричневими волосками довжиною до 20мм. знаходяться в лимонно-жовтому коконі.

Кормовими деревами є насамперед фруктові породи - яблуня, груша, черешня, слива (*Prunus*) легко і швидко переходить на основні листяні породи, насамперед на березу і чагарники. Літають тільки в вечері і часто злітаються до джерел світла. Самиця відкладає у середньому близько 300 яєць. Гусениці народжуються тільки на весні наступного року. У квітні, травні протягом 2-3 днів народжуються гусениці і зразу піднімаються нагору в крону до молодих гілок, що розпускаються. Після тривалого харчування в теплі сонячні дні без опадів гусениці дуже інтенсивно ростуть, розповзаються й об'їдають листя дерев в кронах залишаючи майже голі гілки. Весь період розвитку гусениці починаючи від народження і до лялькування триває 38-41 день. Дорослі гусениці лялькуються в червні в жовто-білих коконах найчастіше в тріщинах кори. Нове покоління метеликів з'являється знову наприкінці червня, а більшість у липні. Переважно поселяється в грабовому насадженні, а також в грабово-буковому, але не нехтує і в'язом [1,с.5-15].

П'ядун зимовий (*Operophtera brumata* (L.)) — для самця характерні крила жовтувато-сірі з темними хвилястими смужками, з темною плямистою облямівкою і світлою бахромою. Розмах крил у самця 23-25мм. Самиця темно-коричнева має дуже короткі коричнево-чи зелено-сірі крила.

Доросла гусениця має довжину 25-30мм. світло-жовто-зеленого забарвлення, голова трохи темніша зелена, а на спині тягнеться темна

повздовжня смуга, а по бокам три білувато-жовті повздовжні смуги. Лялечка світло-коричнева. Яйця овальні, з початку блідо-зелені, пізніше червоно-жовті. Метелик з'являється восени перед першим заморозком. Спочатку народжуються самці, а потім самки. Літ відбувається з половини жовтня в основному в сутінках. Самці дуже швидко піднімаються по стовбурі в крону дерев де відбувається спарювання. Запліднені самиці відкладають яйця навколо бруньок чи в тріщині кори по 150-300 яець. Гусениці народжуються в період розпускання бруньок наприкінці квітня, або в травні в гірських умовах в червні. Спочатку гусениці поїдають бруньки, а потім окремі ділянки листків, які потім від ушкодження збільшуються і нарешті залишаються лише товсті жилки.

Зимовий п'ядун насамперед шкідник фруктових дерев, але дуже часто являється небезпечним шкідником для бука, граба, клена, явора, ясеня, в'яза, липи, берези та інших кущових та чагарникових порід. Цей поліфаг наносить шкоду більше як 100 видам листяних порід.

П'ядун-обдирало (*Erannis defoliaria* Cl.) — метелик має виражений статевий диморфізм, як і вище описаний. Крила в розмах мають до 40мм.

Самиця має недорозвинуті залишки крил, що бувають жовтувато-білі з чорно-коричневими плямами. Довжина самиці 14мм. Яйця довгасті спочатку біло-жовті, а потім змінюють колір на жовто-коричнєве забарвлення. Доросла гусениця червоно-чи жовто-коричнева довжина 32-35мм. Лялечка коричнева.

Самці знаходяться між опалим листям поблизу ґрунту. Літають у сутінках з половини жовтня. Самиці піднімаються в крони листяних порід бука, граба, клена, явора, ясеня, в'яза, липи, берези, а також на кущові чагарникові листяні види, добре себе почувають на фруктових деревах яблуні, груші, черешні, де їх розшукують самці і запліднюють. Яйця відкладають невеликими групами на гілки поблизу бруньок. Гусениці живуть на листках котрі поїдають із квітня до червня. Поїдають в троє більше листової маси ніж зимовий п'ядун. П'ядун-обдирало належить до типових шкідників, що можуть цілком об'їдати дерева листяних порід при масовому сплеску і поширенню їх [2,с.15-20].

Повстяр буковий (*Cryptococcus fagi* (Berensp) — самиці безногі, форма

тіла напівмісячна в середньому до 1мм, лимонно-жовтого кольору, зверху покрита рідким білуватим нальотом ніжних воскових ниток.

Утворює поверхневі колонії на гладенькій корі бука-стовбурах, гілках і на доступних кореневих лапах, де висмоктує соки. Самці дозрівають наприкінці травня і розмножуються самоzapлідненням — партеногенетично. Від червня до жовтня відкладає невелику кількість яєць 20-50 штук котрі прикриває тілом і восковими волосами. Починаючи з кінця червня поступово народжуються личинки, що дуже рухливі. Із середини літа до осені пересуваються по корі, завжди збираються на одному місці і висмоктують соки. Зимують, або в першому, або в другому віці. Навесні наступного року продовжують висмоктувати соки і дозрівають. При великому зосередженні комах на дереві бука - на вигляд буває вкрите білим склоподібним нальотом кора. У результаті висмоктування соків личинками і самицями послаблюються не тільки молоді, але і більш старі дерева, при сильному враженні нерідко виникають ракові утворення на корі. Кора і луб відмирають цілими майданчиками і кора відпадає.

Буковий повстяр поширюється пасивно, досить швидко переноситься вітром, комахами і птахами на нижні здорові ділянки букового лісу.

Довгоносик-стрибун буковий (*Rhynchaenus fagi* (L.)) — чорно-коричневий чи чорний довгоносик довжиною 2-3мм. Задні ноги пристосовані до стрибків з потовщеними стегнами. Яйце гладеньке, безбарвне, повздовжно-овальне довжиною до 1мм.

Личинка біла, зверху із низу трохи сплющена, довжиною 5-6мм. У перших двох віках (розвиток у ходах) дрібні шипики і рухові подушечки. Лялечка біла довжиною 3-5мм. Знаходиться в круглому коконі діаметром 3-4мм. Жуки зимують у лісовій підстилці. На провесні виходять із укриття і летять у крони дерев бука що розпускаються і виїдають характерні отвори в листках. У квітні травні самиця відкладає в середину жилки нижньої частини листка по одному яйцю в яєчні камери. Личинки народжуються через 6 днів. Личинки розвиваються в трьох віках. Після 5-6 днів харчування личинка лялькується в кокон. Молоді жуки з'являються через 10-15 днів (в червні) і

відразу починаються харчуватися листям бука, а інколи ушкоджують плоди бука.

Крім бука цей шкідник розвивається на грабі, вербі. У середині вересня жуки спускаються в ґрунт на зимівлю. Генерація однолітня. Діяльність цього шкідника особливо при масовому розмноженні дуже помітна на деревах бука, граба. Розмножується самозаплідненням — партеногенетично.

Червонохвіст буковий (*Dasychira pudibunda* (L.)) — метелик має розміри крил 40-50мм, забарвлення від світло-сірого до сіро-коричневого. Самці в середньому менші і стрункіші з характерно переплетеними вусиками. Самки потужніші, вусики дрібнопористі, тіло вкрите волосками. Яйця синьо-сірого кольору, складені купками по 50-300 штук на кору дерев. Гусениця жовто-зелена. Лялечка темно-коричнева. Кокон подвійний.

Метелики з'являються в другій половині травня і першій половині червня в вечірній час. Масове народження наприкінці червня. Молоді гусениці знаходяться на нижній частині листка, а потім старіють і з'їдають листок повністю до кінця літа. На початку осені гусениці закінчують ріст залишають крони і лялькуються в кокони на сухих листках на землі, або в тріщинах кори. Лялечка зимує. Червонохвіст харчується на багатьох листяних породах, але є небезпечним шкідником бука, дуба, граба, в'яза, горобини, черемхи (*Padus*). На цих деревах на початку осені суцільне об'їдання листя.

Повстяр ясеневий (*Fonscolombea fraxini* (Kalt)) — доросла самиця 05-08мм червонувата, зверху покрита густими білуватими чи сіруватими волосками утворює густі колонії на гладенькій корі стовбурів, гілок ясеня. Особливо часто в результаті всмоктування соків самицями і личинками засихають частини крони ясенів, що ростуть на бідних ґрунтах та інших листяних порід. Відкладання яєць відбувається наприкінці травня до середини червня. Генерація однолітня. Розмноження проходять самозаплідненням — партеногенетично.

Пильщик чорний ясеневий (*Tomostethus nigritus* (Farb)), Пильщик білокрапковий ясеневий (*Macrophya punctum – album* (L.)) — обидва види з

однаковим періодом розвитку. Дорослі комахи цілком чорні, крім жовтуватих стегон. Довжина тіла коливається в самців 6-8мм, у самиць 8-10мм. Яйце вигнуте жовто-зелене, величиною 0,1-0,4мм. Несправжні гусениці мають циліндричне жовто-зелене тіло. Лялечка вільна, спочатку яскраво-зелена, потім темна майже чорна.

Кокон темний. Комахи з'являються в середині травня. Яйця відкладають у надрізані кишеньки листків ясеня, що розпускається. Молоді личинки перфорують листки, потім об'їдають краї, так що тільки залишається площа між жилками. Дорослі гусениці поїдають листки ясеня цілком, залишають тільки головну жилку. Личинки самця мають чотири, самиці - 5 віків. Розвиток личинок закінчується в червні, личинки перестають харчуватися і падають на землю. Проникнувши в ґрунт утворюють кокон. Надзвичайно великої шкоди наносять гусениці — своєю ненажерливістю об'їдають майже все листя.

Червиця в'їдлива березова (*Zenzera pyrina* (L.)) — білий метелик. Розмах крил 50-70мм, самець трохи менший розмах крил 50-55мм, довжина тіла 20-30мм, самки 45-50мм, розмах крил 60-70мм. Яйця від світло-жовтих до злегка рожеуватих, циліндричні. Гусениці після народження м'ясово-жовтого кольору, старші оранжево-восково-жовті. Довжина дорослої гусениці 50-60мм. Лялечка каштано-коричневого кольору.

Метелики Червиці в'їдливої з'являються з другої половини липня до серпня. Запліднені самиці відкладають по одному яйцю на кору листяних порід, поблизу бруньок. Найчастіше у великій кількості заселяють дерева — ясеня, липу, в'яза, клена, явора, а також грушу, яблуню, черешню. Гусениці народжуються через 14 днів, проникають у черешок листка, а через 7-10 днів залишають листки і добираються до пагонів останнього року, проникають у середину і проточують ходи в серцевині. Потім переходять у стовбури дерев, де гризуть не тільки вертикальні, а й горизонтальні ходи, що перерізають судини — послаблюючи дерево. Генерація розвитку триває два роки.

Лунка срібляста липова (*Phalera bucephala* (L.)) — розмах крил 50мм. Доросла гусениця від темно- до чорно-коричневого забарвлення. Довжина

дорослої гусениці 60мм. Метелики з'являються починаючи з травня до початку літа. Запліднені самиці відкладають яйця групами на нижній стороні листків дуба, липи, берези, осики, горобини, вільхи, бука, граба, клена, явора, ясеня, а також на всі фруктові дерева. Гусениці народжуються у червні розповсюджуються по всьому дереві і поїдають листя, а також на кінцях гілок котрих цілковито позбавляють листків — дуба, липи, берези, осики, горобини, вільхи, бука, граба, клена, явора, ясеня та фруктових дерев. Для лялькування спускаються з дерев в ґрунті. Лялечки зимуються в ґрунті [1,с.18-30].

Комахи шкідники лісових порід є предметом теоретичного і практичного вивчення, що здійснюється для захисту здорових лісових насаджень. Вихідними даними умовами діючого захисту лісових насаджень повинні бути контроль і попередження про можливий спалах масового розмноження шкідників лісу.

Для проведення захисних заходів необхідно попередньо встановити точний діагноз. Лише тільки після точного визначення виду комахи — шкідника та нанесеної шкоди лісу, ступеня враження і прогнозу небезпеки можна вирішувати питання про необхідність проведення заходів та їх масштабу

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. В.Новак. Атлас комах шкідників лісових порід. Том 1;2.С.1-52.
2. Й.М.Погоріляк. Короїди та біологічні основи регулювання їх шкідливої діяльності в Карпатах. м.Ужгород. Вид.Карпати – 1994 р. С.7-88.
3. Матеріали Літопису природи (науково-дослідна робота) том. XVIII. с.Синевир – 2008 р. С.466-490.
4. П.А.Гайченя, О.Я.Серіков, К.К.Фасулаті. Стобурні шкідники лісу (атлас-визначник). м.Київ. Вид.Урожай – 1970р. С.7-154.

MEDICAL SCIENCES

UDC 378.147:001.891-057.87:061.22:616.314

SCIENTIFIC CIRCUIT OF THE DEPARTMENT OF SURGICAL DENTISTRY AND PERSONAL AND FACIAL SURGERY AS A KIND OF RESEARCH WORK OF STUDENTS

Dronyk Ivan Ivanovich
Shostenko Alla Anatoliyivna
Lopusniak Lesia Yaroslavivna
Boichuk Oleh Mihaylovich
Candidate of Medical Sciences, Assistant
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Resume. In accordance with the “National Training Program”, there are growing requirements for the quality of education in higher education institutions. For successful professional training of highly qualified specialists in the new socio-economic conditions, the student's personality, ability to make independent decisions and their further implementation becomes paramount. Education becomes personality-oriented. The main task of education in Ukraine at the present stage is to meet the standards of highly developed countries and achieve results that will demonstrate competitiveness in a single professional world space. Medical education should provide high-quality training for health professionals, who are obliged not only to master the specialty, but to master professional competencies, actively engage in research and continuous self-improvement.

Key words: scientific circle, student, research work, education, dentistry.

Research work (R&D) of students is a component of professional training, which involves teaching student's methodology and research methods, as well as

systematic participation in research activities, application of technologies and creative skills to solve certain scientific problems. In Ukraine, R&D of students is ensured by normative and legislative documents: the Law of Ukraine “On Scientific and Scientific-Technical Activity” (2014) and the Law “On Higher Education” (2021). According to the main provisions of the Law of Ukraine “On Higher Education” an integral part of educational activities in higher education is scientific activity, which is provided through the organic unity of educational content with the program of scientific activity, creation of educational and methodical and scientific literary products, as well as the participation of research and teaching staff in research conducted in higher education.

One of the main factors in the training of highly qualified personnel, including medical, is the involvement of talented students to participate in research work of scientific schools, direct participation of students in basic research and more. The research work of students is characterized by the unity of goals and directions of educational and scientific work, close interaction of all forms and methods of scientific work of students, which are implemented both in the educational process and in extracurricular time. This ensures their participation in research throughout the period of study at the higher education institution. Clear organization of research work of students promotes in-depth mastering by students of separate educational disciplines, realization of the individuality, formation of own judgments and critical and estimative relation to certain statements, concepts, ideas, expands their theoretical outlook and scientific erudition, develops initiative, ability to apply in his practical work.

One of the most common types of research work of students is active participation in the work of student research groups (SRG) and seminars for the first year of study. Working in the SRG is an important and bright event of the student years, it is a school of life, because first of all it is a school of teaching yourself certain practical skills, as well as other students of what you have learned and know how to do; secondly, it is a school of presentation of one's scientific work and skills; thirdly, it is a school of perception, hardening and a kind of “survival” under the gaze

of the lecture hall audience; fourthly, it is a school of skillful and successful self-presentation, the so-called school of acting, in order to conquer the hall, to cause admiration, sighs, smiles, respect.

The SRG is an association of students engaged in non-profit research. SRG – one of the forms of scientific activity of students, aimed at expanding the scientific potential and the formation of skills of research activities in students in their free time or specially allotted time. The SRG is a voluntary organization of students who have expressed a desire to master the skills of scientific research and successfully combine such activities with learning.

An indisputable fact is the importance of the SRG in the education of student youth, the formation of highly qualified specialists and, of course, in the training of scientific personnel of higher education institutions and research laboratories and centers. The student's scientific circle plays an extremely important role in the formation of clinical thinking, practical skills and scientific activity of students. At the Department of Surgical Dentistry and Maxillofacial Surgery of BSMU since 2007 there is a student scientific group under the leadership of Candidate of Medical Sciences, Assistant Dronyk I.I. The composition of the circle during the 2020-2021 academic years numbered from 12 to 20 dental students. During the academic year, meetings of the scientific circle of the department are held, the topics of the meetings of the circle are closely intertwined with the scientific directions of teachers-consultants of the department. The meeting of the circle is held twice a month with reports and multimedia presentations, which discuss the results of work for the relevant period, coordination of further work of the Student Scientific Society (SSS), hearing of students' reports on the results of research. As patients are available, students have the opportunity to assist in operations and be present at the consultation. Students of the scientific society organize annual student scientific conferences of the university, seminars, thematic "round tables". Student groups regularly take part in university, national and international conferences. Which ensures the expansion of international student relations, establishing contacts with higher medical institutions of Ukraine.

LIST OF REFERENCES.

1. Закон України “Про Вищу освіту” № 1556-VII від 16.07.2021 р. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> – Дата звернення 16 серпня 2021. Назва з екрана. 72 с
2. Свердан М.М., Свердан М.Р. Основи наукових досліджень: Підручник. – 2-е вид., випр. і доп. – Чернівці: Зелена Буковина, 2008. – 504 с.
3. Хмара Т, Бойчук О, Лопушняк Л. Організація науково-дослідницької роботи студентів на кафедрі анатомії людини буковинського державного медичного університету. В: Коцур ВП, редактор. Матеріали ХХІІ Міжнарод. наук.-практ. інтернет конф. Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи; 2019 квіт. 30; Переяслав-Хмельницький. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»; 2019, с. 209-211.
4. Хмара ТВ, Процак ТВ. История создания, задачи и перспективы работы студенческого кружка по анатомии человека. Укр. журнал клінічної та лабораторної медицини. 2013;8(3):33-7.
5. Положення про діяльність студентських наукових гуртків та проблемних груп. Кафедра загальної та клінічної психології Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника [Інтернет]. Івано-Франківськ: ПНУ; 2017 [цитовано 2021 серп. 06]. Доступно на: <https://kztkp.pnu.edu.ua/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0-%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%96%D0%B2/>

STATE OF PALLIATIVE AID IN NEONATOLOGY IN UKRAINE

Malyk Natalia

Candidate of Medical Sciences, Assistant professor

Makarenko Regina

Student

Kharkiv National Medical University

Kharkov, Ukraine

Annotation: The article considers the formation and current state of palliative care in neonatology in Ukraine, as well as analyzes possible ways of its further development.

Keywords: premature babies, incurable disease, palliative care, hospice

Introduction. In Ukraine, at this time there is an increase in the number of premature babies. This will inevitably be reflected in the future by the growing medical and social burden of chronic incurable diseases - malignant neoplasms, heart, and respiratory failure, cerebrovascular and neurodegenerative diseases, pathology of the musculoskeletal system, etc. In addition, a negative situation is emerging about the health status of newborn children, which is complicated in our country by the spread of HIV / AIDS and associated multidrug-resistant forms of tuberculosis, an increase in the level of child disability. [1] According to the World Health Organization, Ukraine ranks fifth in terms of the incidence of childhood cancers, thousands of children are diagnosed with cancer every year. The most common malignant disease is a blood cancer. Only 47% of children are cured, compared to 70% in the United States. Therefore, this indicates that one in two children with cancer dies of cancer. All these conditions and diseases at the terminal stages lead to various, extremely painful disorders and severe functional disorders in sick children, and psychological trauma in their families.[2] The growing need for solving a complex set of physical, psychosocial, and spiritual problems of terminally ill

children and their family members has become a new challenge for the health care system of Ukraine and an impetus for the development of palliative care institutions.

Main part. According to experts from the Association for Palliative and Hospice Care, at least 100 thousand children, as well as 1.5 million members of their families, need palliative care every year. This puts the importance of developing this area on a par with the most urgent and significant medical and social problems of our society

According to the World Health Organization, palliative care is an approach that helps to improve the quality of life of patients and their families facing a terminal illness by preventing and alleviating suffering through early detection, careful assessment, and treatment of pain and other physical symptoms, and psychosocial and spiritual support. [2]The task of palliative care is to alleviate the symptoms of a serious illness, first of all :

- adequate pain relief
- psychological support for the patient and his relatives who care for him
- to help treat death as a natural stage of a person's life
- to satisfy the spiritual needs of the patient and his relatives
- to solve social and legal, ethical issues that arise in connection with a serious illness and the approaching death of a person.

Serving incurable patients has its characteristics and requires medical personnel to have specialized knowledge in various fields of clinical medicine, psychology, pharmacology, as well as skills in communicating with the patient and his loved ones. It is also important to be able to counteract and overcome the consequences of professional burnout.

In Ukraine, palliative care as an approach began to develop in the late 90s of the XX century. In those days, the first Ukrainian hospices were opened - in 1996. In Lviv, in 1997. - in Ivano-Frankovsk and Kharkov. Until now, these hospices remain the leading institutions for the provision of inpatient and outpatient palliative care to the population in our country.[3]

According to the Ministry of Health, 17,000 children need palliative care

throughout Ukraine. At the same time, according to UNICEF calculations, their number is much higher and exceeds 50 thousand children.

Such a discrepancy in statistical data, according to many experts in this field, indicates insufficient attention on the part of the state to the problems of terminally ill children, who, like other citizens, have the right to provide qualified and affordable medical care. Despite such a significant number of incurable little patients, now in Ukraine, there is only $\epsilon\pi\pi$ children's hospices. The first hospice was opened in Ivano-Frankivsk. In 2017, a children's hospice was opened in Kharkov, where 20 children with their parents can stay. In addition, there is still no system for providing comprehensive psychological and social support for young patients who have been diagnosed with a fatal diagnosis, as well as their families. [4] Given the significant developments in recent years, most scientists and international experts agree that palliative care should be provided from the moment a diagnosis of an incurable disease is established.

It is clear that a complex set of problems arises when a child with a fatal the disease appears in the family. According to international experts, such a patient, as a rule, is surrounded by 10-12 conditionally healthy full-fledged members of society, who, as a result, have varying degrees of severity of psychological traumatization. This is manifested in the appearance of a feeling of guilt in front of the patient, sometimes aggression towards medical workers, depression, suicidal thoughts from a feeling of fear and doom to loneliness, and the threat of losing a family. At the same time, in most cases, the burden of day-to-day care of a sick child falls on the shoulders of the patient's relatives and relatives. Relatives should provide him with personal hygiene (washing, changing clothes, assistance in fulfilling physiological needs, and feeding). This is accompanied by sufficient physical activity (lifting, rotation, etc.) [5] According to WHO, caring for seriously ill children is work without pay and support, which can adversely affect health (after the death of sick children, the morbidity and mortality of their loved one's increases to 40%).

Taking into account the above facts, it becomes necessary to create a multidisciplinary team consisting of medical workers, social workers, psychologists,

clergymen, and volunteers. Thus, the organization of palliative care for children has its own characteristics. Effective palliative care requires a multidisciplinary approach that includes family members of the young patient, general practitioners, pediatricians, and specialized medical and non-medical care specialists to provide and coordinate high-quality services in solving medical and other problems.

Services should include:

- providing palliative care as early as possible during the progression of the disease, along with various forms of basic treatment such as radiation or chemotherapy that prolong the life

- medical care for pediatric palliative care specialists and general practitioners

- 24/7 nursing care

- social support

- education, play, and leisure activities;

- emotional support during illness for both the patient, and his relatives and during the period of mourning.

The professionals involved in the care must recognize and reduce the physical and psychosocial suffering of the child. [6]

Conclusions. In Ukraine, at present, the system of palliative care for children is far from perfect: care is provided in hospitals by staff who usually do not have enough qualifications and conditions to provide palliative care. The system of providing psychological and social support to young patients and their relatives has not been established. The issue of pharmacological pain relief for such children also needs to be resolved.

Therefore, it is necessary to raise the level of knowledge of doctors and other health workers about the peculiarities of working with terminally ill children and their family members, to create multidisciplinary teams of specialists to provide palliative care in medical institutions throughout the country.

LIST OF REFERENCES

1. Сисоєнко І. Паліативна допомога дітям в Україні [Електронний ресурс] / І. Сисоєнко // Обозреватель. – 09.10.2016. – Режим доступу : <http://my.obozrevatel.com/life/83174-paliativna-dopomoga-dityam-v-ukraini.htm>
2. WHO. Definition of Palliative. Geneva: World Health Organization, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.who.int/cancer/palliative/definition/en/>.
3. Вороненко Ю. В. Створення системи паліативної та хоспісної допомоги в умовах реформування охорони здоров'я в Україні: медичні та соціальні аспекти [Електронний ресурс] / Ю. В. Вороненко, Ю. І. Губський, А. В. Царенко // Охорона здоров'я і суспільство. – 2014. – No 1 (2). – С. 63–75. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nauipr_2014_1_11.pdf
4. Князевич В. М. Паліативна та хоспісна медицина: концепція, складові, розвиток в Україні (за даними наукової літератури) / В. М. Князевич, З. М. Митник, Ю. І. Губський // Україна. Здоров'я нації. – 2009. – No 3 (11). – С. 55–62.
5. Про організацію паліативної допомоги : наказ МОЗ України від 21.01.2013 р. No 41.
6. Рекомендації Європейської асоціації паліативної допомоги (Recommendations from the European Association for Palliative Care – White Paper on standards and norms for hospice and palliative care in Europe. Part I, 2009 [16]; White Paper on standards and norms for hospice and palliative care in Europe. Part II, 2010.

**ВПЛИВ ОПОРТУНІСТИЧНОЇ МІКРОФЛОРИ НА ПОКАЗНИКИ
КЛІТИННОЇ ЛАНКИ СИСТЕМНОГО ІМУНІТЕТУ ЧОЛОВІКІВ З
ІНФЕКЦІЙНО-ЗАПАЛЬНИ ПРОЦЕСАМИ СЕЧОВИВІДНИХ ШЛЯХІВ ЗА
КАЛЬКУЛЬОЗНОГО ПІЄЛОНЕФРИТУ**

Сидорчук Леонід Ігоревич

к.мед.н., доцент,
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Міхєєв Андрій Олександрович

к.біол н., доцент,
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Джуряк Валентина Степанівна

асистент,
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Ротар Діана Вікторівна

к.мед.н., доцент,
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Сидорчук Ігор Йосипович

д.мед.н., професор
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Анотація: Показано, що у чоловіків на фоні інфекційно-запальні процесів сечовивідних шляхів за калькульозного пієлонефриту, які обумовлені опортуністичними бактеріями, підвищується абсолютна кількість лейкоцитів у 2,06 рази, знижується відносна кількість загального пулу TCD3⁺ лімфоцитів на 31,73%, а TCD4⁺ лімфоцитів – на 44,30%. Провідними показниками у діагностиці стану клітинної ланки системного імунітету у чоловіків, хворих на інфекційно-запальні процеси сечовивідних шляхів за калькульозного пієлонефриту, є лейкоцитоз, відносна кількість лімфоцитів, відносна кількість

TCD3⁺-лімфоцитів, TCD4⁺- і TCD8⁺-лімфоцитів, а також значення регуляторного індексу та імунологічного коефіцієнту.

Ключові слова: інфекційно-запальні процеси сечовивідних шляхів, калькульозний пієлонефрит, клітинний імунітет.

Імунна система людини представлена як центральними (тимус і кістковий мозок), так і периферичними органами (селезінка, регіонарні лімфатичні вузли, периферична кров, лімфоїдні скупчення, асоційовані із слизовими оболонками, та інші), які складають лімфоїдну тканину і циркулюючими імунокомпетентними клітинами [1, с. 275]. Пул імуноцитів складається із фагоцитуючих, антигенпрезентуючих та імунокомпетентних лімфоцитів. Всі ці клітини формуються із єдиного попередника – поліпотентної гемопоетичної стовбурової клітини, що знаходиться у кістковому мозку. Залежно від диференціюючих стимулів із неї формуються гранулоцити (нейтрофільні, еозинофільні і базофільні), моноцити/макрофаги, Т-, В- та О- лімфоцити, тромбоцити.

Захист організму людини від патогенних та опортуністичних мікроорганізмів філогенетично сформований і представлений єдиним складним чітко функціонуючим комплексом, який діє поетапно залежно від інтервенції патогенна [2, с. 5]. Він включає в себе фактори і механізми природної (вродженої) резистентності, які функціонують постійно, але найвища їх ефективність припадає на перші чотири години взаємодії мікроба з організмом людини (захист і неспецифічне розпізнання). Упродовж цього часу відбувається неспецифічне розпізнання мікроорганізму за допомогою Toll-like рецепторів імунокомпетентних клітин із специфічними поверхневими молекулами бактерій (MAMP-microbes-associated molecular pattern), що є підставою до формування і розвитку протягом перших 96 годин ранньої індуцельної відповіді. Фактори і механізми природної резистентності та ранньої індуцельної відповіді формують неспецифічні доімунні механізми резистентності, які крім захисної функції підготовлюють ґрунт для формування

адаптивної специфічної найбільш ефективної імунної відповіді, яка умовно поділена щонайменше на чотири типи: клітинну, гуморальну, імунологічну пам'ять, імунологічну толерантність.

Провідним механізмом у розвитку клітинної імунної відповіді є формування популяції антигенспецифічних Th1-хелперів $TC4^{+}$ та антигенспецифічних цитотоксичних $TC8^{+}$ -лімфоцитів [3, с. 40]. При формуванні популяції цитотоксичних $TC8^{+}$ -лімфоцитів антигенпрезентуючою клітиною являється чаще всього дендритна клітина, яка представляє Th1 мікробні клітини в комплексі з антигенними детермінантами головного комплексу гістосумісності I класу (HLA). Утворений комплекс стабілізується взаємодією декількох коstimулюючих молекул. Результатом такої взаємодії проходить активація $TC8^{+}$ -лімфоцитів з появою на їх поверхні рецептора для IL-2, під впливом останнього проходить проліферація цитотоксичних лімфоцитів і суттєве збільшення їх кількості в організмі і розгортається ефективність клітинної імунної відповіді.

Головною функціональною задачею цитолітичних $TC8^{+}$ -лімфоцитів у протиінфекційному захисті є знищення клітин, що інфіковані ультрапаразитами, тобто внутрішньоклітинними мікроорганізмами, такими як віруси, хламідії, мікоплазми, мікобактерії, рикетсії тощо. Існує 2 шляхи боротьби з ультрапаразитами (внутрішньоклітинними мікробами). Перший шлях- це знищення інфікованих цими мікробами клітин активованими $TC8^{+}$ -лімфоцитами, наслідком чого є призупинка розвитку збудника і його поширення в організмі, а також активація макрофагів Th1-лімфоцитів ($TC4^{+}$) наслідком чого настає загибель збудника захворювання у фаголізосомі. Таким чином формування клітинної імунної відповіді в організмі хворих є потужним захисним фактором як бактеріальних, так і вірусних та інших інфекцій [4, с. 69].

Тому, на наш погляд, саме дослідження клітинної ланки системного імунітету у чоловіків, хворих на інфекційно-запальні процеси сечовивідних шляхів, обумовлених опортуністичними бактеріями є важливою, необхідною,

актуальною та доцільною задачею, результати якої допоможуть більш детально встановити патогенез і визначити тактику патогенетичного лікування, діагностику і прогнозу захворювання [5, с. 35; 6, с. 22; 7, с.101].

Метою нашого дослідження було вивчити ключові показники клітинної ланки системного імунітету у чоловіків, хворих на інфекційно-запальні процеси сечовивідних шляхів, обумовлених опортуністичними мікроорганізмами (*E.coli*, *K.pneumoniae*, *P. mirabilis*, *E. cloacae*, *S. marcescens*, *E. faecalis*, *S. saprophyticus*), за розвитку калькульозного пієлонефриту.

Матеріали і методи дослідження. Клініко-лабораторне обстеження із залученням сучасних інструментальних досліджень проведено у 30 чоловіків віком від 31 до 65 років (середній вік $48,81 \pm 4,27$ рр), хворих на інфекційно-запальні процеси сечовивідних шляхів, обумовлених опортуністичними бактеріями (*E.coli*, *K.pneumoniae*, *P. mirabilis*, *E. cloacae*, *S. marcescens*, *E. faecalis*, *S. saprophyticus*), за калькульозного пієлонефриту. Для встановлення інформативності змін показників, що характеризують стан клітинної ланки системного імунітету, визначали ступінь порушень цих показників. За наявності імунної недостатності показник був негативним числом зі знаком «-», значення показника зі знаком «+» сприймалось як підвищення функції імунної системи. Значення результату, що знаходилось у межах 1-33%, відповідало I ступеню імунологічних розладів, 34-66,70% - II ступеню, більше 66,70% - III ступеню імунологічних розладів.

Для комплексної оцінки порушень клітинної ланки системного імунітету у чоловіків, хворих на інфекційно-запальні процеси сечовивідних шляхів за калькульозного пієлонефриту, визначався коефіцієнт діагностичної цінності, який дозволяє з врахуванням середніх величин параметрів та їх дисперсії відібрати показники, що відрізняються від норми у найбільшому ступені.

За допомогою коефіцієнту діагностичної цінності виявляли ключові параметри порушень клітинної імунної відповіді, які рекомендовані до обов'язкового дослідження за розвитку інфекційно-запальних процесів сечовивідних шляхів.

Визначення абсолютної і відносної кількості Т-лімфоцитів (TCD3⁺, TCD4⁺ і TCD8⁺) проводили методом непрямой імунофлюоресценції з використанням панелі моноклональних антитіл стосовно рецепторів CD3⁺, CD4⁺, CD8⁺, вироблених науково-виробничим центром «Медбиоспектр» (РФ., Москва). Абсолютну і відносну кількість лейкоцитів, лімфоцитів, моноцитів/макрофагів визначали на автоматичному гематологічному аналізаторі серії «НВ».

Одержані результати були опрацьовані статистично за допомогою t-критерію Student з вирахуванням середніх величин (M) та оцінкою вірогідності відхилень ($\pm m$). Зміни вважалися достовірними за $p < 0,05$. Статистичні розрахунки виконувалися за допомогою електронних таблиць Excel для Microsoft Office.

Одержані результати та їх обговорення. Основним при формуванні клітинної імунної відповіді є формування популяцій антигенспецифічних Th1-хелперів CD4⁺ та антигенспецифічних цитолітичних TCD8⁺ лімфоцитів. При формуванні популяцій цитолітичних (TCD8⁺ лімфоцитів) важливе значення має інтерлейкін – 2(IL-2) якого синтезує і секретує стимульовані Th1- CD4⁺ лімфоцит. Під впливом цього цитокіну проходить проліферація цитолітичних Т-лімфоцитів і суттєве збільшення їх кількості. Головною функцією антигенактивованих TCD8⁺-лімфоцитів у протиінфекційному захисті є знищення клітин, інфікованих внутрішньоклітинними збудниками (вірусами, хламідіями, мікоплазмами, мікобактеріями та іншими мікробами), онкогенних клітин.

Показано, що у чоловіків, хворих на інфекційні-запальні процеси сечовивідних шляхів за калькульозного пієлонефриту обумовлені опортуністичними бактеріями (*E. coli*, *K. pneumoniae*, *P. mirabilis*, *E. cloacae*, *S. marcescens*, *E. faecalis*, *S. saprophyticus*), настає підвищення абсолютної (у 2,49 рази) та відносної (на 52,69%) кількості лімфоцитів у периферичній крові, знижується відносна кількість TCD3⁺ лімфоцитів на 31,73% за підвищеної абсолютної кількості цих клітин на 56,77% у периферичній крові. Подібна ситуація створюється із субпопуляцією TCD4⁺ лімфоцитів (хелперна

субпопуляція). За підвищення абсолютної кількості TCD4⁺ на 45,56% зменшується відносна кількість клітин цієї субпопуляції на 44,30%. Підвищення абсолютної кількості Т-хелперів можливо припустити, що процеси розпізнання бактеріальних антигенів не порушені. Основними клітинами у клітинній імунній відповіді є антигенспецифічно активована популяція TCD8⁺ лімфоцитів, яка бере участь у знищенні інфікованих клітин внутрішньоклітинними патогенами, наслідком чого є зупинка розвитку збудника і його поширення в організмі хворого. Абсолютна кількість TCD8⁺ лімфоцитів проявляє тенденцію до підвищення (на 32,73%, P>0,05) , але відносна кількість понижена на 56,25%, що є свідченням розвитку при бактеріальній інфекції переважно гуморальної імунної відповіді. Клітинна імунна відповідь за бактеріальної інфекції розвивається слабо. А значення імунорегуляторного індексу не засвідчує про імунодефіцитний стан, він має тенденцію до підвищення на 7,91% (P>0,05).

Ступінь порушень клітинної імунної відповіді залежить від показника. Використання цих показників для діагностики інфекційно-запальних процесів сечовивідних шляхів за калькульозного пієлонефриту слід встановити діагностичну цінність змін ступеня порушень клітинної імунної відповіді.

Показано, що зміни імунологічних показників за інфекційно-запальних процесів сечовивідних шляхів за калькульозного пієлонефриту мають різний рівень діагностичної цінності. Найвищий рівень діагностичної цінності має абсолютна кількість лейкоцитів (коефіцієнт діагностичної цінності 1,94±0,47 у.о.) самий низький показник у виявленні змін абсолютної кількості моноцитів (0,05±0,01 у.о.). Середнє значення коефіцієнту діагностичної цінності складає 0,71 у.о. Вище середнього значення мають коефіцієнти діагностичної цінності наступні показники: абсолютна кількість лейкоцитів (лейкоцитоз) вище середніх у 2,73 рази, відносна кількість лімфоцитів – на 32,39%, TCD3⁺ лімфоцитів на 16,90%, TCD4⁺ лімфоцитів – у 2,21 рази, TCD8⁺ лімфоцитів – на 12,68%, імунорегуляторний індекс – на 45, 07%, імунологічний коефіцієнт – на 71,83%. Перераховані вище коефіцієнти діагностичної цінності можуть

використовуватися при діагностиці інфекційно-запальних процесах сечовивідних шляхів обумовлених опортуністичними бактеріями, у чоловіків, а також їх рекомендовано використовувати при призначенні імунотропної терапії основного захворювання. В першу чергу це стосується абсолютної кількості лейкоцитів, відносної кількості TCD4⁺ лімфоцитів (дефіцит на 44,30%), імунологічний коефіцієнт (дефіцит на 34, 09%), імунорегуляторний індекс (має тенденцію до підвищення на 7,91%).

Висновки:

1. У чоловіків, хворих на інфекційно-запальні процеси сечовивідних шляхів за калькульозного пієлонефриту, обумовлених опортуністичними бактеріями, підвищується абсолютна кількість лейкоцитів у 2,06 рази, відносна кількість лімфоцитів – на 52, 69%, також понижується відносна кількість загального пулу TCD3⁺ лімфоцитів на 31,73%, TCD4⁺ лімфоцитів – на 44,30%, TCD8⁺ лімфоцитів – на 56,25%; формується тенденція до пониження імунологічного коефіцієнту на 13,64% та до підвищення імунорегуляторного індексу на 7,91%.

2. Провідними показниками у діагностиці стану клітинної ланки системного імунітету у чоловіків, хворих на інфекційно-запальні процеси сечовивідних шляхів за калькульозного пієлонефриту, є лейкоцитоз (абсолютна кількість лейкоцитів), відносна кількість лімфоцитів, відносна кількість TCD3⁺ лімфоцитів, TCD4⁺ і TCD8⁺ лімфоцитів, значення регуляторного індексу та імунологічного коефіцієнту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Nicholson, L. B. (2016). The immune system. *Essays in biochemistry*, 60(3), 275-301.
2. McComb, S., Thiriot, A., Krishnan, L., & Stark, F. (2013). Introduction to the immune system. In *Immunoproteomics* (pp. 1-20). Humana Press, Totowa, NJ.
3. Parham, P. (2014). *The immune system*. Garland Science. p. 1-532
4. Константиненко, Л. А., & Абрамович, А. М. (2018). Оцінка імунного

статусу організму людини. Актуальні проблеми лабораторної діагностики: матеріали першої регіональної науково-практичної конференції, 69-73.

5. Колесник, М. О., Степанова, Н. М., Дряньська, В. Є., Руденко, А. В., Калініна, Н. А., Кругліков, В. Т., & Лебідь, Л. О. (2011). Патогенез пієлонефриту: що ми знаємо і що ні. Український журнал нефрології та діалізу, (3), 34-46.

6. Романенко, О. А., Степанова, Н. М., Руденко, А. В., Кругліков, В. Т., Корніліна, О. М., Лебідь, Л. О., & Колесник, М. О. (2013). Стан місцевого імунітету та мікробіоценоз сечостатевої системи хворих на хронічний пієлонефрит з рецидивуючим перебігом. Український журнал нефрології та діалізу, (3), 21-28.

7. Саричев, Л. П. (2013). Гострий гнійний пієлонефрит: погляд на проблему. Урологія, (17, № 2), 101-103.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

A REVIEW OF THE POTENTIAL USE OF ENDOPHYTES IN THE TREATMENT OF CANCER

Yerkhova Anna

Master student

Institute of Biomedical Technologies

Open International University of Human Development "Ukraine"

Katynska Maryna

PhD

Candidate of Pharmaceutical Sciences

Assistant Professor of pharmacy department,

Institute of Biomedical Technologies

Open International University for Human Development "Ukraine"

Abstract Endophytes are microorganisms (bacteria, fungi, viruses, and algae) living in plant tissues and are an important part of the plant micro-ecosystem. During the evolution, endophytes living in plants have established a special relationship with each other, on which the metabolic products of microorganisms can depend and then on the quality parameters of medicines. In a detailed study of microorganisms, bioactive products that have been active in anti-cancer applications have been isolated. The article will consider the most commonly used compounds in production.

Keywords: endophytes; anticancer drugs; oncology; biologically active compounds; biological activity; endophytic fungi.

Introduction The problem of cancer in the population has earned special attention in the scientific community. Cancer is a general term that includes a wide range of diseases of human organs and systems. A synonymic row for this illness is also neoplasms or malignant tumours. The fundamental difference between malignant

tumours from benign — the presence of uncontrolled fission cells. Mutated cells can metastasize to other organs and can also invade neighbouring tissues.

According to the WHO in 2020, cancer caused death for about 10 million people. According to statistics, the most common causes of death were:

- Lung cancer (1.8 million deaths);
- Colorectal and rectal cancer (935,000 deaths);
- Liver cancer (830,000 deaths);
- Gastric cancer (769,000 deaths);
- Breast cancer (685,000 deaths). [1]

In this regard, scientists from all over the world are developing new drugs and methods to treat cancer. When studying endophytes, it was found out that their metabolites can exert antitumor activity. Thus, the theoretical possibility of using cytotoxic compounds in the development of new antitumor drugs was discovered.

Besides anticancer agents, microorganisms can produce a wide range of biologically active compounds that can be used in medicine, such as anti-inflammatory agents, antimicrobials, antiparasitic agents, immune suppressors, enzymes, and also, have neuroprotective, antioxidant, and insulin-mimetic properties. [2, p. 751]

This paper describes frequently used compounds. Methods of work include description and synthesis. The main part of endophytes are microorganisms (most often they are bacteria or fungi, algae and viruses are also found) that colonize fully or partially healthy internal tissues without causing harm to the host plant. Endophytes occupy an important place in the plant micro-ecosystems. To date, they have been found ubiquitously in all previously studied plant species. [3, p. 420]

Symbiont bacteria that live in the nitrogen-fixing nodules of plants have been known for decades, but most known microorganisms have only recently been discovered. Invisible because they do not cause disease symptoms, they are in fact ubiquitous; they can be found on almost every plant species studied to date. At first, they were thought to be fungi and/or pathogenic bacteria hidden in the plant, causing no visible harm but also no benefit to the plant. Then, in the early 2000s, a great deal

of scientific evidence showed that these endophytes help improve plant growth and health (including crops) and growth plant biomass, in particular by making them more resistant to disease. Thus, microbial endophytism is now considered the general rule for plants.[4, p. 293]

In studying the mutual relationships of plants with endophytes, most scientists support the idea that such associations are commensalism. [5, p. 750] Most of the endophyte representatives contribute to the growth of their host, produce nutrients that improve survival rates under stress conditions, for example during drought or excessive soil salinization. Also, the presence of endophytic microorganisms in plants contributes to the reduction of biotic stress, increases resistance to insects, herbivores, and various pathogens. [6, p. 2955]

As the group of microorganisms is very extensive in its diversity of representatives (bacteria, fungi, algae, and viruses), there are two approaches to classification.

1. Clavicipitaceae: endophytes colonising grasses.

Non-clavicipitaceae: endophytes colonising non-vascular plants, ferns, conifers and angiosperms.

Type 1: growth plant biomass, confer drought tolerance and produce secondary metabolites that are toxic to predators.

Type 2: increment plant biomass, produce secondary metabolites that provide protection against pathogenic fungi and confer resistance to biotic or abiotic stress conditions.

Type 3: Inhibit pathogen growth and produce secondary metabolites that are toxic to predators. [7]

2. The second classification is based on general information about microorganisms. They are divided into:

□- Systemic endophytes live in a symbiotic relationship with a single host throughout their life cycle. Such microorganisms do not cause harm to their host plant.

□- Non-systemic endophytes directly depend on the environment and can change their diversity and concentration depending on the conditions at the site of distribution. In resource-limited stress situations, non-systemic microorganisms can be pathogenic to their hosts.

Microorganisms produce a wide range of compounds that use as leading substances in the development of new drugs. Over time, the bio-prospecting of useful secondary metabolites of microorganisms that have beneficial properties has become increasingly important.

During the research, it was found that endophytic fungi handle the production of secondary metabolites, and not as the early plant was thought. [8, p. 319] Metabolites mainly contain terpenes, alkaloids, polyketides, steroids, isocoumarins, quinones, esters, [9, p. 1118] exopolysaccharides [10], etc.

One of the most famous discoveries among endophytes is the fungus *Taxomyces andreanae*, whose host plant is the Pacific yew, *Taxus brevifolia*. This discovery is important because *T. andreanae* secretes paclitaxel (Taxol) (Fig.1) which is important for cancer treatment. [11, p. 1040]

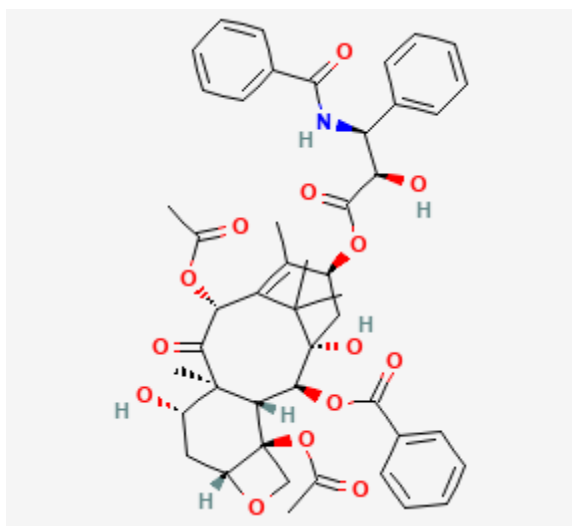

Fig. 1. Image of the chemical structure of *paclitaxel*

In several subsequent studies, axol, and similar compounds were isolated from other microorganisms. Other endophytes that can reproduce taxol may include:

□- *Aspegillus aculeatinus*;

- - *Grammothele lineata*;
- - *Alternaria brassicicola*;
- - *Acremonium*;
- - *Fusarium* spp;
- - *Colletotrichum*.

In addition, it is possible to produce biologically active substances from endophytic fungi, which will exhibit anticancer activity and by chemical characteristics will belong to the group of taxols: *Alternaria alternata*, *Pestalotiopsis microspore*, *Pithomyces* sp, *Periconia* sp, *Monochaetia* sp., *Chaetomella raphigera*, *Botryodiplodia theobromae*, *Seimatoantlerium nepalense*, *Pestalotiopsis terminaliae*, *Phyllosticta spinarum* and *Bartalinia robillardoides*.

The popularity of paclitaxel is mainly because of the uniqueness of its action compared to other drugs.[12]

Its action is aimed at preventing the multiplication of mutated cells, thereby reducing the spread and growth of cancer cells. The demand for taxol is growing, because of this, it is necessary to search for new sources for its production.[13, p. 492] One of the fundamental problems scientists face in their search is its low prevalence, on top of which the plants with the required microorganisms are considered "rare", which makes their mass involvement in production problematic.[14, p. 8568]

One way out of the emerging situation is the cultivation of endophytic fungi in laboratories. Among the potentially applicable endophytes in production, the mass of the product varies:

- - *Grammothele lineate* produces 382.2 µg/L;
- - *Alternaria brassicicola* 140.8 µg/l;
- - *Acremonium*, *Colletotrichum* and *Fusarium* spp. Can produce 116.19 µg/l;
- - If a higher yield of 560 µg/l is required, a mutant strain of *A. aculeatinus* can be used.

Therefore the use of such microorganisms in production represents a cheaper and more affordable alternative to the widespread production of anticancer agents.

[15, p. 523] Use as anti-cancer agents have been approved by the Food and Drug Administration (FDA), and use has also been approved to treat advanced lung cancer, breast cancer, and refractory ovarian cancer. In addition to paclitaxel, it is possible to use the alkaloid "chaetoglobosin U" (Fig. 2.), which is derived from the fungus *Chaetomium globosum*.

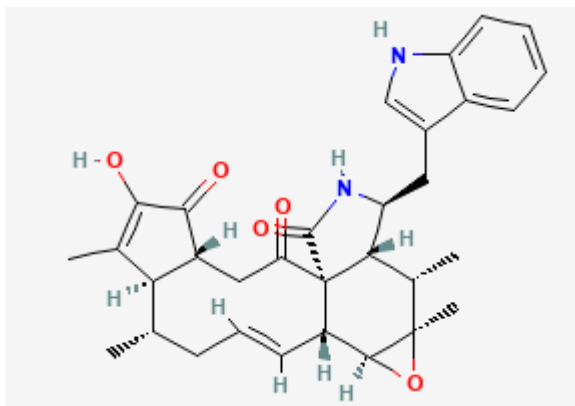

Fig. 2. Depiction of the chemical structure of chaetoglobosin U

This fung can be obtained from the stem of *Imperata cylindrica*. Camptotetin is also an alkaloid with anti-cancer properties.[16, p. 315] Originally, this biologically active substance was isolated from the wood of *Camptotheca acuteus* in China.[17] (Fig. 3.)

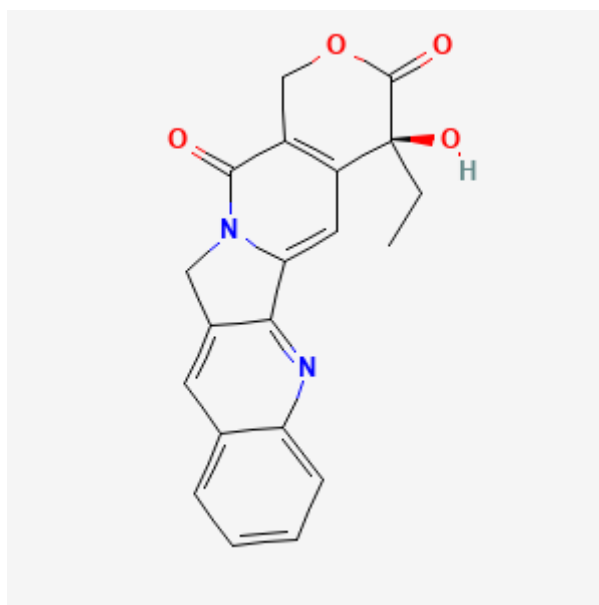

Fig. 3. Depiction of the chemical structure of camptotetin

Swainsonine, although a toxic component of plants that can cause nervous system disorders, has good anti-cancer activity. [18, p. 3][19](Fig. 4.)

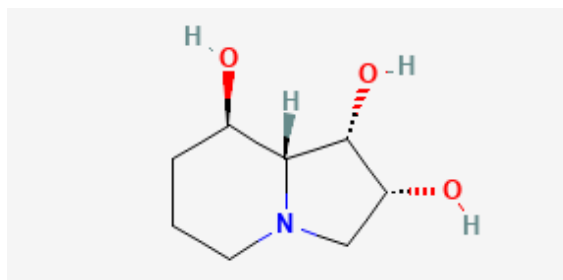

Fig. 4. Depiction of the chemical structure of swainsonine

Alternaria sect. can be used for swainsonine extraction., *Undifilum oxytropis* hat have been identified in the seeds of locusts.[20, p 80] It is also possible to synthesize the compound from the pathogenic fungus *Slafractonia leguminicola*, which is often found on clover.[21, p. 2373] Scientists also found out that the insect pathogenic fungus *Metarhizium anisopliae* can produce swainsonine. [22, p. 344]

Conclusions With the increase in cancer statistics, scientists from all over the world continue to search for possible treatment options for the disease. Endophytes are microorganisms capable of producing biologically active substances that have prothyroid activity. In addition to their anticancer activity, endophytes have a number of other advantages, due to which their possible range of applications in medicine is much wider. In this regard, scientists continue to study compounds extracted from endophytes to develop new preparations for the prevention and treatment of cancer. In addition to medical and pharmaceutical applications, endophytes are used in agriculture to combat pathogenic strains of bacteria, fungi and viruses.

REFERENCES

1. World Health Organization (WHO). Главная страница/ Центр СМИ/ Информационные бюллетени/ Подробнее/ Рак. Доступен онлайн: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/cancer> (доступен с 3 марта 2021 г.)
2. Ayswaria, R., Vasu, V., & Krishna, R. (2020). Diverse endophytic *Streptomyces* species with dynamic metabolites and their meritorious applications: a critical review. *Critical Reviews in Microbiology*, 46(6), 750–758. doi:10.1080/1040841x.2020.1828816

3. Farahat, M. (2020). Alleviation of salinity stress in wheat by ACC deaminase-producing *Bacillus aryabhattai* EWR29 with multifarious plant growth-promoting attributes. *Plant Archives*, 20 (1): 417–429
4. Hardoim, P. R., van Overbeek, L. S., Berg, G., Pirttilä, A. M., Compant, S., Campisano, A., ... Sessitsch, A. (2015). The Hidden World within Plants: Ecological and Evolutionary Considerations for Defining Functioning of Microbial Endophytes. *Microbiology and Molecular Biology Reviews*, 79(3), 293–320. doi:10.1128/membr.00050-14
5. Ayswaria, R., Vasu, V., & Krishna, R. (2020). Diverse endophytic *Streptomyces* species with dynamic metabolites and their meritorious applications: a critical review. *Critical Reviews in Microbiology*, 46(6), 750–758. doi:10.1080/1040841x.2020.1828816.
6. Wani, Z. A., Ashraf, N., Mohiuddin, T., & Riyaz-Ul-Hassan, S. (April 2015). Plant-endophyte symbiosis, an ecological perspective. *Applied Microbiology and Biotechnology*. 99 (7): 2955–65. doi:10.1007/s00253-015-6487-3.
7. Jia, M., Chen, L., Xin, H.-L., Zheng, C.-J., Rahman, K., Han, T., & Qin, L.-P. (2016). A Friendly Relationship between Endophytic Fungi and Medicinal Plants: A Systematic Review. *Frontiers in Microbiology*, 7. doi:10.3389/fmicb.2016.00906
8. Li, S.-J., Zhang, X., Wang, X.-H., & Zhao, C.-Q. (2018). Novel natural compounds from endophytic fungi with anticancer activity. *European Journal of Medicinal Chemistry*, 156, 316–343. doi:10.1016/j.ejmech.2018.07.015
9. Liu, J., Wang, X., Pu, H., Liu, S., Kan, J., & Jin, C. (2017). Recent advances in endophytic exopolysaccharides: Production, structural characterization, physiological role and biological activity. *Carbohydrate Polymers*, 157, 1113–1124. doi:10.1016/j.carbpol.2016.10.084
10. Manganyi, M. C., & Ateba, C. N. (2020). Untapped Potentials of Endophytic Fungi: A Review of Novel Bioactive Compounds with Biological Applications. *Microorganisms*, 8(12), 1934. doi:10.3390/microorganisms8121934

11. Sarasan, M., Puthumana, J., Job, N., Han, J., Lee, J.S., & Philip, R. (June 2017). Marine Algicolous Endophytic Fungi - A Promising Drug Resource of the Era. *Journal of Microbiology and Biotechnology*. 27 (6): 1039–1052. doi:10.4014/jmb.1701.01036.
12. World Health Organization (WHO). Fact Sheets. Cancer. Available online: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cancer> (accessed on 24 June 2020).
13. Batra, H., Pawar, S., & Bahl, D. Curcumin in combination with anti-cancer drugs: A nanomedicine review. *Pharmacol. Res.* 2019, 139, 91–105. doi: 10.1016/j.phrs.2018.11.005
14. Peng, C., Xu, J., Yu, M., Ning, X., Huang, Y., Du, B., Hernandez, E., Kapur, P., Hsieh, J.T., & Zheng, J. (2019) Tuning the in-Vivo Transport of Anticancer Drugs Using Renal-Clearable Gold Nanoparticles. *Angew. Chem.* 131, 8567–8571. doi: 10.1002/anie.201903256
15. Tewari, D., Rawat, P., & Singh, P. K. (2019). Adverse drug reactions of anticancer drugs derived from natural sources. *Food Chem. Toxicol*, 123, 522–535. doi: 10.1016/j.fct.2018.11.041
16. Singh, M., Kumar, A., Singh, R., & Pandey, K.D. (2017) Endophytic bacteria: A new source of bioactive compounds. *3 Biotech*, 7, 315. doi:10.1007/s13205-017-0942-z
17. Das, A., Rahman, M.I., Ferdous, A.S., Amin, A., Rahman, M.M., Nahar, N, Uddin, M.A., Islam, M.R., & Khan, H. (2017). An endophytic Basidiomycete, *Grammothele lineata*, isolated from *Corchorus olitorius*, produces paclitaxel that shows cytotoxicity. *PLoS ONE*, 12, e0178612. doi: 10.1371/journal.pone.0178612
18. Qiao, W., Tang, T., & Ling, F. (2020) Comparative transcriptome analysis of a taxol-producing endophytic fungus, *Aspergillus aculeatinus* Tax-6, and its mutant strain. *Sci. Rep.* 2020, 10, 1–11. doi: 10.1038/s41598-020-67614-1
19. Gill, H., & Vasundhara, M. (2019) Isolation of taxol producing endophytic fungus *Alternaria brassicicola* from non-Taxus medicinal plant

Terminalia arjuna. *World J. Microbiol. Biotechnol*, 35, 74. doi:10.1007/s11274-019-2651-8

20. El-Bialy, H.A., & El-Bastawisy, H.S. (2020) Elicitors stimulate paclitaxel production by endophytic fungi isolated from ecologically altered *Taxus baccata*. *J. Radiat. Res. Appl*, 13, 79–87. doi: 10.1080/16878507.2019.170224410.1080/16878507.2019.170224410.1080/16878507.2019.170224410.1080/16878507.2019.1702244.

21. Kumar, G., Chandra, P., & Choudhary, M. (2017) Endophytic fungi: A potential source of bioactive compounds. *Chem. Sci. Rev. Lett*, 6, 2373–2381.

22. Tidke, S.A., Kumar, R.K., Ramakrishna, D., Kiran, S., Kosturkova, G., & Gokare, R.A. (2017) Current understanding of endophytes: Their relevance, importance, and industrial potentials. *J. Biotechnol. Biochem*, 3, 43–59. doi:10.9790/264X-03034359.

TECHNICAL SCIENCES

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF NANOPARTICLES ON THE PROPERTIES OF ALKALINE-MINERAL ADHESIVES

Esedova Ayten Elovse

Doctoring ,Senior laborite

Azerbaijan State Oil and Industry University

Baku, AZ1010, Azerbaijan, 20 Azadlig Avenue

Abstract In this research, a new technology was developed with the application of nanoparticles in the preparation of alkaline-mineral composite materials, which is a new adhesive material. The effect of microsilicate on alkaline-mineral adhesive based on Jeyranchol volcanic ash was studied, its composition was developed and the technology of production of fine-grained concrete products based on this adhesive was developed. A new alkaline mineral adhesive modified with the use of nanoparticles (microsilica) was developed and a composition with higher performance was obtained. A new modified alkaline-mineral adhesive based on Jeyranchol volcanic ash was obtained using micro silicon 4 oxide and its physical and mechanical properties were studied. It was found that nanoparticles (microsilicate) reduce the flow of alkali-mineral adhesive mixture, but the system indicators increase.

Keywords; volcano, alkaline-mineral adhesive, modification, composition, physical-mechanical properties. Nanoparticles, fluidity, volcanic ash, mineral, component, quartz SiO₂. Calcite CaCO₃

Introduction

1. Raw materials and materials used, their properties Natural mineral rocks were used in the research. As a component of finely ground mineral silicon-4 oxide,

natural mineral raw materials - Jeyranchol volcanic ash, which are close in origin to industrial wastes, chemically and mineralogically close to blast furnaces, were used. Liquid glass as an alkaline component, NaOH, as well as Portland cement and concrete clay as a constituent component of the alkaline-mineral composition; as a supplement from finely ground micro silicon-4 oxide; sand as a fine filler; fine-grained (up to 10 mm) expanded clay was used as a large filler[1-9].

X-ray spectral analysis of the chemical composition of finely ground Jeyranchol volcanic ash component as a mineral component was carried out in the laboratory of "Analysis of matter by physicochemical methods" of the Institute of Geology of the Azerbaijan National Academy of Sciences and the results are given in Table .1.

Table 1

Chemical composition of mineral components

Material in	Quantity of composition by mass%											
	SiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	CaO	MgO	K ₂ O	Na ₂ O	MnO	P ₂ O ₅	TiO ₂	K.i	total
Ceyranşöl volcanic ash	66,36	14,3	2,04	2,07	0,77	7,51		-	-	-	1,2	100,15

The hydraulic activity of the finely ground mineral Jeyranchol volcanic ash component was determined according to the following main indicators and is given in Table .2

Table .2

Indicators of hydraulic activity of mineral components

The name of the material is mass	Ma	Ka
Ceyranşöl volcanic ash	0,04	0,21=0,26

In the study, portland cement and bentonite clay were used as additives in order to prevent bleaching on the surface of the hardened alkaline-mineral adhesive stone and to accelerate the removal of samples from the mold. The chemical composition of the used concrete clay is given in Table 3.

Table 3

Chemical composition of concrete clay

SiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	K.i	TiO ₂	CaO	MgO	P ₂ O	SO ₃	K ₂ O	Na ₂ O
63,09	15,13	4,09	8,37	0,49	1,76	3,27	0,13	0,26	1,26	2,11

2. Result At the initial stage of the experiments, the effect of the nanoparticle (silicon 4-oxide component) on the properties of the studied alkaline-mineral systems, along with the initial alkaline-mineral composition prepared with volcanic ash - liquid glass alkali, was studied. In the experiments, samples were prepared by adding 0.5% of the nanoparticle (silicon 4-oxide component) and mixing it with mineral additives in a liquid glass medium. At the same time, liquid glass mineral mixtures in different proportions were prepared. The samples were air-dried and dried in a drying oven at 105-110 C for seven days to a constant mass and then their compressive strength was checked.

The composition of the mixtures, their distribution according to the Süttart device, and the compressive strength of the densely structured stone after drying are given in Table

Table .4

The effect of alkaline adhesives on alkaline-mineral systems

Number of practices	Liquid glass mineral supplement, in% by weight	Nanoparticle, microsilicon 4-oxide component,% by weight	the ash of the volcano	
			the ash of the volcano	the ash of the volcano
1	60 : 40	-	40	8,0
2	50 : 50	-	36	13
3	40 : 60	-	30	18
4	30 : 70	-	25	10
5	60 : 40	0,5	32	9,0
6	50 : 50	0,5	28	13,9
7	40 : 60	0,5	25	20,2
8	30 : 70	0,5	20	10,8

2.1 Study of the effect of hardening conditions on the physical and mechanical properties of modified alkaline-mineral systems Ukrainian researchers VN Glukhovskiy and his students obtained alkaline-positively charged adhesives with a compressive strength of 40-60 MPa at temperatures of 35 ° C and higher [10-12].

EPGerasimov studied the technology of liquid glass-based concrete and came to the conclusion that, unlike hydraulic adhesives, liquid glass-based concretes hydrate minerals when they harden, resulting in the formation of colloidal glue [Si

(OH) 4], and after drying. achieves maximum strength. In this case, if the concrete mixture based on liquid glass is dried at a temperature of 100 ° C, the main part of the water is 80%. When the temperature is raised to 200 ° C, the humidity decreases by another 12%, and when the temperature is raised to 300 ° C, the remaining 8% is released [13-21].

Observations showed that when the first group of samples was dried, porosity formed and it was not possible to open the products from the mold. In the second group of samples, this process took place partially, and the strength was relatively low. However, after 48 hours, the mechanical properties and appearance of the air-dried samples were satisfactory. Observations were repeated in summer and winter. Therefore, it is advisable to dry the studied alkaline-mineral systems for 2 days under normal conditions after pre-soaking. It should be noted that the eclipse period is accelerated due to the hot weather in the summer months. It should be noted that this pre-treatment mode may vary primarily depending on the selected flow of alkaline-mineral mixtures, environmental parameters and the initial characteristics of the finely ground mineral used. Therefore, in regions with hot weather and hot summer days, it can be considered possible to carry out the drying process by taking 1 day of pre-holding of alkaline-mineral mixtures.

For this purpose, the retention time of modified alkaline-mineral mixtures was determined, and then the conditions and mode of solidification were studied. At this stage of the study, the flow of the samples prepared in the selected compositions was kept under normal conditions for 38 hours due to the fact that the flow was less than that of the original mixtures. Thus, the samples stored in different sashes were hardened after heat treatment and it was determined that both the visual inspection and the strength limit of the hardened samples were higher in the samples kept for 38 hours (retention time). Then the recovery mode was studied. For this purpose, preliminary studies of the material have shown that the selection of curing conditions for alkaline-mineral adhesives is one of the important stages. Taking this into account, differential-thermal analysis of the studied systems was carried out and heat treatment conditions were selected accordingly. Differential-thermal analysis was

performed on a derivatograph (Q = 1500). The derivatogram of the alkaline-mineral adhesive mixture studied on the basis of Jeyranchol volcanic ash is given in Figure 1.

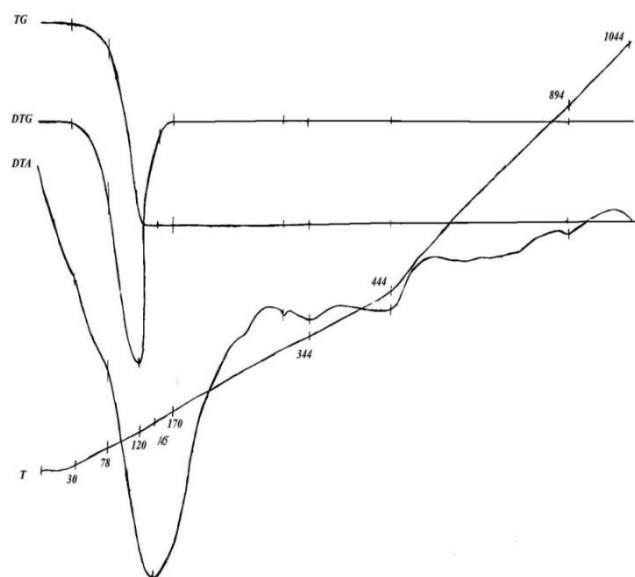

Figure 1 Material based on Jeyranchol volcanic ash

As can be seen from the derivatogram of the alkaline-mineral adhesive mixture studied on the basis of Jeyranchol volcanic ash, the DTA curve shows a deep endo effect with a maximum of 120° C in the temperature range of 20-300°C, which is explained by the separation of poorly coordinated water molecules. As for the temperature of 300°C, no significant change occurs. The weak endo-effects observed at higher temperatures (344, 444 and 894° C) and the exo-effect observed at higher temperatures are explained by the release of chemically combined water in the crystal lattice due to the dehydration process of newly formed minerals formed at low temperatures. The DTG curve of the sample confirms the DTA curve. Mass loss The TG curve shows that mass loss occurs in only one temperature range (75-145° C). At the same time, the total mass loss was 36.6%. After a temperature of 145°C, the process was almost stable, there was no mass loss. Differential-thermal analysis shows that it is more expedient to process materials obtained on the basis of Jeyranchol volcanic ash at a temperature of 120-130° C.

The curing mode for the physical and mechanical properties of the modified alkaline-mineral systems was continuously dried with hot-dry air at temperatures up to 30° C, 30-35° C and 120-130° C. Drying was carried out at different intervals and

hot-dry air drying mode was selected for the system at a minimum of 2 hours at 30° C, 5 hours at 30-50° C, 7 hours at 120-130° C. In general, molded specimens were identified after 48 hours by moderate drying at a temperature of 120-130° C to a constant mass, with no defects in appearance. In order to determine the most optimal hardening process of alkali-mineral in the study, the samples were prepared under normal conditions for 28 days: then, two days later, dried in a drying cabinet at 120-130° C at a temperature of 120-130° C in hot-dry air to a constant mass. was appointed. The results are given in Table 4.

Table 5

Influence of method of hardening of alkaline-mineral systems on physical and mechanical properties

- Number of experiences	Liquid glass-volcanic ash with the addition of minerals, by weight - 1%	Geyrançöl volcano		
		Under normal circumstances After 28 days	After 2 days	
			in the dryer	Hot and dry flowing air
1	60:40:0,5	9,0	10,1	10,6
2	50:50:0,5	13,9	14,0	16,6
3	40:60:0,5	18,2	20,7	21,8
4	30:70:0,5	10,8	11,3	12,4

As can be seen from the table, in all cases, the compressive strength of alkaline-mineral systems hardened in hot-dry air conditions is higher. The strength of samples that hardened under normal conditions for 28 days was reduced due to high residual moisture. Samples hardened in the drying cabinet are intermediate in compressive strength. Apparently, in this case, the residual moisture in the samples remains partially. Thus, the optimal hardening conditions for the studied systems were fixed in a mild mode at a temperature of 120-130° C in hot-dry flow air after 38 hours of normal storage of the molded finished product. It was in subsequ2.3. Investigation of the effect of volcanic ash fineness on alkaline-mineral systems in modified systems

This means that the grinding of pomegranate generally increases the chemical activity of the component also occurs due to the increase in the dispersion and

specific surface area with an increase in the amount of fine particles. That is why the fineness of volcanic ash is as fine as the fineness of cement. Studies have shown that when the specific surface area of cement increases from 2250-3000 cm² / g to 4000-5000 cm² / g, the initial strength increases by 1.5-2 times [22-23].

Based on their research, AS Kolomaskiy and S.A. Kolomaskiy determined that it is possible to obtain concrete with a lower average density of 200-400 kg / m³ by grinding the components to a fineness of 600 m² / kg in multi-porous concrete [23]. Other research studies have shown an increase in the compressive strength of alkaline-perlite adhesives from 3,000 to 6,100 cm² / g with increasing mineral fineness. Based on the scientific research, the effect of the fineness of mineral additives used at this stage of the research on the construction-technological and physical-mechanical properties of alkaline-mineral adhesives was studied.

2.3. Investigation of the effect of volcanic ash fineness on alkaline-mineral systems in modified systems

This means that the grinding of pomegranate generally increases the chemical activity of the component also occurs due to the increase in the dispersion and specific surface area with an increase in the amount of fine particles. That is why the fineness of volcanic ash is as fine as the fineness of cement. Studies have shown that when the specific surface area of cement increases from 2250-3000 cm² / g to 4000-5000 cm² / g, the initial strength increases by 1.5-2 times [23].

Based on their research, AS Kolomaskiy and S.A. Kolomaskiy determined that it is possible to obtain concrete with a lower average density of 200-400 kg / m³ by grinding the components to a fineness of 600 m² / kg in multi-porous concrete [22]. Other research studies have shown an increase in the compressive strength of alkaline-perlite adhesives from 3,000 to 6,100 cm² / g with increasing mineral fineness. Based on the scientific research, the effect of the fineness of mineral additives used at this stage of the research on the construction-technological and physical-mechanical properties of alkaline-mineral adhesives was studied.

In the experiments, Jeyranchol volcanic ash was used as a finely ground component, and sodium liquid glass was used as an adhesive. Volcanic ash was

ground with a specific surface area of 2500, 3500 and 4500 cm² / g. The specific surface area of the raw material was determined on the PSH-2/4 device. Samples were prepared from mixtures based on various fine minerals and dried according to a pre-selected regimen. The flows of the mixtures were determined using a Suttard viscometer. The results of the experiments are given in Table 5.

In the experiments, Jeyranchol volcanic ash was used as a finely ground component, and sodium liquid glass was used as an adhesive. Volcanic ash was ground with a specific surface area of 2500, 3500 and 4500 cm² / g. The specific surface area of the raw material was determined on the PSH-2/4 device. Samples were prepared from mixtures based on various fine minerals and dried according to a pre-selected regimen. The flows of the mixtures were determined using a Suttard viscometer. The results of the experiments are given in Table 5.

Table 6

Influence of volcanic ash fineness on alkaline-mineral composition on construction technological and physical-mechanical properties

№	Volcanic ash: liquid bottle	Special surface of volcanic ash, cm ² / g								
		2500			3500			4500		
		Spread, seem	Hardened the middle of the stone density, kg / 1	compressive strength limit, MPa	Spread, see	Average density of hardened stone, kg / 1	Compressive strength, MPa	Spread, see	Hardened density, kg / 1	Compressive strength, MPa
1	40:60:0,5	25	1,67	20,2	21,7	1,88	20,2	18,1	1,90	21,9

As can be seen from the table, the compressive strength of the stone material increases after the ash is fine. The results show that as the fineness of the mineral admixture increased from 2500 cm² / g to 4500 cm² / g, the average density of alkaline-mineral materials increased by 10.5-11.3% and the compressive strength increased by 13.2-16.7%. Based on the experiments, it can be concluded that in alkaline-mineral systems, as the specific surface area of the finely ground mineral component increases, the physical and mechanical properties of the adhesive material increase, and it is advisable to use 4000m² / g and higher.

2.4. Study of the effect of NaOH and Portland cement on the construction-technological and physical-mechanical properties of liquid glass-mineral additive systems VDGlukhovskiy and his students [26] thoroughly studied alkali-positively charged adhesives of various chemical compositions with alkali and alkaline-earth metal compounds as adhesives and determined that the reactions that take place during the hardening of these systems often occur during the formation of the known Portland cement adhesive structure. It is identical to the processes that give. That is, the main condition for the possibility of using these compositions as hydraulic adhesives is their ability to form gel by hydration and dispersion, and polycondensation of the same structural elements into water-resistant cement stone.

In order to increase the basicity of the environment of alkaline-mineral systems, silicate module, 2.9 sodium liquid glass, NaOH and portland cement were used as alkaline compounds. The spread of the mixture was controlled by a Suttard device. Samples of 30 × 10 × 10 mm were prepared from the prepared mixtures and after two days of storage under normal conditions, dried under running air at a temperature of 105-110° C and physical and mechanical properties were studied. In the first experiment, the effect of NaOH and Portland cement alkalis on the properties of alkaline-mineral systems was studied. In this case, the ratio between liquid glass and mineral additives (in% by weight) was taken to be 40:60. The amount of alkaline additives was 10%. The results of the experiments are given in Table 6

Table 7

The combined effect of NaOH alkalis and Portland cement on the physical and mechanical properties of the alkaline-mineral system

Number of experiments	Alkaline-mineral composition of mixtures	Compressive strength, MPa
1.	M.Ş:CVK =40:60	18,0
2.	M.Ş:CVK:NaOH= 40:50:10	21.2
3.	M.Ş:CVK:PS=40:50:10	18,8
4.	M.Ş:CVK:NaOH:PS=40:50:10	22,2

As can be seen from the table, the separate effects of NaOH alkalis and Portland cement additives in liquid glass and mineral additive systems are different. In general, the addition of NaOH increases the compressive strength of the studied

systems by 17%, and increases it by a very small 4% when used as a Portland cement additive. Experiments show that the combined use of NaOH alkalis and Portland cement additive increases the strength of the system by 23%.

In experiments, taking into account only the positive role of NaOH alkali, the effect on the construction-technological and physical-mechanical properties of alkaline-mineral composition systems by increasing the pH of the environment was studied. By adding 2-7% sodium alkali to the mixtures, the pH of the medium was adjusted to 8-12, the construction-technological and physical-mechanical properties of the alkaline mineral composition material were studied. The results of the experiments are given in Table 7.

Table 8

Influence of pH on alkaline-mineral mixtures and physical and mechanical properties of six structural materials based on them

Number of experiments	The pH of the mixture	Compressive strength, MPa
1	8,2	16,8
2	8,8	21,3
3	9,8	23,4
4	12,0	22,5

The results showed that the distribution of alkaline-mineral compositions by increasing the pH of the mixture (according to the Suttart viscometer) varies depending on the chemical-mineralogical composition of mineral additives. There is a decrease in the spread of mixtures based on Jeyranchol volcanic ash. At the same time, in general, the compressive strength of alkaline-mineral stone materials has increased.

2.5. Development of technology for obtaining modified alkaline-mineral adhesive material Silicate modulus 2.9 in experiments; liquid glass with actual density 1400kg / m³, density 2130kg / m³, tal = 3210C, tq = 13900C sodium hydroxide, Gazakh bentonite clay and CEM II / A-P 42.5N Portland cement produced by Holcim (Azerbaijan) cement plant, nanoparticles as microsilicon 4-oxide was used. The following composition was used as the primary alkaline mineral adhesive (Table 8)

Table 9

Obtained on the basis of Cheyranchol volcanic ash, which hardens under various processing conditions

Hardening conditions	tərkib, kütləyə görə %				
	şüşə	NaO H	Portland- sement	Gil	Ceyrañöl vulkan külü
in the air	34,0	14,1	8,3	11,0	32,6
temperature 203°C, relative humidity 90% in the camera	37,3	16,4	8,9	12,4	25,0
Hot-dry at a temperature of 105-110°C in flowing air	36,0	11,9	8,7	10,4	33,0
autoclave under a pressure of 0.9 MPa At a temperature of 174.5°C	28,3	11,4	7,4	8,6	43,9

Compressive strength of alkaline-mineral adhesives based on Cheyranchol volcanic ash is 31.1; 32.5; 42.5; It was 60.1 MPa. The effect of these adhesives was initially studied using a 0-1% microsilicon 4-oxide additive. The flow of the mixture increased by 10-12%. Standard samples prepared on the basis of these mixtures were hardened under appropriate processing conditions and compressive strength limits were determined. The test results are given in Table 9 below:

Table 10

Effect of micro-silicon 4-oxide additive on the compressive strength of alkaline-mineral adhesives obtained on the basis of Cheyranchol volcanic ash, which hardens under different processing conditions

Queue №	Compressive strength limit			with interest
	Hardening conditions	Primary alkaline- mineral adhesive, Mpa	Additional,	
			MPa	
1	in the air	31,1	33,58	7,9
2	temperature 203°C, relative humidity 90% in the camera	°C	34,9	7,3
3	Hot-dry at a temperature of 105-110°C in flowing air	42,5	45,9	8,0
4	autoclave at a temperature of 174.5 °C under a pressure of 0.9 MPa	60,1	67,31	11,99

As can be seen from the table, microsilicon 4-oxide nanoparticles increase the compressive strength of alkaline mineral adhesives by 7.9-11.99%, depending on the processing conditions.

Results One of the main issues ahead is the systematic study of the effect of microsilicon 4-oxide nanoparticles on the physical and mechanical properties of alkaline-mineral adhesives based on Jeyranchol volcanic ash and the development of multi-porous, fine-grained concrete technology based on them. The use of microsilicon 4-oxide component has been shown to reduce the retention time of the finished material from 48 hours to 38 hours under optimal curing conditions.

It was found that in alkaline-mineral systems, the physical and mechanical properties of the adhesive material increase as the specific surface area of the finely ground mineral component increases. It is advisable to use the mineral component in the range of 4000m² / g and higher. It was found that the compressive strength of micro silicon 4-oxide nanoparticle alkaline mineral adhesives increased by 7.9-11.99% depending on the processing conditions. Initially, micro-silicon 4-oxide additives were added to these adhesives in the range of 0-1%, and the flowability of the mixtures was increased by 10-12%. The strength of dense structural stone materials obtained as a result of the interaction of microsilicon 4-oxide component and liquid glass alkalis with the mineral additive increased by 8-12%

REFERENCES

[1]. Bolshakov VI, Martynenko VA, Bureiko SV. and others. Use of metallurgical slags of the Transnistrian region in the technology of aerated concrete // Construction, material science, machine building // Sat. трудов, Вып. , Dnepropetrovsk: PGASA, 2001. p. 193-194

[2]. Gataullin RF Composite slag-binders with siliceous additives and concretes on their basis / Abstract of the dissertation for the degree of candidate of technical sciences. Kazan, 2006, 22 p.

[3]. Gataullin RF, Khabibullina NR, Rakhimov RZ, Rakhimov MM Tightening. Pat. 2289551. Russia, MPK7 C 04 B 7/153. Kazan State Architectural and Construction University, № 2005125334/03, Application. 09.08.2005

[4]. Gataullin RF, Khabibullina NR, Rakhimov RZ and others. Binding. Pat. 2287498, Kazan State Architectural and Construction University, № 2005123249/03; application. 15.07.2005; Опубли. 20.11.2006

[5]. Shikhaliev K. Technology of manufacturing a nuclear magnetic resonance probe NMR. International scientific journal United –Journal Tallinn-2018- N11 - C. 36-38.E-mail: issue@united-journal.info

[6]. Shykhaliyev K. Modification of bitumen with plastic and rubber waste. World science Warsaw Poland2018 -№1 (29) 2 C.28-30Zsglola.poland @ gmail.com

[7]. Shixaliyev Kerem Sefi Plasticiration of the Butadiene-nitrile Rubber with the Dicaprieathe etner of diphenylpropane European, Science reiew. Premir publishing scientific journal.Vienna, Austria.ISSN 2310-5577. .2№.P.27.E-mail: pub@publishing.org

[8]. Shixaliyev Kerem Sefi The study of the properties of limestone graius surfaces and defermination of optimal proportions between breacstone and limestone. British Journal of Internation in science and Tekhnology Science and Beyoud publishing UK. ISSN 2398-9289. 2018.Volume3, ISSUEL 1.P.31-36

[9]. Gryzlova EO, Savina OV Influence of liquid glass on heat-resistant cinder block binder // Construction: materials, construction, technology: Materials of the 4th Interregional Scientific and Technical Conference, Bratsk, March 22-24, 2006, Brat. roc. un-t 2006, p. 58-59

[10]. Karnaukhov Yu.P., Sharova VV, Podvolskaya EN Binding Patent of the Russian Federation. A.s. 2125026. Date of publication 20.01.1999

[11]. Karnaukhov Yu.P., Sharova VV Binding Patent of the Russian Federation. A.s. 2124485. Date of publication 10.01.1999

[12]. Krivenko PV, Pushkareva EK, Runova RF and others. Binding materials based on metallurgical slag. Kiev, 2007. 232 p.

[13]/. Kislenco AI Slag foam concrete with improved physical and mechanical properties // <http://www.concrete.com.ua/content/2003/1.htm>

[14]. Martynenko VA, Karpukhina AK, Shurova II, Bureiko SV Physical and

technical characteristics of slag aerated concrete with the use of various aerated concrete / I-y International scientific-practical seminar "Theory and practice of production and application of aerated concrete, construction of concrete. 227-232

[15]. Pavlenko SI Non-cement composite binders and fine-grained concretes of various designations from secondary mineral resources / Disposal Management - the basis of restoration of ecological equilibrium in Kuzbass: Novosibirsk, Collection of reports 1 Naukchonnod-1. roc. industry. un-t. 2005, p. 216-224

[16]. Rakhimova NR, Gatullin RF, Rakhimov RZ Influence of ash on the properties of slag-binders and concretes // Build. mater., equipment., technology. XXI c. 2007, № 3, p. 36-37

[17]. Rakhmanov VA, Velichko EG, Zubenko VM and others. Tightening. Patent of the Russian Federation. A.s. 2072333. Date of publication 27.01.1997

[18] Rusina VV, Isakova OD, Krasnogorova AE Tightening. Pat. 2458876 Russia. MPK C04B 12/04 (2006.01). C04B (2006,01). BrSU, №2010139839 / 03, Application. 12.11.2010. Опубли. 20,08,2012. Pyc

[19]. Rusina VV, Gryzlova EO Influence of micro-silica on the properties of heat-resistant concrete on the basis of liquid glass // <http://www.old.sibstrin.ru>.

[20]. Rusina VV, Podvolskaya EN, Bogdanova EO, Moshkina EA Binding. RU (11) 2237634 (13) C 1. Opubl. October 10, 2004

[21]. Samiev DA Research of slag-binding slags from production wastes / Sat. tr. Asp., Undergraduates and applicants. Nizhny Novgorod. roc. Archive-build. Un-t 2012 1. S. 77-80. Pyc.

]222]. Sarsenbaev BK and others. Physicochemical processes of hydration and solidification of slag-binding slags based on electrothermophosphorus slags. Technique and technology of silicates. № 2, 2013, p. 21-25

[23]. Svatovskaya LB, Maslennikova LL, Abu-Hosan Mahmud and others. Heat-resistant slag foam concrete. Pat. 2306301 Russia MPK C 04 38/10 2006.01), C 04 B 28/08 (2006.01) Gos. Образ.учрежд.высш.проф.образ. Petersburg. Gos.un-t putey soobsh., № 2006104395/03; application. 13.02.2006; opubl. 20.09.2007

UDC 655.326.1:344

**ANALYSIS OF INFLUENCING FACTORS ON THE IMPRINT'S QUALITY
ON CARDBOARD WHEN MARKING PACKAGING**

Havenko Svitlana

Doctor of Technical Sciences, Professor

Bernatsek Volodymyr

Ph.D., Associate Professor

Labetska Marta

Ph.D., Senior lecturer

Lozoviy Andriy-Yosafat

Postgraduate student

Ukrainian Academy of Printing

Lviv, Ukraine

Abstract: Today, corrugated cardboard packaging is one of the most popular and widely used types of packaging, which is due to a number of its advantages over other consumer packaging: low cost, ease of automatic basic technological operations in the manufacture, the ability to store in flat blanks, which saves production space during storage and transportation, to carry out polygraphic design in different methods of printing and processing. The most common printing technologies in the manufacture of micro- and corrugated cardboard packaging are offset and flexographic methods.

Therefore, it is important to study the factors influencing the print quality on liners, especially when applying marking barcode information, which provides automated identification and accounting of product information. It is applied to the transport or consumer packaging of many imported and domestic goods, as the presence of a bar code on the packaging of the goods is a prerequisite for its export. Barcodes perform, in addition to their main functions of informative and identification nature, several auxiliary ones: operational management of transportation processes, increasing the speed and culture of customer service, informative support of marketing research.

Key words: packaging, offset printing, flexographic printing, micro- and corrugated cardboard, imprint, bar code marking, quality.

Corrugated cardboard, as a material with variable stiffness in the plane of the sheet, puts forward specific requirements for printing on its surface.

The main factors influencing the printing quality on corrugated cardboard are the evenness and strength of its front surface, the ability to absorb printing ink, dimensional stability, resistance to abrasion. To avoid violations of geometric dimensions due to the heterogeneity of the strength properties of corrugated cardboard, the pressure on it during printing should be negligible.

The printing quality depends from:

- a grade of corrugated cardboard (its thickness, type and properties of the top layer of a surface): for example, for the purpose of improvement of an aesthetic look of a container, increase of its color registration the corrugated cardboard which top layer is made of bleached cellulose is applied;
- image application technologies (direct printing on corrugated cardboard or pre-printing on a liner with subsequent lamination);
- method of printing and printing equipment [1-4].

Flexographic printing is most often used when printing on corrugated cardboard, due to the use of low-viscosity quick-drying inks, which allows you to print at high speed (180 - 275 m/min) both monochrome and multicolor images; low pressure, which provides high circulation resistance of elastic printing plates, which perform the function of image carriers and at the same time serve as a decal. To obtain a high-quality image in flexographic printing on corrugated cardboard, it is necessary to avoid excessive pressure of both the anilox shaft relative to the forming cylinder and excessive pressure of the form on the printing cylinder.

With the help of flexographic printing, images can be applied to materials with a wide range of thickness and different physical and chemical properties. However, non-compliance with the technological conditions of printing and poor quality of cardboard can lead to the effects of "washing board", "blurred printing",

incompatibility of ink, the appearance of streaks and halos on the cardboard surface, ink staining and sticking of paper dust. Deviations from technological modes when printing barcodes are especially dangerous. This leads to problems in reading information, and hence the inability to identify packages.

The use of offset printing in the manufacture of packaging from micro corrugated cardboard has become possible due to a number of advantages:

- simplicity and cheapness of printing forms production;
- high accuracy of reproduction (especially for multicolor tonal (raster) illustrations);
- the possibility of rapid change of forms in the printing process [5-7,9].

This paper presents the results of experimental studies of reproduction and graphic indicators of imprints obtained by offset and flexographic methods on “UPM” and “Arctica” liners with a weight of 160 and 200 g/m², the analysis of which showed that the most stable result of gradation transmission, close to color proof, showed samples printed by offset method. The geometrical parameters of printed bar codes lines of type EAN-8 and EAN-13, their magnitude of width distortion, non-uniformity and blurring of printed lines are determined using the device IAS (QEA). Statistical processing was performed and a comprehensive assessment of barcode quality indicators was determined, in accordance with the ISO/IEC 13360: 2001 standard [8]. It is confirmed that the small size and fuzzy edges of the barcode negatively affect the main function of the code - the transmission and reading by the scanner of the information encoded by the manufacturer. Factors influencing the quality of imprints are specified. As a result of research, recommendations have been formulated for the choice of printing modes on corrugated and micro corrugated cardboard in the process of packaging manufacture.

REFERENCES

1. Havenko S. Technology of lamination of microcorrugated cardboard: monograph / S. Havenko, V. Bernatsek. – Lviv : UAP, 2013. – 132 p.
2. Greasley S. Printing on corrugated boxes / Greasley S. – Retrieved from:

<https://howtobuypackaging.com/printing-on-corrugated-boxes/?fbclid=IwAR3XqpcqsDaaBsRDgSrgV7N38AVcK0Ajgz9AiDv4zGndJpGH-6uKh5s0ILE>

3. Mason D. Printed cardboard packaging – what are your options? – 2020. – Retrieved from: <https://www.gwp.co.uk/guides/printed-cardboard-packaging/?fbclid=IwAR2ibXWGPjNEGVYDYJ0tR8O0iuPV2jLhQ2slgO8AWaf44AxFQgeLhJidf5c>

4. Investigation of quality of packaging made of laminated micro-corrugated cardboard / S. Havenko, V. Bernatsek, P. Ryvak, M. Labetska // Technology and Technique of Typography. – №4(62). - Kyiv, 2018. - P. 18-26.

5. Features of printing on corrugated board. Retrieved from: https://ozlib.com/984710/tehnika/osobennosti_pechati_gofrokartone

6. Flexo Printing. Retrieved from: <https://www.dssmith.com/sheetfeeding/insights/about-printing-techniques/flexo-printing>

7. Offset printing on corrugated board. Retrieved from: <http://www.mpzp.ru/art/2781476.html>

8. Havenko S. Electronic and Microscopic Analysis of Offset Imprints of Barcodes on Cardboards / Havenko S., Konyukhov O., Konyukhova I. // Journal of Graphic Engineering and Design. 2019. Volume 10 (1). P.19-24.

9. Havenko S. Дослідження впливу способів нанесення зображень на якість пакувань, виготовлених з кашірованого мікрогофрокартону / S. Havenko, V. Bernatsek, M. Labetska // Technology and Technique of Typography. – №1-2(67-68). - Kyiv, 2020. - P. 4-13.

10. Havenko S. Investigation of packaging quality made of laminated micro corrugated cardboard / Havenko S., Bernatsek V., Labetska M. // (Modern Movement of Science: abstracts of the 11th International Scientific and Practical Internet Conference, October 8-9, 2020. – Dnipro, 2020. – P. 124-125.

FLOW STRUCTURE INSIDE CROSS-STREAMLINED SEMI-CYLINDRICAL CAVITY ON PLATE

Voskoboinick Volodymyr

Dr. Sc., Assoc. Prof.,

Voskoboinyk Oleksandr

PhD, Assoc. Prof.,

Voskobiinyk Andriy

PhD, Assoc. Prof.,

Institute of Hydromechanics of the NAS Ukraine

Kyiv, Ukraine

Abstract: The results of experimental research of mean velocity fields inside the cross-streamlined semi-cylindrical cavity for different flow regimes over the plate with the cavity are presented. The experiments were performed in the wind tunnel by velocity measurement with the hot-wire anemometers. The circulation flow is generated inside the semi-cylindrical cavity, which is formed by the interaction of the shear layer with the aft wall of the cavity. The circulation flow forms a quasi-stable large-scale vortex structure. The interaction of the shear layer and the large-scale vortex with the streamlined surface generates small-scale vortices. The number of quasi-stable vortex structures is increased, the scale and location of the vortices are changed with increasing flow velocity.

Key words: semi-cylindrical cavity, quasi-stable vortex structure, velocity field, circulation flow

Introduction. Cavities and depressions on the streamlined surface are often found into many constructions and structures. Depending on the type and shape of the cavity, as well as the flow velocity, the stream is separated from the front wall of the cavity, and then the stream is attached to the bottom of the cavity or its aft wall. The areas of separation of the boundary layer and its attachment to the streamlined surface of the cavity are areas of increased flow turbulence, sources of hydrodynamic noise and vibrations. The intensity of turbulence, noise and vibrations depends on the

characteristics of the flow, the geometry of the cavity and the structure of the flow in it. The interaction of the vortex structures of the shear layer with the aft wall of the cavity and vortex structures that are generated inside the cavity creates self-oscillations or self-sustained fluid oscillations. These oscillations propagate both inside the cavity and into the environment and generate coherent broadband noise, which has an acoustic as well as a pseudosonic nature. If the streamlined surface is flexible enough, then oscillations cause vibration of this surface [1-3]. Instantaneous patterns of the velocity fields, which are consistent with theoretical studies [4, 5], showed that near the aft wall of the cavity, high flow velocities are observed, which is directed both inside the cavity and outside it. The jet-like flow is directed along the aft wall inside the cavity to its bottom part [6, 7].

The aim of the study is to determine the features of the formation and evolution of vortex structures that are generated inside the transversely streamlined semi-cylindrical cavity on the surface of the hydraulically smooth plate and the effect of coherent vortex structures on the velocity field inside this cavity.

Materials and methods. Experimental researches of the flow structure and the velocity field inside a transversely streamlined semi-cylindrical cavity, as well as the study of its influence on the boundary layer formed above a plate with the cavity, were carried out on an aerodynamic stand. The stand is an open-type wind tunnel with an inner diameter $D=0.1$ m. The measuring section of the pipe is a transparent cylindrical Plexiglas insert with the same inner diameter D and a length of about 0.7 m. In front of the measuring section, there was an entrance section with a length of almost 0.4 m and a diameter of $D=0.1$ m, which ended with an air intake with a length of about 0.1 m. The profile of the inlet section was made according to the lemniscate law and ensured uninterrupted entry of the air flow into the wind tunnel, which had a fairly uniform profile of the velocity and pressure [8, 9]. In the aft part, the measuring section was connected to a straight section of the wind tunnel of the same diameter and more than 5 calibers in length. Then the working section of the pipe was connected to the suction branch pipe of the centrifugal fan through a diffuser and a rubber vibration damping insert. During the installation of the

aerodynamic stand, all units and systems were installed on vibration-damping and vibration-insulating mounts, shock absorbers, and gaskets. During the operation of the stand, both active (dynamic) and passive methods of suppressing acoustic and vibration noise were used.

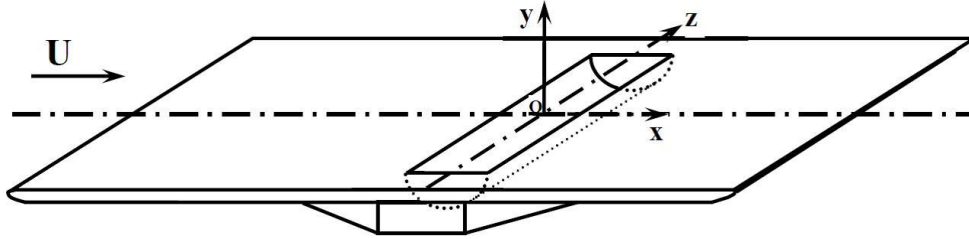

Fig. 1. Scheme measurement plate with transversely streamlined semi-cylindrical cavity

Experimental researches of the flow structure and the velocity field inside a transversely streamlined semi-cylindrical cavity, as well as the study of its influence on the boundary layer formed above a plate with the cavity, were carried out on an aerodynamic stand. The stand is an open-type wind tunnel with an inner diameter $D = 0.1$ m. The measuring section of the pipe is a transparent cylindrical Plexiglas insert with the same inner diameter D and a length of about 0.7 m. In front of the measuring section, there was an entrance section with a length of almost 0.4 m and a diameter of $D = 0.1$ m, which ended with an air intake with a length of about 0.1 m. The profile of the inlet section was made according to the lemniscate law and ensured uninterrupted entry of the air flow into the wind tunnel, which had a fairly uniform profile of the velocity and pressure. In the aft part, the measuring section was connected to a straight section of the wind tunnel of the same diameter and more than 5 calibers in length. Then the working section of the pipe was connected to the suction branch pipe of the centrifugal fan through a diffuser and a rubber vibration damping insert. During the installation of the aerodynamic stand, all units and systems were installed on vibration-damping and vibration-insulating mounts, shock absorbers, and gaskets. During the operation of the stand, both active (dynamic) and passive methods of suppressing acoustic and vibration noise were used.

In the axial section of the measuring part of the wind tunnel, in its horizontal plane along the longitudinal axis, a flat hydraulically smooth plate was mounted (Fig.

1). The semi-cylindrical cavity was made from a polyurethane semi-cylinder. The longitudinal axis of the semi-cylindrical cavity was located at a distance of $X = 0.5$ m from the front edge of the plate and was perpendicular to the direction of the incoming air flow. The diameter of the cavity was $d = 0.018$ m, its length was $l = 0.08$ m, respectively. The development of the boundary layer along the investigated plate from its leading edge was natural.

In the upper part of the transparent measuring section of the wind tunnel, in a specially made hatch, a coordinate device was installed. Hot-wire sensors of the company Disa Electronics (Denmark) were installed in the coordinate device through appropriate holders and attachment points. The coordinate device was equipped with micrometric heads and provided linear movement of the sensors with an error of up to $0.01 \cdot 10^{-3}$ m. Single-wire hot-wire anemometer sensors with a wire length-to-thickness ratio of ≈ 200 were used in this research. The electrical signals from the sensors were fed to a set of hot-wire anemometric equipment of the company Disa Electronics (Denmark), which operated in a constant temperature mode. Hot-wire sensors were calibrated using both absolute and relative methods.

Experimental research in the wind tunnel was carried out at flow velocities (U_∞) from 1.11 m/s to 20.1 m/s, which corresponded to the Reynolds numbers, determined from the flow velocity and the distance from the nose of the plate to the front wall of the trench $Re_x = U_\infty X / \nu$, where ν is kinematic viscosity, from $3.7 \cdot 10^4$ to $6.7 \cdot 10^5$, and the Reynolds numbers, determined by the diameter of the trench $Re_d = U_\infty d / \nu$ from $1.36 \cdot 10^3$ to $2.46 \cdot 10^4$.

In the course of experimental studies of the fields of averaged velocity in the longitudinal and transverse direction, vector fields of mean velocities were obtained. As a result, the isotachs or lines of equal velocities were constructed, which determine the kinematic characteristics of the flow field over the plate with the cavity for different flow velocities. The numbers on Figures 2-4 indicate the mean velocity relative to the velocity of the incoming flow in percent, and the numbers with arrows indicate the characteristic zones inside the cavity, which are interpreted as the

locations of the existence of quasistable vortex structures. In addition, these figures show the values of the flow velocities and the Reynolds numbers defined by external variables (U_∞ , X and d) for the location of the trench along the plate length and in the diameter of the recess, namely, as Re_x and Re_d .

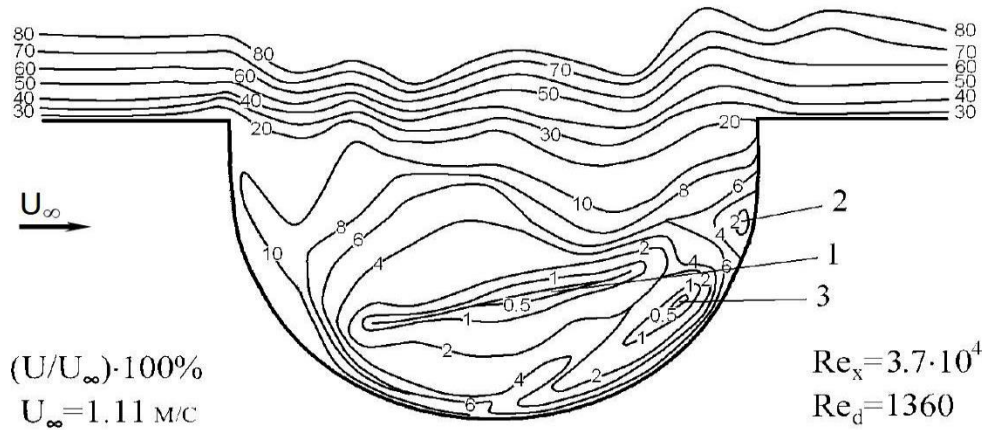

Fig. 2. Isotachs of the mean velocity inside the cross-streamlined semi-cylindrical cavity for laminar flow and velocity 1.11 m/s

The isotachs of the mean velocity inside the cross-streamlined semi-cylindrical cavity for laminar flow and the smallest from the investigated flow velocities $U_\infty = 1.11$ m/s are shown in Fig. 2 for $Re_x = 3.7 \cdot 10^4$ and $Re_d = 1360$. Over the streamlined plate and cavity, the deceleration and acceleration areas of the incoming flow, which cover not only the boundary layer above the plate and shear layer, as well as the circulation area in the cavity itself are clearly visible. The shear layer is expanding in the transverse direction with advancement downstream from the place of separation of the boundary layer on the front wall of the trench until its aft wall. The lower boundary of the shear layer, as well as the upper part of its, has a wave-like shape, which overlaps the width of the cavity in almost three periods. The wavelength of the lower boundary of the shear layer is two times less in the front part of the cavity than in the its aft part, which correlates with the data for the profiles of the longitudinal mean and the fluctuation velocity presented in [4, 9]. In the area of interaction of the shear layer with the aft wall of the cavity, two directions of flow movement are formed. The first part of the shear layer rushes up to the edge of the cavity, and the second - along the wall is transferred to the bottom of the cavity. The

lower part of the shear layer (see Fig. 2) moves to the bottom of the cavity, and then rises upwards along the front wall of the cavity in the form of a jet flow. This flow moves to the separation zone of the boundary layer and combines the newly formed shear layer and is sent to the aft wall of the cavity. Thus, a circulating region is formed in the form of a quasistable large-scale vortex, which is indicated in Fig. 2 index 1. In the core of this vortex, the mean velocity do not exceed the value of $0.005 U_{\infty}$. This vortex occupies almost half the volume of cavity and is somewhat obliquely placed in relation to the longitudinal axis of the plate or the direction of flow velocity. A characteristic zone is formed on the aft wall of the cavity, which is indicated by the number 2. A saddle point or a point of the division of line takes place near this zone, for example, the curve with the velocity $0.06 U_{\infty}$ (see Fig. 2). With the approach to zone 2, the mean velocity decreases, which indicates the location of the small-scale vortex structure, probably a pair of oppositely rotating vortices. The number 3 marked another closed area of the low-velocity flow in the cavity, which characterizes the zone of the generation of the secondary vortex.

Thus, in a semi-cylindrical trench, three relatively stable areas of low-velocity circulation flow were found for a low flow velocity $U_{\infty}=1.11$ m/s. These areas are formed mainly in the bottom and aft parts of the cavity. A high-velocity circulation flow is registered inside the cross-streamlined semi-cylindrical cavity, which is directed from the aft wall of the depression and along its bottom surface to the point of separation of the boundary layer. This circulation flow is combined with the lower boundary of the shear layer, which makes the wave-like movement and interacts, in turn, with the aft wall of the cavity. When the flow velocity over the plate with a transversely located semi-cylindrical cavity was increased to 10 m/s, then the characteristic features of the flow structure as a whole remained similar to the results for low velocity, but some differences appeared. Fig. 3 presents the measurement results of the lines of equal mean velocities for the transition regime of flow over the plate with the cavity for the Reynolds numbers $Re_x = 3.4 \cdot 10^5$ and $Re_d = 1.24 \cdot 10^4$.

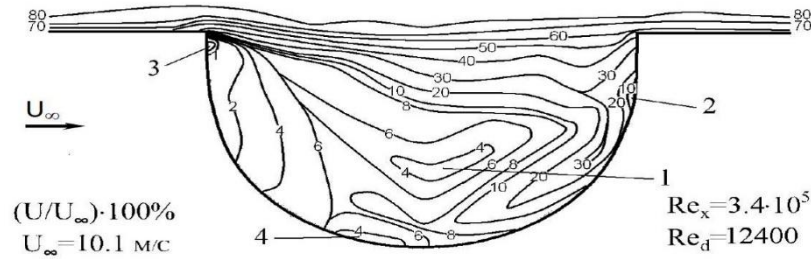

Fig. 3. Isotachs of the mean velocity inside the cross-streamlined semi-cylindrical trench for velocity flow 10.1 m/s

The results of the study show that the mean flow velocity that reaches the upper edge of the aft wall of the cavity was increased from $0.2U_\infty$ to $0.6U_\infty$ (see Fig.2 and Fig.3). Thus, the kinetic energy of the interaction of the flow or shear layer with the aft wall of the cavity significantly increased, since it is proportional to U_∞^2 . A return flow with a higher velocity, which more than 5 times has become greater than during a laminar flow, generates a circulation area in this case. Consequently, the exchange of energy between the incident flow and circulation flow in the cavity in the latter case became greatly higher. It should be noted that at $U_\infty = 1.11$ m/s the circulation flow reached the separation zone of the boundary layer from the front edge of the cavity (see Fig.2), and at $U_\infty = 10.1$ m/s, the circulation flow was combined with the shear layer significantly lower in the flow direction (in cross section $x \approx -0.3d$). The core of the low-velocity area has the shape of the horseshoe or the letter V (see Fig. 3) and forms a primary vortex structure in the cavity, which is indicated by the number 1. This V-shaped quasistable large-scale vortex takes place almost a third of the cavity volume and is located just below cavity center.

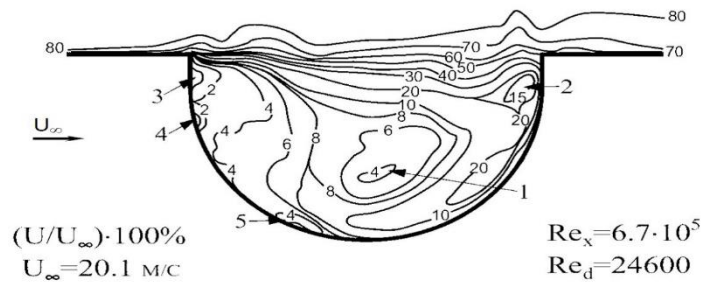

Fig. 4. Isotachs of the mean velocity inside the cross-streamlined semi-cylindrical trench for velocity flow 20.1 m/s

In the aft part of the cavity (see Fig. 3) is slightly higher than in Fig. 2, the so-called aft vortex is formed, and possibly, as noted earlier, a pair of oppositely rotating vortices, which are indicated by the number 2. This vortex region has a higher velocity than in Fig. 2. The structure of the flow in the cavity received the greatest changes in the front separation part of the cavity when the flow velocity increased. A deceleration flow with a characteristic circulation zone is observed below the separation region of the boundary layer in Fig. 3 in contrast to Fig. 2. Here a quasistable small-scale vortex (index 3 on Fig. 3) is formed. In the near-bottom region of the cavity, another circulation region is formed, which is indicated by number 4. This region is formed by the separation of the high-speed jet flow from the bottom of the cavity, and moving it to the region of association with the vortex structures of the shear layer.

When the flow velocity was increased to 20.1 m/s and a turbulent flow regime over the plate with the cavity began, the nature of the vortex flow did not undergo cardinal changes, but became more complex. This is illustrated in Fig. 4. First, in the aft part of the cavity, a characteristic vortex region was recorded, indicated by the number 2, which is located even higher than in Fig. 3 and Fig. 2. Secondly, the high-velocity jet flow was ejected away from the bottom of the cavity downstream. This jet stream was combined with the shear layer along a steeper trajectory, in contrast to the data in Fig. 3. Third, the quasi-stable coherent large-scale vortex structure became more compact and took an elliptical shape. Fourth, in the separation region behind the front wall of the cavity, two small-scale vortex structures (indices 3 and 4, in Fig. 4) have already appeared and they have become more intense, that is, their peripheral velocity has increased. Fifth, the region where the circulation flow combines with the lower boundary of the shear layer moved closer to the center of the cavity (see Fig. 3 and Fig. 4).

Conclusions. It was found that with an increase in the flow velocity inside the cross-streamlined semi-cylindrical cavity on plate surface, a complex vortex flow is formed, which leads to a change in the structure of the boundary layer above the plate. Above the streamlined surface, zones of deceleration and acceleration of the

flow are formed, which is especially pronounced in the near-wall region of the boundary layer.

The boundary layer is separated from the front edge of the cavity and a shear layer is formed. The circulation flow is generated inside the semi-cylindrical cavity, which is formed by the interaction of the shear layer with the aft wall of the cavity. The circulation flow forms a quasi-stable large-scale vortex structure. The interaction of the shear layer and the large-scale vortex with the streamlined surface generates small-scale vortices. The number of quasi-stable vortex structures is increased, the scale and location of the vortices are changed with increasing flow velocity.

REFERENCES

1. Thangamani V., Kok F.N. Energy harvesting from cavity flow oscillations // *J. Intelligent Material Systems and Structures*. – 2021. – Vol. 32, N14. – P. 1518-1537.
2. Bres G.A., Colonius T. Three-dimensional instabilities in compressible flow over open cavities // *J. Fluid Mech.* – 2008. – 599. – P. 309-339.
3. Voskoboinick V.A., Voskoboinick A.A., Turick V.N., Voskoboinick A.V. Space and time characteristics of the velocity and pressure fields of the fluid flow inside a hemispherical dimple generator of vortices // *Journal of Engineering Physics and Thermophysics*. – 2020. – Vol. 93, No. 5. – P. 1205-1220.
4. Lin J. – C., Rockwell D. Organized oscillations of initially turbulent flow past a cavity // *AIAA J.* – 2001. – 39, № 6. – P. 1139-1151.
5. Sun Y., Liu Q., Cattafesta L.N., Ukeiley L.S., Taira K. Resolvent analysis of compressible laminar and turbulent cavity flows // *AIAA J.* – 2020. – Vol. 58, N3. – P. 1046-1055.
6. Voskoboinick V., Voskoboinick A., Voskoboinyk O., Turick V. Dimple generators of longitudinal vortex structures // In: Prasad V.R. (ed) *Boundary Layer Flows - Theory, Applications and Numerical Methods*. IntechOpen: London, 2019. – P. 1-12.
7. Voskoboinick V., Kornev N., Turnow J. Study of near wall coherent

flow structures on dimpled surfaces using unsteady pressure measurements // Flow Turbulence Combust. – 2013. – Vol.90, № 4. – P. 709-722.

8. Turick V.M., Voskoboinick V.A., Voskobiinyk A.V. Vortex motion inside of the cross-streamlined trench // Mechanics and Advanced Technologies. – 2018. – Vol. 83, № 2. – P. 64-71.

9. Voskoboinick V., Voskoboinick A., Voskoboinyk O., Turick V. Dimple generators of longitudinal vortex structures // In: Prasad V.R. (ed) Boundary Layer Flows - Theory, Applications and Numerical Methods. IntechOpen: London, 2019. – P. 1-12.

УДК 621.318

**ЧИСЛЕННЫЕ ОЦЕНКИ ВЫХОДНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК
РЕЗОНАНСНОГО УСИЛИТЕЛЯ РЕАКТИВНОЙ
ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ МОЩНОСТИ**

Батыгин Юрий Викторович

д. т. н., профессор

Ерёмина Елена Фёдоровна

Шиндерук Светлана Александровна

Чаплыгин Евгений Александрович

к. т. н., доценты

Гаврилова Татьяна Владимировна

к. ф.-м. н., доцент

Петручик Даниил Владимирович

студент

Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

г. Харьков, Украина

Аннотация: в работе с помощью полученных ранее соотношений проведен расчет выходных характеристик резонансного усилителя реактивной электрической мощности при вариации схемных параметров. Показано, что в случае источников с небольшими амплитудами возбуждающего сигнала целесообразным является режим с низким уровнем связи, а при использовании мощных источников гармонического напряжения предпочтительным является режим с высоким уровнем электромагнитной связи между контурами усилителя. Показан рост генерируемой реактивной электрической мощности при увеличении уровня электромагнитной связи между контурами усилителя. Причём, уже при уровне связи $k \geq 0,5$ коэффициенты усиления мощности стремятся к своему максимуму. Показано существенное снижение коэффициента усиления при отклонении частот возбуждения от резонансных величин. Получено, что вариация частот возбуждения $\pm 5\%$ приводит к пропорциональному смещению максимумов выходной мощности относительно резонансной частоты усилителя, причём одинаковому как для положительных,

так и для отрицательных вариаций отклонения.

Ключевые слова: усилитель гармонического сигнала, последовательные электрические контуры, резонанс напряжений, электромагнитная связь, резонансная частота.

Введение, постановка задачи Использованию резонансных явлений для альтернативной электроэнергетики посвящено достаточно большое число работ различных авторов [1-4]. Развитие теории процессов в схеме с реальными последовательными активно-реактивными контурами позволило в режиме «резонанса напряжений» получить теоретически и экспериментально обоснованное усиление реактивной мощности более, чем в $\sim 33\div 35$ раз [3, с. 20]. Как показали проведенные исследования, наиболее существенное влияние на выходные характеристики предложенного устройства оказывают степень отклонения рабочих частот от резонансных значений и уровень электромагнитной связи между контурами предложенной схемы усилителя.

Практическое применение такого преобразователя электрической мощности иллюстрируется примером магнитно-импульсной обработки металлов, являющейся прогрессивной экологически чистой современной промышленной технологией. Включение резонансного усилителя реактивной электрической мощности в схему магнитно-импульсного оборудования позволит при повышении производительности существенно снизить энергопотребление, повысить экономию материальных ресурсов производства и, в конечном итоге, привести к существенному снижению себестоимости выпускаемой продукции.

Цель работы – численные оценки выходных характеристик усилителя реактивной электрической мощности гармонических сигналов при вариации уровня электромагнитной связи между контурами и отклонении рабочих частот от резонансных величин.

Анализ процессов и численные оценки Ранее в работе [4] были получены расчетные соотношения для выходных характеристик усилителя

реактивной электрической мощности. Используя эти формулы, произведем конкретные численные оценки эффективности экспериментальной модели усилителя реактивной электрической мощности, разработанной на кафедре физики Харьковского национального автомобильно-дорожного университета, при вариации уровня электромагнитной связи между контурами и вариации рабочих частот относительно резонансных величин.

Рассматриваемый преобразователь мощности состоит из двух последовательных резонансных контуров с воздушным трансформатором связи между ними. Произведем расчеты, используя следующие параметры экспериментальной модели усилителя

1. Источник гармонического напряжения: Амплитуда $E_m = 1.0$ В; варьируемая частота выходного сигнала $\omega = \text{var}$.

2. Входной контур – первый контур: Индуктивность (индуктивность первичной обмотки трансформатора связи между контурами) $L_{1T} = 13.0$ мкГн; ёмкость $C_1 = 3.11757$ мкФ; активное сопротивление с учётом внутреннего сопротивления источника напряжения $R_1 = 0.21$ Ом; собственная частота

$$f_1 = \frac{1}{\sqrt{L_{1T} \cdot C_1}} \approx 25000.0 \text{ Гц}, \quad \omega_1 = 2\pi \cdot f_1 = 157080 \text{ Гц}.$$

3. Выходной контур: Индуктивность вторичной обмотки трансформатора связи $L_{2T} = 13.0$ мкГн; индуктивность «выходного соленоида» $L_2 = 172.8$ мкГн; суммарная индуктивность контура $L_S = (L_{2T} + L_2) = 185.8$ мкГн; ёмкость $C_2 = 0.218$ мкФ; активное сопротивление $R_2 = 0,46$ Ом;

$$\text{собственная частота } f_2 = \frac{1}{\sqrt{L_S \cdot C_2}} \approx 25000.0 \text{ Гц}, \quad \omega_2 = 2\pi \cdot f_2 = 157080 \text{ Гц}.$$

Собственные резонансные частоты первого и второго контуров

$$\omega_1 = \frac{1}{\sqrt{L_{1T} \cdot C_1}} \text{ и } \omega_2 = \frac{1}{\sqrt{(L_{2T} + L_2) \cdot C_2}}, \text{ соответственно.}$$

Практически, вариация рабочих частот в контурах усилителя при неизменных индуктивностях может осуществляться соответствующим

изменением величин их емкостей. Вариация уровня электромагнитной связи между контурами может осуществляться, например, вариацией взаимного расположения обмоток трансформатора связи между ними либо введением в его конструкцию ферритового сердечника [5,6].

Как показано в [4, с. 95], в случае произвольного временного режима выражение для коэффициента усиления реактивной электрической мощности, нормированного на максимум своего значения имеет вид:

$$K_0 = \frac{K_m}{K_{\max}} = \frac{P_{2m}}{P_{1m}} \cdot \frac{1}{K_{\max}} = \left(\frac{Z_{1m} \cdot R_2}{Z_{2m}^2} \right), \quad (1)$$

где

$$Z_{2m} = \frac{1}{\omega M_{12}} \sqrt{\left(R_1 R_2 + (\omega M_{12})^2 - F_1(\omega, \omega_1) F_2(\omega, \omega_2) \right)^2 + \left(F_1(\omega, \omega_1) R_2 + F_2(\omega, \omega_2) R_1 \right)^2};$$

$$Z_{1m} = \frac{\omega M_{12}}{\sqrt{F_2^2(\omega, \omega_2) + R_2^2}} \cdot Z_{2m};$$

$$F_1(\omega, \omega_1) = \omega L_{1T} \cdot \Delta_1; \quad F_2(\omega, \omega_2) = \omega \cdot (L_{2T} + L_2) \cdot \Delta_2;$$

$$\Delta_{1,2} = \left(1 - \left(\frac{\omega_{1,2}}{\omega} \right)^2 \right) - \text{оценочные характеристики отклонений рабочих}$$

частот ω от резонансных значений для первого и второго контуров, соответственно.

В качестве базовой примем собственную частоту входного контура ω_1 . Для удобства в расчётах и наглядности в интерпретации численных оценок введём величины, количественно определяющих возможные вариации рабочих частот относительно базового значения.

Тогда, можно записать, что

$$\begin{cases} \omega_2 = \alpha \cdot \omega_1, \\ \omega = \beta \cdot \omega_1, \end{cases} \quad (2)$$

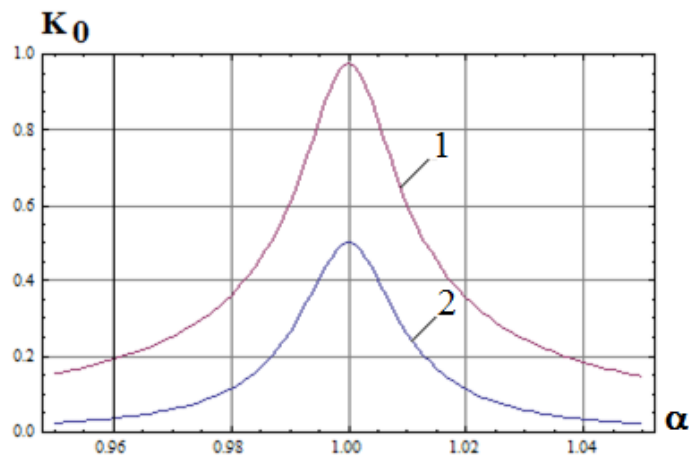
где α определяет отклонение собственной частоты выходного контура; примем, что $\alpha \in [0.95, 1.05]$ (то есть, отклонения не превышают $\pm 5\%$); β определяет отклонение рабочей частоты напряжения источника; примем, что

$\beta \in [0.95, 1.05]$ (то есть, отклонения не превышают $\pm 5\%$).

С учётом зависимостей (2) функциональные компоненты выражения (1) принимают вид:

$$\begin{cases} F_1(\omega, \omega_1) = \beta \cdot \omega_1 \cdot L_{1T} \cdot \left(1 - \frac{1}{\beta^2}\right), \\ F_2(\omega, \omega_2) = \beta \cdot \omega_1 \cdot (L_{2T} + L_2) \cdot \left(1 - \left(\frac{\alpha}{\beta}\right)^2\right), \\ \omega \cdot M_{12} = \beta \cdot \omega_1 \cdot k_{12} \cdot \sqrt{L_{1T} \cdot L_{2T}}. \end{cases} \quad (3)$$

На рисунке 1 представлены результаты вычислений относительного коэффициент усиления реактивной мощности при вариации собственных частот контуров $\frac{\omega_2}{\omega_1} = \alpha = \text{var}$, при строгом совпадении частоты возбуждения с её резонансным значением для первого контура $\omega = \omega_1$ ($\beta = 1$) и при различных величинах уровня электромагнитной связи между контурами усилителя: 1 – $k_{12} = 1.0$ и 2 – $k_{12} = 0.16$.

**Рис. 1. Относительный коэффициент усиления реактивной мощности при различных величинах уровня электромагнитной связи между контурами:
1 – $k_{12} = 1.0$ и 2 – $k_{12} = 0.16$**

Из зависимостей на рис. 1 очевиден рост генерируемой реактивной электрической мощности при увеличении уровня электромагнитной связи между контурами усилителя. Практически значимая особенность данного факта

состоит в том, что при низком уровне связи, несмотря на меньшее значение интегрального коэффициента усиления мощности в сравнении с аналогом при высоком уровне связи, генерируются токи с существенно более высокими амплитудами.

С физической точки зрения отмеченная особенность объясняется разным характером процессов энергообмена между контурами усилителя при различном уровне электромагнитной связи между ними. Так, в случае низкого уровня связи достаточно малая мощность первичного контура возбуждает вторичный контур при незначительном возврате его энергии обратно в первичный контур (практически односторонний обмен соответствует режиму резонансного возбуждения, указанному Н.Тесла [5]). При высоком уровне связи двусторонний взаимный энергообмен между контурами приводит, соответственно, к значительному изменению в соотношениях токов и мощностей в каждом из них, что, в конечном итоге, является причиной снижения интегральной величины коэффициента усиления мощности всей схемы в целом.

Количественно, отмеченная особенность иллюстрируется численными оценками табл.1, выполненными для резонансного состояния системы, когда частота возбуждения совпадает с собственными частотами контуров усилителя.

Таблица 1

**Численные оценки характеристик при резонансном возбуждении контуров
(амплитуда возбуждающего напряжения источника – $E = 1В$).**

Характеристики процессов № п / п	k_{12}	$\left \frac{I_2}{I_1} \right $	$I_1, А$	$I_2, А$	$\left \frac{P_2 = I_2^2 \cdot (\omega L_2)}{P_1 = I_1 \cdot E} \right $	$P_1, Вт$	$P_2, Вт$
1	0.16	0.676	2.38	1.61	29.5	2.38	70.36
2	1.0	4.45	0.11	0.49	59.0	0.11	0.65

Значимость данного факта для практики определяется возможностями применения предложенного усилителя в зависимости от уровня мощности,

генерируемой источником напряжения. В случае источников с небольшими амплитудами возбуждающего сигнала целесообразным является режим с низким уровнем связи, а при использовании мощных источников гармонического напряжения предпочтительным является режим с высоким уровнем электромагнитной связи между контурами усилителя.

Рассчитанные зависимости относительного коэффициента усиления реактивной мощности от вариации собственных частот контуров $\frac{\omega_2}{\omega_1} = \alpha = \text{var}$ для фиксированного уровня электромагнитной связи между контурами усилителя $k_{12} = 1.0$ при различных величинах отклонения частот возбуждения от резонансных значений представлены на рисунке 2.

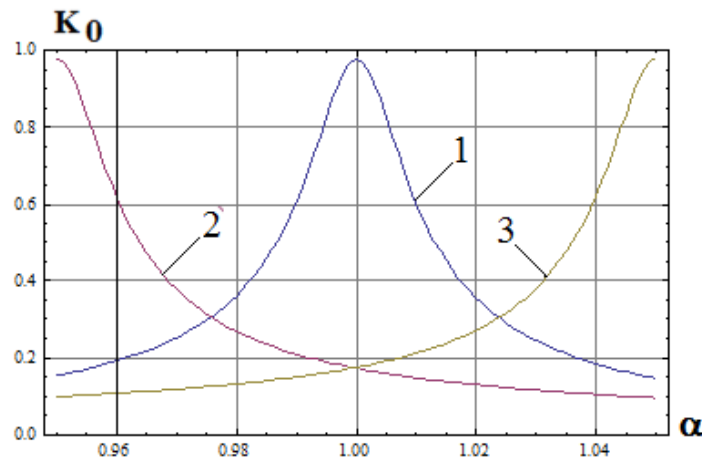

Рис. 2. Относительный коэффициент усиления реактивной мощности при различных отклонениях частот возбуждения от резонансных значений:

$$1 - \frac{\omega}{\omega_1} = 1.0 (\beta = 1.0,); 2 - \frac{\omega}{\omega_1} = 0.95 (\beta = 0.95); 3 - \frac{\omega}{\omega_1} = 1.05, (\beta = 1.05).$$

Графики на рис. 2 количественно характеризуют сдвиги максимумов коэффициентов усиления реактивной мощности в зависимости от отклонения частот возбуждающего напряжения источника от резонансных частот для активно-реактивных контуров рассматриваемой схемы усилителя. Приведенные зависимости позволяют оценить изменение коэффициента усиления в интервале изменения частот возбуждения в интервале $\pm 5\%$ относительно резонансного значения. Например, уже при отклонении на $\pm 2,2\%$

(соответствуют точкам пересечения кривых 1, 2, 3) коэффициент усиления реактивной мощности составляет 0,3 максимального значения, то есть, падает более, чем в 3 раза. При отклонении частот возбуждения от резонансных на $\pm 5\%$ величина коэффициента усиления снижается почти на порядок.

Зависимость относительного коэффициента усиления реактивной мощности от уровня электромагнитной связи между контурами усилителя при различных величинах отклонения рабочих частот от резонансных значений представлена на рисунке 3.

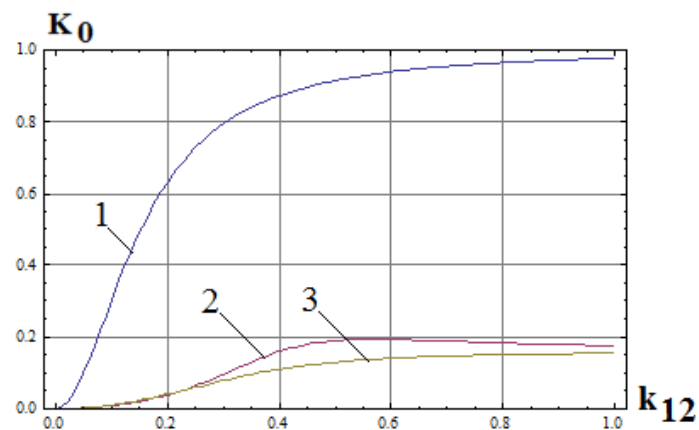

Рис. 3. Относительный коэффициент усиления реактивной мощности в зависимости от уровня электромагнитной связи между контурами
1 – $\alpha=1,0$ и $\beta=1$; 2 – $\alpha=1,0$ и $\beta=0,95; 1,05$; 3 – $\beta=1,0$ и $\alpha=0,95; 1,05$.

Кривые на рис. 3 иллюстрируют динамику роста коэффициента усиления реактивной мощности в зависимости уровня электромагнитной связи между контурами усилителя при различных величинах отклонений частот возбуждающего напряжения относительно их резонансных частот. Так, уже при $k_{12} \geq 0.5$ коэффициенты усиления мощности стремятся к своему максимуму. А абсолютная величина для резонансной частоты возбуждения равна добротности выходного контура усилителя. То есть, как следует из оценок табл. 1,

$$K_m = \left| \frac{P_2 = I_2^2 \cdot (\omega L_2)}{P_1 = I_1 \cdot E} \right| \approx \frac{\omega_1 L_2}{R_2} \rightarrow 59. \text{ Говоря о частотных отклонениях от}$$

резонанса, следует отметить, что их влияние весьма существенно. Так, для $\pm 5\%$ отклонений интегральная величина коэффициента усиления реактивной

мощности падает в $5\div 10$ раз.

Выводы

1. Показано, что энергообмен между контурами усилителя позволяет реализовать режим с максимально возможным коэффициентом усиления при небольших значениях возбуждаемых токов или режим с вдвое меньшим коэффициентом усиления, но с существенно большими токами, что соответствует резонансному возбуждению.

2. Показан рост генерируемой реактивной электрической мощности при увеличении уровня электромагнитной связи между контурами усилителя, а также существенное снижение коэффициента усиления при отклонении частот возбуждения от резонансных величин.

3. Получено, что вариация частот возбуждения ($\pm 5\%$) приводит к пропорциональному смещению максимумов выходной мощности относительно резонансной частоты усилителя, причём одинаковому, как для положительных, так и отрицательных вариаций отклонения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. C.Boström, V.Ekergård, M.Leijon, Electric resonance-rectifier circuit for renewable energy conversion.// Applied Physics Letters 100(4) – January 2012. DOI: 10.1063/1.3680097.

2. Likhovid Yu. M., The resonant power amplifier. Patent UA №103215. 2015.

3. Батыгин Ю. В., Шиндерук С. А., Сериков Г.С., Еремина Е.Ф., Резонансный усилитель электрической мощности. Экспериментальные исследования. // Луцьк: ЛНТУ. Збірник наукових праць: Перспективні технології та прилади. 2018. – №13. – С.18–24.

4. Батыгин Ю. В., Ерёмина Е. Ф., Шиндерук С. А., Чаплыгин Е. А., Гаврилова Т. В., Безродная А. В. Расчетные соотношения характеристик резонансного усилителя реактивной электрической мощности // Innovations and prospects of world science. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2021. С. 90-97. URL:

<https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-innovations-and-prospects-of-world-science-8-10-sentyabrya-2021-goda-vankuver-kanada-arhiv/>

5. N.Tesla, My Inventions and Other Writing. Dover Drift Edition. – Dover Publication Inc. – 2016. – 144 p.

6. К.С.Демирчян, Л.Р.Нейман, Н.В.Коровкин, В.Л.Чечурин, Теоретические основы электротехники. 4-е издание. Том 1. – СПб: «Питер». – 2003. – 445 с.

УДК : 629.463.65-027.45:[656.212.073.2 : 621.778.27]

ВИЗНАЧЕННЯ ДОПУСТИМОЇ ВАГИ ВАНТАЖУ ПРИ ЗМІЩЕННІ ЦЕНТРУ ВАГИ ПІД ЧАС ПЕРЕВЕЗЕННЯ БУНТІВ КАТАНОГО ДРОТУ

Шикунов Олександр Анатолійович

к.т.н., доцент

Шапошник Владислав Юрійович

к.т.н., доцент

Яременко Денис Миколайович

студент

Дніпровський національний університет
залізничного транспорт імені академіка В. Лазаряна
м. Дніпро, Україна

Анотація: Важливим питанням при перевезенні вантажів залізничним транспортом є оцінка зміщення центру ваги вантажу в процесі перевезень. Недопустиме зміщення центра ваги призведе до перевищення допустимої різниці по завантаженню візків, погіршенню динамічних показників вагона, підвищенню імовірності заклинювання колісних пар розвантаженого візка при гальмуванні. В роботі визначена допустима вага вантажу при зміщенні центру ваги під час перевезення бунтів катаного дроту при різній кількості бунтів в ряду від 12 до 5 в залежності від їх довжини, довжини кузова напіввагона та зазорів між бунтами до 150 мм.

Ключові слова: катаний дріт в бунтах, напіввагон, розміщення та кріплення вантажу, центр ваги, зміщення вантажу

Вступ./Introduction. Безпека руху на залізницях залежить не тільки від утримання у справному стані рухомого складу та інфраструктури, а в значній мірі, і від надійності кріплення вантажів та їх розміщення на рухомому складі у відповідності до існуючих норм. Різноманітна номенклатура вантажів, що перевозяться залізничним транспортом, потребує як різноманіття типів вантажних вагонів так і значної кількості технічної документації яка

встановлює способи розміщення і кріплення вантажу (місцевих технічних умов (МТУ), непередбачених технічних умов (НТУ), ескізів) та супроводжується відповідними розрахунками. Необхідність розроблення технічних умов викликана специфікою конкретного вантажу та умовами його кріплення які не передбачені технічними умовами розміщення та кріплення вантажів у вагонах та контейнерах [1, 2]. Розробка технічних умов пов'язана не тільки із забезпеченням надійності кріплення, збереженням вантажу та рухомого складу але і з необхідністю раціонального використання об'єму кузова, вантажопідємності вагона та забезпечення мінімальної вартості кріплення (трудомісткість навантажувально-розвантажувальних операцій, вартість матеріалів та реквізитів кріплення та інше). Дотримання цих вимог, які можуть суперечити одна одній, є головною задачею при розробці схем розміщення та кріпленні вантажів. Недотримання зазначених вимог призводить до збільшення собівартості перевезень або відчепленню вагонів на шляху прямування по причині зміщення/розвалу вантажу, послаблення/обриву засобів кріплення, виходу вантажу за габарит та інше, в результаті чого значні фінансові витрати несуть як відправники так і залізниці.

Важливим питанням при перевезенні вантажів залізничним транспортом є оцінка зміщення центру ваги вантажу в процесі перевезень. Недопустиме зміщення центра ваги призведе до перевищення допустимої різниці по завантаженню візків, погіршенню динамічних показників вагона, підвищенню імовірності заклинювання колісних пар розвантаженого візка при гальмуванні[3].

Аналіз літературних даних та постановка проблеми

З метою підвищення надійності кріплення вантажів при перевезенні їх у напіввагонах у роботі [4] пропонується варіант модернізації який передбачає виконання висувних стояків, що дозволить підвищити надійність кріплення вантажів при їх завантаженні із «шапкою» та з виходом за верхню обв'язку кузова. Роботи [5, 6] присвячені порівняльному аналізу діючих та запропонованих авторами цих робіт методик розрахунку кріплення вантажу у

вагонах. Визначені зусилля в м'яких елементах кріплення (дротяних розтяжках) в залежності від топології кріплень вантажу в просторі.

Стаття [7] описує можливості та переваги автоматизованої системи розробки технічних умов розміщення та кріплення вантажів у вагонах та контейнерах. Алгоритм прийняття рішень дозволяє автоматизувати процес розробки технічних умов з урахуванням можливості двокоординатного зсуву вантажу у вагоні. У статті [8] представлений метод автоматизованого розрахунку величини зусиль в засобах кріплення вантажу. Автоматизовані методи розрахунку дозволяють визначати значення зміщення вантажу як вздовж, так і поперек вагона від дії поздовжніх, поперечних та вертикальних зусиль, що сприймаються вантажем під час перевезення. Представлений метод дозволяє оптимізувати вибір місця встановлення упорних рам в залежності від геометричних параметрів вантажу та обраного способу його кріплення.

При розробці схем розміщення та кріплення вантажів обов'язковою вимогою є дотримання допустимого зміщення центру ваги вантажу. Обов'язково враховувати можливе зміщення вантажу слід при перевезенні залізничним транспортом. Роботи [9, 10] присвячені саме питанню визначення впливу поздовжнього й поперечного зміщення центру тяжіння великовагового вантажу, з урахуванням швидкості руху, на основні динамічних показників – максимальні коефіцієнти динамічної добавки обресорених і необресорених частин, максимальне відношення рамної сили до статичного осьового навантаження, коефіцієнт стійкості колеса від сходження з рейок.

Мета роботи./Aim. Метою даної роботи є аналіз визначення максимально допустимої ваги вантажу при перевезенні катаного дроту в бунтах в залежності від зміщення центру ваги вантажу в процесі перевезень. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати розрахунок зміщення центра ваги в залежності від обраної схеми розміщення бунтів у вагоні.

Матеріали та методи досліджень. Схема розміщення бунтів напіввагоні представлена на рис.1.

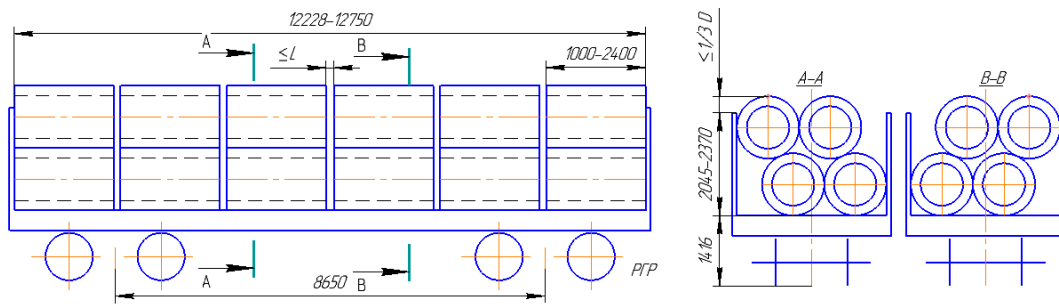

Рис. 1. Розміщення катаного дроту в бунтах

Дріт в бунтах з зовнішнім діаметром до 1250 мм і масою до 2500 кг розміщують в піввагонах з глухими торцевими стінами в два яруси по два ряди в кожному ярусі. Для рівномірного завантаження вагона по його довжині навантаження дроту виконують по черзі від торців напіввагона до середини. У нижньому ярусі бунти укладають із зсувом половини ярусу впритул до однієї бічної стіни напіввагона, другу половину – впритул до протилежної стіни. У верхньому ярусі бунти розміщують на бунти нижнього ярусу аналогічно нижньому зі зміщенням до бічних стін в протилежному напрямку. Під час навантаження як верхнього, так і нижнього ярусу допускається зазор між бунтами $L \leq 150$ мм в залежності від загальної максимальної маси вантажу. Кількість бунтів в ряду залежить від їх висоти і довжини кузова вагона і може бути від 5 до 12 штук, а в вагоні – від 20 до 48 штук. При розміщенні бунтів дроту без зазорів максимальна маса вантажу може становити 69 т.

Результати дослідження В середині вагона схемою навантаження між бунтами передбачається зазор в поздовжньому напрямку до 150 мм, від дії зусиль виникаючих при перевезенні вантажу. В процесі перевезень вантаж може зміщатися в межах зазначених зазорів. Для найгіршого з розглянутих варіантів завантаження, коли в вагоні розміщено 12 бунтів по довжині вагона, фактичний зсув загального центру ваги буде визначатися за формулою:

$$\Delta = \frac{n_p \cdot Q_b \cdot (l_1 + l_2 \dots l_i)}{Q_v}, \quad (1)$$

де n_p – кількість рядів бунтів по ширині вагона, $n_p = 4$;

l_1, l_2, l_i – можливе поздовжнє зміщення кожного з бунтів, розміщених у вагоні при їх перевезенні, мм;

Q_b, Q_v – відповідно вага одного бунта та загальна вага вантажу в вагоні, т

$$\Delta_{12} = \frac{4 \cdot 1,083(0 + 150 + 300 + 450 + 600 + 750 + 900 + 1050 + 1200 + 1350 + 1500 + 1650)}{52} = 825 \text{ мм}$$

Згідно з табл. 9 Глави I Додатка 3 до СМГС [1] визначмо допустиме поздовжнє зміщення вантажу у напіввагоні, для проміжних значень маси вантажу не приведених у таблиці. Допустиме зміщення визначається лінійною інтерполяцією. Результати розрахунків приведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Допустима вага вантажу в залежності від кількості ряді бунтів у поздовжньому напрямку та зазорі між бунтами до 150 мм.

Показник		Варіант завантаження							
		1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість бунтів в ряду, шт		12	11	10	9	8	7	6	5
Поздовжнє зміщення центра ваги, мм	Фактичне	825	750	675	600	525	450	375	300
	Допустиме	833	759	675	630	556	482	408	334
Маса вантажу у вагоні, т	Рекомендована	52,0	57,0	61,0	62,0	63,0	64,0	65,0	66,0
	Максимально допустима	52,5	57,6	61,0	62,4	63,4	64,4	65,4	66,4

Наприклад, якщо для розглянутого випадку розміщення 12 бунтів в ряду, завантажити вагон до 53 т, то допустиме зміщення центру ваги буде становити 817 мм, що менше фактичного зміщення вантажу яке становить 825 мм, що є недопустимим. Очевидно, що вантажовідправник намагається максимально використовувати вантажопід'ємність вагона, а враховуючи допуски на вагу кожного бунта чітко вписатися в рекомендовану вагу зазначену в табл.1 є складною задачею. Враховуючи наявність запасу між розрахунковим та допустимим зміщенням центру ваги, що видно на графіку рис.2, визначено максимально допустиму вагу вантажу у вагоні.

Висновки./Conclusions. В роботі визначена рекомендована та максимально допустима вага вантажу в напіввагоні при перевезенні бунтів катаного дроту при їх розміщенні у вагоні із зазорами до 150 мм між бунтами в поздовжньому напрямку. Отримані результати дозволяють вантажовідправникам оптимізувати схему МТУ з урахуванням можливих

варіантів комбінації вантажу по довжині бунтів та довженні кузова. Максимальне використання вантажопідємності вагона досягається при підборі довжини бунтів та кузова вагона з метою досягнення нульових зазорів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Организация сотрудничества железных дорог (2019) Технические условия размещения и крепления грузов: Приложение 3 к Соглашению о международном железнодорожном грузовом сообщении (СМГС). https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/legal_documents/smgs/dod3_01072019/

2. Шатунов А. В., Каблуков В. А., Мороз И. К. (1982) Исследование продольной устойчивости металлопродукции при соударении вагонов // Сб. науч. тр. / ДИИТ. –Днепропетровск. – Вып. 221/7: Вопросы улучшения технического содержания вагонов и совершенствования ходовых частей. – С. 52–56

3 Dovahniuk S. et al. (2020) The results of brake tests of the DPKr-3 diesel train // 2020 IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng. 985 012020. P. 1-6. Doi: 10.1088/1757-899X/985/1/012020

4. Reidemeister A. et al. (2020) Improvement of the open wagon for cargoes which imply loading with a “hat.” IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 985, 012034. doi: <https://doi.org/10.1088/1757-899x/985/1/012034>

5. Turanov K., Ruzmetov Y. (2020) The problem of fastening cargo on railway rolling stock // E3S Web of Conferences.. Т. 157. № 3. С. 1008. <https://www.doi.org/10.1051/e3sconf/202015701008>

6. Туранов Х. Т., Рузметов Я. О., Шихназаров Ж. А. (2020) К расчёту крепления твердотельного груза при воздействии продольных сил // Современные проблемы транспортного комплекса России.. Т.10. №1. С.32-42. <https://doi.org/10.18503/2222-9396-2020-10-1-32-42>

7. Olentsevich V. A., Upyr R. Y., Gladkih A. M. (2020) Computational procedure for preparing the technical conditions for stowage and securing cargo in rail cars and containers // Journal of Physics: Conference Series, , 1615(1), 012029

8. Vlasova N. V. et al. (2021) Automated calculation method effect values in load securing elements fixed on a rolling stock IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng. 1064 012042 doi:10.1088/1757-899X/1064/1/012042

9. Duo Zhang et al. (2021) An innovative method for calculating diagonal lashing force of cargo on railway wagons in a curve alignment, Vehicle System Dynamics, 59:3, 352-374, DOI: 10.1080/00423114.2019.1686160

10. Shatunov, O. V., Shvets, A. O. (2019). Study of dynamic indicators of flat wagon with load centre shift. Science and Transport Progress. Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport, (2(80), 127–143. <https://doi.org/10.15802/stp2019/165160>

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

USC 004.896

INTELLIGENT INFORMATION TECHNOLOGY

Meytus Volodymyr Yu.

Doct.phys.math., Head of depart.
International Research and Training
Center for Information Technologies
And Systems of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract: Intelligent information technologies are created based on the use of information processes for the formation, collection, storage, processing and transmission of information that make up a common information technology, by adding to these processes the property of intelligence. Intelligence is associated with the subject area that it models. The model is then used to execute selected processes and solve problems in the domain based on methods that are determined by intelligence and selected logic.

Key words: intelligence, intelligent modeling, knowledge, subject area, information technology, and intelligent information technology.

Introduction. Information is one of the most important resources and at the same time a means of ensuring the existence of society. Therefore, information technology as a set of methods and means accompanying the formation and development of human civilization can be found at every stage of human existence, from ancient times to the present day. At the same time, the form of presentation of both the information itself and the technologies associated with it in society is

changing.

In recent decades, information technology (IT) has developed greatly, penetrating into all areas of the economy and social life. These technologies have served as a new economic and social resource for modern society. The further development of IT, associated with their intellectualization, an increase in the level of intelligence associated with the implementation of information processes, and consideration of intelligent information technologies (IIT), turned out to be natural.

This work is devoted to the consideration of the problems associated with the definition and study of the possibilities of IT intellectualization and the construction of IIT.

Subject area and intelligence. Intelligence is a property of a subject or a system, determined by its ability to cognize the subject area (SA) surrounding the subject and adapt to it using one's knowledge. In the general case, an SA is a part of a real, imaginary, virtual or in some other way a given world, environment, within a certain context. Cognizing an SA, the intellect builds its own Subject area and intelligence.

Intelligence is a property of a subject or a system, determined by its ability to cognize the subject area (SA) surrounding the subject and adapt to it using one's knowledge. In the general case, an SA is a part of a real, imaginary, virtual or in some other way a given world, environment, within a certain context. Cognizing SA, the intelligence builds its own represent of it, and the area itself becomes a constituent component of such intelligence, determining its capabilities and direction. Therefore, very often, when they talk about the intellectual success of a person, they associate these successes with the SA, in which his activities are manifested: physicist, mathematician, biologist, poet, philosopher, and composer.

The general representation of an SA is based on the perception of this area and the selection of some objects in it, their structuring and finding those transformations that connect different objects in this area. Tasks (problems) in an SA are defined as a search for transformations that connect some SA objects with others or establish how one object in this area can be transformed into another. of it, and the area itself

becomes a constituent component of such intellect, determining its capabilities and direction.

To cognize an SA, the subject needs to perceive it in some way. Then, at the level of his perception, he can build his idea of the SA in the form of its model. This model is a reflection of the SA, which the subject builds, saves and uses, defining his behavior in the process of interacting with this area. The behavior of the subject is specified in the form of a sequence consisting of the results of solving problems - the constituent elements of solving the problem posed to the subject in the SA. In this case, the subject solves problems in the SA model, which he built and which he knows. If this model is adequate to the SA under consideration, then one should expect that the result of the solved problems would be a solution to the problem that has arisen in the SA. And the intellectuality of the subject is manifested in the fact that he was able to successfully solve the necessary problems in the SA. Sometimes the intellect can use a ready-made SA model, and only solve some problems in it. Or supplement the model with new designs and solve problems in a modified model.

The subject's intelligence is understood as a property that allows the subject to adequately model the subject area, which he perceives and with which he interacts, and at the level of the constructed model to solve problems related to the interaction of the subject and the area. [1, p. 34]

The SA modeling process considered in the definition of intelligence is hereinafter called *intelligent modeling*. Intelligence in relation to a given SA is determined by two components: first, the component that models this area - the result of its actions is an SA model built in the form of a system of local and global knowledge about the SA. A system endowed with intelligence retains this model and builds its behavior in an SA on the basis of this model. And, secondly, a component that solves the problems arising in the SA and representable in the SA model. Both components use the logic that the system chooses to represent the SA and which it uses to solve problems in it.

Any logic can be used as logic in the intellect. For example, classical logic, modal, fuzzy, descriptive logic, logic of defaults, faith, knowledge, informal logic,

inductive logic [2, p.101].

An *intelligent system* (IS) is a system with intelligence that operates in an SA and uses its intelligence in organizing its interaction with an SA. *Technology* is a documented set of methods, processes and tools used to obtain a product as a result of its implementation. *Intelligent technology* applies intelligent methods and processes. A method or process is called intellectual if, being the second component of intelligence, they are focused on solving problems in the SA model, built as a result of intelligent modeling of this SA, and use knowledge presented in a multicomponent form. [3, p.12]

Knowledge and its presentation. The IS modeling of any SA is based on the idea of this area that the system receives from the SA, or on the basis of its sense organs or some technical means used by the system to communicate with the SA. Or using ready-made, previously obtained data, facts, characteristics, correlated with the SA. These representations will be called information that describes the SA under consideration. It is information, together with possible hypotheses about the structure of the SA and the logic connecting its individual elements that is the basis for the system to create a model of the region in the course of intelligent modeling. Obtaining information can be distributed over time and used in the sequential construction of variants of the SA model.

The information about the SA, which is saved by the IS for the intended or performed modeling, is used in the formation of knowledge about the SA. Formally, *knowledge* is a representation and semantic description of individual components of an SA - elements (objects, images, situations) and connections between them, obtained by IS both in the process of displaying an SA using the organs of perception and subsequent analysis of this mapping, and in finished form from other subjects (intelligent systems) or from knowledge bases. In this case, in the form of knowledge, the description of only a certain part of the SA is usually presented, which is modeled by the IS based on knowledge.

How knowledge is considered a set of facts, statements (one or more simultaneously), representations, schemes, models that define the forms of elements

(objects, images and situations) of knowledge about an SA, structural connections (dependencies) between elements of knowledge, geometry SA. Knowledge can be proved, deduced, confirmed as facts or conclusions in this area in the process of its study and research, or refuted in the course of these processes. In the latter case, they cease to be regarded as knowledge. Note that some entities of the domain are considered as objects of the SA, which are distinguished as a single whole in the process of its perception by the IS. Images are sets of objects that are interconnected and interact as a whole in an SA. Situations are a set of partially interacting objects and images that are considered in an SA as a certain environment in which an IS operates. In general, knowledge about elements that can be objects, images or situations is represented as a set that includes four components: first, a set of properties (features, attributes) of this element, and secondly, a logical formula for representing an element in the language of logic chosen to describe the SA, thirdly, the set of connections (relations, transformations) that connect this element with other elements of the SA, and fourthly, the ontological specification of the element in the language of the ontology adopted to describe the SA under consideration. The relations between the elements of an SA apply to knowledge about these elements. Thus, the knowledge space is compared to the set of knowledge, which serves as the basis for constructing the SA model [3, p.12].

Intelligent information technology. Modern society is a society of technologies, since the production of any mass product is always based on the preliminary technology of its manufacture. Moreover, economically in society, technology itself becomes a commodity. Technologies are used in industry and agriculture, in science and education, in medicine, in military affairs, in management. But especially rapid growth associated with the development of computers and computer networks is demonstrated by information technologies. [4]

Today ***information technology*** (IT) is a documented set of methods and tools that define information processes: the formation (receipt), collection, storage, processing and transmission of information. These processes are based on digital representations and computational tools considered in a given SA.

Further development of IT and the transition of IT to a new level are associated with the addition of the properties of intelligence to them. Based on the general definition of intelligence, this property, first, assumes that intelligent technology is associated with some SA. At the same time, it is natural that an SA can be small, specialized, correlated with some areas and problems, or an SA can be focused on a certain area of application, for example, scientific research or industrial systems. Finally, an SA can cover entire social structures or organizations. At the same time, the complexity of such an area increases, the amount of information associated with it increases, and the corresponding IT becomes more complex. But one way or another the SA admits a digital representation.

The relationship between IT and the SA assumes that the technology itself must also be structured in accordance with the structure of the SA, and the collected and processed information reflects the properties and changes of the individual components of the SA and the connections between them. In this case, changes and transformations of the SA components are reflected in the information that IT deals with. Since intelligence presupposes the construction of an SA model based on intelligent modeling [5, p.16], the corresponding IT includes this model as its part, which ensures the adequacy between reality and information representing this reality.

In some cases, intelligent technology can be supplemented by means of SA modeling. These tools provide a way to generate the information you need. They extend the original IT, and allow you to structure the information you collect. The storage of the collected information takes into account the structure of the domain inherent in the SA model, and the processing includes transformations that are an integral part of the SA model. Thus, *intelligent information technology* (IIT) is based on the SA *information model*, which consists of information representations of individual components and component structures contained in the SA model. This model also includes transformations of information, which are determined by relations and transformations included in the SA model. In addition, the information model uses the logic that the intellect applies to represent the SA.

Intelligent information technology is IT, which is based on the SA

information model and which has the ability to independently organize its interaction with the SA. It performs its constituent processes, focusing on the SA model, which it builds itself or which it receives from the outside during its construction. The execution of each process included in the IIT is associated with the SA model in which this process operates. Therefore, it is either completely specified initially, or is created due to its intellectualization - binding to the SA in which this technology operates.

Finally, those transformations that are associated with solving problems in the SA model are also reflected in the IIT, which includes operations for collecting, storing and processing information determined by the construction of IT, and in addition, additionally, the same operations, but in the conditions of the existence of an information model.

IIT can process data presented in digital form, textual, graphic and figurative information, as well as information defining situations, both statically and dynamically. The fundamental difference from intellectual from just information technology is the fact that IIT is replenished with another information process, which is associated with solving problems in the SA model and forms additional information that is used in parallel with those information processes that make up IT.

Conclusions. Intelligent information technologies represent a new class of general information technologies focused on close interaction with a given subject area for which the technology under consideration is being built. A feature of the IIT is the orientation of all processes: the formation, collection, storage and processing of information on the existing structure of the SA. In addition, the IIT includes the means of perceiving the SA itself, which makes it possible to correct information processes when the SA changes. In this case, the IIT relies on the SA information model, which displays all the information characteristics of the constituent elements and possible transformations of this SA.

BIBLIOGRAPHY

[1] Meitus V.Yu. Problems of constructing intelligent systems. Levels of intelligence // Cybernetics and Systems Analysis, No. 4, 2018. pp. 32-44.

[2] Glibovets M.M., Oletskiy O.V. Artificial intelligence. - Kyiv: KM Academy, 2002 .- 366 p.

[3] Meitus V.Yu. Problems of constructing intelligent systems. Knowledge Representation // Cybernetics and Systems Analysis, No. 4, 2019. P.3-14.

[4] Gritsenko V.I., Ursat'ev A.A. Information technologies: trends, ways of development // Control machines and systems, No. 5, 2011. - P.3-20.

[5] Meitus V.Yu. Problems of constructing intelligent systems. Intelligent modeling // Cybernetics and system analysis, No. 4, 2021. P.3-19.

УДК 535.411

**LASER-LOCATION SYSTEM OF NON-DESTRUCTIVE TESTING OF
ELEMENTS OF AVIATION STRUCTURES AND EQUIPMENT**

Santoni Volodymyr

Senior scientific researcher

Budianska Liudmyla

Head of scientific laboratory

“Sensors and Registrating Systems”

Lepikh Yaroslav

Scientific supervisor,

Doctor of physics and mathematics, Professor

Odesa National Mechnikov University

Odesa, Ukraine

Summary The automated remote information system of the "predictive" monitoring and non-destructive testing of elements of aviation structures and equipment based on autonomous electronic optical laser sensors was developed. The system remotely provides the measurement of the characteristics of the fluctuating objects and their changes over time, that is, vibratory accelerations. The system enables to detect the equipment destructive modes and prevent accidents in various fields of technology and other industries.

Key words: Location monitoring, information system, electronic optical laser sensor, non-destructive testing.

The main purpose of the remote control and monitoring system is to detect the destructive mode of the equipment operation and predicting the speed of its development. The basis of the "predictive" systems of equipment vibration monitoring is the signals analysis of one or more tracking laser sensors, which enable to detect rapidly developing defects to the accident controlled equipment. Therefore, the vibration monitoring systems are effective for alarm preventing. This direction is of great importance for scientific research in space and aircraft, shipbuilding,

engineering, instrument making and other industries.

Basically, the vibration measurements are carried out by the mechanical contact of the sensor with a source of vibration. To eliminate the load of the object with contact sensors, in order to eliminate the effect on the object under study, non-contact methods and controls are necessary.

Currently, great attention is paid to solving the problem of developing non-contact meters of vibration parameters. The development of new, the best existing vibrator analogs in the world is possible as a result of using measurement methods that were not used before in this scientific industry. Optical vibrometers [1] enable to introduce the latest technology for analyzing designs oscillations by scanning the surface and providing a vibrational data card. Therefore, the use of optical location devices in vibrometry is relevant, appropriate and promising. The aim of the paper is to develop and create an automated information and measuring system for monitoring the operation of equipment based on autonomous telecontrolled optical location laser vibrometers, remotely ensure the measurement of the vibration characteristics of the fluctuating objects and changes in time, that is, vibratory accelerations.

The system includes autonomous non-contact laser vibration meters (laser vibrometers) [2], telemetry device for receiving information and computer of the center of collecting and processing data [3-4]. The system provides a remote collection of vibration meters of a controlled object and controls the instruments operation mode. The computer for collecting and processing information in automatic mode performs recognition, saving and predetermined initial processing of the transmitted array of data of each laser vibrometer included in the vibromonitoring system. The vibrometer was developed on the basis of the optical location method of remote registration of vibration fluctuations of the object surface and their changes in time, that is, vibration accelerations, which is characterized in that the measurements of the vibration characteristics of the oscillating object are based on the analysis of the shape and the time ratios of the oscillations of its surface [5-6]. The vibrometer is based on a phase method for measuring the vibration and frequency of oscillations of the surface of the object under study. It performs measurements in the range from the

tenths of a millimeter to half the wavelength of the modulation signal of the probing laser radiation with vibration frequencies in the range of 0 ... 1000 Hz. With the frequencies of the modulation of the probability optical signal $F_m = 100 \dots 200$ MHz, the measuring accuracy of the vibrometer in the range from 0 to the units of meters will be 0.1 mm. The vibrometer measures and registers the parameters of the oscillations of structural elements in the most informative points of the observed objects and transmits the measured values by telemetry channels to the remote center for collecting and processing information. It is able to move the high-frequency border into the megahertz zone, and the measured amplitude of the oscillations is up to several millimeters. The vibrometer uses the latest digital registration and signal processing technologies. Its advantages are the following: high and stable accuracy, linearity and high-quality amplitude-characteristic, the ability to measure surface vibration and provision of vibration data cards. Implementation of development will solve the problem of distance diagnostics of the object technical condition, and non-destructive testing of aviation equipment elements will increase their work safety.

The laser vibrometer measures the parameters of the oscillations of the design elements of the observed objects. The use of the optical phase method, as having the necessary accuracy and stability for measuring the vibration and stroke surfaces, the most justified for the vibromonitoring systems. The phase method of measuring the amplitude of oscillations provides for harmonic modulation by the intensity of the optical signal with the frequency of the FM defined by the high-stable generator. Changing the range L , associated with the vibration of the surface under study, is accompanied by the phase shift between the phase of the emitted modulating high-frequency signal and the phase of the received reflected signal.

With this measurement method of the studied vibration surface, lead to phase modulation of the high-frequency envelope of the optical signal. Phase shift is associated with range ratio

$$\Delta = 2\pi F_m / (2nl / c),$$

where n – Air refractive index in atmospheric channel,

c – light speed.

The system algorithm is set and monitored by the computer for the center of collecting and processing information based on the installed specialized software [7-8].

Software provides for the following functions:

- generating a list of laser vibrometers with an address, installation location and pulse signal parameters,
- automatic reception and viewing adopted information from laser vibrometers that are logged in,
- recognition and blocking unauthorized access, as well as any side information.

The interaction between the computer and structural elements of the vibromonitoring system is carried out using the developed communication interface.

The system provides for multiple measurements of the vibration meters of the object test surface while moving the field of view of the laser vibrometer from the point to the point on the object surface. The signal from the laser vibrometer output, varying by amplitude in proportion to surface fluctuations, enters the inputs of the measurement blocks of the vibrometer values and the frequency of surface oscillations and is indicated in them in continuous mode.

Conclusions A phase optical location method of remote registration of vibration oscillations of the surface of objects and their changes in time, which is characterized in that the measurement of the vibration characteristics of the object is carried out on the basis of the form of form and the time ratios of the oscillations of its surface. The work algorithm was developed and the specific relationships of the nodes and blocks of an optical-location laser vibrometer, based on the phase method of measuring vibration, with an accuracy of measurement ~ 0.1 mm, were developed and identified.

The principles of interaction between optical-location sensors of vibrations and the latest telecommunication technologies for information processing, which allow to solve the problem of remote diagnostics and predicting the technical condition of objects to change the vibration characteristics, ensuring their safety and reliable

operation. Software has been developed for performing high-speed calculation of the results of measuring vibration parameters, that is, monitoring vibrations, data transmission, in the form of packets of pre-processed information, making control commands of the data collection system, protection against external interference and interventions. The structure of an information and measuring system has been developed, which includes methodical, technical and software components, as well as algorithm and modes of operation.

The work results have practical value for different industries: aerospace, hydro, heat and nuclear power, oil and gas and petrochemical, automotive and shipbuilding, as well as in the construction and operation of equipment. The developed system solves the problem of remote diagnostics and predicting the technical condition of objects with vibration risks of deformation, provides the possibility of obtaining continuous, in online mode, information about their state, which is a reliable means of operational warning of man-made accidents. The expected economic effect is based on the forecast direction, which provides for obtaining timely information on the actual state and performance of objects, aggregates, structures, which will eliminate the costs of eliminating the effects of emergency and catastrophic situations.

REFERENCES

1. Лепіх Я.І., Сантоній В.І., Будіянська Л.М., Янко В.В. Метод і сенсор високоточного дальнометрування коротких трас швидкісних об'єктів // Інформаційно-комунікативний захід. «Наука: безпека країни та розвиток військово-промислового комплексу», Київ, 12-13 жовтня 2016.- С. 145 – 146. <https://mon.gov.ua › media › publikatsiyi › tezi-ikz-zbroya-ta-bezpeka-2016>
2. Сантоній В.І., Янко В.В., Іванченко І.А., Будіянська Л.М., Сминтина В.А. Автоматизована система гідромоніторингу для відкритих водойм // Збірник наукових праць V-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю (Екологія / Ecology – 2015), 23 – 26 вересня, 2015, Вінниця, Україна, С. 233. <http://ineek.vntu.edu.ua>, <http://eeb.vntu.edu.ua>

3. Сантоній В.І., Будіянська Л.М., Іванченко І.О., Лепіх Я.І., Янко В.В., Дідух В.В. Інтелектуальний мультисенсор для технологічного контролю параметрів об'єкта спостереження // Збірник робіт наукових установ Одеського регіону – учасників конкурсу інноваційних проектів у 2015 року, Одеса, “ІНВАЦ”, 2015, вип. 1, С. 30-31.
odnb.odessa.ua/download/uploads/ekologia_suspilistvo_3

4. Сантоній В.І., Янко В.В., Будіянська Л.М., Іванченко І.О., Лепіх Я.І. Телекерований оптико-електронний сенсор вимірювання рівня води для екологічного контролю відкритих водойм // Збірка доповідей III-ої Міжнародної науково-практичної конференції “Сучасні ресурсозберігаючі технології. Проблеми і перспективи”, 9-13 листопада 2015 р., Одеса, С. 285-292. ISBN 978-617-689-141-3

5. Budiianska L., Ivanchenko I. Development of single-action laser location systems // *Materialy Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji “Naukowy I innowacyjny potencjal prezentacji”*, Polska, Opole, 18 listopada 2018, Tom 2, s. 79-81. ISBN 978-617-7171-80-4.

6. Budijanskaya L., Ivanchenko I. Multiparameter laser module for continuous object monitoring // *Sur les materiaux de la conference scientifique et pratique internationale “La science et la technologie a l’ere de la societe de l’information”*, 3 mars, 2019, Bordeaux, France, Volume 4, P. 80-83. ISBN 978-617-7171-80-4

PEDAGOGICAL SCIENCES

UDC 371.263

WORDWALL INTERACTIVE EXERCISES SERVICE AS A MEANS OF ASSESSING LEARNING ACHIEVEMENTS DURING DISTANCE LEARNING

Lunhol Olha M.

PhD of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer of the Department
of Medical Physics and Information Technologies №2
Donetsk National Medical University,
Kropyvnytskyi, Ukraine

Ahisheva Anna V.

teacher of computer science
Kropyvnytskyi higher professional school
Kropyvnytskyi, Ukraine

Abstract: Distance learning is a fundamentally new, high-tech approach to the process of knowledge transfer, which is actively implemented at all levels of education. The introduction of distance learning leads to a revision of the main approaches to the assessment of student achievement. Assessment of educational achievements should be fully carried out in the process of everyday study of the results of educational work of pupils and students, both during online classes and in the process of individual work at home, and provide for all traditional types of control. One of the convenient tools for assessing academic achievement, which is quite convenient to use in the process of distance learning, is a multifunctional tool Wordwall for creating both interactive and printed materials.

Key words: distance learning, assessment of educational achievements, education, Wordwall service.

The spread of the COVID-19 pandemic in the world has led to the temporary closure of preschool, general secondary, vocational and higher education institutions. Due to this method of curbing the spread of the virus, 1.57 billion pupils and students, ie 90% of the world's contingent, were forced to study at a distance format [1]. On the one hand, this situation was quite justified, because it allowed to protect people from the risk of contracting a new and unexplored disease COVID-19. On the other hand, quarantine has posed new challenges to educators as well as education authorities at the local, national and global levels [1]. Thus, the modern education system is undergoing major changes that lead to the need to improve and emerge new educational technologies. Distance learning is a fundamentally new, high-tech approach to the process of knowledge transfer [2, p. 73], which is actively implemented at all levels of education.

Scientist Robert I.V. in his scientific work “Theory and methods of informatization of education” reveals the concept of distance learning (or distributed learning) through the prism of the process of knowledge transfer, development of skills in the context of interactive interaction between student and teacher, and between the subjects and the interactive source of information resource, which reflects all the elements characteristic of the educational process (purpose, goals, organizational forms, content, teaching aids, methods), implemented in the use of information and communication technologies [3]. A similar interpretation of distance learning was proposed by Polat E.S., who considers distance learning as a systematic organization of learning, built on the interaction of teacher and student, students at a distance, reflecting all the inherent elements of the educational process (organizational forms, goals, teaching aids, content) peculiar methods of ICT and Internet-technologies [4, c. 23]. Scientist Khutorsky A.V. distance learning is interpreted as learning in which the subjects are at a distance, implementing the educational process with the help of telecommunications [5, c. 15]. Thus, the system of distance learning of educational institutions is a multimedia, modular, complex based on the widespread use of web-technologies by students and teachers and needs constant improvement in parallel with the active development of information

technology.

The introduction of distance learning leads to a revision of the main approaches to the assessment of student achievement. Assessment of academic achievement should be fully carried out in the process of daily study of the results of educational work of pupils and students, both during online classes and in the process of individual work at home, and include all traditional types of control: oral, including individual, group and face-to-face interviews; written, in particular independent and control works, testing; graphic, in particular work with diagrams, graphs, schemes, contour maps; practical, including the implementation of various types of experimental research and educational projects, work with biological objects, manufacturing products, etc. The distance assessment of educational achievements should take into account the characteristics of answers (correctness, logic, validity, integrity), quality of knowledge, formation of general and subject skills, level of mastery of mental operations: ability to analyze, synthesize, compare, classify, summarize, etc. ; ability to identify problems and solve them, formulate hypotheses; independence of evaluative judgments [6].

One of the convenient tools for assessing academic achievement, which is quite convenient to use in the process of distance learning, is a multifunctional tool Wordwall for creating both interactive and printed materials. It contains a large number of templates that are available in both interactive and print versions. Interactive exercises are played on any device with Internet access: on a computer, tablet, phone or interactive whiteboard. The algorithm of work is approximately the same as in the LearningApps application [7]. However, the quality of Wordwall templates and functionality is much higher. The advantages of the Wordwall service include: free registration via mail or Google account; the ability to select templates and themes for an already created task; tasks are accompanied by musical and visual effects; after completing the task, you can get an instant result, see the rating table; extensive library of tasks; the resulting code from any work can be easily embedded into a website or blog in HTML mode: it is possible to print the created materials in PDF format. The Quiz based on the Wordwall service is universal, since it makes it

possible to create a test questionnaire for any academic subject with any number of questions and answer options. Works like a regular questionnaire, which is used at all stages of the study of the material.

A significant advantage of the Wordwall service is the ability to transform the content of the created exercise according to one template into another type of exercise using the same material. The app offers a wide selection of templates: Match up, Quiz, Random wheel, Group sort, Find the match, Missing word, Unjumble, Matching pairs, Labelled diagram, Open the box, Wordsearch, Random cards, Anagram, Gameshow quiz, True or false, Maze chase, Flip tiles, Image quiz [8]. WordWall provides such an opportunity both for off-line material and for creating games on-line. Thus, the teaching material of one topic is worked out in different exercises.

Thus, one of the tasks of educational institutions at the present stage is to qualitatively improve the preparation of students for the conditions of modern society. Educational institutions can solve this problem only on the basis of a significant increase in the pedagogical skills of teachers and the use of information technologies during lessons. The use of multimedia teaching tools and knowledge control in the educational process contributes to the formation of universal educational actions, allows the teacher to effectively solve a number of educational problems, and also contributes to an increase in students' interest in educational material, develops their cognitive and creative abilities.

LITERATURE

1. Організація освітнього процесу в школах України в умовах карантину: аналітична записка / Л. Гриневич, Л. Ільч, Н. Морзе, В. Прошкін, І. Шемелинець, К. Линьов, Г. Рій]. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 76 с.

2. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія [Електронний ресурс] : матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л.Б.Ліщинська. – Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – 102 с.

3. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). 2-е издание, дополнено: монография. М.: ИИО РАО. 2008. 274 с.

4. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева В.М., Петров А.Е. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособ. для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. Кадров / под ред. Е. С. Полат. 4-е изд., стер. М.: Издательский центр “Академия”, 2009. 272 с.

5. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения. СПб.: Питер, 2004. 541 с.

6. Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти. Документ z0566-11, чинний, поточна редакція — Прийняття від 13.04.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-11#Text>

7. Лунгол О.М., Агішева А.В. Використання інтерактивних модулів сервісу LearningApps.org для створення дидактичних матеріалів з фізики / Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан, досягнення, перспективи розвитку» (13-19 березня 2017 року, Черкаси): тези доп. – Черкаси, 2017 – с. 177-179.

8. WordWall. The easy way to create your own teaching resources. URL: <https://wordwall.net>

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Альохіна Альона Олексіївна

студентка

Дніпровська академія неперервної освіти,

м. Дніпро, Україна

Анотація: Зміни в розвитку мови зазвичай є першим, що привертає увагу і турбує сім'ї дітей з розладами аутистичного спектру (РАС). Однак комунікативні зміни, що виникають у розвитку дитини з аутизмом, є більш масштабними і проявляються до появи перших слів. Ця стаття присвячена інформації про невербальних дітей з розладами аутистичного спектру та альтернативним методам спілкування для таких випадків.

Ключові слова: спілкування, розлади аутистичного спектру, вербальність, комунікативні навички, мінімально словесні діти.

Спілкування - невід'ємна частина повсякденного життя. Поняття «комунікація» охоплює так багато, що визначити його зміст досить складно. Якщо говорити стисло, то суть спілкування - це обмін повідомленнями, думками, почуттями і інформацією від однієї людини до іншої. Організація такого обміну передбачає протікання двох процесів: висловлення ідеї (виразне спілкування) і прийняття/ розуміння цієї ідеї опонентом (рецептивне спілкування). Ці процеси працюють разом щоб створити комунікаційний обмін, і вони пов'язані між собою. Велика кількість дітей з розладами аутистичного спектру мають труднощі у спілкуванні та обміні інформацією.

Порушення спектру аутизму (РАС) є вадою розвитку, яка може спричинити значні соціальні, комунікативні та поведінкові проблеми. Ця вада розвитку зустрічається у всіх расових, етнічних та соціально-економічних групах і майже в чотири рази частіше зустрічаються у хлопчиків, ніж у

дівчаток.

Відповідно до думок різних дослідників можна зазначити, що аутизм – це складний, самостійний розлад, який визначає особливості особистості дитини, специфіку функціонування її мозку та способи його мислення. Цей діагноз представлений неоднорідною групою розладів, ознаки якого можуть варіюватися, як за важкістю, так і за проявами. Дослідники досі не виявили, що саме викликає аутизм і які фактори можуть збільшити ймовірність появи його різних симптомів. Більшість дітей, у яких діагностовано РАС, мають пізній початок словесного спілкування, і принаймні одна третина цих дітей залишатиметься мінімально або повністю невербальною протягом усього свого життя, говорячи мало слів або зовсім не говорячи. Відсутність словесної мови може негативно вплинути на багато сфер, включаючи соціалізацію, академічні навички, самостійне життя та зайнятість.

У даний час підраховано, що близько 30% дітей з розладом спектру аутизму залишаються мінімально словесними, навіть після того, як вони пройшли роки втручань та отримали цілий ряд освітніх можливостей. Невідомо, скільки дітей з РАС до досягнення шкільного віку залишаються з мало вираженими здібностями до розмовної мови. Відповідно до результатів досліджень, опублікованих у 20001 році, більше половини всіх дітей з аутизмом не засвоїли розмовну мову, проте останні дослідження показують, що зараз ця цифра менша, приблизно на 30%. Покращення ситуації обумовлено розширенням діагностичних критеріїв, більш раннім діагностуванням та відповідно більш своєчасним втручанням, яке значно покращує розмовну мову та навички спілкування у молодших дошкільнят з РАС. Нажаль, незважаючи на своєчасні втручання, деяким дітям не вдається досягнути прогресу у засвоєнні мови, але зрозуміло, що ця група дітей надзвичайно мінлива, і не враховує всіх мінімально словесних дітей. Хоча деякі діти повільно освоюють мову у дошкільному віці, за оцінками, приблизно дві третини дітей матимуть можливість оперувати певними словами, і що принаймні половина зможе користуватися фразовим мовленням до моменту вступу до початкової школи .

Таким чином, хоча багато дітей дошкільного віку з РАС є невербальними - вони врешті-решт навчаться користуватися розмовною мовою. Приблизно 25-30% будуть невербальними або лише мінімально словесними до моменту вступу в дитячий садок.

Літератури, що описує мінімально словесних дітей з РАС та особливості роботи з ними майже не має. Таким дітям у деяких випадках не вистачає розмовної мови: їх вокалізація включає лише нетипові немовні звуки та деякі наближення голосних. В інших випадках їхня мова вкрай обмежена - лише кілька слів або фіксованих фраз, які використовуються нечасто і лише в обмеженому контексті. Інші діти, що входять до цієї групи, можуть володіти якоюсь розмовною мовою, але вони є переважно ехолалічними або використовують стереотипну або скриптову мову так, що здаються некомунікативними. Деякі діти, які не розмовляють, можуть використовувати альтернативні засоби спілкування різного рівня володіння, включаючи мову жестів, PECS (система обміну зображеннями), VOCA (засоби комунікації з голосовим виходом) або навіть письмову мову, що свідчить про те, що ці діти можуть відрізнитися у їх перевазі покладатися на візуальні або слухові способи спілкування з іншими. Поширеним припущенням є те, що всі діти, які не засвоюють розмовну мову, мають низькі невербальні показники IQ. Деякі діти шкільного віку мають низькі сприйнятливості та експресивні мовні навички, інші діти з мінімальними мовними оцінками володіють хорошими сприйнятливими мовними здібностями, які корелюють з їхніми невербальними здібностями. Ці приклади неоднорідності когнітивних та лінгвістичних навичок серед мінімально словесних дітей з РАС підтверджують думку про те, що жоден основний механізм не пояснить, чому ці діти не вчаться говорити.

Ретроспективні дані батьківських звітів свідчать про те, що немовлята, у яких пізніше діагностують аутизм і не засвоюють розмовну мову, демонструють дуже значні затримки у розвитку моторики ротової порожнини протягом першого року життя. Більшість досліджень, присвячених первісникам розмовної мови, досліджували малюків та дошкільнят. Здатність імітувати

звуки та прості рухи є одним із ключових провісників експресивної мови. У деяких випадках майже повна відсутність будь-якої соціальної мотивації може бути пов'язана з відсутністю розмовної мови.

Невербальний аутизм - погано вивчений різновид аутистичного спектру, незнання якого ускладнює роботу батьків та вчителів при розробці ефективної програми лікування. Комунікація і спілкування не обов'язково включають саме мову. У більшості дітей з РАС є затримка мови, або вони уникають користуватися мовою для спілкування. Тому дуже важливо використовувати альтернативні методи комунікації ще до появи мовлення. Тож існує терапія та підтримка, які можуть розвинути комунікативні навички дітей з аутизмом. Різні стратегії та варіації візуальної підтримки, які використовують символи, фотографії, написані слова та предмети, існують саме для того, щоб допомогти дітям з РАС вдосконалити свої навички в обробці інформації, використанні мови, розумінні та взаємодії з навколишнім світом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гузман Г., Путріно Н., Мартінес Ф. та Кіроз Н. Нові технології: комунікаційні мости при розладі спектру аутизму (РАС) // Психологічна терапія. – 2017. - № 35 (3). – С. 247-258.
2. Агуад, М. та Алмейда, Н. Нейропсихологічний підхід до аутизму: Виклик розуміння, діагностики та реабілітації від ранньої допомоги // Чилійський журнал нейропсихології. – 2016. - № 11 (2). – С. 34-39.
3. А.П. Чуприков, М.І. Винник, Я.Т. Багрій Ранній дитячий аутизм: навчально-методичний посібник. Видання друге: перероблене і доповнене. - Івано-Франківськ.: Видавництво Івано-Франківської державної медичної академії. – 2005. – 48 с.
4. Т.А. Власова, В.В. Лебединський, К.С. Лебединська. Ранній дитячий аутизм: навчальний посібник - Теревінф, 2005. - 370с.

РОЗВИТОК ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ: ПРОБЛЕМНИЙ АНАЛІЗ

Безсонова О. К.

канд.пед.н.,
директор ЗДО № 67 «Сонячний»,
м. Краматорськ, Україна

Анотація: У статті представлено результати проблемного аналізу щодо питань розвитку дітей раннього віку у групах раннього віку ЗДО. Визначено коло питань, які об'єднано у блоки: організаційного характеру, змістового, ресурсного та методичного.

Ключові слова: ранній вік, ранній розвиток, проблемний аналіз, середовищний підхід, якість роботи ЗДО.

Особливим викликом дошкільної освіти є підвищення ефективності та якості роботи дошкільних закладів, гармонійного розвитку та підготовки до наступного етапу розвитку дітей. Протягом цього року проблема розвитку дітей раннього віку є не лише предметом інтересу батьків і педагогів, які працюють у групах раннього віку, а й активно досліджується у світовому науковому полі [1, 2, 3]. Як результат визначили такі проблемні питання щодо організації взаємодії з дітьми раннього віку у середовищі дошкільного закладу:

1. Організаційні питання.

- нетривалий час, який виділяється на взаємодію у просторі середовища;
- переривання діяльності відповідно до сітки занять;
- часткова доступність (визначення що можна брати, а що ні);
- неможливість залишити змодельований для гри (або діяльності) простір на тривалий час (все потрібно прибрати на місце);
- відсутність аналізу використання куточків (дітьми використовуються тільки деякі куточки, не вживаються заходи щодо

зацікавлення дітей непопулярними куточками);

- не звертається увага на формування навички само безпеки;
- сприяння групуванню дітей у одному місці (килим);
- контроль навіть вільної діяльності (відчувають нездатність

проживання вільного дня);

2. Змістовні питання.

- постійний незмінюваний вибір діяльності дітьми;
- взаємодія у постійних мікрогрупах;
- наявність конфліктогенів у груповому просторі (рішення наслідків,

а не виявлення та ліквідація причин);

- уникнення небажаних дій (експериментів над рослинами, які їм

шкодять);

- добре чують себе та голосно говорять про власні потреби, не вмюють чути інших та розуміти потреби інших;

• планування ігор, до яких у дітей відсутній власний досвід проживання ситуації (цирк, космос);

- перенос змісту комп'ютерних ігор у сюжетно-рольову;
- активне відображення негативних суспільних процесів.

3. Ресурсні питання.

- відсутність індивідуалізації простору (фото дітей, дитячі малюнки,

родини дітей);

- одно спрямованість простору у відповідності до уподобань

вихователя;

- наявність неживих куточків, у яких дитина не може діяти;

• незмінюваність простору (за темою, ротація наповнення, тематична добірка наповнення);

- статичність просторових елементів (меблі, куточки, заборона на

перестановку меблів);

- відсутність карток-алгоритмів для самостійної діяльності,

центрованість на допомозі дорослого;

- велика кількість односпрямованих куточків, відсутність інтеграції;
- відсутність куточків, які засмічують простір (ігри з водою, з піском);
- наповнення куточків не відповідає віку дітей та не забезпечує зону найближчого розвитку;
- переповнені ігрові зони та несистематизований матеріал;
- наочність у куточках створена дорослим, без участі дітей;
- здебільшого куточки наповнені іграми, а інші види діяльності і наповнення для них відсутні;
- у куточках розміщуються головні іграшки (ляльки, машинки), а допоміжні атрибути відсутні;
- однотипні ігри, безальтернативні; іграшки з чітким функціональним призначенням.

4. Методичні питання.

- педагог приділяє більшу увагу певному виду діяльності (відповідно до власних уподобань);
- ігровий простір створено, а діти не мають можливість у ньому діяти, оскільки постійно організовані;
- концентрація на педагогові, який вирішує всі питання у групі, з яким потрібно узгоджувати кожен крок дітям;
- відсутність спроб переспрямування на взаємодію між дітьми без участі дорослого;
- педагог працює за звичкою, без впровадження інновацій;
- намагання спланувати вільну гру дітей.

Таким чином аналіз наявної ситуації щодо забезпечення розвитку дітей раннього віку показав наявність низки проблем, які ми структурно об'єднали у такі блоки: організаційні, ресурсні, змістовні та методичні. Подальші свої дослідження спрямуємо на визначення умов подолання виявлених недоліків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гавриш Н.В., & Безсонова, О. К. (2020). Організація роботи груп раннього віку: проблеми та шляхи їх розв'язання. Дошкільне виховання, 5.

2. Гавриш Н.В., & Рагозіна В.В., & Васильєва С.А. (2020). Моделювання освітнього процесу в групах раннього віку. Збірник наукових праць Інституту проблем виховання НАПН України «Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді». Вип. 24, 85–105.

3. Гавриш, Н. В., & Безсонова, О. К. (2021, August). ТЕХНОЛОГІЯ СТИМУЛЮВАННЯ ПРИРОДНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ. In The 12th International scientific and practical conference “World science: problems, prospects and innovations”(August 11-13, 2021) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021. 570 p. (p. 253).

УДК 781.2(070.3)

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

Бешапошникова Тетяна Василівна

Школьнік Серафима Яківна

Данильченко Людмила Теодорівна

старші викладачі

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

м. Харків, Україна

Анотація. У статті розкриваються педагогічні основи викладання музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти. Розглядаються сучасні вимоги до вчителя музичного мистецтва, питання мотивації вибору професії, специфіки професійно-педагогічної спрямованості. Розкриваються питання діагностики педагогічних і музичних здібностей майбутніх учителів до фахової підготовки, визначається вирішальна роль музичної освіти та виховання в процесі формування основних якостей особистості учнів. Обговорюються питання щодо кваліфікаційного рівня педагогічної майстерності вчителя, що визначається виконанням ним освітніх і виховних функцій, які є основою педагогічної діяльності.

Ключові слова: вчитель музичного мистецтва, методична підготовка, педагогічна діяльність.

Отримання знань з навчального предмету «Музичне мистецтво» є суттєвим компонентом у системі загальної освіти школяра. В цій площині професійна діяльність вчителя музичного мистецтва є однією з найважливіших галузей педагогічної науки. Сформувати художній смак, спрямувати молодь на активну життєву позицію є завданням усієї системи естетичного виховання. Вирішення цієї актуальної задачі може бути здійснено тільки при наявності висококваліфікованих учителів, володіючих системою знань, умінь і навичок на

рівні сучасних вимог. Молодий учитель музичного мистецтва має знати специфіку своєї професії, яка передбачає поєднання педагогічних знань з творчими професійними, тобто демонструвати наявність освітніх компетенцій, а саме: загальнокультурної, предметної, комунікативної, творчо-діяльнісної, інформаційної, навчально-пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, духовно-виховної та особистісного самовдосконалення. Базою для розкриття загальнотеоретичних основ професії вчителя музичного мистецтва слугували досягнення видатних діячів педагогічної науки: О. Апраксіної, Б. Асаф'єва, В. Остроменського, Н. Гродзенської, В. Шацької, Д. Кабалевського та інших.

Метою статті є висвітлення основних складових діяльності вчителя музичного мистецтва, які спрямовані на вирішення ним наступних задач: розкрити творчий характер діяльності фахівця, визначити здібності, які зумовлюють його придатність до музично-педагогічної діяльності; визначити знання, вміння та навички, якими має володіти вчитель музичного мистецтва; розглянути деякі специфічні види діяльності педагога-музиканта. У статті окреслені наступні шляхи удосконалення професійно-педагогічної кваліфікації вчителя музичного мистецтва: системність у надбанні необхідних фахових навичок; використання можливостей проблемного навчання; самовдосконалення.

Враховуючи національні музично-педагогічні традиції та сучасні тенденції розвитку музичної культури в Україні, програмними вимогами передбачено реалізацію домінантної змістової лінії предмету «Музичне мистецтво» державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, яка ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів і включення до неї таких основних змістових блоків: художньо-естетичне сприймання музики українських та зарубіжних композиторів; набуття вокально-хорових навичок; елементи гри на музичних інструментах; застосування музики як засобу комунікації та творчого самовираження особистості; практичне засвоєння основних музичних понять; виховання вміння осмисленого слухання музики. Основними напрямками роботи вчителя

музичного мистецтва є надання учням початкової музичної освіти, розвиток музичних здібностей, формування естетичних смаків, надання стимулу для самоосвіти. Вирішення завдань музичного виховання можливо при певних умовах. По-перше, цікавих, захоплюючих уроків; по-друге, створення атмосфери емоційного сприймання програмних музичних творів. Робота вчителя музичного мистецтва характеризується багатоплановістю його діяльності, він має володіти методами шкільної музичної педагогіки, а саме: методом порівняння, словесним, наочно-слуховим, наочно-зоровим, методом роздумів під музику. Також вміти цікаво та яскраво розповідати дітям про музику, охоплюючи такі ключові естетичні категорії, як види, жанри й стилі; бути обізнаним і вміти емоційно подати навчальний матеріал про сучасні музичні явища (джаз, рок, поп, шансон, авторська пісня); вміти професійно виконувати пісенний програмний репертуар та акомпанувати собі на музичному або електронному інструменті; виконувати програмні твори для сприймання музики; надати теоретичні знання про музичні стилі, форми, жанри; вміти використовувати медіа ресурси; проводити різні види позакласної роботи; виховувати в учнів емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва; формувати здатність до різних видів активної музично-творчої діяльності. Одним з головних рис сучасного педагога-музиканта має бути його любов до дітей та наявність належного інтелектуального рівня. Видатний діяч музичної культури Б. Асаф'єв писав, що музичний педагог не повинен бути фахівцем тільки в якійсь одній галузі музики. Він має бути і теоретиком, і диригентом, а також музичним істориком, етнографом, виконавцем на музичному інструменті. Учитель музичного мистецтва повинен вміти проводити традиційні та нетрадиційні за формою уроки: комбінований, урок введення в тему, урок поглиблення теми, урок узагальнення теми, синтетичний урок (бінарний, інтегрований), урок-екскурсія, урок-вистава, урок-гра, урок-концерт, урок-дискусія, урок-диспут, урок-вікторина, урок-монографія. Важливим при проведенні нетрадиційних форм уроків музичного мистецтва є натхнення, фантазія, творча уява, урахування природи музичного мистецтва, музичного

досвіду учнів. Важливою вимогою для вчителя музичного мистецтва є вміння керувати різноманітними ситуаціями, що виникають на уроці, застосовуючи для цього теоретичні узагальнення та методичні прийоми роботи. У психології та педагогіці стверджується думка, що основою для формування особистості є розвиток мотиваційної сфери. Ця сфера у процесі життя може змінюватися: виникають нові потреби, один із мотивів починає домінувати. Цілеспрямоване формування потреб до професійної діяльності – одна з важливих задач розвитку особистості у процесі навчання та підготовки кваліфікованого фахівця. Сучасна наука розглядає як важливий мотив діяльності виникнення інтересу до певної сфери життєдіяльності. За думкою вчених, інтерес виявляється як потреба людини займатися тією діяльністю, яка приносить задоволення, коли всі психічні процеси працюють найбільш інтенсивно, а діяльність стає особливо продуктивною. Мотиви навчання, які впливають на характер навчальної діяльності, глибину знань є важливою умовою для засвоєння навчального матеріалу, розумового розвитку. У чому ж є специфіка професійно-педагогічної спрямованості щодо формування особистості вчителя музичного мистецтва? Перш за все у синтезі педагогіки та музичного мистецтва. Система індивідуальної спеціальної підготовки вчителя музичного мистецтва, яка передбачає вивчення таких навчальних дисциплін, як «Основний музичний інструмент», «Додатковий музичний інструмент», «Диригування», «Акомпанемент», «Вокал», дисциплін музично-теоретичного циклу, виникла під впливом аналогічних курсів навчання у консерваторії. Але, якщо метою навчання на музичних факультетах сучасної академії мистецтв є підготовка студентів до діяльності не тільки викладача, але й виконавця, то метою музично-педагогічних факультетів ЗВО є підготовка, перш за все, вчителя музичного мистецтва у закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Тому для вчителя володіння інструментом, диригентською технікою, класичним репертуаром є лише однією з умов успіху його майбутньої фахової діяльності. Професійний багаж творів програмного репертуару разом із виконавською культурою та педагогічною майстерністю має відповідати завданням його

різнобічної діяльності як на уроці, так і при проведенні позакласних заходів. Таким чином, за умови правильної організації освітньо-виховного процесу у ЗВО, інтерес до навчання та обраної професії починають впливати одне на одне, що створює підґрунтя для поглиблення професійно-педагогічної спрямованості підготовки майбутніх фахівців. Удосконалення музично-педагогічної діяльності має базуватися на емоційно-позитивному ставленні до цієї діяльності. При цьому зацікавленість педагогічною роботою перетворюється у життєву потребу. Внаслідок надбання особистого педагогічного та музично-педагогічного досвіду, поглиблення й систематизації загальних і спеціальних знань, вмінь та навичок, закріплюється стійка професійно-педагогічна спрямованість як життєва позиція особистості.

Спеціальна підготовка повинна спрямувати майбутніх вчителів музичного мистецтва до особистісного розвитку, здатності до індивідуального своєрідного творчого самовираження, адже професійного успіху досягають не тільки висококваліфіковані фахівці, а й яскраві професіонали-особистості, які здатні до індивідуально-неповторного осмислення та вирішення професійно-педагогічних проблем. Особливістю професійної діяльності є наявність у педагога художньо-творчого хисту, яке виявляється в умінні креативно проводити уроки, позакласні заходи, зацікавлювати учнів музичною діяльністю, впроваджувати інноваційні методи та прийоми навчання. Творча діяльність вчителя – поняття складне, це найвищий ступінь пізнання, неповторна форма сприйняття життєвих ситуацій, це діяльність, що носить публічний характер і потребує великої концентрації духовних сил, емоцій, почуттів, уяви, фантазії, інтуїції. Творчий процес набуває двобічний характер: з одного боку це творчість вчителя, з другого – творча діяльність учнів на основі стимулюючих методів навчання. Творча природа музичного мистецтва має багато можливостей для вияву творчості вчителя-музиканта. Вона проявляється не тільки у створенні, але й у інтерпретації музичних творів на основі заглиблення у композиторський задум. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють музично-слухові уявлення, інтелект музиканта, його досвід,

володіння засобами художньої виразності. У ході вирішення завдань навчання педагог застосовує різні методи, але особливе значення набувають методи стимулювання мотивації навчально-пізнавальної діяльності школярів. Із метою заохочування учнів до активної творчої праці вчителю необхідно: добираючи додатковий репертуар до уроку музичного мистецтва та для позакласної роботи, включати твори, які зможуть слугувати підґрунтям для розвитку конкретних творчих навичок; використовувати різні форми роботи, які сприятимуть створенню на уроці атмосфери творчої активності, зацікавленості; розробляти серії творчих завдань та знаходити найбільш ефективні форми їх опрацювання. Особливо важливим у професійній майстерності вчителя є вміння знайти правильний тон уроку, що є одним із найскладніших завдань підготовки вчителя в наш час. Беручи до уваги метод К. Станіславського, застосовуючи його у педагогічній практиці, корисним буде використання «прийому ототожнення», тобто синтезу свого «я» з образом та думкою музичного твору, що виконується. Цей прийом передбачає не тільки велику попередню роботу над музичним твором, а й знання епохи, історії створення, художнього та світоглядного контексту та органічне «прожиття» вчителем художнього образу твору. Провідна педагогічна практика рекомендує занурюватися в ідейно-образний зміст твору за допомогою основних «механізмів» будь-якого творчого акту: порівняння, співставлення, аналіз, синтез, абстракція та узагальнення. Тому вчителю необхідно навчитися не боятися визначати словами, виразними риторично-правильними жестами, мімікою те, що є важливим у творах мистецтва – красу, образний зміст. Творча діяльність учителя музичного мистецтва особливо яскраво проявляється у виконавстві. Проведення уроку неможливо уявити без широкого використання різних форм виконавства: співу, диригування, гри на музичному інструменті, акомпанування. Ця діяльність учителя розкриває багато можливостей для виявлення його творчих здібностей, розвиває самостійність, залучає педагогічний досвід, встановлює асоціативні зв'язки. Велику роль у процесі вирішення виконавських завдань мають орієнтовно-дослідницькі дії,

які підказують саме таку інтерпретацію у відповідності до можливостей та досвіду виконавця. Вчитель має знати, що при цьому виникає три типи розумових дій: орієнтовні, виконавські та контрольні, що дає можливість проаналізувати поетапність їх формування у роботі над музичним твором. Виконання музичного твору процес складний: тут переплітаються свідоме та інтуїтивне, оригінальне та займане, уява й мислення, емоційна захопленість та праця.

Основою музичного виховання є активне сприйняття музики. Цьому підпорядкована тематична побудова навчальної програми «Музичне мистецтво». Проблемі музичного сприйняття присвячено багато досліджень психологів, мистецтвознавців і педагогів. Л. Виготський, наприклад, вважав, що для сприйняття мистецтва недостатньо пережити лише ті почуття, які володіли автором твору, розібратися у структурі, треба додати і своє творче ставлення до музичного твору. Глибина музичного сприйняття залежить від художнього досвіду, уяви та від типологічних якостей особистості. Це створює у слухача основу, по-перше, для відпрацювання оціночних критеріїв і орієнтації. По-друге, для надбання спеціальних знань про якості певного стилю та жанру, про специфіку музичної мови твору. Музичне сприйняття пов'язано зі складним процесом мислення, внаслідок якого у свідомості народжується музичний образ. Він формується на основі уявлень про єдність мелодійних інтонацій, ритмічної структури, динамічного розвитку, тембрової характеристики тощо. Передумова базується на виникненні зацікавленості до твору, основна – це слухання, розуміння й переживання музики, її інтерпретація та оцінка. Завершується цей процес створенням та осмисленням образів твору.

Професія вчителя музичного мистецтва потребує поєднання педагогічних і музичних здібностей, які, розвиваючись у процесі діяльності, впливають на саму діяльність, підвищуючи її якість. Для розвитку здібностей велике значення мають анатомо-фізіологічні якості організму: будова його нервової системи й функціональна мозкова діяльність; вроджені якості типологічної особливості людини, а саме: стійкість, рівновага та рухливість нервових

процесів. Відзначаються наступні компоненти педагогічних здібностей: конструктивні, організаторські, комунікативні, а також педагогічні уявлення, спостережливість, вимогливість, педагогічний такт, розподіл уваги. Особливо важливими є конструктивні вміння: аналізувати, узагальнювати та систематизувати навчальний матеріал. Якщо у педагога гармонійно поєднуються кілька здібностей із перевагою педагогічних, можна казати про його талант. У музично-педагогічній діяльності утворюється цілісна структура особистості вчителя музичного мистецтва, де музичні здібності стають необхідним і обов'язковим компонентом. Б. Асаф'єв займався дослідженням проблеми розвитку слуху музиканта, як найважливішої ланки музичних здібностей. Свої висновки він сформулював так: слуховому апарату людини властиві вроджені якості активного слухача, саме тому завданням музиканта-педагога є виховання й розвиток слухової діяльності. Розуміння такого взаємозв'язку, а саме активне слухання й слуховий розвиток учнів, є основою для всієї роботи вчителя музичного мистецтва. Із позицій фізіології вищої нервової діяльності науково пояснюються різні психічні процеси, у тому числі мислення музиканта-педагога. Велике значення мають складні системи тимчасових зв'язків, що є фізіологічною основою асоціативного мислення. При сприйнятті та виконанні музичних творів асоціації виникають перш за все під впливом музики, яку музикант чує реально або внутрішнім слухом, що викликає певні музичні образи. За допомогою вчителя, його слова й виконання музичних творів, школярі навчаються визначати характер музичних образів, засоби музичної виразності. Постійне стимулювання емоційного відгуку на музику, власного ставлення до почутої та виконаної музики є важливим фактором спонукання учнів до самостійної пошукової діяльності і, як наслідок, їх творчого розвитку. Педагогічна професія, яка за своєю суттю є складною та багатогранною, висуває певні вимоги до вчителя, як методиста, вихователя, психолога. Результативність педагогічної діяльності вчителя музичного мистецтва може бути забезпечена при достатньому рівні музично-педагогічних здібностей, а також артистизмі, комунікативності, креативності, що допомагає

здійсненню більш оригінального та творчого підходу до роботи. Якщо основні якості особистості вчителя формуються у процесі його психолого-педагогічної підготовки, то конкретні професійні знання – шляхом вивчення дисциплін спеціальної спрямованості, а також засвоєння різних видів практичної діяльності. Професіоналізм педагога визначається у вмінні: грамотно обирати педагогічний матеріал згідно орієнтовному програмному репертуару; володіти виразним мовленням, як засобом впливу на розумову та емоційну сферу учнів; чітко розподіляти час між окремими частинами уроку, швидко налаштовуватися відповідно до ситуації на уроці; контролювати свої дії, а саме діяти послідовно та осмислено; знаходити правильну манеру спілкування з учнями, враховуючи їхній вік та ступінь підготовленості до сприйняття знань. На кожному з етапів навчання вирішуються послідовно або одночасно наступні завдання: пробудження в учнів зацікавленості музичним мистецтвом; систематичний розвиток сприйняття музики шляхом організації емоційно-пізнавальної діяльності; передача ключових знань про музику; залучення до музично-виконавської діяльності. У діяльності вчителя музичного мистецтва можна виділити кілька напрямів: організаційний, пізнавальний, емоційний, дослідний. Організаційний напрям пов'язаний із цілеспрямованими діями вчителя з планування й організації освітньо-виховного процесу. Це добір навчального матеріалу, організація різних форм роботи, планування власних дій та дій учнів. Пізнавальний напрям пов'язаний із діями вчителя щодо розвитку розумової діяльності школярів та підвищенням власного інтелектуального рівня. Емоційний напрям пов'язаний із здібностями вчителя реагувати на все прекрасне в житті, з бажанням формувати високі почуття у дітей, захопленість музичним мистецтвом. Дослідницький напрям пов'язаний із діями вчителя щодо удосконалення навчального процесу й підвищення рівня своєї педагогічної майстерності. Це пов'язано з аналізом власної музично-педагогічної діяльності й узагальненням досвіду вчителів-новаторів, застосуванням ефективних методик, потребою здійснювати на практиці педагогічний експеримент.

Таким чином, сучасний вчитель має орієнтуватися у методичних проблемах, дійти правильних висновків щодо застосування кращих музично-педагогічних досягнень у своїй практичній роботі. Він мусить відчувати педагогічний пульс сьогодення і спрямовувати свою професійну діяльність у русло постійного творчого пошуку. Отже, головне завдання вчителя – створити захоплюючу емоційно-піднесену атмосферу, щоб кожний урок став справжнім уроком мистецтва та надихав учнів на творчість в особистісній і соціокультурній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асаф'єв Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – Ленинград, 1973. – 151 с.
2. Бодрова Т.О. Практична підготовка майбутніх педагогів-музикантів: суб'єктний вимір. Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. – Серія 14. – Теорія та методика мистецької освіти – 2014. – Вип. 16 (21). – Част 1. – С.41 – 46.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. – Черкаси : Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
4. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів. – Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). – Київ : Освіта України, 2008. – 272 с.
6. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2005. – 360 с.
7. Станіславський К. С. Собрание сочинений в восьми томах. Том 5. – Москва : «Искусство», 1958 – 471 с.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА

Бодрова Дар'я

Студентка 6 курсу 61 групи

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

Філатова Л. С.

Науковий керівник

кандидат педагогічних наук, доцент

Анотація: Зміна ціннісної основи освіти призвело до необхідності введення нового поняття, що відображає інтегральну здатність особистості вирішувати поставлені перед нею завдання, що вбирає в себе знання і досвід, накопичені людством, засвоєні особистістю і трансформовані відповідно до її індивідуальних особливостей. Таким поняттям стала компетентність - загальна здатність особистості успішно вирішувати певні завдання, зумовлені специфікою здійснюваної діяльності.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, навчання, школярі, розвиток, педагог, учень.

Сучасні життєві проблеми в Україні викликані певними суперечностями, серед яких провідне місце посідають міжціннісні дезорієнтації суспільства. Перед батьками, учителями, управлінцями всіх рівнів постало складне завдання – визначити умови і шляхи реалізації сучасної системи освіти та виховання молоді. Метою Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року є забезпечення проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти за такими основними напрямками: запровадження нового принципу педагогіки партнерства (чітко визначена система взаємовідносин всіх учасників освітнього процесу, яка організовується на принципах добровільності й

спільних інтересів; ґрунтується на повазі й рівноправності всіх учасників, дотримуючись визначених норм та враховуючи ціннісні орієнтири кожної із сторін; передбачає активне включення всіх учасників у реалізацію спільних завдань та готовність брати на себе відповідальність за їх результати), запровадження принципу дитиноцентризму; удосконалення процесу виховання; створення нового освітнього середовища. В останні роки різним аспектам організації взаємодії всіх учасників освітнього процесу велика увага приділялась в працях сучасних вчених: Л. Бойко, В. Безлюдної, Н. Бугаєць, О. Доукіної, І. Єсьман, Л. Загик, Т. Кравченко, М. Машовець, Л. Островської, Н. Толстоухова, В. Постового, І. Хоменко, О. Хромової та ін.

Нова українська школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін. Місія Нової української школи полягає у тому, щоб допомогти кожному учневі розкрити, розвинути здібності, таланти та можливості на основі партнерства усіх учасників освітнього процесу: учителів, учнів і батьків.

Зокрема з'являються нові педагогічні професії:

- фасилітатор (полегшує, допомагає, підтримує учня через педагогічну взаємодію, сприяє стимулюванню та направленню процесу самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів);
- тьютор (репетитор, наставник, який працює з учнем індивідуально, проектує освітню діяльність, організовує рефлексію);
- коуч (тренер, здатний зробити з людини чемпіона, коли мова йде про виховання переможців);
- ментор (термін використовується в значенні синоніма до слів «учитель», «порадник», «наставник», «консультант», проте ментор самостійно встановлює інтенсивність та напрямок навчання, а основне завдання ментора – допомагати тоді, коли його просять про допомогу, наприклад, щоб досягнути індивідуального зростання);
- невдовзі у штатному розкладі українських шкіл, професійно-технічних чи закладів вищої освіти може з'явитися така посада як едвайзер (радник, або консультант, як правило, людина з більшими і глибшими знаннями

в конкретній галузі. Він, проаналізувавши запити учнів, допоможе вибрати дисципліну за вибором, заклад вищої освіти тощо). Реформою передбачено низку стимулів для особистого і професійного зростання, з метою залучення до професії найкращих. Насамперед творчому та відповідальному вчителю, який постійно працює над собою, надано академічну свободу. Учитель має змогу готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку. Держава гарантує йому свободу від втручання у професійну діяльність. Велика увага приділяється матеріальному стимулюванню. Учителі, які проходять добровільну незалежну сертифікацію, отримують надбавку.

Суттєвих змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя. Збільшується кількість моделей підготовки вчителя. Форми підвищення кваліфікації буде диверсифіковано: курси при ІІПО, семінари, вебінари, онлайн-курси, конференції, самоосвіта [1]. Наприклад, форум на тему: «Мудрий батько – щасливий дитина»; тренінги та вебінари Д. Карпачова на теми: «Комп'ютерна та інтернет залежність у дітей», «Школа без стресу», «Чому дитину потрібно поважати» тощо); семінари для учителів на теми: «Педагогіка партнерства. Бачити людину в іншому», тренінг «Педагогіка партнерства, як продуктивна форма взаємодії вчителя, учнів та батьків», майстер-класи на теми: «Батьківська мудрість та любов» та ін.; психологічні тренінги освітнього проекту «На урок» на теми: «Батьки і діти: шляхи взаємодії», «Діти – дзеркало батьків» та ін.; арт-терапевтичні практики Олени Тараріної, наприклад, відео – уроки «Системно-сімейна арт-терапія» тощо, курси на Edera «Онлайн курс для учителів початкової школи», який є обов'язковим для роботи з Новою українською школою. Учитель отримав право вибору місця і способу підвищення кваліфікації, як передбачено Законом «Про освіту». На допомогу вчителю створено освітній портал із методичними та дидактичними матеріалами, українськими е-енциклопедіями, мультимедійними підручниками та інтерактивними онлайн-ресурсами.

Для успішної підготовки майбутніх учителів до здійснення освітнього

процесу на засадах співпраці необхідно під час занять поглиблювати теоретичні знання і надавати можливість набути досвід. Доцільно запропонувати майбутнім учителям під час вивчення навчальних дисциплін «Педагогічна майстерність», «Вступ до спеціальності» змоделювати педагогічні ситуації, які спрямовані на підвищення рівня обізнаності майбутніх учителів із створення творчої взаємодії вчителя і учнів, спрямованої на опанування останніми предмету [1; 3]. Отже, педагогіка партнерства і компетентнісний підхід потребують нового освітнього середовища. Таке середовище допомагає створити, зокрема, новітні інформаційно-комунікаційні технології. Вони підвищують ефективність роботи педагога, ефективність управління освітнім процесом, а водночас уможливають індивідуальний підхід до навчання. Таким чином вчитель може впроваджувати та реалізовувати свої ідеї в освітнє середовище та підвищити рівень успішності своїх учнів, пробудити жагу до знань і вмотивувати учнів на навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Початкова освіта і підготовка майбутніх учителів початкових класів в умовах реформування української школи: матеріали IV науково-практичної конференції здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти першого року навчання факультету початкового навчання ХНПУ імені Г. С. Сковороди (14 травня 2021 р., м. Харків) / за заг. ред. канд. пед. наук., доц. Л. С. Філатової. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. С. 42.

2. Проблемний семінар для вчителів «Педагогіка партнерства. Бачити людину в іншому» <https://vseosvita.ua/library/problemnij-seminar-dla-vciteliv-pedagogika-partnerstva-baciti-ludinu-v-insomu-23433.html> (дата звертання 10.09.2021).

3. Філатова Л. С. Педагогічна майстерність : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти педагогічних університетів за спеціальностями 013 Початкова освіта; 016 Спеціальна освіта. Харків : ХНПУ, 2021. 90 с.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ЛІКУВАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПРИ РОБОТІ З ДІТЬМИ АУТИСТАМИ

Бурлака Сергій В'ячеславович
вчитель фізичного виховання
КЗ «Чернівецька спеціальна ЗОШ №3»
м. Чернівці, Україна

Анотація. Терапевтичний вплив «фізичної культури» підтверджується безліччю відгуків батьків аутичних дітей: завдяки регулярним застосуванням засобів ЛФК поліпшується здатність до навчання дітей дошкільного та шкільного віку, а також підлітків (17-19 років) і навіть дорослих людей. За допомогою спеціально підібраних вправ коригуються дефекти мовного і фізичного розвитку, знижується тривожність, активізується контактність з навколишнім світом.

Ключові слова: спеціальна лікувальна фізкультура, аутизм, вправи, рух.

Одним з головних завдань лікувальної фізкультури для дітей з особливостями розвитку є заповнення дефіциту рухів за допомогою фізичних вправ. Доведено, що рухи в будь-якій формі, адекватні фізіологічним можливостям дитячого організму, завжди є оздоровчим фактором.

Дитина з особливостями не завжди може виконати найелементарніший рух. Цього їй необхідно навчати. Навчати повзати, стрибати, правильно бігати, ходити сходами, долати елементарні перешкоди (двері, кути, ями) тощо. При цьому дітей з РАС важливо не тільки навчити – важливо ще й добре закріпити в кожній дитині ці правила, довести їх до звичних для людини рефлексів. І саме це, з урахуванням особливостей дітей з аутизмом, є, напевно, найважчим процесом, для якого майже завжди потрібно багато терпіння й наполегливості з боку вчителів, тренерів і батьків. Тому адаптивна фізкультура при аутизмі визнана одним з найбільш дієвих засобів на шляху боротьби з цим поширеним

захворюванням. Психічний стан безпосередньо пов'язаний із станом фізичним, тому застосування ЛФК (лікувальної фізичної культури) при розладах аутистичного спектру вкрай важливо. Лікувальну фізкультуру можна застосовувати в найрізноманітніших її формах і методиках. При цьому зазвичай переважає ігровий метод. Лікувальну фізкультуру в дитячому віці слід розглядати насамперед як широкий комплекс різноманітних засобів. До них повинні належати не лише фізичні вправи, але й організація всього рухового та гігієнічного режиму, використання методів загартовування, трудові та педагогічні процеси, а також масаж, який у дитячому віці є органічною частиною профілактичної та лікувальної гімнастики.

Лікувальна фізкультура – фактор величезного виховного значення. Фізичні вправи сприяють організації дитячого колективу, вносять елементи дисциплінованості в поведінку дітей, покращують їхній настрій, емоційний тонус.

Відмінною рисою адаптивної фізкультури для дітей з аутизмом є велика кількість і вибір ігрових вправ. Крім позитивних суто фізичних результатів (зменшення запальних процесів, поліпшення обміну речовин, формування правильної постави, посилення витривалості, збільшення сили, поліпшення гарту й загального тонусу організму), адаптивні фізичні вправи спрямовані на соціалізацію дитини – її вміння комунікувати з іншими людьми, працювати в команді, відчувати і розуміти себе та інших.

Фізкультура для дітей з аутизмом вирішує не тільки чисто фізичні проблеми, а й:

- розвиває здатність до імітації (наслідування);
- стимулює дитину до виконання різних інструкцій;
- формує навички довільної організації дитиною рухів власного тіла;
- виховує комунікативні навички і здатність до взаємодії всередині колективу [1].

Крім того, за допомогою правильно підібраної програми ЛФК можна навчити дитину з аутизмом виконувати певні дії без сторонньої допомоги.

Правильно спланована програма лікувальної фізкультури здатна створити цікавий і безпечний, з точки зору аутиста, простір, в якому можна взаємодіяти з іншими людьми – тренером, батьками, іншими дітьми. Таким чином, ЛФК може стати для дитини відмінною можливістю для практики соціальних навичок. Відповідно сильні м'язи і витривалість – обов'язкові умови не тільки для підтримки гарної фізичної форми, а й для соціальної активності дітей з РАС. Фізично розвинена дитина має набагато більше можливостей для спілкування з однолітками і участі в іграх, що вимагають рухливості і фізичної активності. Лікувальна фізкультура здатна істотно поліпшити моторні навички у аутичних дітей і підлітків [2]. Серед сучасних новітніх технологій є метод адаптивної фізкультури для дітей з аутизмом - 3С-терапія. Вперше в Україні її застосувала МГО «Дитина з майбутнім», а автором є Пол Кожокару (Румунія). За останні кілька років цей метод успішно прижився в нашій країні та все частіше використовується у навчальному процесі.

Отже, цей метод засновано на трьох принципах: усвідомленості, координації та концентрації. Він допомагає дитині усвідомити і пізнати себе, розкривши таким чином свій повний потенціал. 90% дітей (від трьох до восьми років) показують хороші результати. 3С-терапія також ефективна для дітей з синдромом Дауна, ЗПР, РВ та в інших випадках психомоторної затримки розвитку [3]. Проте на інтернет просторах існує чимало методик для розвитку фізичних якостей у дітей аутистів. Всі вони мають підґрунтя та право на застосування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адаптивна фізкультура для дітей з аутизмом. Режим доступу: https://cwf.com.ua/images/autism-today/autism_today_2016_02.pdf.
2. Фізкультура при аутизмі. Режим доступу: <https://www.ircentr.space/fizkultura-pry-autyzmi/doshhyky/>
3. Фізичні вправи при аутизмі. Режим доступу: <https://www.helpautism.ro/en/terapie/3c-therapy>.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Вернер Ольга Юрїївна

вчитель початкових класів

Харківської загальноосвітньої школи №52

Макарова Олена Володимирівна

вчитель початкових класів

Харківської загальноосвітньої школи №140

м. Харків, Україна

Анотація. У статті означено сутність поняття «читацька компетентність», висвітлено теоретико-методичне обґрунтування проблеми формування читацької компетентності молодших школярів, розкрито практичні форми та методи роботи на уроках літературного читання, що спрямовані на формування читацької компетентності.

Ключові слова: ключові компетентності, читацька компетентність, компоненти читацької компетентності, вміння читати.

Сучасний світ характеризується стрімким зростанням обсягу інформації, що актуалізує проблему формування читацької компетентності в учнів початкової ланки освіти. У Державних нормативних документах читацька компетентність не окреслена серед ключових, але вміння читати й розуміти прочитане визначено як наскрізне вміння для всіх ключових компетентностей.

Духовне відродження українського народу неможливе без впливу літератури на формування національної свідомості. Однак, щоб література здійснювала свою виховну роль, треба виробити у людини вміння читати художні твори, належним чином сприймати дійсність, сформувані прагнення брати приклад з позитивних героїв.

Навчити учнів добре читати – одне з найважливіших завдань школи. Ще В. Сухомлинський писав, що читання – це віконце, через яке діти бачать

і пізнають світ і самих себе. Чим раніше дитина оволодіє навичками читання, тим легше їй вивчати всі інші предмети, передбачені програмою.

Дитина, яка не вміє добре читати, переживає великі труднощі при виконанні домашніх завдань, їй не цікаво на уроках, вона приречена на розумову обмеженість і зубріння. Такий учень не буде активним читачем бібліотеки, не відчуватиме потреби спілкуватися з книгою, бо читання приносить йому не задоволення, а муку. Тому пріоритетною метою навчання читання у початковій школі є формування читацької компетентності школяра. У Державному стандарті початкової загальної освіти читацька діяльність розглядається як комунікативна мовна пізнавальна діяльність, спрямована на сприйняття, осмислення і відтворення прочитаного.

Суттєво вплинули на розвиток читацької культури учнів дослідження відомих педагогів та психологів: К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, П. Каптерєва, А. Виготського, Д. Ельконіна та інших.

Проблему розвитку навичок читання розглядали такі науковці і методисти, як: І. Федоренко, І. Пальченко, В. Зайцев, О. Савченко, Н. Скрипченко, В. Едігей та інші. Вітчизняні педагоги, психологи та методисти О. Вашуленко, Н. Колганова, О. Ісаєва, виокремлюють читацьку компетентність, як інтегровану особистісну якість, що формується й розвивається в процесі шкільного літературного навчання, а також вдосконалюється впродовж життя.

За О. Ісаєвою читацька компетентність – це синтез когнітивного і комунікативного складників [4]. Н. Колганова вважає, що читацька компетентність – особлива форма особистісного утворення, що відображає систему ключових компетентностей, здобутих дитиною в процесі вивчення курсу «літературне читання». Ціннісно-сміслова, пізнавальна, комунікативна компетенції – основа читацької компетентності [5]. О. Вашуленко вважає, що читацька компетентність молодшого школяра – володіння комплексом читацьких ЗУН, ціннісних ставлень учнів, які надають їм можливість свідомо здійснювати пошук книг, відбір інформації для вирішення навчальних пізнавальних завдань і виявляються у процесі сформованості повноцінної

навички читання, розуміння текстів різних жанрів, обізнаності з колом читання (відповідно до вікових особливостей дітей), сформованості особистісних ціннісних суджень щодо прочитаного [1].

На думку науковців Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди, О. Джежелей, О. Коваленко, А. Ємець у роботі з розвитку навички читання необхідно передусім враховувати рівень підготовки дітей, з яким вони приходять до школи. У наш час діти відносно мало читають. Телебачення, відео та Інтернет витісняють читання як пізнавальну і художньо-естетичну діяльність. Внаслідок низької культури читання учні відчують труднощі в навчанні і розвитку логічного мислення і уяви, які пов'язані з неможливістю смислового аналізу текстів різних жанрів, нездатністю сформулювати внутрішній план дій. Крім цього, спостерігається недолік живого спілкування з однолітками. Все це перешкоджає формуванню комунікативної компетентності, емоційної чуйності, толерантності.

Розгляньмо детальніше методи та форми роботи, які сприяють формуванню читацької компетентності молодших школярів.

Основним видом діяльності молодших школярів є гра. LEGO – це одна з відомих педагогічних технологій, що використовує тривимірні моделі реального світу і предметно-ігрове середовище навчання й розвитку дитини. Робота з конструктором LEGO дозволяє учням у формі пізнавальної діяльності дізнатися багато важливого, розвинути необхідні в подальшому житті навички. На уроках літературного читання набір «Шість цеглинок» можна застосовувати під час ігор-театралізацій, в яких вміст, ролі, ігрові дії обумовлені змістом тої чи іншої казки. Найчастіше основою ігор-театралізацій є народні казки (наприклад: «Ріпка», «Колобок», «Коза-дереза» та інші). Таким чином у дитини з'являється можливість створити власного Колобка чи Вовка і наділити свого персонажа такими якостями, якими вона хоче. Діти починають робити цікаві споруди та декорації, вкладаючи в них своє бачення подій. Дуже гарно використовувати технологію «Шість цеглинок» у роботі з прислів'ями та деформованими реченнями (учням пропонують розставити цеглинки у певній

послідовності, щоб вийшли правильні речення).

Одним із дієвих методів розвитку словникового запасу дітей та розширенню кола читання є організація незвичайної казкової виставки. У класі облаштовується куточок казкових речей (тут мають бути різні предмети, які згадувалися в казках, які діти вивчали раніше). Переглядаючи ці експонати діти згадують казки, в яких були ці речі, їх назви, переказують сюжет. У разі, якщо хтось із учнів забув, чи не може згадати казку, йому можна запропонувати перечитати її, знайшовши книжку в куточку читача.

Велике значення в розвитку читацької компетентності молодших школярів відіграють інтегровані уроки читання та образотворчого, музичного мистецтва. Результатами таких уроків може бути виставка малюнків, скульптур з пластиліну, аплікації, в яких діти передають характер персонажів. Не варто боятися використовувати цей метод, адже він дає змогу кожному учневі відчувати себе ілюстратором, висвітлити в малюнку свої враження та почуття від прочитаного. Такі роботи та асоціації без сумніву допоможуть краще запам'ятати літературний твір. Чудовим налаштуванням на читання є прослуховування музики відповідно до літературного твору та перегляд відеоряду до нього. Великого емоційного забарвлення вивченню творів надає слухання аудіо запису народних та авторських пісень чи казок, класичних музичних творів тощо. При вивченні великих літературних творів читання одного з розділів можна замінити переглядом відповідного фрагменту мультфільму чи кінофільму. Молодші школярі люблять та гарно сприймають метод драматизації на уроках читання. Це може бути інсценування всього твору чи окремих його частин. Прихід на урок казкового героя, який розповідає про твір, його виникнення. Тут можна залучити батьків чи старшокласників. Ще одним напрямком методу драматизації є парад казок, коли кожен учень за власним бажанням може обрати костюм свого улюбленого казкового героя, а на уроці пояснити, чим саме цей герой сподобався найбільше.

Дуже схожим до методу драматизації є метод рухомих картинок. Персонажів казок діти можуть виготовити самостійно і за допомогою них

відтворити прочитаний твір чи його частину. Це можуть бути персонажі, які за допомогою магнітів кріпляться до дошки чи фліпчарту, або пальчикові фігурки.

Важливим етапом формування читацької компетентності є усвідомлення того, що книга є джерелом знань. З огляду на це учням можна пропонувати створювати власні книжки, збірники, енциклопедії, словники тощо. Учні мають змогу створити власну енциклопедію рослин чи тварин до якої занесуть відомості, отримані з вивчених літературних творів. Згодом ці відомості можна використовувати на уроках з предмета «Я досліджую світ», для проведення вікторин. Також можна створювати збірники народних пісень, загадок, прислів'їв та приказок. Ще одним напрямком роботи є складання збірки кулінарних рецептів, куди можна вносити рецепти тих страв, назви яких зустрічаються в літературних творах. У молодших школярів велику роль у розвитку читацьких навичок відіграє словникова робота. Діти не зможуть усвідомити зміст прочитаного тексту, якщо не будуть розуміти значення слів. До словника варто вносити нові, застарілі, незрозумілі слова, які зустрічаються в творах. Час від часу діти повертатимуться до перечитування таких слів, що сприятиме їх запам'ятовуванню, розширенню словникового запасу.

Окрім цього, посилює розвиток читацької компетентності складання дітьми власних казок і, звісно, оформлення книжок власного авторства. Це можуть бути не лише власні вигадані казки чи оповідання, але й різноманітні творчі завдання: продовження твору, розповідь від імені одного з героїв, придумані події, які могли передувати цій історії тощо.

Отже, просто навчити читати недостатньо. Треба навчити дитину думати, міркувати про прочитане, співпереживати, аналізувати події і вчинки героїв, причому не тільки про те, що прочитано на уроці або за завданням вчителя, а й згодом у процесі самостійної діяльності над текстом за власним бажанням.

Читацька компетентність це не лише власне навичка читання, але й уміння та навички, знання й цінності, завдяки яким учні зможуть здійснювати пошук у тексті потрібної інформації, аналізувати її, інтерпретувати, робити висновки, оцінювати та застосовувати її для вирішення пізнавальних завдань.

Формування читацької компетентності молодших школярів – це складний, цілеспрямований, довготривалий процес, який спрямований на забезпечення ефективного освітнього середовища, створення психолого-педагогічних умов з метою формування в учнів повноцінної навички читання, розвитку в них мотивації до читання, залучення до читацької діяльності, формування здатності аналізувати, сприймати, критично мислити та оцінювати письмові тексти різних видів, працювати з інформацією в різних форматах, застосовувати її в навчально-пізнавальних та комунікаційних ситуаціях й практичному досвіді.

Тож, для формування читацької компетентності молодших школярів треба ознайомити учнів з дитячою літературою в авторській, жанровій, тематичній різноманітності; постійно працювати над удосконаленням навичок читання, використовуючи різноманітні вправи; навчити вибирати літературу, враховуючи інтереси, побажання; створити належні психолого-педагогічні умови для сприйняття, розуміння та оцінки прочитаного; через використання різних прийомів роботи над художнім текстом формувати навички аналізу художнього твору; розвивати усне та писемне мовлення учнів; працювати над постійним удосконаленням естетичного смаку дітей; співпрацювати з батьками і бібліотекарем; використовувати різноманітні методи і форми на всіх етапах уроку читання; виховувати потреби в систематичному читанні, як засобові пізнання світу, самопізнання, загальнокультурного розвитку; формувати в учнів прийоми самостійної роботи з різними типами і видами дитячих книжок.

Доведено, що читачі, на відміну від тих, хто не читає, здатні мислити в категорії проблем, мають великий обсяг пам'яті і активну творчу уяву, краще володіють мовою. Діти, які читають – запорука успішності нації в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко О. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. – Київ : Початкова школа, 2011. – № 1. – С.41-50.
2. Волошина Н. Й. Наукові основи методики літератури: навчально-

методичний посібник. – Київ : Ленвіт, 2002. – 344 с.

3. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>

4. Ісаєва О. О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти. Науково-педагогічна діяльність Є. П. Голобородько, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України: Матеріали регіональної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю діяльності вченого-педагога (24 вересня 2010 р.) / За ред. А. М. Зубка, С. Ф. Одайник та ін. – Херсон : РПО, 2010. – С. 85-90.

5. Колганова Н. Е. Сущностные характеристики формирования основ читательской компетентности младших школьников. Теория и практика образования в современном мире: материалы II Международной научной конференции (г. Санкт-Петербург, ноябрь 2012) – СПб Реноме, 2012. – С. 5-8.

6. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. – Київ : Грамота, 2012. – 504 с.

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРЕАТИВНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ
ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-
ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Власенко Елеонора Анатоліївна

старший викладач Мелітопольського державного
педагогічного університету

імені Богдана Хмельницького

Федоров Ігор Миколайович

викладач першої категорії

Мелітопольського фахового

коледжу культури і мистецтв

м. Мелітополь, Україна

Анотація: В статті висвітлена проблема креативного розвитку майбутнього педагога-музиканта у процесі інструментально-виконавської діяльності. Окреслені основні складники технології креативного розвитку особистості. Виділені основні психофізіологічні механізми креативного розвитку студентів, застосування яких є доцільним у інструментально-виконавській діяльності. Компонентна структура інструментально-виконавської діяльності визначена з позиції позитивного базового середовища розвитку креативності майбутнього педагога-музиканта.

Ключові слова: креативність, креативний розвиток, розвиток креативності, інструментально-виконавська діяльність, технологія креативного розвитку, психофізіологічні механізми креативного розвитку.

Одним з обов'язкових професійних атрибутів успішного фахівця на сьогодні є креативність, оскільки на передній план у його діяльності виступає творчий підхід до справи та гуманне ставлення до людей. Якщо, наприклад, для митця в його діяльності вирішальне значення мають натхнення, емоції, почуття, то на прийняття рішення професіонала впливає чітке розуміння того, що треба

створити, навіть і для кого.

Важливість дослідження проблеми креативності підкреслено значною увагою з боку провідних вітчизняних та зарубіжних вчених. У своїх працях Л. Виготський, В. Роменець, а також Д. Фельдман, Дж. Гілфорд, Д. Лаверт, Х. Гарднер, А. Маслоу, П. Торранс та інші дають визначення креативності і креативного процесу, розкривають психофізіологічні та вікові особливості студентів. Проблема креативності та креативного розвитку знайшла своє відображення в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців: Д. Богоявленської, Л. Виготського, В. Загвязинського, І. Лернера, В. Моляко, Б. Кедрова, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, М. Ярошевського, С. Медника, Е. Торренса та ін. В Україні питанню розвитку креативності присвячені дослідження Н. Гузій, Л. Засекіної, Л. Мільто, В. Рибалка, В. Роменця, С. Сисоевої, О. Яковлевої. У них представлені: історичний та методологічний аналіз; критерії тестування; стимули до педагогічної творчості; окремі методи, прийоми та дослідно-пошукові програми формування творчої особистості.

У науковому доробку вчених також розглядається взаємозв'язок креативного розвитку та обдарованості особистості (Є. Алфеева, А. Матюшкін). У цьому контексті найбільш ефективними програмами креативного розвитку є ті, в основі яких лежить розвиток особистості майбутнього педагога-музиканта, що передбачає появу психічних новоутворень у діяльності та активності суб'єкта. Вказаний підхід близький за своїм змістом до наукових підходів представників гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерса), які вважали, що «для виявлення внутрішніх можливостей особистості необхідно створювати певні позитивні умови»[1, с. 36].

Креативний розвиток у музично-творчій діяльності відбувається коли названа діяльність із зовнішнього предмету творчості переходить (інтеріоризується) у внутрішній стан (рефлексію) та стає змістовним проявом індивідуальності, виступає як площина систематизації та опосередкованого упорядкування розвитку креативності студента.

Технологія креативного розвитку досить складна, та розподіляється на

декілька етапів: а) визначення рівня креативності кожного студента; б) визначення перспектив розвитку креативності та врахування індивідуальних особливостей студентів; в) розробка системи знань спрямованих на розвиток креативності.

Порівнюючи поняття «розвиток креативності» та «креативний розвиток», ми віднайшли відмінності у змістовому полі. Розвиток креативності тлумачиться у наукових джерелах як «особистісний процес, який характеризується внутрішніми та зовнішніми спонуками особистості до творчих проявів» [2, с. 89]. Креативний розвиток зорієнтований на «створення системи опосередкованих педагогічних впливів, спрямованих на розвиток готовності особистості до творчого самовираження, творчих реакцій» [3, с. 117]. Тобто, ми можемо стверджувати, що розвиток креативності віддзеркалює особистісну характеристику означеного процесу, який ґрунтується на психологічній основі розвитку людини, відповідно до якого розвиток креативних здібностей у студентському віці проходить одночасно з розвитком пізнавальних процесів та становленням світоглядних уявлень і заходиться у прямій залежності від них.

Важливим для креативного розвитку особистості, на думку Е Смоліної, і є врахування у педагогічному процесі принципів креативної педагогіки (за Е.Торренсом): уважне відношення до незвичайних, оригінальних питань; толерантне ставлення до незвичайних ідей; надання зручних моментів для самостійного навчання та похвала за це; надання часу для неоцінюваної практики чи навчання [цит. за 4, с. 12-14].

Серед розмаїття психофізіологічних механізмів креативного процесу ми виокремили основні, котрі відповідають різноманітним механізмам та рівням роботи психіки музиканта й окреслили коло творчих дидактичних прийомів і завдань, застосування яких є доцільним для розвитку певного психофізіологічного механізму у інструментально-виконавській діяльності:

1) *Цілісність сприйняття* - здатність сприймати дійсність в цілому, не роздрібноючи її. Сприймати світ в образах, а не аналітично. Головне місце тут

займає категорія “художній образ” Таке сприймання дає можливість усвідомити зміст через форму. Саме художній образ виступає критерієм художнього сприймання, отже його (художнього образу) досягнення - це творчий процес, в якому виникає сам феномен мистецтва.

2) *Гнучкість мислення* - здатність швидко і легко переходити від одного музичного явища до іншого, контрастного за змістом. Відсутність такої здатності називають інертністю, ригідністю і навіть застійністю мислення, що не прийнятно в процесі рішення творчих задач.

3) *Оригінальність мислення* – здатність суб’єктивно сприймати предмети та явища навколишнього світу через відчуття та особистісне сприйняття і матеріалізувати їх в певних оригінальних образах. Обов’язковий критерій творчої розвиненості, тому що творча діяльність завжди має ознаку оригінальності оригінальна діяльність, що завершується створенням нового мистецького продукту, явища, способу дії, – класичний тип творчості. У ньому завжди присутнє суб’єктивне сприйняття об’єктивного світу за допомогою відчуттів, через особове, оригінальне сприйняття і матеріалізоване потім в певних оригінальних образах (наприклад, у авторському аранжуванні, чи оригінальній виконавській інтерпретації музичного твору.

4) *Готовність пам’яті* – здатність запам’ятовувати, впізнавати, відтворювати інформацію у потрібний час та у потрібному об’ємі. Виступає істотним критерієм креативного розвитку. Від того, наскільки швидко і якісно дитина здатна запам’ятати, пізнати, відтворити негайно або з відстроченням учбовий матеріал, залежатиме і рівень творчих здібностей.

5) *Легкість генерування ідей* – здатність легко, в короткий проміжок часу видати декілька різноманітних ідей. Необов’язково, щоб кожна ідея була правильною: чим більше ідей висуває людина, тим більша вірогідність, що серед них будуть хороші, оригінальні ідеї. Причому найкращі ідеї приходять в голову не відразу, а потребують певного настроювання мисленнєвого процесу

6) *Зближення понять* - здатність віднаходити причинно-наслідкові зв’язки, асоціювати віддалені поняття., зменшувати “сміслову відстань” між

ними. Є наступною важливою складовою розвитку креативності.

7) *Здатність передбачення або інтуїція* – необхідна умова при висуненні гіпотез, генеруванні ідей, тому є важливою складовою процесу розвитку творчих здібностей.

8) *Здатність до відкриття* – встановлення невідомих раніше, об'єктивно існуючих закономірностей предметів та явищ навколишнього світу, результатом чого є внесення корінних змін у рівень пізнання

9) *Здатність до рефлексії - здатність до оцінних дій*, які слугують віхами на шляху творчих пошуків музиканта, оскільки вони повинні проводитися не тільки після закінчення роботи але і багато разів по ходу, відокремлюючи різні етапи і стадії творчого процесу. Тому здатність до оцінки надзвичайно важлива і необхідна при виконанні будь-якого творчого завдання.

10) *Уява або фантазія* – здатність не тільки сприймати образи, а й створювати образи та дії. Тобто будь-яку діяльність людини, результатом якої є не відтворення вражень, що були в її досвіді, або дій, а створення нових образів або дій можна віднести до даної складової.

Інструментально-виконавська діяльність як позитивне базове середовище розвитку креативності має наступні структурні компоненти:

- *когнітивний компонент* - одержання системних знань в області інструментально-виконавської діяльності;

- *емоційно-асоціативний компонент* - створення емоційно-позитивного настрою в студентів перед виконанням музичних творів, передбачає задіювання у інструментально-виконавській діяльності індивідуального емоційного досвіду майбутнього педагога-музиканта та спонукання його до створення асоціативного ряду до твору, що виконується, з використанням як близьких так і далеких асоціацій;

- *вольовий компонент* - розвиток естрадної витримки у студентів у сценічному виконанні музичних творів; *креативний компонент* - розвиток творчих здібностей студентів, що надалі забезпечить ефективність виконання музичного добутку;

- *емоційний компонент* - співтворчість педагога й студента, спільне виведення й переживання отриманих знань у рамках виявлення та втілення творчого задуму.

Підсумовуючи викладене вище слід зазначити, що інструментально-виконавська діяльність студентів передбачає поєднання набутого ними досвіду з кожної дисципліни, не відокремлюючи життєвий досвід та активізує індивідуальний емоційний досвід студента-інструменталіста та спонукає його до створення асоціативного ряду до зичного твору, що виконується, з використанням як близьких так і далеких асоціацій. Важливим постулатом креативного розвитку майбутнього педагога-музиканта також є виконавське втілення багатства різноманітних за характером та тембровим забарвленням музичних інтонацій, побудова виконавської стратегії створення сценічного образу на основі індивідуального виконавського тезаурусу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маслоу А.Г. Самоактуализация личности и образование: [пер. с англ.] / А.Г. Маслоу. / Ин-т психологии АПН Украины. – Киев: Донецк, 1994. – 52 с.
2. Рождественская Н.П., Толшин А.В. Креативность: пути развития и тренинги./ Н.П.Рождественская, А.В. Толшин – СПб.: Речь. 2006. – 320 с.
3. Клименко В.В. Психологія творчості [навч. посібник] / В.В.Клименко . – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 480 с.
4. Смолина Е.А. Современный урок музыки: творческие приемы и задания. / Е.А.Смолина. – Ярославль: Академия развития, 2007. – 128 с. [В помощь учителю].

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПРОФІЛЬ АСИМЕТРІЇ МОЗКУ ДИТИНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РЯД ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Денисова Ірина Анатоліївна

Студентка

Дніпровська академія неперервної освіти

м.Дніпро, Україна

Анотація. Стаття присвячена теорії функціональної асиметрії півкуль головного мозку та її вплив на ряд протікання психічних процесів. Вивчення рівня сформованості латерального профілю головного мозку молодших школярів. Своєчасне несформованість профілю свідчить про порушення оптико-просторового сприйняття і зорово-моторної координації та як за допомогою «Програми формування нейропсихологічного простору дитини» кінезіологічних вправ можемо впливати на координацію в роботі ведучої півкулі, руки, ока, вуха і ноги.

Ключові слова: асиметрія півкуль головного мозку, психічні процеси, оптико-просторове сприйняття, координація, зорово-моторна координація, кінезіологічні вправи.

Теорія функціональної асиметрії півкуль головного мозку за останні десятиліття пройшла ряд етапів розвитку, накопичений значний теоретичний і практичний матеріал. Однак у практичній роботі педагогів, психологів дошкільних та шкільних установ рідко враховуються дані про індивідуальний профілі функціональної асиметрії мозку дитини, за якими можна визначити особливості протікання ряду психічних процесів.

Відомо, що до 7-9 років дитина є істотою правопівкульною. Дійсно, для маленьких дітей характерна мимовільність, мала усвідомленість поведінки, вони дуже емоційні, їх пізнавальна діяльність має безпосередній, подібний характер. Клінічна практика свідчить про високу пластичності півкуль мозку на

ранніх стадіях розвитку. Це проявляється в можливості відновлення мовних функцій при локальних ураженнях лівої півкулі - шляхом перенесення центрів мови з лівої півкулі в праве.

Профіль індивідуальної латералізації в нормальному онтогенезі повинен сформуватися до 7-8-річного віку. Його несформованість в цьому віці можуть свідчити про відхилення або відставанні в розвитку. Вивчення рівня сформованості латерального профілю молодших школярів показало, що такі типи латералізації, як односторонній, перехресний і змішаний, носять сформований характер і не змінюються з віком. У незавершеному або несформованому латеральному профілі з віком відбуваються зміни. Про несформованість профілю свідчать випадки, коли у дитини своєчасно не визначаються провідна рука, око, вухо і нога. Іноді спостерігається зміна провідної руки або очі, порушення оптико-просторового сприйняття і зорово-моторної координації. Це, в свою чергу, призводить до виникнення і сталого прояву дзеркальних помилок листа у дітей-лівшів, амбидекстров і учнів з ознаками ліворукості. Може спостерігатися зниження рівня сформованості вищих психічних функцій.

Для координації в роботі ведучої півкулі, руки, ока, вуха і ноги можна використовувати «Програму формування нейропсихологічного простору дитини» або кінезіологічні комплекси вправ (комплекс рухів, що дозволяє активізувати міжпівкульна взаємодія, розвивати комісури як міжпівкульні інтегратори, через які півкулі обмінюються інформацією і відбувається синхронізація роботи півкуль).

1) Комплекс кінезіологічних вправ для координації роботи очей і рук (використані вправи П. і Г. Деннісон, А.Л. Сиротюк)

Вправи рекомендується виконувати щодня протягом 6-8 тижнів по 15-20 хвилин.

Мета: поліпшення навичок читання і письма, інтеграція роботи очей і рук, формування візуального і просторового сприйняття, розвиток координації тіла і рухових навичок.

1. Вісімки. Початкове положення - стоячи. Закрийте очі. Пальцями однієї руки проведіть перед очима горизонтальну вісімку. Дотримуйтесь закритими очима за рухами пальців. Продовжуйте малювати, збільшуючи розміри вісімки. Відпочиньте і відкрийте очі. Перевірте різкість зору.

2. Вісімки ліктями. Розведіть ноги в сторони і злегка зігніть їх в колінах. Проведіть половину горизонтальної вісімки правим ліктем. Очі повинні стежити за рухами ліктя. Змістіть центр вісімки назад. Виконайте те ж саме з лівою стороною.

3. Крила. Поставте ноги на ширині плечей, розслабте коліна. Потрясіть руками і зігніть лікті. Прокресліть горизонтальну вісімку одночасно двома руками. Спочатку вперед, назад і вниз, потім вгору, в сторону і вниз. Підборіддя повертайте разом з рухами рук. Повторіть кілька разів, поки не відчуєте, що летите. Тепер парите: руки відкриті і вільні. На вдиху нахиліться вперед, спираючись на шкарпетки. На видиху відхиліться назад. Ще раз глибоко вдихніть.

4. Малює слон. Початкове положення - стоячи або сидячи. Коліна злегка зігніть. Нахиліться головою до плеча. Витягніть руку вперед і малюйте те, що бачите, великими мазками. Потім повторіть те ж з іншою рукою.

5. Сидячи, обхопіть лівою рукою зап'ястя правої руки і масажуйте руку. Повторіть те ж саме з правою рукою.

6. Сидячи, з'єднайте руки на рівні очей. Носом прокреслите лінію від однієї долоні по руці-о-пліч. Потім попереду Вичертите окружність. Тепер прямуйте другій руці. Повторіть в іншу сторону.

7. Лежачи на спині, обійміть руками одне коліно, притискаючи його до грудей. Друга нога - в розслабленому стані. Уявіть, що очі пов'язана зі стегнами. Дихайте глибоко. Нехай підколінні сухожилля добре розтягнуться.

2) Комплекс кінезіологічних вправ для інтеграції візуальної і аудіальної модальності

Вправи рекомендується виконувати щодня протягом 6-8 тижнів по 15-20 хвилин.

Мета: формування зорового і слухового сприйняття, розвиток зорової та слухової пам'яті, інтеграція візуальної та аудіальної модальностей.

1. Сидячи або лежачи, видихніть, відкрийте очі. Вдихніть, закрийте очі. Продовжуйте вправу, видихаючи при світлі, вдихаючи в темряві. Нехай ваші очі повністю розслабляться, коли вони закриті. Відкрийте очі і моргніть. Кожен раз, відкриваючи очі, відзначайте те, що бачите. Помічайте все вигини і форми, лінії і кути. Спочатку помічайте тільки темні предмети, потім тільки світлі.

2. Сидячи або лежачи, закрийте очі і уявіть, що на них світить сонце. Моргніть очима так, ніби ловите сонячне світло. Подивіться на сонячний промінь з закритими очима, насолоджуючись переливанням кольорів. Тепер уявіть темряву і розслабтеся.

3. Сидячи, розташуйте ноги нарізно, розслабте коліна. Обійміть руками голову з боку потилиці, торкаючись правою рукою лівого вуха і лівою рукою правого. Пальцями висувайте потилицю вперед. Закрийте очі і розташуйте голову на руках. Похитуючись з боку в бік, глибоко дихайте, поміщаючи голову в «колиску». Відчуйте, що ваше тіло - це опора.

4. Сидячи, кінчики випрямлених разом пальців правої руки підведіть до основи мізинця лівої руки, злегка стислій в кулак. У наступну мить стисніть пальці правої руки, розтягніть пальці лівої руки і підведіть кінчики середнього та безіменного пальців до основи мізинця правої руки. Повторіть ці рухи швидко і поперемінно по 10 разів. Видих робіть через рот при кожній зміні рук.

5. Розкрийте пальці лівої руки, злегка натисніть точку концентрації уваги, розташовану в середині долоні, великим пальцем правої руки. Повторіть 5 разів. При натисканні зробіть видих, а при ослабленні зусилля - вдих. Вправа робіть спокійно, не поспішаючи. Потім зробіть те ж саме для правої руки.

6. Дитині пропонуються літери, виліплені з пластиліну, вирізані з дерева і ін. Дитина повинна обмацати букву, назвати її вголос і записати. На початковому етапі тренування можна запропонувати учневі самому виліпити з пластиліну літери. Надалі слід перейти до запам'ятовування послідовності з 3-4 букв на основі їх дотику.

Результати дослідження впливу індивідуального латерального профілю на успішність навчання, проведеного автором, підтверджують, що найбільш успішними учнями в сучасній системі освіти є діти з перехресним латеральним профілем, особливо учні з провідним лівою півкулею, правими рукою, ногою, вухом і оком. Найбільш неуспішними в навчанні є діти з одностороннім латеральним профілем, особливо з правостороннім (праві півкуля, рука, нога, вухо й око).

Статистичні дослідження показують, що дітей з перехресним профілем - 15-18%. Саме вони показують відмінну успішність, кращі вербальні і академічні навички. Їх стійкість до стресів - 100%. Вона залежить від числа провідних органів (рука - 25%, очей - 25%, вухо - 25%, нога - 25%), що знаходяться на протилежній від провідного півкулі стороні тіла.

При змішаному індивідуальному латеральному профілі провідне півкуля організує роботу одного або двох органів (вухо, око, рука) на своєму боці тіла, а інші провідні органи на протилежному боці тіла. Поєднання може бути будь-яким. Однак виділяються змішані профілі з домінуванням правого або лівого півкулі. Такі діти часто відчувають неуспіх в навчанні і соціальної адаптації. Вони мають від 25 до 75% стросостійкість. За статистикою дітей зі змішаним індивідуальним профілем 58-63%.

Встановлено, що діти в школі перебувають в стані хронічного емоційного, інформаційного, сенсомоторного, нейровегетативного і психогенного стресу, виснажує симпатико-адреналінову систему, що забезпечує основи імунологічної, нейрогуморальної і психічної життєдіяльності. Крім того, стресу сприяє постійна загроза покарання за помилкові відповіді і дії. Ситуацію, яка відбувається з дітьми в школах, Р.І. Айзман висловив так: «У багатьох дітей, особливо в перші тижні і місяці навчання, виникають такі зміни в організмі, які дозволяють говорити про "шкільний шок"».

Під час стресу відбувається порушення міжпівкульової взаємодії, що є основною причиною "забування" інформації на перевірках і іспитах. Це

особливо часто спостерігається на уроках вчителів авторитарно-переважного типу ». Численні дослідження показали, що хронічний вплив стресу різко гальмує розвиток мозку дитини. Під час стресу розвиток і мієлінізація нервових шляхів відбуваються тільки в центрах виживання, в той час як розвиток нервових структур в лімбічній системі і неокортексі обмежується.

В емоційно-стресовій ситуації стає неможливим сканування очима сторінки зверху вниз і зліва направо. Під час рефлекторного відповіді на стрес погляд стає периферичних, поле зорового сприйняття максимально збільшується. Під час постійного стресу зовнішні м'язи очей стають сильними, а внутрішні - слабкими і розтягнутими. Цей рефлекс периферичного зору сформувався в ході еволюції і служить захисною реакцією під час небезпеки.

Рух очей дитини є значимим чинником розвитку. Якщо стеження очима за пальцем відбувається стрибками і викликає біль, то така дитина обов'язково буде зазнавати труднощів під час читання і розуміння прочитаного (К. Ханнафорд).

Крім того, інформаційні та емоційні стреси викликають рефлекс захисту ахіллового сухожилля, який сприяє скороченню литкового і камбала-видною м'язів, випрямлення і відведення колін назад.

Хронічне скорочення литкових м'язів може привести до ходьби на носочках, що часто проявляється у дітей з мовними проблемами. К. Ханнафорд, коригуючи дітей з вадами мовлення, перш за все приділяє особливу увагу розслабленню і подовженню литкового м'яза за допомогою кінезіологічних вправ. Завдяки корекційним заходам діти починають розмовляти, їх увагу перекладається від центрів виживання до причинно обумовленим центрам. Багато корекційних вправ спрямовані на те, щоб розслабити м'язи ніг і нейтралізувати рефлекс захисту ахіллового сухожилля.

У стресовій ситуації порушується провідність через мозолисте тіло, що веде півкуля бере на себе велике навантаження, а ведене блокується. Провідні органи (рука, нога, вухо, око), які контролюються провідним півкулею, також беруть на себе основне навантаження в стані стресу. Провідні органи, які

контролюються відомим півкулею, в стані стресу можуть бути блоковані (вухо, око, рука і нога).

У спокійній ситуації індивідуальний латеральний профіль може піддаватися флуктуацій, тобто змінюватися в процесі адаптації. Наприклад, дитина може використовувати самостійно вироблені стратегії мислення, але, потрапивши в стресову ситуацію, він негайно повертається до домінуючим органам. Ефективно буде працювати тільки провідне півкуля, а також провідні рука, нога, око і вухо, якщо вони знаходяться на протилежному боці тіла (перехресний профіль).

Виходячи з цього, важливо застосовувати одну з новітніх вправ, а саме:

Антистресові кінезіологічні комплекси вправ

Вправи рекомендується виконувати щодня протягом 6-8 тижнів по 15-20 хвилин. Їх виконують сидячи. Іноді для екстреної допомоги при стресі досить виконати кілька вправ, наприклад «Фронтально-акцепітальної корекції» або «Постукування».

Фронтально-акцепітальна (лобно-потилична) корекція.

Мета: активізація стовбурових структур мозку і міжполушарні взаємодії, ритмірованіє правої півкулі, енергетизація мозку, візуалізація позитивної ситуації.

Одну долоню кладіть на потилицю, іншу - на лоб. Закрийте очі і подумайте про будь-якої негативної ситуації. Зробіть глибокий вдих-пауза-видих-пауза. Подумки уявіть собі ситуацію ще раз, але тільки в позитивному аспекті. Обміркуйте і усвідомте, як можна вирішити поставлене перед вами проблему. Після появи синхронної «пульсації» між потиличної і лобової частиною самокорекція завершується глибоким вдихом-паузою-видихом-паузою. Вправу виконуйте від 30 секунд до 10 хвилин до синхронної пульсації в долонях

2. Ахнлл

Мета: зняття рефлексу захисту ахіллового сухожилля.

Легко ущипніть руками обидва ахіллового сухожилля (над п'ятою), потім

підколінні сухожилля. М'яко погладьте їх кілька разів, «скидаючи» в сторони і назовні.

3. Розтяжка ахіллового сухожилля

Мета: зняття рефлексу захисту ахіллового сухожилля.

Встаньте і тримайтеся руками за спинку стільця. Розмістіть одну ногу попереду корпусу тіла, а іншу ззаду. Робіть випади на коліно ноги, виставленої вперед. Нога, розташована позаду, повинна бути прямою. Корпус тримайте прямо. Повторіть вправу для іншої ноги.

4. Вуха

Мета: Енергетизація мозку.

М'яко розправте і розтягніть рукою зовнішній край кожного вуха в напрямку вгору - назовні від верхньої частини до мочки вуха 5 разів. Помасажуйте ділянку від соскоподібного відростка за вухом у напрямку вниз до ключиці - 5 разів.

5. Стукотіння

Мета: Енергетизація мозку, активізація нейрогуморальної регуляції.

Зробіть масаж в області виличкової залози (на грудині) в формі легкого постукування 10-20 разів круговими рухами зліва направо.

6. Дихальна вправа

Мета: активізація роботи стовбурових відділів мозку, ритмування правої півкулі, Енергетизація мозку.

Стисніть пальці в кулак із загнутих всередину великим пальцем. Зробіть видих, не поспішаючи, стисніть кулак із зусиллям. Потім, послаблюючи зусилля стиснення кулака, зробіть вдих. Вправу повторити 5 разів. Виконання вправи із закритими очима подвоює ефект Вправа також допомагає в точному запам'ятовуванні важливою і складною інформації. Результати дослідження впливу індивідуального латерального профілю на успішність навчання, проведеного автором, підтверджують, що найбільш успішними учнями в сучасній системі освіти є діти з перехресним латеральним профілем, особливо учні з провідним лівою півкулею, правими рукою, ногою, вухом і оком.

Найбільш неуспішними в навчанні є діти з одностороннім латеральним профілем, особливо з правостороннім (праві півкуля, рука, нога, вухо й око).

Правомірно стверджувати, що найбільшою стресостійкістю мають дівчинки в порівнянні з хлопчиками, так як у них нервових волокон, що з'єднують дві півкулі, значно більше. Таким чином, індивідуальний латеральний профіль кожної людини визначає тип сприйняття, мислення, стресостійкості, стиль та успішність навчання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Актуальные проблемы нейропсихологии детского возраста / По і ред. Л.С. Цветковой. М., 2001.
- 2.Архипов Б.А., Воробьева Е.А., Семенович А.В., Назарова Л.С Шегай В.М. Комплексная методика психомоторной коррекции. М 1998.
- 3.Ахутина Т.В., Пылаева Н.М. Школа внимания. Методика развития и коррекции внимания у детей 5—7 лет. М., 1997.
- 4.Деннисон П., Деннисон Г. Программа «Гимнастика мозга». Часть 1 и 2 Пер. СМ. Масгутовой. М., 1997.
- 5.ЛурияА.Р. Основы нейропсихологии. М., 1973.
- 6.Нсйропсихологический анализ межполушарной асимметрии мозга / Под ред. Е.Д. Хомской. М., 1986.
- 7.Семенович А.В. Психолого-псдагогичесекос сопровождение детей-левшей. М., 1998.
- 8.Сиротюк А.Л. Обучение детей с учетом психофизиологии. М., 2000.
- 9.Спрингер С. Дейч Г. Левый мозг, правый мозг. М., 1983.
- 10.Цветкова Л.С. Нсйропсихологическая реабилитация больных. М., 1985.
- 11.Цветкова Л.С. Методика нейропсихологической диагностики детей. М., 2000.
- 12.Хомская ЕЖ Нейропсихология. М., 1987.
- 13.Хризман Т.П. Развитие функций детского мозга. Л., 1978.

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ «ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ» НА ТЕРЕНАХ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІЦІ

Дзинь Лань

Аспірант Харківського національного
економічного університету імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Анотація. В статті на основі аналізу розвитку економіки КНР визначено етапи становлення поняття «організаційна культура», що стало метою дослідження. В результаті було визначено три етапи розвитку даного поняття: зародження в межах філософії конфуціанства та становлення з заснуванням перших великих підприємств. Другий етап (1990-2000) виникнення як окремого поняття, визнання даного феномену як важливої складової розвитку підприємства. Третій етап (2001 рік і до сьогодення) – активне дослідження науковцями організаційної культури як феномену, виникнення різноманітних концепцій та моделей його розвитку.

Ключові слова: організаційна культура, Китайська народна республіка, етапи розвитку, генезис.

Китай є особливою країною оскільки має найбільше в світі кількість населення, її економіка вважається найшвидшою за розвитком, окрім того це країна яка є найбільшим експортером товарів в світі. Проте так було не завжди. Саме тому вважаємо за необхідне дослідити розвиток організаційної культури в цій країні.

Метою статті стало: дослідження генезису та визначення етапів розвитку організаційної культури у Китайській народній республіці (КНР).

Методи дослідження: аналіз та синтез психолого-педагогічної літератури, узагальнення та систематизація даних з проблеми дослідження; вивчення і узагальнення педагогічного досвіду.

Результати та обговорення: проблему розвиток організаційної культури

досліджували такі науковці Китаю як: Ши Фенбо розробляв аспекти розвитку та управління; Чжан Чжигуо, Чжан Цзянь досліджували вплив різних факторів та стратегій управління університетськими офісами на основі системи управління; Лю Ліксія, Чен Гонфанг звернули увагу на стратегії вдосконалення виконавчої влади в університетській адміністрації. Проте генезис поняття організаційна культура на сьогодні є мало дослідженим аспектом, саме тому було обрано таку тему нашого дослідження.

Організаційна культура в Китаї виникла зароджувалась з перших днів розвитку промисловості в країні. На початку зародження вона базувалась на релігійні догми – конфуціанства в яких було визначено головні норми моралі. Першими засновниками організаційної культури вважаються перші великі державні підприємства такі як «Ашанстке залізо та сталь», «Дакін Айронмах Дух», в межах яких сформувалась особлива унікальна культура яка стала основою розвитку організаційної культури, хоча в ці часи самого поняття та концепції «організаційна культура» ще не існувало [1]. На зазначеному етапі розвитку – рання організаційна культура вже відігравала ціннісну та інтегративну функцію, проте вона характеризувалась відсутністю стандартів та безвідповідальним ставленням керівництва компаній до цього феномену, що гальмувало розвиток даного напрямку. Другий етап розвитку організаційної культури пов'язан з реформуванням КНР у 1980 р. Передумовами розвитку організаційної культури слугувало відкриття Китаю до міжнародного співробітництва, що активізувало впровадження іноземних технологій, нових моделей управління розвитку менеджменту, а отже і організаційної культури. Таким чином, починаючи з 1980 років, на організаційну культуру все більше впливає світова ділова спільнота та наукові кола.

Саме в ці часи відбувся великий стрибок у економічному розвитку КНР. Так у 1949 році в Китаї було понад 250 000 підприємств різного типу. Усі основні фонди та оборотні кошти еквівалентні менш ніж 40 мільярдам юанів. Технологічне обладнання промислових підприємств застаріле. Виробництво низьке, регіональний розподіл виробництва вкрай необґрунтований. 70%

зосереджено на східному узбережжі та в басейні річки Янцзи [2].

У західному регіоні існує лише більше 300 промислових та гірничодобувних підприємств, вартість виробленої продукції яких становить лише 10% від національної.

Промислова продукція не задовольняє мінімальних потреб суспільства. Після заснування Китайської Народної Республіки народна економіка повернулася до найкращого рівня в історії. Планове масштабне господарське будівництво розпочалося в 1953 році. Після 1967 року його було розширено.

Зміцнило будівництво внутрішніх галузей промисловості. До 1987 року кількість внутрішніх промислових підприємств вже первісна вартість основних засобів та кількість працівників. Після 30 років реформ Китайські компанії досягли всесвітньо відомих досягнень. Багато компаній, таких як Haier та Huawei, виїхали за кордон та склали конкуренцію іноземним компаніям. Такий результат було досягнуто вже в 1990 році, за 7 "п'ятирічних планів" будівництва [3, с.21].

З розвитком економіки різні типи підприємств у Китаї розвивалися та значно вдосконалювалися з точки зору кількості та якості. За статистикою, до кінця 1990 року промислові підприємства Китаю зросли до 7 957 800, а загальна вартість промислового виробництва досягла 2,392,436 млрд юанів; 8,71 млн. підприємств роздрібною торгівлі товарами. Налічується 1,511 млн. підприємств громадського харчування та 163,9 сервісних компаній 10000, із загальним роздрібним продажем 830,01 млрд/ юанів; державні сільськогосподарські, лісові, тваринницькі, допоміжні та рибальські підприємства 236,06 млрд. У величезній сільській місцевості діє 18,5 мільйона міських та сільських підприємств, щорічний обсяг виробництва яких склав 84,164 мільярдів юанів [2].

В ці часи, Китай приділяє більше уваги раціоналізації регіонального розподілу та промислової структури в економічному будівництві [2].

Разом з "культурною революцією" та двома економічними перебудовами економіка Китаї відбулась і революція в культурі, де несонне місце займає

організаційна культура. Саме в ці часи це питання привертає увагу керівництва, звертається увага дослідників, починаються дослідження вивчення практичного впливу організаційної культури на розвиток підприємств. В цей же час збільшувалась кількість підприємств які фінансувались іноземними державами і разом з цим копіювався процес організації праці на цих підприємствах. Так на підприємствах КНР стали використовувати: сканування гасел, уніформа в одязі, єдині логотипи для компанії те що сьогодні є складовою організаційної культури. Наступним етапом розвитку організаційної культури КНР настало з розвитком ери економіки та економічної глобалізації що призвело на новий віток розвитку організаційної культури яка стала характеризуватись як важлива складова розвитку підприємств, людський фактор все більше привертав увагу керівництва. Організаційна культура стає орієнтованою на людей і це стає основною концепцією її розвитку в КНР у XXI ст. Сутністю організаційної культури у КНР стає поведінка як норма відносин на виробництві, вона займає більш важливу позицію для керівництва ніж менеджмент в компанії. Організаційна культура базується на неприхованих правилах поведінки які підпорядковані меті компанії, вона стає важливим фактором економічного розвитку виробництва в цілому [4]. В основі організаційної культури китайських вчених перевагу віддають цінностям. Які в свою чергу визначаються чесністю. Виділяють три види чесності: чесність за контрактом, чесність на основі асиметричності інформації, чесність з урахуванням інтересів двох сторін [1].

На сьогодні дослідники організаційної культури КНР визначають наступні характеристики організаційної культури: спрямованість на людину; систематичний характер, науково підтверджена та розумно організована; колективний характер; відкритість та інклюзивність; стійкість та довготривалість розвитку; усвідомлюється розумом та серцем; унікальність та особливість [1].

Отже, досліджуючи розвиток поняття «Організаційна культура» на теренах КНР можемо визначити три етап його розвитку: перших етап –

зародження феномену як спонтанного явища на перших великих підприємствах. Визначення людських цінностей релігійними напрямками а саме конфуціанством. Другий етап (1990- 2000pp.) - виокремлення поняття «організаційна культура», визнання керівництва та науковців вагомості даного феномену для розвитку підприємств і як наслідок економіки країни. Передумовами розвитку можемо визначити: реформування країни, широке будівництво підприємств, стрімкий розвиток економіки. Починаючи з ХХІ століття організаційна культура широко досліджується науковцями, виникають різні теорії її розвитку, удосконалення, визначення ефективності тощо, проте головною її характеристикою у КНР стає її орієнтація на людину, та створення умов праці за для неї.

ЛІТЕРАТУРА

1. 中国企业文化。管理哲学与管理科学

URL:<https://doc.mbalib.com/view/40ac9af9d9054fdf0dbfbcfad93aed1.html>

2. 相关数据来源于中华人民共和国国家统计局网站

<http://www.stats.gov.cn/tjsj/>

3. 石风波副教授中国式企业文化塑造的战略思考专业名称：高级管理

人员工商管理硕士答辩日期：2012年2月20日

4. 企业文化的兴起与发展, URL:<https://wiki.mbalib.com/wiki/%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E5%BC%8F%E4%BC%81%E4%B8%9A%E6%96%87%E5%8C%96>

**РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ
ГРОМАДЯН ДОВУЗІВСЬКОГО ЕТАПУ НАВЧАННЯ**

Дочинець Дмитро Іванович

к.ф.н., доцент

Гайдук Лідія Прокопівна

старший викладач

Запрізький державний медичний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: стаття присвячена питанням психолого-педагогічного супроводу іноземних студентів довузівського етапу навчання. Розглядаються типові труднощі та проблеми, які виникають у процесі адаптації іноземних громадян до умов навчання в закладах вищої освіти України. Акцентується увага на значенні здібностей, знань та вмінь, пов'язаних із саморегуляцією особистості та необхідних для успішної соціалізації особи в умовах нового навчального середовища, вказані основні компоненти та принципи розвитку емоційного інтелекту.

Ключові слова: соціальна адаптація, емоційний інтелект, психолого-педагогічний супровід, соціалізація, вербальні та невербальні канали комунікації, комунікативна компетенція.

Інтернаціоналізація сучасної вищої освіти актуалізує проблему соціальної адаптації іноземних студентів до умов навчання в закладах вищої освіти в незнайомій країні, без чого неможлива успішна та продуктивна комунікація в соціально-побутовій та навчальній сферах. Процес адаптації іноземців є багатоаспектним і включає в себе активне пристосування студентів до умов життя в іншій країні, її традицій, загальноприйнятих норм поведінки у новому соціально-побутовому оточенні; до навчально-виховного середовища, що передбачає формування позитивного ставлення до професії, навчальних норм,

оцінювання виконаної роботи викладачами, способів та методів самостійної роботи; до взаємодії у навчальному колективі з його звичаями і традиціями; до нових побутових умов у студентському гуртожитку, нових зразків студентської культури, форм використання вільного часу; до засвоєння та визнання особистістю цінностей, комунікативних норм та вимог нового соціального середовища. Зрозуміло, що такий складний та багатокомпонентний процес потребує активного психолого-педагогічного супроводу з боку викладачів, кураторів академічних груп, працівників деканату. Особливо важливо у перший рік навчання іноземців забезпечувати відповідний психолого-педагогічний супровід, який сприятиме гармонізації взаємодії особистості з новим природним, культурним, соціальним, навчально-виховним, професійно орієнтованим середовищем.

Труднощі, з якими зіштовхуються іноземні студенти в перший рік навчання в новій країні, можна згрупувати за специфікою виникнення та впливу на особистість. В першу чергу, це психофізіологічні адаптаційні проблеми, пов'язані з перебудовою особистості, входженням до нового середовища, психоемоційним перенапруженням, акліматизацією тощо. Також виникають навчально-пізнавальні труднощі, пов'язані з недостатньою мовною підготовкою, необхідністю використовувати під час навчання мову-посередник, яка не є рідною для іноземця, подоланням відмінностей в системах освіти рідної країни і країни навчання, адаптацією до нових вимог та системи контролю знань, умов організації навчального процесу. Оскільки перший рік навчання іноземців на довузівському етапі передбачає надзвичайну насиченість навчального матеріалу, тому більшість часу студент проводить в аудиторії, навчально-пізнавальні труднощі тісно пов'язані із соціально-культурними, які виникають під час освоєння нового соціально-культурного простору, подолання мовного бар'єру у вирішенні комунікативних проблем у процесі міжособистісного спілкування на рівнях «студент-студент», «студент-викладач» в межах міжнаціональної навчальної групи, необхідності спілкування у побутовій сфері (проживання у гуртожитку, взаємодія з

працівниками деканату, проведення дозвілля, здійснення необхідних покупок в магазинах, аптеках тощо).

Очевидно, що для подолання труднощів першого року навчання психолого-педагогічний супровід покликаний не тільки сприяти успішному формуванню мовних та мовленнєвих навичок іноземців, але й розвивати емоційний інтелект студентів, який у вітчизняній та закордонній методиці визначають як сукупність здібностей, знань та вмінь, пов'язаних з саморегуляцією особистості та необхідних для успішної соціалізації особи в усіх сферах життя.

Емоційний інтелект охоплює велику кількість різноманітних компонентів, таких як самосвідомість (емоційне пізнання себе, самооцінка, впевненість у собі), соціальна усвідомленість (емпатія), саморегуляція (самоконтроль, адаптивність, ініціативність), навички соціальної взаємодії (мотивація до розвитку, лідерство, комунікація, подолання міжособистісних конфліктів, інтегративна взаємодія у складі групи). У спрощеному вигляді емоційний інтелект можна представити як здатність до керування власними емоціями та створення позитивної та сприятливої емоційної атмосфери під час комунікації з іншими людьми, яка, в свою чергу, є необхідним компонентом формування іншомовної комунікативної компетенції іноземних студентів.

Таким чином, психолого-педагогічний супровід на довузівському етапі має орієнтуватися на принципи розвитку компонентів емоційного інтелекту задля успішної адаптації та інтеграції іноземних студентів до нового навчального середовища.

До загальних принципів розвитку складових емоційного інтелекту у вітчизняній та зарубіжній методиці відносять:

1. Формування самооцінки.

Під час спілкування з іноземними студентами необхідно акцентувати увагу на їхніх здібностях та перспективі потенційних можливостей, не наголошуючи на тимчасовій нездатності до будь-яких дій.

2. Формування самопізнання. У навчальному процесі необхідно

формувати навички самоконтролю, надавати можливість студентам самостійно оцінювати власні дії, мотивувати студентів до створення та використання власних індивідуальних стилів та стратегій навчання, робити акцент на саморефлексію особистості, заохочувати студентів до оцінки їхніх як позитивних, так і негативних дій та емоцій.

3. Мотивація досягнень.

Необхідно спонукати студентів до формування реалістичної та адекватної існуючим навичкам та вмінням мети, побудови алгоритму вирішення проблемної ситуації, який матиме необхідні складові для досягнення позитивного результату. Також важливо звертати особливу увагу на наполегливість та докладені зусилля, а не на кінцевий результат, що допоможе знизити у студентів прояви психоемоційного напруження під час навчання та так званий «страх провалу».

4. Розвиток емпатії.

Під час навчання необхідно звертати увагу на відмінності сприйняття людьми тих чи інших подій, явищ, соціально-культурних норм та традицій. В процесі комунікації студенти мають навчитися звертати увагу на те, які емоції відчують та проявляють вони самі та інші учасники комунікативного акту в різноманітних життєвих ситуаціях. Важливо сформувати здатність співпереживати та демонструвати розуміння емоційного стану іншої особистості як вербальними, так і невербальними способами. Така здатність сприяє формуванню комунікативної компетенції, оскільки студент отримує можливість «розшифровувати» і використовувати невербальні засоби спілкування носіїв мови, що вивчається.

5. Розвиток соціальних навичок.

Важливо забезпечити для іноземних студентів можливість активної взаємодії у соціумі на різних рівнях комунікації та у різних соціальних ролях. На початковому етапі необхідно створювати в навчальній групі умови, які б дозволяли студентам виявляти більше автономії та відповідальності. У процесі розвитку навичок спілкування іноземною мовою у різних сферах життя

(соціально-культурній, соціально-побутовій, навчально-професійній) у студентів формуються вміння моделювати свою реакцію на отриману через вербальні та невербальні комунікативні канали інформацію, виявляти підтримку, співчуття, схвалення, згоду, демонструвати позитивну чи негативну оцінку комунікативної ситуації, відкрито обговорювати труднощі, конфлікти, проблеми, які виникають у міжособистісному спілкуванні. Розвинені навички соціальної взаємодії значно спрощують адаптацію іноземних студентів та сприяють засвоєнню іноземної мови.

Таким чином, орієнтація на розвиток емоційного інтелекту у контексті психолого-педагогічного супроводу на початковому етапі навчання спрощує та полегшує адаптацію іноземних студентів до умов нового культурного, соціального, навчально-виховного середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дядичев І. В. Культурно-виховна робота у процесі адаптації іноземних студентів до навчання в університеті [Електронний ресурс] / І. В. Дядичев // Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля: матеріали XVIII наук.-практ. конф. «Університет і регіон» з проблем сучасної освіти (Луганськ, 24-25 жовтня 2012 р.). – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2012.

2. Мудрик Л. Р. Роль куратора в адаптації студентів до нового соціального середовища ВНЗ Л. Р. Мудрик // Науковий часопис імені М. П. Драгоманова. – Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Вип. 10. – 2010. – С. 99-119.

3. Довгодько Т. Особливості пропедевтичної підготовки студентів-іноземців та їх психолого-педагогічна адаптація у науковому середовищі вищих навчальних закладів / Т.Довгодько // Материали международ. науч.-методич. Конф. [«Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении»]. – Харьков : НТУ «ХП», 2008. – 362 с.

ТЕХНІКА ПОСТАНОВКИ ЗАПИТАНЬ – ІНСТРУМЕНТ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Лупак Наталія Миколаївна
д.п.н., доцент
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

Анотація. У статті увиразнено сутність феномена «педагогічна майстерність»; акцентовано на важливості професійного вміння педагога формулювати запитання; окреслено лінгвістично-функціональний, цілепокладальний підходи до категоризації запитань; сформульовано основні правила постановки запитань у педагогічній діяльності.

Ключові слова: освіта, педагогічна майстерність, інтеракція, техніка постановки запитань, категоризація запитань.

Розвиток інформаційного суспільства, динамічний вплив новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на людину і суспільство є викликом для сучасної системи освіти на всіх рівнях її функціонування. Зазначене стимулює науковців-дидактів і практикуючих педагогів до створення та впровадження в освітній процес такої системи, яка б охоплювала концепції колективного знання, конструктивного діалогу, інтерактивного навчання, інтегративного розвитку, інтермедіального мислення тощо. Нині суттєво зросли вимоги до педагогічної майстерності сучасного вчителя, зокрема його вмінні створювати сприятливе комунікативне середовище для різностороннього розвитку особистості, в якому провідним видом діяльності є діалог між суб'єктами взаємодії. У педагогічній літературі [2; 3; 4; 5; 6] зазначається, що одним із аспектів високої педагогічної майстерності вчителя є досконале володіння технікою постановки запитань з метою «занурення» учня до

глибокого осмислення проблеми, пошуку і структурування навчальної інформації, творчого використання отриманих знань. Техніка постановки запитань у професійній діяльності вчителя виявляється дієвим інструментом інтерактивного навчання, ефективним засобом успішної діалогічної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу.

Мета статті – розглянути техніку постановки запитань як специфічний інструментарій педагогічної майстерності сучасного вчителя.

Нова концепція української школи окреслила роль учителя – «не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини» [1, с. 16]. Основні положення концепції, зокрема ті, що стосуються створення сучасного освітнього середовища, формування ключових компетентностей учня, впровадження комп'ютерних технологій стали викликом для вчительської спільноти у сенсі їх готовності до ролі «агента змін» – педагога нового типу, який є компетентним фахівцем, творчою особистістю з духовно-етичними і гуманістичними життєвими принципами. Створення ефективного освітнього середовища вимагає вмотивованого ставлення до своїх обов'язків і високої педагогічної культури.

Формування педагогічної майстерності є об'єктом досліджень упродовж тривалого часу. Кожна плеяда науковців пропонує власне бачення трактування терміна «педагогічна майстерність». Так, Н. Кузьміна, В. Сластьонін асоціюють цей феномен з високим рівнем професійних умінь; Ю. Кулюткіна вважає, що це комплекс особистісних рис особистості педагога; С. Ожегов ототожнює педагогічну майстерність із поняттям «мистецтво» [6]. І. Зязюн трактує педагогічну майстерність як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

Вчений виокремлює:

- гуманістичний характер діяльності і спрямованості особистості учителя;
- професійну компетентність педагога з акцентом на прагнення до

постійного професійного (само-) вдосконалення;

- педагогічні здібності, знання вікових особливостей школярів;
- педагогічну техніку;
- креативність [5, с. 29–30].

Техніка постановки запитань у структурі педагогічної майстерності сучасного вчителя постає *практичним компонентом*, який активізує мислительну діяльність учнів, допомагає осмислювати інформацію, отриману різними медіаканалами, впливає на інтелектуальний і духовний розвиток особистості, формує цілісну колективну думку, сприяє налагодженню міжособистісного контакту, забезпечує управління педагогічним спілкуванням.

Студіюючи наукові джерела [2; 3; 4], ми виокремили два підходи до категоризації запитань: *лінгвістично-функціональний* (запитання розглядаються з позиції аналізу їх структури та функції) та *цілепокладальний чи навчально-розвивальний* (використовуються для управління цілями учнів та спрямовані на розвиток їхнього мислення). Лінгвісти виокремлюють уточнюючі, прості й складні, коректні і некоректні, нейтральні, доброзичливі і провокаційні запитання. Наприклад, формулюючи уточнюючі запитання, педагог з'ясовує істинність чи хибність інформації. Такі запитання, зазвичай, передбачають відповіді «так» або «ні», їх називають закритими запитаннями. Відкриті запитання починаються питальними словами: «хто?», «що?», «де?», «коли?», «як?», «чому?» і мають на меті отримати розгорнуту відповідь і додаткову інформацію щодо подій, явищ, предметів. Варто зазначити, що прості запитання неможливо розділити на більш прості висловлювання, тоді як складні запитання можуть складатися з двох і більше простих запитань. Коректні запитання можуть ґрунтуватися на справжніх судженнях, а от некоректні запитання – на помилкових або невизначених. Оскільки нейтральні запитання не мають емоційного забарвлення, то вони жодним чином не впливають на особистість співрозмовника. Так звані доброзичливі запитання підкреслюють прихильність мовця до співрозмовника та предмета обговорення. Щодо провокаційних запитань, то вони негативно забарвлені і містять

приховане або явне підбурювання співрозмовника до завідома невірних і спонтанних дій.

Запитання, які спрямовують процес навчання, класифікуються згідно з метою освітньої діяльності. Найпоширенішою класифікацією, що базується на ієрархії розумових цілей і процесів, є таксономія Б. Блума. Автор пропонує ставити учням запитання, щоб вони згадували і аналізували факти, синтезували інформацію або відкривали щось нове на основі отриманих фактів, оцінювали інформацію. Б. Блум констатує, що правильно вибудована послідовність (знання – розуміння – застосування – аналіз – синтез – оцінка) запитань формує навички критичного мислення [7]. Дослідник Л. Вільсон класифікував підходи до постановки питань, враховуючи специфічні особливості мислення учнів. Він розподіляв питання на конвергентні, дивергентні, оцінювальні та сократичні. Останні три вважаються найкращими для розвитку критичного мислення, оскільки вони вимагають чіткості й логічної узгодженості висловлювання учня. Проте, слід зазначити, що є випадки, у яких один тип запитання буде більш доречним, ніж інший. Учителеві необхідно чітко визначити дидактичну мету, відповідно до якої добиратимуться запитання, та послідовно слідувати навчальному циклу, який охоплює такі етапи: *залучення, вивчення, пояснення, занурення у деталі та оцінка відповіді учня* і може застосовувати дивергентні, конвергентні запитання на кожному етапі цього циклу [7]. Безперечно, вчителю слід ретельно планувати постановку системи запитань, визначивши певні підходи для розвитку діалогічної взаємодії у класі, підготувати «закриті запитання», «відкриті запитання», «проблемні запитання», «запитання-виклики» тощо. У методичній літературі представлений широкий діапазон інтерактивних методів, в основі яких – специфічні «ланцюги» запитань, наприклад, «Мозковий штурм», «6 журналістських запитань», «Ромашка Блума», «Питання – відповідь», «Я тобі – Ти мені» та ін. Кожен метод постановки запитань має свої інваріантні особливості, які можуть модернізуватися (ускладнюватися чи спрощуватися) відповідно до конкретної ситуації та дидактичної мети.

У педагогічній діяльності вчитель застосовує техніку постановки запитань для того, щоб:

- активізувати мислительну діяльність учнів;
- спонукати учнів до аналітичних дій;
- активізувати образне, творче мислення особистості;
- максимально залучити учнів до комунікативної взаємодії;
- стимулювати учнів до власних розмірковувань;
- оцінити рівень засвоєння навчального матеріалу;
- сприяти розвитку інформаційної культури;
- формувати медіаграмотність та навички критичного мислення.

Техніка постановки запитань буде ефективним інструментом педагогічної майстерності тоді, коли вчитель дотримуватиметься наступних правил:

- 1) запитання необхідно формулювати чітко, уникаючи двозначності;
- 2) конструкція питання має бути максимально стислою, побудованою згідно з граматичними нормами літературної мови;
- 3) у разі потреби, пояснити учневі, з якою метою ставиться питання;
- 4) поставивши питання, надати можливість учневі час (3 – 15 сек.) на підготовку відповіді;
- 5) забезпечити зворотний зв'язок комунікативної діяльності, надаючи можливість учням формулювати свої запитання, звертаючись до інших учасників спілкування;
- 6) впроваджувати у педагогічну практику систему запитань різного типу з урахуванням вікових особливостей учнів, дидактичної мети спілкування.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що техніка постановки запитань – це дієвий освітній інструмент у ресурсі педагога, який ефективно працює в тому випадку, коли учитель охоплює аудиторію сповна, дає можливість висловлюватися активним і неактивним учням, застосовує різні типи запитань з різним функціональним спрямуванням, вибудовує логічну послідовність запитань, які сприяють усвідомленню та осмисленню

навчального матеріалу, організує діалогічну взаємодію на всіх етапах спілкування, в результаті якої в учнів формуються стійкі навички критичного мислення і висока комунікативна культура.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи, К. : МОН – 2016, 40 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf>
2. Вихрущ В. Навчальний діалог як базовий концепт розвивальної парадигми сучасної освіти / В. Вихрущ, Л. Романишина // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 21–27. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2016_20_5.
3. Грединарова О. М. Схема-модель функціонально-системного підходу як інструмент систематизації знань учнів і формування системного і творчого мислення // О. М. Грединарова. – Запоріжжя : Школа «ЭйдоС», 2017. – 60 с.
4. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки: Свобода вибору. Діяльність. Зворотний зв'язок. Ідеальність: посібник для вчителя / А. О. Гін. — 13-е видання. — Х. : Вид. група «Основа», 2015. — 112 с.
5. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Карамущенко, І. Ф. Кривоніс [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
6. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. // В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
7. Walsh, J. A., Sattes, E. D. *Quality Questioning : Research-Based Practice to Engage Every Learner* // J. A. Walsh, E. D. Sattes. – SAGE Publications. – 2016. – 133 p.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МУЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мариньоха Ярослава Олегівна

Магістрант,

факультет Навчально-науковий інститут педагогіки

напряму підготовки «Середня освіта (Музичне мистецтво)»

Житомирського державного університету ім. Івана Франка,

м. Житомир, Україна

Анотація. Якісно нова система формування особистості будується на індивідуальному стилі педагогічної діяльності та передбачає застосування гнучких форм професійного вдосконалення. А впровадження інноваційних педагогічних технологій у освітній процес, в тому числі і на музичних заняттях, дасть змогу уникнути зайвих труднощів під час засвоєння дітьми знань та вмінь, визначених Державним стандартом дошкільної освіти, цікаво і змістовно вибудувувати освітню взаємодію дорослих з дітьми, плекати розум, душу й тіло кожної дитини.

Ключові слова: інновація, інноваційна педагогічна технологія, музичне мистецтво, старші дошкільнята.

Інноваційні педагогічні технології направлені на сприйняття, аналіз та застосування чогось нового, на забезпечення умов розвитку особистості, на індивідуальне творче розкриття здібностей, на прояв ініціативи та свободу саморозвитку. З огляду на це роль працівника дошкільного закладу набула нової якості, який, зобов'язаний розвивати пізнавальні якості дитини та життєву компетентність дошкільнят.

Використанням інноваційних технологій у музичному вихованні дошкільнят займалися Т.Науменко, А.Шевчук; організацією свят та розваг – М.Шунь; сучасні підходи у музично-виконавській діяльності пропонує

З.Еманова; музичну терапію – І.Малашевська; сучасні тенденції творчого музикування – С.Бойченко.

Дослідження В. Д. Гавловського, Н. І. Бойко, В. М. Панченка та інших науковців висвітлюють сутність, функції та дію інноваційних технологій [2].

Складність, багатогранність педагогічної діяльності є чинником, що відкриває простір для багатьох педагогічних технологій, динаміка продукування яких постійно зростає. Останнім часом з'явилося багато педагогічних технологій у вихованні дошкільників, але не всі вони цілком нові. Передові технології часто зберігають в собі багато елементів традиційного. Вміле поєднання і застосування традиційних та інноваційних технологій у музичному вихованні допоможуть досягти бажаного результату. Інноваційні технології включають в себе не тільки сучасні технології, але й стереотипні елементи освіти, які довели свою ефективність протягом педагогічної діяльності [3].

Хоча багато науковців вивчали це питання, проте практичне їх використання у закладах дошкільної освіти потребує детального розгляду. Які ж інноваційні та традиційні технології застосовуються у музичному вихованні дошкільника?

Здоров'язберігаючі технології.

Дитячий голос можна порівняти з ніжним та тендітним музичним інструментом, який вимагає дбайливого користування, зберігання та захисту.

Слід пам'ятати, що дитячий голос необхідно оберігати від крикливого, форсованого співу, надмірної напруги, непосильного репертуару тощо.

У роботі з дитячим голосом потрібно чергувати спів та відпочинок. Тому що перевантаження голосового апарату дитини може призвести до його ушкодження, хвороби і навіть втрати голосу [4].

У своїй роботі музичні керівники використовують такі дихальні вправи: «Хом'ячок», «Водолаз», «Носоріг», «Жабенята», «Віконце», «Вітер», «Остуди чай», «Задуй свічку», «Здуй сніжинку».

Проектна діяльність.

Суть технології проектної діяльності в ДНЗ полягає в такій організації освітнього процесу, при якій діти з бажанням отримують теоретичні та практичні дані, беруть участь у заходах творчого плану, а також вирішують постійно ускладнюючі завдання найрізноманітнішого характеру.

Для закріплення отриманих знань, умінь і навичок використовуються комплексні, тематичні заняття, де здійснюється взаємозв'язок із різних розділів програми (поєднуються різноманітні види діяльності). Наприклад, на заняттях за темою «Золота осінь» діти закріплюють знання про явища живої та неживої природи, слухають твори П.І.Чайковського, виконують танцювальні рухи, малюють. Форма проведення може бути різнопланова: подорож в осінній парк, змагання-батл, КВК, творча драматизація.

Розвиваючі технології.

Розвиваючі технології направлені на формування активного, самостійного творчого мислення у дошкільнят, формування особистості з гнучким розумом, розвиненими потребами до подальшого пізнання й самостійних дій, певними навичками та творчими здібностями.

Для формування навички емоційного вираження рухів під музику використовуємо метод пластичного інтонування. Слухаючи п'єсу В.Косенка «Дощик», діти жестами передають характер і настрій музики.

Під час слухання творів К. Сен-Санса дошкільнята свої враження передають у малюнку, вони фантазують, висловлюють свої почуття фарбами. Можна зробити аплікацію, колаж чи щось зліпити. Можливо з'явиться просто колірна композиція, але головне, щоб дитина відчула і передала по-своєму звук труби, оксамитові подихи віолончелі чи ніжні переливи флейти.

Корекційні технології.

Вміле поєднання і застосування традиційних та інноваційних технологій у музичному вихованні допоможуть досягти бажаного результату. Інноваційні технології включають в себе не тільки сучасні технології, але й стереотипні елементи освіти, які довели свою ефективність протягом педагогічної діяльності.

Логоритміка – це система рухів в поєднанні з музикою і словом.

Арттерапія – це буквально «лікування мистецтвом». Це метод, який пов'язаний з розкриттям творчого потенціалу людини.

Ритмодекламація – це ритмічне вимовляння тексту на фоні музики.

Музикотерапія – це рухові імпровізації під відповідний характер музики і словесний коментар; прослуховування стимулюючої, заспокійливої, або стабілізуючої музики спеціально, або як фон.

Інформаційні технології.

Використання спеціальних інформаційних технологій впливає на процес сприйняття навчального матеріалу та, врешті-решт, впливає на ефективність навчального процесу. Комп'ютери, смартфони вже давно стали невід'ємною частиною нашого життя.

Поштовхом до дитячої творчості за музичних заняттях можуть стати цікаві практичні матеріали у поєднанні з мобільними додатками.

Досвід педагогів показує, що використання мобільних додатків має великий вплив на розвиток дошкільняти. На цих заняттях мають гармонійно поєднуватися знання основ комп'ютерної грамотності з музичним мистецтвом. [5].

У роботі з дітьми можна використовувати такі мобільні додатки: «Groovepad», «Drum Pad Machine», «Maestro – композитор музики», «Note Teacher», «SolfaRead», «Perfect Piano».

Пізнавально-дослідницька діяльність

Теорія вирішення винахідницьких завдань – це розвиток з одного боку таких якостей мислення, як гнучкість, рухливість, системність, діалектичність, а з іншого боку пошукової активності, прагнення до новизни, розвиток мови і творчої уяви.

Адаптована до дошкільного віку ТВВЗ дозволяє виховувати і навчати дитину під девізом «Творчість у всьому». Спочатку діти знайомляться з інформацією, аналізують, шукають аналогії, висловлюють асоціації, а закінчується прийняттям рішень.

Для того, щоб розвивати цю технологію, можна використовувати такі методи як: «кубування», «фішбоун», «асоціативний куш», «мозковий штурм» тощо.

Концепція Карла Орфа «Шульверк. Музика для дітей» – самостійний пошук дітьми музикантів всередині себе через навчання гри на простих музичних інструментах, таких як цимбали, маракаси, дзвіночки, трикутники, ксилофон, металофон та інші. Композитор ввів термін «елементарне музикування»: Карл Орф розробив дитячі пісеньки, п'єси і вправи, які легко можна змінювати і придумувати нові разом із дітьми. [6].

Особистісно-орієнтовані технології.

Особистісно-орієнтовані технології передбачають формування і розвитку дитини особистісних цінностей. Лише особистісно-орієнтованому вихованню під силу досягнення особистісно-розвивальної мети, оскільки воно спрямоване на усвідомлення вихованцем себе як особистості, на його вільне й відповідальне самовираження. Це неможливо без поважного, добродійного ставлення до дитини з боку значущих для неї дорослих [7].

Комунікативні танці та ігри, технології музично-ритмічного виховання, націлені на гармонійний розвиток особистості, єдності духовного та фізичного. У роботі з дошкільнятами використовуються ритмічні ігри з пластиковими стаканчиками, які формують відчуття ритму й метра, колективної взаємодії; розвивають мислення та уяву, увагу, дрібну моторику, креативність; створюють позитивні емоційні умови на занятті. Ігри можна проводити індивідуально та з групою дітей.

Отже, при всьому різноманітті інноваційних технологій в музичному вихованню дошкільнят – вибір та реалізацію провідних педагогічних функцій здійснює музичний керівник. Він може виступати в ролі розробника, дослідника, користувача і пропагандиста нових педагогічних технологій та теорій. Управління цим процесом передбачає цілеспрямований відбір, аналіз, оцінку й застосування у своїй діяльності досвіду колег або запропонованих наукою нових ідей та методик.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дятленко Н. Інноваційна практика в роботі вихователя ДНЗ. Методичний посібник / Н. Дятленко, А. Гончаренко, А. Шевчук та ін. – К.: Шкільний світ, 2010.- С. 112 – 125.
2. Бурлай О.В. Використання інноваційних технологій на заняттях музичного виховання загальноосвітніх дошкільних навчальних закладів [Електроний ресурс] / Режим доступу : <https://horeografiya.com/index.php>
3. Коваленко О.Й. Використання активних технологій в музичному вихованні дошкільнят [Електроний ресурс] / Презентація Режим доступу : https://naurok.com.ua/uploads/files/131296/37726/38529_images/1.jpg
4. Шевчук А. Сучасні підходи до організації музичної діяльності дітей: методичні рекомендації. Київ // Дошкільне виховання. - 2000 - №2. - ст. 6-8.
5. Рудницька О.П. Формування музичного сприйняття в системі розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя. Дис. ...д-ра. пед. наук: 13.00.01/О.П.Рудницька. – К., 1994. – 431 с
6. Гончарова С.О. Інноваційні технології в музичному вихованні дошкільників [Електроний ресурс] / С. Наукові конференції. Режим доступу : https://dnz.ucoz.net/blog/goncharova_s_innovacijni_tekhnologiji_v_muzichnomu_vihovanni_doshkilnikov/2014-02-04-28
7. Гриньова М.В. ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ [Електроний ресурс] / С. Компоненти педагогічної майстерності викладача. Режим доступу : <http://acur.poltava.ua/wp-content/uploads/2015/03/GrinovaM.pdf>

УДК 781.2(070.3)

МІЖСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ В ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Овчарова Ірина Арсентіївна

Каппе Ірина Анатоліївна

Бившева Тамара Федорівна

викладачі

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

м. Харків, Україна

Анотація. Стаття присвячена питанням міжособистісної комунікації у процесі художньо-творчого виховання, оптимізації освітньої діяльності.

Ключові слова: творча взаємодія, емоційний аспект, арт-педагогічні методи.

Проблеми освіти, з якими зіткнулась наша вітчизняна педагогіка на сучасному етапі свого розвитку можна розв'язати спираючись на нову філософію освіти, де головною метою є формування високоосвіченої, креативної, духовно збагаченої особистості, поглибленні її національної, полікультурної та естетичної культури.

Вирішальним фактором становлення нової особистості виступає загальноосвітня школа. Значне місце в духовному становленні школярів належить вчителям, особливо естетичного циклу. Їхня педагогічна діяльність спрямована на виховання в учнів морально-естетичних ідеалів та почуттів, художньо-естетичних смаків, формування морально-піднесеного ставлення до навколишнього світу.

Метою дослідження є деякі аспекти міжособистісного спілкування у процесі художньої діяльності.

Виховний вплив мистецтва на дитину здійснюється на уроках музичного мистецтва. Головним шляхом здійснення цього впливу є спілкування. Для

людини спілкування з іншими людьми є щонайпершою життєвою потребою, поза цим спілкуванням вона не може стати людиною. Спілкування – один із компонентів освітньо-професійної діяльності, змістом якої є обмін інформацією, пізнання один одного, організація та стимулювання діяльності школярів, створення умов для самоствердження особистості учня. Це професійне спілкування вчителя з учнями на занятті та після нього, спрямоване на створення сприятливого, здорового психологічного клімату, на оптимізацію освітньої діяльності, доброзичливих стосунків між учителем та учнями, формування колективних форм спілкування. Таке спілкування створює найкращі умови для розвитку мотивації учня, творчого характеру діяльності, дає змогу максимально використати в освітньому процесі особистісні та професійні якості вчителя.

Щоб спілкування на уроці музичного мистецтва було продуктивним, вчитель повинен добре знати своїх учнів, їх особливості та можливості, і, виходячи з цього знання, правильно планувати та виконувати спілкування. Оскільки на уроці музичного мистецтва переважають колективні форми спілкування, важливо знати склад класу, його музично-творчий потенціал, систему взаємовідносин, психологічні і, перш за все, ціннісні особливості учнів, які впливають на ефективність спільної діяльності.

У будь-який момент уроку музичної діяльності педагог повинен забезпечувати оптимальний психологічний клімат, що стимулює роботу уваги, пам'яті, творчого музичного мислення, сприйняття, створює доброзичливу емоційну атмосферу. Для того, щоб керувати спілкуванням, вчитель повинен майстерно володіти засобами встановлення та підтримки контакту.

У процесі художньо-педагогічного спілкування основною професійною позицією вчителя музичного мистецтва є позиція гуманіста, його мотиваційна направленість на іншу людину, відношення до іншого як до самоцінності, готовність до відкритого спілкування, вміння спиратись на духовну цінність учня, вміння обирати оптимальне поєднання засобів спілкування. Робота над кожним твором музичного мистецтва має вводити

школярів у світ глибоких почуттів і роздумів про добро і зло, любов і ненависть тощо.

Можна визначити структуру художньо-педагогічного спілкування: учитель – твір мистецтва – учень, в якій домінує функціональне значення по відношенню до завдань та змісту музично-педагогічного процесу, у той чи іншій конкретній ситуації уроку вчитель може виконувати будь-який з компонентів цієї структури, в тому числі – музичний твір. Таким чином, художньо-педагогічне спілкування є специфічною формою спілкування, в якій художній твір виступає і як предмет спілкування, і як засіб спілкування.

Багато відомих психологів та педагогів розглядали проблему художньо-педагогічного спілкування. Спілкування як художню категорію розглядали Л. Виготський, Є. Назайкінський, Г. Тарасов та ін.; як спільну творчу діяльність учителя та учнів, спрямовану на розкриття життєвого змісту музики – О. Апраксіна, Л. Горюнова, Н. Гродзенська, Д. Кабалевський та ін.; як розгляд мови та музики в органічному взаємозв'язку, як засобів спілкування людей – Б. Асаф'єв, В. Медушевський та ін. У музичній педагогіці вищої школи окремі аспекти художньо-педагогічного спілкування розглядали О. Апраксіна, Л. Арчажникова, Г. Падалка, О. Ростовський. Вони зауважували, що оптимальне спілкування вчителя музичного мистецтва з учнями створює найкращі умови для розвитку творчої зацікавленості в навчанні, забезпечує сприятливу емоційну атмосферу.

Для уроків музичного мистецтва художньо-педагогічне спілкування є оптимальним. З психологічної точки зору оптимальне педагогічне спілкування – це таке спілкування вчителя з учнями у процесі навчання, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів та творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості учня, забезпечує доброзичливий клімат навчання. Для художньо-педагогічного спілкування емоційний аспект є визначальним. Лише встановлення емоційно-духовного зв'язку між учнями і музичним твором сприятиме осягненню його естетичного змісту. Зрозуміло, що процес художньо-педагогічного спілкування учнів з

музичним твором виникає далеко не завжди. Він виникає тоді, коли діти захоплені музикою, прагнуть глибше пізнати музичний твір. Емоційний аспект є визначальним для художньо-педагогічного спілкування. Лише встановлення емоційно-духовного зв'язку між учнями і музичним твором сприятиме досягненню його естетичного змісту. Цей чинник на уроці музичного мистецтва набуває вирішального значення. Аналіз сприйнятої і виконаної музики утворює складну структуру художньо-педагогічного спілкування, особливістю якого є «рівноправність» учителя і учнів у судженнях і оцінці музики.

Художньо-педагогічне спілкування на уроці музичного мистецтва здійснюється за допомогою вербальних (пояснення, коментування, навідні запитання, порівняння тощо), невербальних (пластичні рухи, жести, міміка тощо), і музично-виконавських (спільне музикування, пластичне інтонування тощо) прийомів. В організації творчого навчального процесу визначальну роль відіграють асоціативні здібності вчителя, вміння моделювати та керувати педагогічними ситуаціями. Все це можна визначити як педагогічну творчість, яка є однією з основних професійних характеристик особистості вчителя музичного мистецтва і вищою формою педагогічної майстерності. Основною метою педагогічної творчості є створення нових методів і засобів вирішення педагогічних ситуацій у процесі художньо-педагогічного спілкування.

Творча взаємодія у процесі шкільного уроку музичного мистецтва починається в той момент, коли щось єдине стає об'єктом спільних інтересів, бажань та прагнень. Цим єдиним можуть бути: нові музичні враження, таємниця композиторського задуму, краса художнього образу, виконавська діяльність, емоційність слухацьких інтерпретацій, обґрунтованість аналітичних висновків. Необхідною умовою фахової майстерності вчителя є його гуманістична позиція, яка знаходить своє вираження в таких особливостях поведінки, як довіра до учнів, співпраця з ними, оптимістичне ставлення до учнів як до суб'єктів, які наділені здібностями до інтенсивного розвитку й самореалізації; урахування індивідуально-типологічних особливостей школярів; інтерес як до особистості школяра, так і до власної особистості;

розуміння того, що дитячий вік сприятливий для розвитку творчого мислення; підтримка вчителем індивідуального розвитку дитини; надання учням необхідного простору для свободи творчості, прийняття самостійних рішень.

Тому в цьому процесі майбутньому вчителю музичного мистецтва необхідно шукати нові технології оптимізації навчання. Вчителі, особливо молодших класів, повинні бути озброєні такими гуманними (арт-педагогічними) методами впливу на учнів, які дадуть змогу нормалізувати навчальний процес. Як відомо, існують два основних варіанти арт-педагогічної, як і арт-терапевтичної, роботи з дітьми і підлітками – індивідуальної та групової. Кожна з них має свої різновиди та особливості.

Арт-педагогіка належить до корекційних методів впливу, оскільки однією з її цілей є певні зміни психофізичного стану і соціально поведінкових дій учасників групової форми арт-педагогічної роботи. На відміну від індивідуальних форм арт-педагогічної роботи, які зорієнтовані на вирішення індивідуальних поведінкових проблем за допомогою впливу на механізми і причини відхилень у поведінці певної дитини і підлітка, групові форми арт-педагогічної роботи теж не пов'язані безпосередньо з «лікуванням» у чистому (медичному) вигляді, але враховують більш узагальнюючі, щадні методи впливу, що позитивно впливають на учнівську аудиторію.

До арт-педагогічних методів ми відносимо ті, що сприймаються переважно зоровим і слуховим аналізаторами і можуть використовуватись у педагогічній практиці. До арт-терапії – «терапії мистецтвом» відноситься і музикотерапія, що використовує музику в якості психотерапевтичного методу.

З метою нормалізації психофізичного стану учнів певного класу використовуються такі властивості музичного мистецтва, які ненав'язливо пронизують глибини психіки дитини, за допомогою специфічного впливу основних елементів музики: ритму, мелодії, гармонії і встановлюють емоційний контакт з об'єктами впливу (дітьми). За допомогою вищезазначених основних елементів та інших засобів музичної виразності, утворюється унікальна система дуже дійових стимулів, які можуть цілеспрямовано впливати в необхідному

напрямку.

Для підготовки студентів педагогічних факультетів до запропонованих видів діяльності необхідне спеціальне навчання. З метою ознайомлення студентів з роботою даного напрямку нами пропонується впровадження спеціального навчального курсу, у якому б розглядались найбільш поширені в педагогічній практиці конфліктні ситуації і можливості їх розв'язання шляхом моделювання і використання різних видів арт-педагогічних і музико-терапевтичних методів впливу. Ще одним компонентом художньо-педагогічного спілкування є педагогічна імпровізація – здатність вчителя на основі попередньої розробки у процесі уроку, спираючись на художньо-педагогічну інтуїцію, передбачати педагогічні явища, будувати свою діяльність відповідно до педагогічної ситуації. Таким чином, педагогічна імпровізація – це створення уроку як художнього твору, безпосередньо під час проведення.

Звичайно, музика впливає на слухачів без допомоги вчителя. Але у цьому випадку завжди залишається можливість поверхневого сприйняття. Завдання вчителя – допомогти учням розібратися у специфіці та складностях музичного мистецтва, полегшити входження у художній світ музики. Отже, можна зробити висновок, що уміння художньо - педагогічного спілкування входять до числа професійних вмінь вчителя як невід'ємна їх частина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : Наук.-метод. посібник. – Київ, 1998. – 2004 с.
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук.-метод. посібник. – Київ : МАУП, 2000. – 312 с.
3. Коменський Я. А. Про виховання. – Київ : Шкільна преса, 2003. – 192с.
4. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навчально-методичний посібник. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ

Пасечник Світлана Володимирівна

ст. викладач

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

Анотація: У статті проаналізовано теоретичні засади професійного розвитку вчителів. Виявлено, що у вітчизняній педагогічній теорії серед визначальних підходів до професійного розвитку вчителя особлива увага приділяється компетентнісному підходу. Розкрито сутність понять: “компетентність”, “компетентнісний підхід”, “професійна компетентність”. Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах освіти; при цьому як результат освіти розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних життєвих і професійних ситуаціях.

Ключові слова: професійний розвиток, вища школа, сучасні підходи, теорії, компетентність, компетентнісний підхід.

В умовах стрімкого науково-технічного та інформаційного розвитку, що відбувається в сучасному світі, зростають вимоги до рівня професіоналізму вчителя, як суб'єкта педагогічної діяльності. Крім того, сучасний світ не стоїть на місці, він постійно розвивається, оновлюється, впроваджуються нові технології, що вимагає від учителя постійного підвищення компетентності в тому чи іншому питанні. Щоб відповідати своїй професії, вчитель повинен не тільки зрозуміти й прийняти відповідні вимоги до особистості, опанувати необхідними знаннями й уміннями, але й постійно розвивати в собі якості, необхідні в професійній діяльності. Від так головним завданням сучасного вчителя є неперервний професійний і особистісний розвиток.

Загальновизнаним є твердження про те, що які ідеї, зміст і морально-

етичні норми сповідаються і реалізуються сьогодні освітою, таким буде суспільство у недалекому майбутньому. Насамперед мова йде про те, що оновлена освіта покликана формувати не лише носія певних знань, але й творчу особистість, здатну використовувати отримані знання для конкурентоспроможної ціленаправленої діяльності в будь-якій сфері суспільного життя.

Суспільна потреба спонукає сучасну школу, її вчителів та педагогів-науковців до пошуку нових педагогічних ідей, технологій, методів та підходів, до поширення і запровадження передового педагогічного досвіду. В той же час слід усвідомлювати, що освіта як суспільна інституція, розвиваючись і самовдосконалюючись, змінює свою структуру та зміст, відповідно до змін і відносин, які домінують в суспільстві на даному етапі його історичного розвитку.

Основним орієнтиром сучасної освіти є формування творчої особистості, яка здатна саморозвиватися і самовдосконалюватися. Громадянське суспільство, його демократичні принципи та цінності, на які сьогодні орієнтується й українська спільнота, адекватно скеровують особу на високу професійну компетентність, активну і принципову поведінку в усіх життєво творчих процесах.

В цьому контексті прийнято виділяти три підходи до розвитку освіти на сучасному етапі:

- з точки зору змісту освіти – знаннєвий підхід, для якого важливими є знання, які учні здобувають в школі;

- з точки зору особливостей процесу навчання – важливими є питання організації навчання, як учні вчаться, яку інформацію засвоюють, як їх вчать учителі, як побудована пізнавальна діяльність. Головними виступають питання – що вчити, як вчити, що засвоюється?;

- з точки зору отриманих результатів – компетентнісний підхід, який націлює освіту на формування та розвиток базових і предметних компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо) якими мають володіти

учні після закінчення школи. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини в тих, чи інших питаннях.

Значний внесок у дослідження проблем професійного розвитку вчителя зробили вітчизняні науковці (О.Гулай, Г.Данилова, С.Лабудько, С.Мірошник, Л.Ніколенко, О.Огієнко, Л.Пуховська, І.М.Хоржевська), які досліджували професіоналізм та професійний розвиток особистості, педагогічний професіоналізм у контексті акмеології, модернізацію післядипломної педагогічної освіти в контексті особистісно орієнтованого підходу, компетентнісний підхід як основу нової парадигми освіти, інтегративний підхід до професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін тощо.

Компетентнісний підхід, як зауважує С.Мірошник, акцентує увагу на результатах освіти; при цьому як результат освіти розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних життєвих і професійних ситуаціях [2, 4]. Таке бачення обґрунтовується суттю самого поняття компетентності як “динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність” [2].

Під поняттям “компетентнісний підхід” розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Компетентнісний підхід скеровує освіту на формування цілого набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), котрими мають оволодіти учні під час навчання в школі. Традиційна система освіти акцентувала основні зусилля на набуті знань, умінь і навичок, що догматично абсолютизувало знання і формувало знаннєвий підхід до навчання. Основна увага при цьому фокусується на самих знаннях, а те для чого вони потрібні, залишається поза увагою. Компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і

творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. При цьому школа формує у випускника високу готовність до успішної діяльності в реальному житті. В такій концептуальній схемі вчителі і учні апріорі орієнтуються на особистісно-орієнтовані і діяльнісні моделі навчання. Це вимагає від учителя змістити акценти у своїй навчально-виховній діяльності із інформаційної до організаційно-управлінської площини. У першому випадку учитель відігравав роль “ретранслятора знань”, а в другому – організатора освітньої діяльності. Змінюється й модель поведінки учня – від пасивного засвоєння знань, до дослідницько активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Процес учіння наповнюється розвивальною функцією, яка стає інтегрованою характеристикою навчання. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і включає знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

До професійної педагогічної компетентності вчені відносять такі її складові: методологічна, предметна, психолого-педагогічна й методична. Тому про педагога як фахівця судять за рівнем сформованості у нього професійної компетентності – інтегральної якості особистості, що має зазначені складові й дозволяє фахівцеві найбільш ефективно та якісно здійснювати професійну діяльність, а також сприяє його саморозвитку і самовдосконаленню [2, 4].

Компетентність викладача характеризує і визначає рівень його професіоналізму, здатність вирішувати проблеми завдяки здобутих шляхом навчання та практичної діяльності знань, умінь, навичок, досвіду і цінностей.

Термін «компетентність» походить від латинського *competens* (належний, відповідний, здібний) і означає володіння теоретичними знаннями, практичними навичками та вміннями.

У словнику “Професійна освіта” [8] компетентність визначається як сукупність знань та умінь, необхідних для ефективно професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, правильно використовувати інформацію.

У словниках поняття “компетенція” в основному зводиться до таких

визначень: 1) коло повноважень, коло питань, в яких людина добре поінформована, володіє знаннями і досвідом в тій чи іншій сфері; 2) знання та досвід; 3) характеристика особистості, що володіє знаннями, які дозволяють розмірковувати авторитетно про що-небудь; 4) наперед задана вимога до освітньої підготовки (стандарт), потенційна можливість, елемент компетентності.

У словнику української мови зазначено, що компетентний – це такий працівник, який має достатні знання в певній галузі, який є добре обізнаним, кваліфікованим, повноправним, повновладним, має певні повноваження [7]. Цей термін трактується й таким чином: 1) досвідчений у певній галузі, в якомусь питанні; 2) повноважний, повноправний у розв'язанні конкретної справи [9]. Відтак компетентність можна вважати своєрідним поєднанням рівня науки і практики в діяльності конкретної людини, який дає змогу забезпечувати високий кінцевий результат, досягати ефективно організації особистої і колективної праці.

До структури компетентності відносять знання, пізнавальні навички, практичні навички, відношення, емоції, цінності та етика, мотивація [6].

Компетентність переважно визначають як сполуку психічних якостей, що дозволяє діяти самостійно і відповідально (дієва компетентність), як володіння людиною здатністю і вмінням виконувати певні трудові функції.

В самому загальному випадку під компетентністю людини слід розуміти спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Загальні і фахові компетентності людина використовує в різних сферах діяльності для виконання певних завдань, вони також служать їй при виборі моделі поведінки в різних ситуаціях.

Освітні системи сучасних розвинених країн, одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами інтеграції до єдиного європейського освітнього простору вважають орієнтацію навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження. Прийнято вважати, що набуття життєво

важливих компетентностей дозволяє людині вільно і правильно орієнтуватися в сучасному інформаційному суспільстві та адекватно реагувати на динаміку змін на конкурентному ринку праці. Компетентність – це інтегрована результативно-діяльна характеристика освіти.

В самому загальному випадку компетентнісний підхід націлює людину на адекватні реакції в:

- сучасному суспільстві;
- інформаційному полі;
- орієнтаціях на ринку праці;
- подальшій освіті.

Серед чисельних означень поняття компетентність перевагу варто надавати офіційним, загальновизнаним дефініціям. Наведемо найбільш вживанні міжнародні визначення поняття компетентності.

а) Освітня комісія Ради Європи:

- трактує компетентність, як здатність застосовувати набуті в процесі учіння знання й вміння в різних ситуаціях;

б) ЮНЕСКО:

- поняття компетентності трактує як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні;

в) Міжнародний департамент стандартів:

- поняття компетентність визначає як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу [10].

Система компетентностей в освіті має ієрархічну структуру, рівні якої складають:

- ключові компетентності (міжпредметні та надпредметні компетентності) – здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культурнодоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи актуальні індивідуальні та соціальні проблеми;

- загально-галузеві компетентності – компетентності, які формуються учнем впродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі у всіх класах

середньої школи і які відбиваються у розумінні «способу існування» відповідної галузі – тобто того місця, яке ця галузь займає у суспільстві, а також вміння застосовувати їх на практиці у рамках культурнодоцільної діяльності для розв’язку індивідуальних та соціальних проблем;

- предметні компетентності – складова загально-галузевих компетентностей, яка стосується конкретного предмету.

Відмітимо, що в Україні останнім часом активізувалися дослідження питання запровадження компетентнісних підходів в освіті. Все більше педагогів-дослідників та освітян-практиків звертаються до ідей компетентнісного підходу в освіті як одного з провідних напрямів вдосконалення національної системи освіти. При цьому поняття компетентності містять набір знань, умінь, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності.

Загалом, компетентність розглядається як категорія, зумовлена рівнем професійної освіти, досвідом та індивідуальними здатностями педагога, і припускає, поряд з технолого-педагогічною готовністю до виконання професійних функцій, його гуманну педагогічну позицію, ціннісне ставлення до педагогічної діяльності й високий рівень загальної й професійної культури. Засади професійної компетентності, відповідність кваліфікаційній характеристиці та вимогам до майбутніх викладачів формуються у студентів ще в процесі навчання у ВНЗ. Компетентнісний підхід відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури, досвіду педагогічної діяльності та педагогічної творчості, що конкретизується в певній системі знань, умінь, готовності до професійного вирішення педагогічних завдань та проблем [3].

До професійної педагогічної компетентності відносяться такі її складові: методологічна, предметна, психолого-педагогічна й методична. Тому про педагога як фахівця судять за рівнем сформованості у нього професійної компетентності – інтегральної якості особистості, що має зазначені складові й

дозволяє фахівцеві найбільш ефективно та якісно здійснювати професійну діяльність, а також сприяє його саморозвитку і самовдосконаленню.

Розглянуті концептуальні підходи є провідними в організації професійного розвитку педагогічних працівників у сучасності. Однак зазначаємо, що існують й інші бачення ефективного професійного розвитку педагогів. Для прикладу, у контексті дослідження важливим вважаємо таке положення сучасної теорії професійного розвитку фахівців: натеper як важливий показник професійної культури та компетентності педагога розглядається не стільки його професіоналізм, скільки формування його "професійної ментальності в широкому життєдіяльному контексті" [1, с. 15], тобто трансфесіоналізм як "здатності реалізації ідей і способів професійного вдосконалення, професійного розвитку в процесі переходу через межі різних галузей знань і видів педагогічної діяльності, інтеграції функцій цієї діяльності" [1, с. 15].

Формування професійної компетентності закладено в освітньо-професійну програму як складову галузевого стандарту вищої освіти. Цей процес включає оволодіння: ціле-мотиваційним, змістовим і процесуальним компонентами педагогічної діяльності, знаннями логіки навчальних дисциплін; вміннями оперувати категоріями діалектики та основними поняттями, які утворюють концептуальний каркас педагогічної науки, перетворювати педагогічні теорії в метод пізнавальної діяльності; навичками самоосвіти та підвищення рівня кваліфікації, ділового, міжособистісного та педагогічного спілкування; рефлексивними вміннями. Професійна компетентність – основа конкурентоздатності вчителя. З погляду В. Бондаря, конкурентоздатність визначається як стійка особистісна властивість свідомо і творчо реалізувати професійну компетентність. Проаналізуємо роль окремих педагогічних дисциплін. Так, програма з педагогіки передбачає оволодіння майбутніми педагогами базовими педагогічними знаннями, зокрема педагогічними поняттями (виховання, освіта, навчання, розвиток); осмислення студентами сутності педагогічного процесу, його мети, змісту, засобів, методів, форм.

Студенти набувають знання із загальних основ педагогіки, дидактики, теорії та методики виховання. У процесі вивчення історії педагогіки студенти простежують тенденції розвитку педагогічної думки у вітчизняній та зарубіжній педагогіці, залучаються до вивчення класичної педагогічної спадщини. Під час вивчення основ педагогічної майстерності студенти знайомляться з творчою лабораторією педагогів-майстрів, оволодівають шляхами професійного становлення вчителя, педагогічною технікою

На думку О. Митника, професійна компетентність педагога може розглядатись як своєрідна відповідь на проблемну ситуацію в освіті, що виникла внаслідок протиріччя між необхідністю забезпечити сучасну якість і неможливістю вирішити це завдання традиційним шляхом за рахунок подальшого збільшення обсягу інформації, що підлягає засвоєнню учнями [5].

Слід зазначити, що розвиток професійної компетентності, зокрема педагогічної майстерності, знаходиться в руках самого вчителя. Саме педагог стає тією особистістю, яка усвідомлено регулює стандарти своєї поведінки. Перш за все це відбувається через усвідомлення свого професійного досвіду. Основою самоосвіти є різнобічний досвід учителя як динамічно розвиваючого професіонала, становлення майстерності якого прогресує від однієї стадії до іншої. Самоосвіта сприяє професійному становленню педагога та є засобом розвитку його професійної компетентності.

У процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників на сучасному етапі особливе місце посідає стратегія розвитку особистості педагога; його професіоналізм, готовність і вміння створити таку атмосферу, яка забезпечувала б розвиток критичного мислення, творчості, виховувала б соціально відповідальних людей. Компетентна в певній галузі людина володіє відповідними здібностями, знаннями, практичними вміннями, що дозволяють їй обґрунтовано міркувати про цю галузь й ефективно діяти в ній.

Таким чином, набуття професійної компетентності вчителя сприяє розвитку здатності учителя до ефективного здійснення своєї професійної діяльності, володіння ним цілісною системою знань, умінь і навичок, що

визначають сформованість його педагогічної діяльності, педагогічного спілкування й особистості вчителя як носія визначених цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адольф В.А. Развитие профессионального потенциала педагога в условиях обновления образовательной практики / В.А. Адольф, И.Ю. Степанова // Инновации в образовании. – 2011. – № 10. – С. 14–24.
2. Баніт О.В. Андрагогічні засади професійної підготовки персоналу в організаціях, які самостійно навчаються. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://lib.iitta.gov.ua/4866/1/Баніт_Аандраг._засади_проф._підгот._персоналу_2013.pdf_2013.pdf –27.01.15. – Загол. з екрану. – Мова укр.
3. Єрмаков І. Навчання і компетентність: пошуки сенсу і змісту І. Єрмаков // Завуч (Шкільний світ). – 2005. – №19. – С. 3–4.
4. Мірошник С.І. Професійний розвиток педагога: сучасні підходи. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4133. – Загол. з екр. – Мова укр.
5. Митник О. Розвиток професійної компетентності сучасного Вчителя: реалії і перспективи // Початкова школа, 2004, № 4
6. Настільна книга педагога. Упорядники: Андрєєва В. М., Григораш В. В. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 352 с.
7. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах, видання друге, виправлене. – К.: Видавництво «Аконіт», 2001. – 862 с.
8. Професійна освіта: словник [навч. посіб.] / Уклад. С. У. Гончаренко та ін./ За ред. Н. Г. Ничкало. – К., 2000. – 380 с.
9. Словарь-справочник по педагогике / Авт.-сост. В. А. Межериков; Под общ. ред. П. И. Пидкасистого. – М.: ТЦ Сфера, 2009. – 448 с.
10. Химинець Василь. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Пасько Тетяна Василівна
керівник фізичного виховання,
викладач фізичного виховання
Чернівецький фаховий коледж
бізнесу та харчових технологій
м. Чернівці, Україна

Анотація. Сьогодення диктує нові умови і основною тенденцією в освітньому процесі стало застосування дистанційного навчання як потужної альтернативи звичним формам. Карантинні заходи накладають певні обмеження щодо повноцінного освітнього процесу у закладах вищої освіти і не тільки. Постало питання: яким чином забезпечити дистанційне навчання студентів з різних дисциплін і фізичне виховання не виняток.

Ключові слова: пандемія, фізичне виховання, заняття, он-лайн навчання.

Освіта онлайн є перспективною сферою розвитку, користується популярністю, масовістю і прихильністю студентів. Та особливої значущості дистанційному навчанню надала необхідність прийняти виклик, спричинений вірусним захворюванням Ковід-19, що унеможливило звичний режим комунікації в освітньому процесі.

Але не всі розуміють необхідність такого навчання саме з фізичної культури. Працюючи дистанційно, переважна кількість викладачів зіткнулася з проблемою нерозуміння студентами значення і необхідності щоденного виконання фізичних вправ. Тому перед науковцями постала задача більш детального пояснення поняття фізичного виховання та його ролі у розвитку та становленні людини як особистості.

Фізичне виховання є складовою всебічного розвитку людини. Воно

спрямоване на забезпечення фізичного розвитку індивіда, зміцнення здоров'я, морфологічне і функціональне вдосконалення організму в цілому. Чим більше розвинені фізичні і духовні сили людини, тим вищий рівень її працездатності і результативності праці. Здорова людина більш активна, мобільна, життєрадісна і загалом життєздатніша.

Тому фізичне виховання студентської молоді має дуже велике значення для підготовки гармонійно розвинених, висококваліфікованих фахівців. Воно вирішує ряд значущих суспільних завдань, а саме: підвищення функціональних можливостей організму засобами фізичної культури; сприяння всебічному гармонійному розвитку, відмова від шкідливих звичок, покращення розумової і фізичної працездатності; формування думки про систематичні заняття фізичними вправами з урахуванням особливостей майбутньої професії, фізичне самовдосконалення та здоровий спосіб життя; отримання необхідних знань, умінь та навичок у галузі фізичної культури з метою профілактики захворювань, відновлення здоров'я та підвищення професійної працездатності; використання засобів фізичної культури в лікувально-профілактичній діяльності; оволодіння методами визначення фізичного стану та самоконтролю; виховання організаторських навичок, особистої гігієни та загартовування організму; уміння складати та виконувати вправи з комплексів ранкової гігієнічної гімнастики; виховання патріотичних, морально-вольових і естетичних якостей; удосконалення спортивної майстерності студентів, що займаються обраними видами спорту.

У процесі занять фізичними вправами зміцнюється не лише тіло людини але й розвиваються такі моральні якості, як працьовитість, дисциплінованість, наполегливість, вольові якості. Систематичне виконання фізичних вправ сприяє прояву вольових зусиль, які є дуже необхідними в подальшій професійній діяльності, наприклад, при збереженні уваги при втомі; подоланні труднощів, обумовлених функціональними зрушеннями в організмі (небажання продовжувати роботу, біль, потреба «терпіти»); подоланні негативних емоцій (страху, невпевненості, розгубленості); дотриманні певного режиму життя,

тренування і харчування.

Формування вольових якостей сприяє становленню студентів як особистостей здатних вільно, в рамках усвідомленої необхідності, визначати свою поведінку і діяльність та нести відповідальність за її результати.

Тільки систематичне виконання фізичних вправ стає запорукою міцного здоров'я, покращує фізичні якості, зміцнює імунітет і формує життєрадісну працездатну особистість. Тому під час карантину ні в якому разі не слід припиняти займатися фізичними вправами. Для цього більшість вчителів та викладачів з фізичного виховання пропонували дистанційну роботу з виконання різних комплексів фізичних вправ за допомогою інтернет платформи ZOOM.

Але ж не всі студенти мають змогу виконувати фізичні вправи дистанційно під керівництвом викладача. Тому на перший план виходить свідомо самостійна робота. Для того, щоб самостійно розробити комплекс фізичних вправ треба мати необхідне уявлення про мету, обсяг, порядок та послідовність фізичних навантажень.

Отже, студентські роки це час, коли організм людини продовжує розвиватися, і за роки навчання можна максимально зміцнити силу, серцево-судинну систему, красу тіла і набути великого запасу міцного здоров'я на все життя. Але, якщо не дотримуватись правильної методики виконання фізичних вправ, то не тільки не буде користі, а й можна нанести собі великої шкоди.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воротникова І.П., Чайковська Н.В. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник. З досвіду роботи освітян міста Києва: навч.-метод. посіб. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 456 с
2. Вржесневська Г. І., Вржесневський І. І., Лукашова І. В., Ракитіна Т. І. Свідоме та несвідоме у проблемному просторі ставлення студентів до фізичного виховання. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми

фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ. 2021. 3 (133). С. 24-29

3. Карантин – не завада для зміцнення здоров'я. Режим доступу: <https://nubip.edu.ua/node/76007>.

4. Рябинчук, І., Сушко Р. (2021). Особливості дистанційного навчання майбутніх викладачів фізичного виховання в умовах пандемії коронавірусу. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт), (5(136), 98-102. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.5\(135\).23](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.5(135).23).

БЛОКИ ДЬЕНЕША ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ МАТЕМАТИЧНОГО Й МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ

Полєвікова Ольга Борисівна

к.пед.н., доцент

Макарова Анна Павлівна

студентка

Херсонський державний університет

м.Херсон, Україна

Анотація: У статті міститься теоретико-методичне обґрунтування проблеми забезпечення інтеграції математичного й мовленнєвого розвитку дошкільників за допомогою блоків Золтана Дьенеша; висвітлення її теоретичних аспектів, окреслення сфери її практичного застосування у сучасному просторі дошкільної освіти.

Ключові слова: математичний розвиток; мовленнєвий розвиток; інтеграція; блоки Золтана Дьенеша; діти дошкільного віку.

На тлі модернізації сфера освіти опановує новий соціокультурний простір та насичується інноваційністю та інтеграційністю [7, с.56]. Ускладнення взаємодії між різними галузями знань як провідна методологічна закономірність сучасного змісту навчання стимулює розвиток інтегративних процесів у дошкільній освіті [4, с.29]. У своїх дослідженнях на це особливо звертають увагу А. Богуш, Г. Беленька, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, В. Кудрявцев, Н. Лисенко, Т. Пироженко, С. Якименко та ін. [2, с.6].

Інтегрований підхід у навчанні сприяє розширенню соціально-пізнавального досвіду дітей, кращому розвитку когнітивних процесів, формуванню активного ставлення до подій та явищ дійсності, становленню особистості, що в цілому забезпечує дошкільну зрілість [7, с.59].

В умовах сучасного соціокультурного розвитку особливо значущим стає

вивчення мовленнєво-діяльнісного онтогенезу дошкільника в оволодінні елементарними математичними поняттями, що відображено у численних працях психологів, педагогів, лінгвістів [5, с.310].

Сформульовані до цього часу психологічні підходи ґрунтуються на розгляді онтогенезу розвитку мовлення в різних аспектах: взаємозв'язок мовлення і мислення (Ш. Бутон, К. Бюлер, Л.С. Виготський, А. Валлон, М. Доналдсон, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейн), механізми породження мовленнєвого висловлення (М.І. Жинкін, О.О. Леонтьєв, О.Р. Лурія), мова як засіб спілкування (І.О. Зимова, О.М. Леонтьєв, М.І. Лисіна). Психолінгвістичні дослідження розкривають закономірності засвоєння дітьми лексичної розмаїтості рідної мови, норм і правил побудови синтаксичних конструкцій (М.М. Бахтін, О.М. Гвоздьов, Н.І. Лепська, О.М. Шахнарович, Л.В. Щерба, С.М. Цейтлін, Л.П. Якубінський).

Різні аспекти проблеми формування математичної компетенції дошкільників висвітлено у працях Г.Белошистої, Л.Венгера, М.Веракси, П.Гальперіна, Г.Грами, В.Давидова, Л.Зайцевої, В.Ізгаршевої, Г.Костюка, Т.Люріної, М.Макляка, Н.Салміної, К.Щербакової та інших науковців [4, с.30]. Створено ефективні методики, зокрема навчання дошкільників операціям лічби (О.Грибанова, Г.Леушина, Н.Менчинська та ін.), розвитку у них розумових дій у процесі визначення суттєвих відношень предметів за допомогою наочно-схематичних засобів (Є.Агаєва, Л.Обухова, А.Столяр та ін.); раціонального поєднання форм та засобів індивідуалізації навчання дітей математики (Н.Баглаєва, О.Брежнєва, В.Кузьменко, Т.Степанова та ін.); послідовного використання у цьому процесі різноманітних моделей (К.Крутій, К.Назаренко, М.Подд'яков, Т.Ріхтерман, О.Фунтікова та ін.); оптимізації навчання дошкільників математики засобами інтеграції різних видів діяльності дошкільників Л.Гайдаржийська, Н.Гавриш, А.Сазонова та ін.

Дошкільний вік є сензитивним періодом для логіко-математичного і мовленнєвого розвитку дітей. А тому, вагомість і складність завдань математичного і мовленнєвого навчання дошкільників, передбачених Базовим

компонентом дошкільної освіти в Україні, вимагає розробки нестандартних підходів та створення методик, спрямованих на забезпечення сприятливих умов для розвитку мовлення у процесі засвоєння елементів математики [6].

Інтерес до інтегрування блоків знань, що об'єднані однією темою навколо мети, сприяють збагаченню інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів дітей, що дає можливість набагато краще пізнати певне явище з різних сторін, досягти цілісності знань дітей, а тому вихователі інтуїтивно включають інтегративні тенденції у систему занять.

Інтегровані заняття краще планувати в кінці кожного тижня, коли завершується вивчення нової теми і вже проведено достатню кількість тематичних, комбінованих та комплексних занять із різних видів діяльності. Саме тоді у дітей вже на достатньому рівні сформовані відповідні знання і можна приступати до їх узагальнення, систематизації, контролю, корекції.

Саме інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності дитини (грою, спілкуванням з природою, музикою, образотворчою, театралізованою діяльністю тощо) дає можливість організувати закріплення дитиною системи знань, умінь і навичок з вивченої теми через граматичні уміння і навички при розв'язанні різних мовленнєвих та творчих завдань [3, с.77].

Серед численних освітніх засобів, які педагоги мають можливість використовувати для розвитку дітей, ми виокремили логічні блоки, розроблені угорським психологом і математиком Дьенешем для ранньої логічної підготовки мислення дітей до засвоєння математики та подальшого поповнення знань.

Логічні блоки Дьенеша – це ефективний абстрактно-дидактичний матеріал, що являє собою вдале поєднання конструктора та розвивальної гри. Ці блоки сприяють формуванню первинних уявлень дітей про такі складні поняття як алгоритми, кодування інформації, і звичайно, логічні операції [1, с. 4].

Фактично, це набір із 48 фігур, що різняться за формою, кольором, розміром і товщиною, характеризуючи, таким чином, чотири властивості

кожної фігури. У наборі немає двох однакових за всіма властивостями фігур, саме ця особливість дає змогу навчитися дошкільнятам вільно оперувати всіма властивостями.

У процесі роботи діти спочатку навчаються виділяти та абстрагувати в предметах одну з чотирьох властивостей, порівнювати, класифікувати, узагальнювати предмети за однією з них. Потім починають аналізувати, порівнювати, класифікувати за двома властивостями, наприклад кольором і формою, або розміром і товщиною. Після цього етапу – класифікують за трьома і, нарешті, за всіма чотирма властивостями: кольором, формою, розміром і товщиною.

У залежності від віку дітей можна використовувати весь набір або якусь його частину. Це є важливим ще й тому, що, чим більше перед дитиною різноманітного матеріалу, тим складніше абстрагувати певні властивості, а значить ускладнюються і порівняння, і класифікація, і узагальнення.

Починати впровадження ігор із блоками Дьенеша можна вже у 2-3 роки. Для наймолодших найбільше підходять елементарні дії на обрання заданих блоків із чисельної кількості інших. Наприклад, попросіть дитину знайти всі тонкі блоки або взяти чотири круглих, потім відкласти всі, окрім червоних. Поступово завдання ускладнюються, вибір пропонується одразу за декількома ознаками, або постає можливість побудови найпростіших логічних ланцюжків: для цього потрібно задати дитині певну послідовність побудови [1, с.4-7].

Використовуючи блоки Дьенеша та підключивши власну фантазію, можна з легкістю варіювати складність завдань для будь-якого віку.

Систематично займаючись з малюком, педагоги спостерігають значне покращення і артикуляційної вимови. Активний словник дитини поповнюється прикметниками, фрази та речення стають складнішими. Дитина навчається порівнювати за допомогою правильних математичних термінів: більше, менше, коротше, довше, товще, тонкіше тощо.

Система роботи з блоками Дьенеша обіймає чотири послідовних етапи:

Перший етап – самостійне знайомство з ігровим матеріалом, довільне

складання різних силуетів, фантазування, з'ясування властивостей блоків.

Другий етап – ознайомлення з іграми за правилами. На цьому етапі доцільно обрати будь-який блок і послідовно викласти доріжку, місточок, будиночок тощо. Гра повинна мати три ускладнення, де змінюються завдання та спосіб його виконання. Таким чином діти самі навчаються перевіряти виконане завдання.

Третій етап – використання карток. Використання «карток-ознак» допоможе дитині заміщувати, моделювати властивості, сформулювати вміння кодувати та розшифровувати подану інформацію.

Четвертий етап – використання схем і таблиць. Тут, вже обізнані діти, використовуючи певні схеми та таблиці, виконують різного роду і складності логічні завдання. Паралельно можна використовувати ігри з логічними квітами – вони мають ті самі ознаки, що і блоки, а також у роботі зі старшими дошкільнятами доцільно використовувати круги Ейлера. Це допоможе реалізувати логіко-математичний, розумовий і мовленнєвий розвиток дошкільнят [8, с.89-99].

Однак, не слід перенавантажувати дитину. Варто обирати такі завдання та маніпуляції, до яких малюк уже готовий. Нехай гра буде в радість, тоді дитина не втомиться і не почне відволікатися.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Митник О., Задніпрянець С. Розвиваємо мислення: блоки Дьенеша / Олександр Митник, Світлана Задніпрянець // Дошкільнє виховання. – 2016. - № 10. – С. 4-7.

2. Полєвікова О.Б., Швець Т.А. Інтегровані заняття із пріоритетом мовленнєвої діяльності. Молодший дошкільний вік. І півріччя. / О.Б. Полєвікова, Т.А. Швець. – Х. : Вид.група «Основа». 2018. – 123 с.

3. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Мовленнєва особистість у лінгводидактичному просторі дошкільня // The 12th International conference “Science and society” (June 7, 2019) Accent Graphics Communications &

Publishing, Hamilton, Canada. 2019. – P.77-87.

4. Саган О.В. Інтеграція як освітня перспектива. Матеріали Всеукр.наук.-метод.конференції.Херсон:Айлант,2004.С.29-36.

5. Саган О.В. Історико-педагогічний аналіз становлення математичної освіти в Україні (XVI-XIX ст.). Педагогічний альманах: [збірник наукових праць/ред.кол.В.В.Кузьменко та ін.]. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. Вип. 19. С.310-320.

6. Швець Т.А. Педагогічні умови формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Швець Тетяна Анатоліївна ; Херсонський держ.. ун-т. – Херсон, 2016. – 20 с.

7. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Інтеграція дошкільної освіти: сутність, проблеми та інновації // «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions». Papers of the 9th International Scientific conference (September 9, 2019) Stuttgart, Germany. 2019. – P.56-67.

8. Швець Т.А. Формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів [Текст] : наук.-метод. посіб. / Швець Тетяна Анатоліївна. – Херсон: Айлант, 2016. – 124 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Преор Інна Дмитрівна
студентка II курсу другого магістерського
рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв ЦДПУ
ім.В.Винниченка

Анотація. У статті розкрито особливості розвитку діалогічного мовлення дітей дошкільного віку. Діалогу вчать і на спеціальних заняттях. Найбільш ефективними методами навчання діалогічного мовлення вважаються такі: розмова вихователя з дітьми (непідготовлений, імпровізований діалог), бесіда, спільна діяльність, дидактичні ігри, рухливі ігри, драматизація художніх творів

Ключові слова: діалогічне мовлення, діалогічна компетентність, зв'язне мовлення.

Проблемою навчання дошкільників діалогу займалися такі науковці та дослідники, як Н. Арутюнова, К.Крутій, Т. Винокур, Л. Щерба, А. Арушанова, А. Богуш, Н. Гавриш, В.Захарченко, Н. Луцан, Г. Леушина, В. Любашина, О. Ушакова.

Діалогічна компетентність передбачає сформованість у дошкільників достатніх вмінь, необхідних для спілкування. Особливістю діалогу є те, що він є своєрідною мовленнєвою структурою, яка визначається специфікою його утворення, яка відбувається в певних умовах. Основою діалогу є діалогічна єдність, яка має вплив на структуру діалогу [3, с. 120].

Оскільки діалогічна компетентність передбачає формування мовленнєвих вмінь, діти дошкільного віку мають оволодіти наступними вміннями та навичками: вміння слухати співрозмовника; правильне розуміння думки та поглядів іншого; здатність у відповідь формулювати власне судження та вірно

використовувати різні засоби мови; вміння тривало підтримувати розмову, позитивний настрій та емоційний тон розмови; вміння використовувати правильні мовні форми; здатність виправляти помилки у власному мовленні[2, с. 55].

В наказі міністерства освіти і науки України №33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти нова редакція» від 12.01.2021р. в освітньому напрямі «Мовлення дитини» щодо розвитку діалогічного мовлення передбачено розвиток таких навичок: «ефективно спілкується рідною мовою, свідомо намагається говорити виразно і правильно, чітко промовляючи звуки і слова відповідно до орфоепічних норм української мови; регулює дихання і темп у процесі мовлення; володіє силою, висотою, тембром голосу, володіє вербальними і невербальними засобами виразності. Вживає всі частини мови, граматичні категорії, різні за складністю типи речень; володіє елементарними навичками корекції та самокорекції мовлення; узгоджує слова у словосполученнях і реченнях згідно з мовними нормами (рід, число, відмінок, дієвідміна, клична форма тощо). Ініціює і підтримує розпочату розмову в різних ситуаціях спілкування, відповідає на запитання співрозмовника і звертається із запитаннями, орієнтується в ситуації спілкування, вживає відповідні мовні і немовні засоби для вирішення комунікативних завдань; дотримується правил мовленнєвої поведінки мовного етикету.

В освітній програмі «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку в розділі «Монологічне мовлення» передбачено: «Привчати висловлюватись логічно, без повторів, пауз, жестикуляції, дотримуватися структури розповіді (початок, основна частина, закінчення), придумувати назву розповіді та вживати у складених текстах епітети, порівняння, фразеологізми, пряму мову персонажів зі звертаннями тощо». Ігровою діяльністю в освітніх завданнях передбачено: «в сюжетно-рольових іграх: приймати на себе різні за характером ролі, збагачувати рольову поведінку, розгортати та об'єднувати сюжети».

Діалогічна форма спілкування не дана людині від народження, проте є

найбільш природною та звичною. Її потрібно опановувати як і будь-який інший вид діяльності, в процесі взаємодії з більш досвідченим носієм комунікативної культури. У розвинених формах діалог це не просто побутова ситуативна розмова, а багате думками, свавільне контекстне мовлення, вид логічної взаємодії, змістовне спілкування. Навчання мовлення в закладі дошкільної освіти проходить в двох формах: на спеціальних заняттях та у вільному мовленнєвому спілкуванні.

Діалог виникає переважно у вільному мовленнєвому спілкуванні та є основою для природного розвитку вимови, граматичних навичок, збагачення словника та набуття навичок зв'язного мовлення. Діалогу вчать і на спеціальних заняттях. Кількість таких занять складає одне або два на місяць. Специфіка занять з мови полягає в тому, що вони дають можливість активізувати розумову діяльність дошкільників. У дітей формуються навички організованої суспільної мовної поведінки: вміння слухати, висловлюватись, коли запитують, чути й розуміти мову, звернену до всіх. Діяльність дітей старшого дошкільного віку під час занять стає більш цілеспрямованішою, набуває навчального характеру. Діти починають регулювати свою поведінку: вчасно відповідати, стежити за відповіддю товариша, обдумувати відповідь на запитання, планувати свою діяльність і керуватися цим планом під час виконання завдання. У старших дошкільників зростає самоконтроль, в результаті чого вони можуть контролювати й оцінювати свої дії.

Під час занять у старшій групі більше уваги приділяється розвитку ініціативи й самостійності дітей, порівнювати, умінню аналізувати, давати мотивовану оцінку (А. Богущ). У вільному спілкуванні дошкільник вступає в діалог з вихователем або іншими дітьми впродовж усього часу перебування в закладі дошкільної освіти. Повертаючись додому, дитина продовжує діалог з батьками (Т. Косма, Є. Сухенко, О.Соловйова, О.Лещенко).

Методи навчання поділяються на наочні (спостереження, розглядання картин, екскурсії), словесні (бесіда, читання художніх творів), практичні (складання дітьми розповіді на самостійно обрану тему, за картинками), ігрові

(дидактичні ігри, ігри-драматизації) (Є. Сухенко, А. Бородич, А. Богуш.). З-поміж методів навчання діалогічного мовлення виділяють такі: розмова вихователя з дітьми (непідготовлений, імпровізований діалог), бесіда, спільна діяльність, дидактичні ігри, рухливі ігри, драматизація художніх творів.

Розглянемо розвиток діалогічного мовлення дошкільників в працях педагогів. К. Ушинський особливу увагу приділяв методиці побудови бесід із дітьми. Він зазначав, що виховні бесіди на моральні теми допомагають дітям швидше опанувати рідну мову. У процесі бесід дорослі допомагають дітям. У дошкільників за невеликої підтримки дорослого, відчуття та враження перетворюються в поняття, з понять складаються думки, які перетворюються в слово. Ефективність бесіди залежить від того, наскільки правильно вихователь формулює запитання, чи всі діти беруть участь в бесіді, у якій послідовності ставить їх дошкільникам, та як дорослий реагує на відповіді дітей. Для підтримки уваги дітей якомога довше ході бесіди К. Ушинський рекомендував використовувати наочність [6].

Є. Тихєєва значну роль в розвитку діалогічного мовлення дошкільників надавала родині, оскільки саме вдома дитина залучається до культури мовленнєвого спілкування. Є. Тихєєва вважала, що «мовлення розвивається й проявляється в спілкуванні людей» та рекомендувала постійно залучати дошкільників у спілкування з дорослими й дітьми. На її думку особливо важливе спілкування дошкільника з іншими дітьми, гра та обмін думками й почуттями [5, с. 22-23].

Є. Фльоріна розглядала розмову вихователя з дітьми як переважну форму роботи в дитячому садку, у якій як яскраво відображається педагогічна робота в цілому [7]. На її думку розмова з дитиною дає можливість індивідуально впливати на розвиток її мовлення. Розроблена методика проведення бесід використовується в практиці роботи сучасних закладів дошкільної освіти. Є. Фльоріна вважала, що до чотирьох років, дошкільників потрібно вчити формулювати запитання й прості відповіді; давати нескладні доручення; пропонувати розповісти про побачене та про те, що вони робили вдома та що

бачили на вулиці. Вона вважала, що діти мають оволодіти засобами мовленнєвого етикету й уникати вживання брутальних слів і висловів тощо. Діти старшого дошкільного віку вчать формулювати ланцюг запитань, а їх відповіді повинні бути більш зрозумілими, а повідомлення більш повними й оформленими.

А. Богуш в своїх наукових працях зазначає, що навчання зв'язного мовлення в закладі дошкільної освіти повинно починатися з побудови діалогів, оскільки це найбільш простий і доступний вид мовлення. На її думку, специфіка навчання дітей діалогічного мовлення полягає в тому, що основним співрозмовником, який спонукає дошкільників до відповіді, є вихователь. Провідним прийомом побудови діалогу є запитання вихователя до дітей, а пізніше – дітей один до одного. А. Богуш для вправлення дошкільників у побудові діалогів рекомендує використовувати парні ігри, альбоми, картинки, ігрові ситуації, тощо. У методичних рекомендаціях науковець пропонує зразки діалогів з тем «Знайомство», «Сім'я», «Розмова по телефону» тощо та виділяє форми діалогу, якими дошкільники повинні оволодіти до кінця першого року навчання: звернення до вихователя із запитанням та відповідь на запитання вихователя, звернення із запитаннями до інших дітей та відповіді. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку на їхні запитання, діалог між собою, діалог із дорослим, діалог за картинкою або в ігровій ситуації, діалог у парних іграх, груповий діалог [1, с. 3-5].

Н. Луцан досліджувала методику розвитку діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор. Автором було проаналізовано тексти народних ігор. В результаті вивчення діалогічної структури ігор їх було поділено на групи, які охоплювали різний діапазон діалогічних едностей. Експериментальна методика передбачала залучення дошкільників до складання імпровізованих діалогів за сюжетом гри; словесного навантаження поступово збільшувалося в діалогічних едностях та максимальну мовленнєву активність дошкільників в іграх.

Н. Луцан виділяє такі педагогічні умови розвитку діалогічного мовлення

дітей: «цілеспрямоване прогностичне планування українських народних ігор упродовж року відповідно до мовних завдань; об'єднання ігор за тематичним принципом збагачення словника; створення емоційно насичених комунікативних ситуацій, що передували грі; комплексне розв'язання завдань лексичної роботи та розвиток зв'язного мовлення (діалог і пояснювальне мовлення) в ході гри; використання засвоєних мовних знань та навичок у нових ситуаціях спілкування». У ході дослідження встановлено, що мовна активність дітей в іграх діалогічної структури прямо залежить від знання і розуміння дошкільниками слів тексту ігор; наявності емоційних стимулів діалогізування в ході гри (імпровізовані діалоги за сюжетною лінією гри); темпи засвоєння діалогічного мовлення залежать від послідовного введення ігор, дотримуючись при цьому принципу поступового збільшення комунікативного навантаження під час гри (від ігор з 2-3 діалогічними єдностями до 6-8) [4].

Таким чином, оволодіння діалогічної промовою є важливим завданням мовного розвитку в дошкільному віці. Успішне та ефективне досягнення цього завдання залежить від мовного середовища дитини. Ефективність бесіди залежить від того, наскільки правильно вихователь формулює запитання, чи всі діти беруть участь в бесіді, у якій послідовності ставить їх дошкільникам. Мовна активність дітей в іграх діалогічної структури прямо залежить від знання й розуміння дошкільниками слів тексту ігор; наявності емоційних стимулів діалогізування в ході гри.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 376 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. Захарченко В.Г. Мовленнєвий розвиток дошкільників в сюжетнорольовій грі. Навчально-методичний посібник. К.: НПУ, 2001. 59с.
4. Луцан Н.І. Методика розвитку мовлення дітей старшого

дошкільного віку за текстами українських народних ігор: Дис...кан пед. наук: 13.00.02/ Південноукраїнський педагогічний ун-т м. К.Д.Ушинського. 1995. 186 с.

5. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста). М.: Просвещение, 1981. 111 с.

6. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. 576 с.

7. Флерина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольника [под ред. В. Н. Шацкой]. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. 334 с.

УДК: 378.245.373.2

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ 5-ГО РОКУ ЖИТТЯ

Рябченко Наталія Анатоліївна
студентка II курсу другого магістерського
рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв
ЦДПУ ім.В.Винниченка

Анотація. Розкрито значення образотворчої діяльності в розвитку словника дітей 5-го року життя. У малюнку дитина висловлює не лише розуміння значення слів, а й своє ставлення до зображеного. Твори зображувального мистецтва поглиблюють та поширюють розуміння, усвідомлення дітьми значень і різноманітних смислових відтінків слів

Ключові слова: розвиток словника, образотворча діяльність, мовленнєва діяльність.

Життя дитини супроводжується різними видами діяльності, у процесі яких вона набуває певних знань, здійснюється її психічний розвиток. У контексті нашого дослідження проблема діяльності є особливо значущою, оскільки розвиток словника відбувається саме в діяльності.

Сучасні дослідження в галузі педагогіки й психології доводять, що дитина за своєю природою є поліхудожньою, її свідомість здатна одночасно охопити всі види художньої діяльності зі своєрідним їх переплетінням у процесі розвитку (Г. Григор'єва, Т. Казакова, В., І. Ликова, Е. Маркова., Б. Юсов). Саме на тому, що поєднує певною мірою основні види мистецтва – засоби художньої виразності, художньої мови й матеріалів, – базується взаємопроникнення, інтеграція певних видів художньої діяльності дошкільників (музичної, літературної, образотворчої, театральної) у єдине дитяче образотворення з метою не тільки ефективнішого впливу на емоційну

сферу дитини та розкріпачення її фантазії й уяви у творенні власних образів у різних видах мистецької діяльності, а й формування в неї цілісної та динамічної картини світу. Спільним й одним з найважливіших компонентів подібного образотворення є мовленнєва діяльність в естетичному аспекті з огляду на унікальність її ролі в життєдіяльності дитини. Мовлення бере участь в усіх етапах творчого процесу: створенні задуму, пошуку способів його реалізації, спрямуванні, уточненні, стимулюванні творення, на контрольному етапі оцінки – у співвіднесенні отриманого результату із задумом. Емоційно, естетично забарвлене мовлення збагачує, спрямовує, стимулює невербальні творчі прояви дитини; водночас у процесі художньої діяльності відбувається й зворотний позитивний вплив на розвиток зв'язного монологічного мовлення, лексики, передусім, за рахунок збагачення художнього, емоційночуттєвого досвіду. Саме тому в дошкільній лінгводидактиці виокремився інтегрований варіант вищеозначених діяльностей – художньо-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку – як специфічний вид діяльності, пов'язаний із сприйманням, розумінням і відтворенням змісту художніх творів у різних видах ігор і театралізованих дійств; продуктивно-естетична діяльність (музична, образотворча, конструктивна), що супроводжується образним мовленням та в процесі якої використовуються різні жанри художнього слова. Серед видів художньо-мовленнєвої діяльності, що виникли під впливом художнього слова і стрижнем макродіяльностей кожного з яких є мовлення, – літературно-мовленнєвої, музично-мовленнєвої, театральної мовленнєвої (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Карпинська, О. Ушакова, Є. Фльоріна, С. Чемортан.), – виокремлюється образотворчо-мовленнєва діяльність. Та перш ніж розкрити її особливості, уточнимо поняття «образотворча діяльність» як один з видів художньої діяльності та засобу розвитку словника дітей. У практиці досить поширеним є паралельне застосування двох термінів – «зображувальна («зображальна» [б].) діяльність» та «образотворча діяльність».

З одного боку, використання терміна «зображувальна діяльність» можна визнати виправданим, оскільки він розкриває сутність самого поняття (взагалі,

зображення – це спосіб дії): діяльність, у ході якої дитина малює, ліпить, вирізає, клеїть. Загальним для них є те, що кінцевим продуктом цих діяльностей є певний конкретний результат: малюнок, виріб, аплікація, витинанка тощо (Н. Ветлугіна, О. Дронова, Є. Ігнат'єв, Т. Казакова, Т. Комарова, В. Котляр, В. Мухіна, Н. Сакуліна та ін.). З іншого боку, сучасні тенденції в дошкільній освіті України до розвитку креативності та творчого розкриття дитячої особистості змінюють погляд на це питання. Так, Е. Белкіна наголошує, що саме слово «зображувальна» відповідає застарілому підходу в практиці деяких педагогів закладів дошкільної освіти, за яким діти визнавалися репродукціонерами, здатними тільки повторювати показане, зображене вихователем і не здатними по-своєму відтворювати внутрішній світ. Тому головною метою зображувальної діяльності було формування відповідних умінь та навичок. Нині ж, коли навчання передують розвитку та виховання, дитина стає не пасивним об'єктом маніпуляцій дорослих (їй сказали чи показали, як робити, і вона тільки повторює), а суб'єктом творчості, який «розповідає» про своє розуміння світу, власні почуття й фантазії шляхом образотворення. Вміння й навички розглядаються як необхідні засоби реалізації дитиною себе у творчості. «Тож, якщо найвищим проявом мистецької діяльності дитини є будь-яка творчість, тобто створення власних образів, то більше відповідає сутності цієї діяльності семантика слова «образотворча» – як «творення образів». До того ж, сучасні освітні програми для дошкільників інтегрують образотворчу діяльність з образотворчим мистецтвом як формою існування краси, засобом входження дитини у світ культури, унікальним способом відкриття й пробудження її сенсорних каналів, формування перцептивної культури, що становить основу художньо-творчих здібностей дітей.

Образотворча діяльність організується й функціонує як специфічне образне пізнання дитиною соціуму та себе в ньому, як середовище оволодіння образотворчістю, що надає дитині можливість урізноманітнювати форми комунікації із соціумом, моделювати «картину світу», передавати особисті враження про нього за допомогою різних зображувальних матеріалів і технік,

переживати почуття захоплення, радості, здивування, творчого піднесення, самоцінності; позбавлятися небажаних комплексів (страх, нерішучість, невпевненість, меншовартість та ін.).

Особистісно-діяльнісний, ціннісний підхід у технології образотворчої діяльності дітей дошкільного віку автори проголошують через тезу: «Образотворчість як специфічний вид діяльності має допомогти дитині увійти у соціум та бути успішною в ньому» [6, с. 7].

К. Бюлер зазначав, що ранні дитячі малюнки нагадують ті ж скупчення слів, які робить дитина на першій стадії утворення довгих речень [27, с. 297], 27. Бюлер К. Духовное развитие ребёнка / К. Бюлер. – М. : Новая Москва, 1924. – 556 с. а Дж. Селлі віднайшов близькість між процесом малювання і шляхом, яким дитина вчиться розмовляти, виділяючи при цьому наслідування на початкових етапах навчання.

Узагальнюючи здійснені з цього питання дослідження, М. Рибніков зробив такі висновки: подібність мовлення та малюнка виявляється у фазах їх розвитку; чим яснішими й міцнішими будуть у дитини уявлення про певний предмет, тим повніше й досконаліше вона зможе передати його за допомогою малюнка або мовлення; за допомогою малюнка дитина намагається розповісти про предмет; малюнок стає особливим видом мовлення [198, с. 25]. 198. Рыбников Н. А. Детские рисунки и их изучение / Н. А. Рыбников. – М. – Л., 1926. – 48 с.

Оволодіння новими словами (на позначення нових, більш складних предметів (явищ, об'єктів), їх частин, якостей і властивостей, образних характеристик тощо) та вмінням їх зображувати у дітей на 5-му році життя відбувається паралельно. Це доцільно використовувати для найбільш ефективної реалізації завдань словникової роботи.

На відображення в мовленнєвій та образотворчій діяльності одних і тих самих ступенів узагальнення вказувала Л. Бачерикова. Вона довела, що без словесного позначення намальованих об'єктів (тобто без участі мовлення) маленькі діти не можуть навчитися розуміти малюнки. І лише коли дитина

навчається «читати» малюнки, вона починає робити спроби малювати сама. Тематика дитячих малюнків і розповідей дітей, в основному, ідентична, і якщо слово стало для дитини узагальнювальним сигналом, то її малюнок містить такий же ступінь узагальнення й відволікання.

Зв'язок мовленнєвої й образотворчої діяльності відслідковується і в базуванні на одних законах уявлення. Так, В. Штерн зауважував, що зображувальна й словесна творчість дітей ґрунтуються на одних і тих самих законах «зчеплення фантазії», тобто уяви.

До трактування дитячого малюнка як особливого виду мовлення у формі «символічного письма» схилився В. Друммонд. К. Джеймсон розглядав його як своєрідну піктографічну мову, яка дає змогу дитині висловити свої враження та є засобом спілкування з іншими дітьми й з самою собою. Здатність відсторонитися від звичайного сприйняття буденних речей, підмічати незвичайне у звичайному й передавати його в зображенні характерні для маленьких художників. Дитяче сприйняття й зображувальні образи відрізняються свіжістю, неупередженістю саме тому, що досвід малий, а цікавість до світу велика. Отже, на початкових етапах розвитку в самостійній зображувальній діяльності малюки не зображують художньо, а описують людей і навколишній світ .

З психологічного погляду малюнок розглядається як своєрідний факт дитячого мовлення, малювання дитини за психологічною функцією є своєрідна графічна мова, графічна розповідь про будь-що, підготовча стадія писемного мовлення. Д. Ельконін підкреслював: продукти образотворчої діяльності – не просто символи, що позначають предмет, вони моделі дійсності. А моделі кожного разу виражають якісь нові характеристики дійсності [8] Так, продуктивна діяльність, зокрема образотворча, здійснюється дитиною з певним матеріалом, і кожного разу втілення задуму здійснюється за допомогою різних образотворчих засобів, у різному матеріалі («будиночок» з кубиків і «будиночок» на малюнку). Завдяки цьому в моделі з реального предмета відділяються, абстрагуються окремі ознаки, і категоріальне сприйняття починає

своє самостійне життя. Категоріальне сприйняття (форми, кольору, величини тощо) виникає в матеріальній продуктивній діяльності: дитина силою матеріалу відділяє від предмета його властивості. Дитина нібито грає фарбами, малюючи «зелену корову» або «коричневу траву». Це доводить, що колір як категорія для дитини вже починає існувати. Первинно (до цього) він опредмечений, конкретний, не існує окремо від предмета. Лише завдяки відриву цих властивостей від предмета стає можливою робота з ними на основі еталонів, мір. Отже, з одного боку, лексика, мовлення впливають на дитячу образотворчість, з іншого – образотворчість сприяє збагаченню словника, розвитку дитячого мовлення. Це дає можливість розглядати образотворчу діяльність як могутній засіб збагачення словника дошкільників, зокрема, дітей 5-го року життя. Як показали дослідження Г. Люблінської, у формуванні, збереженні й відтворенні в дитини образу сприйнятого предмета чи об'єкта важливе значення має те, яку їм було дано назву [4, с. 182].

За допомогою мовлення дитина коментує або пояснює зміст зображення, нерідко супроводжує зображувальні дії активним мовленням, неначе акомпанує собі, доповнюючи те, що не може через технічні причини бути зображено на аркуші (етичні якості, розвиток подій, звуки); долає можливі помилки, технічні бар'єри, які поглиблюють несхожість малюнка із задуманим; а також стимулює свої дії, розгортає ідеї. Чим більше дитина зацікавлена образом, тим яскравіше він виявляється в її мовленні – й у доборі знайомих, найбільш точних і влучних слів, й у власній словотворчості, створенні мовних інновацій для передачі свого особистого, відмінного від інших, розуміння значення й смислу слів. Це призводить до більш швидкого переводу слів з пасиву в активне мовлення. Саме цей аспект – одне із завдань нашої роботи [3].

Образотворча діяльність надає максимальні можливості для виявлення індивідуальних особливостей дітей. Так, у малюнку дитина висловлює не лише розуміння значення слів, а й своє ставлення до зображеного (у ньому відразу можна побачити, що є головним для дитини, а що другорядним, у малюнку завжди присутній емоційний і смисловий центри) за допомогою

зображувально-виражальних засобів (системи особливих матеріальних засобів (зображувальні матеріали й приладдя) та прийомів створення художнього образу (техніка, способи) [6, с. 23].

Отже, сьогодні необхідна методика керівництва мовленнєвою діяльністю дошкільників у процесі образотворення, спрямована на збагачення словника, розвиток його образності, точності, оригінальності, активізацію мовлення в цілому – на основі природної емоційності дітей. Це зумовлено тим, що образотворча діяльність має великий потенціал для збагачення словника лексиною й усвідомлення значення слів. Саме образотворчість є своєрідною мовою, за допомогою якої діти (через колір, лінію, форму, розмір, композицію, ритм) передають своє сприйняття, свої думки й розуміння значення навколишнього предметного світу. Твори зображувального мистецтва поглиблюють та поширюють розуміння, усвідомлення дітьми значень і різноманітних смислових відтінків слів. Тому, образотворча діяльність дошкільників задає розвивальний контекст становленню лексики в межах нашого дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Белкіна Е. Світ мистецтва і дитина. *Дошк. виховання*. 2000. № 1. С. 4 – 5.
2. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. К. : Вид. Дім „Слово”, 2006. 302 с.
3. Крутій К. Л. Лінгводидактична модель мовленнєвого супроводу дитини старшого дошкільного віку. *Пріоритетні напрямки роботи дошкільної освіти на 2008 – 2009 навчальний рік : метод. аспект*. Вип. сьомий / за наук. ред. К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ „ЛПС” ЛТД, 2008. С. 111 – 131.
4. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. К. : Вища шк., 1974. 355 с.
5. Макаренко С. І. Формування естетичної логосфери дошкільнят в образотворчій діяльності . *Дошк. виховання*. 2010. № 4. С. 8 – 12.
6. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному

навчальному закладі : підручник / Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота, Л. А. Янцур ; за заг. ред. Г. В. Сухорукової. К. : Вид. Дім „Слово”, 2010. 376 с.

7. Обухова Л. Ф. Детская (возрастная) психология. М. : Рос. пед. агентство, 1996. 374 с. Режим доступа до : <http://psylib.org.ua/books/obuhl01/index.htm>

8. Эльконин Д. Б. Развитие речи в дошкольном возрасте. М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. 115 с.

ВИКОРИСТАННЯ ФОТОГРАФІЇ В СУЧАСНИХ МЕДІАТЕХНОЛОГІЯХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сідельнікова Анастасія Анатоліївна

вихователь

Херсонський ЗДО №12

м.Херсон, Україна

Анотація: у статті розглядається питання щодо важливості використання фотографії як сучасної медіатехнології дошкільної освіти. Автором охарактеризовано актуальність теми та запропоновано цікаві нові форми роботи в ДНЗ, які дозволять засвоїти навчальний матеріал на більш високому та якісному рівні.

Ключові слова: фотографія, навчання, дошкільний заклад, дитина, технологія.

Дошкільний період – найкращий етап для всебічного розвитку дитини. Це пізнання оточуючого світу, себе та соціуму. Будь-яка новація чи інновація сприятиме якісним змінам у навчально-виховному процесі та сприятиме всебічному розвитку дитини.

Актуальність теми полягає у тому, що навчання та виховання у закладах дошкільної освіти неможливе без залучення новітніх засобів медіатехнології – одним із яких є фотографія. Це перспективний напрямок педагогічної роботи в ЗДО. Наше сьогодення важко уявити без телебачення, електронної пошти, інтернету, соціальних мереж, відеоблогів, YOUTUBE каналів, фотостудій, фотошкіл та різних Fashion додатків мобільних гаджетів. ЗМІ набули величезної значущості для людини та суспільства в цілому. Це важлива складова нашого життя. ЗМІ стало своєрідною ланкою комунікації між людьми. За допомогою них відбувається величезна кількість інформативних функцій: купівля-продаж, відеочати для спілкування, фотообмін інформацією.

Науково-технічний прогрес розвивається швидкими темпами, змінюючи саму природку ЗМІ. З інформаційного простору у сферу комерційну. Високі рейтинги шоу: скандали, плітки, інтриги – настільки поглинають розум людини, що більшість вільного часу витрачається саме на них.

З одного боку, такі новітні технології розширили доступ до інформаційного поля, з іншого – виникла небезпека для особливо вразливої категорії суспільства – діти-молодь. Батьки переймаються, що відеоігри, молодіжні блогери, YOUTUBE канали – викликають своєрідну залежність у дітей. Проте, якщо здійснювати контроль над тим, що дивляться діти, залучати молодь до інших сфер розвитку – спорту, музики, образотворчого мистецтва – можна виправити ситуацію «всеохоплюючого поглинання людини гаджетами».

Позитивними моментами швидкого розвитку ІТ – технологій є те, що особистість отримала свободу самовираження – свобода думок, свобода зовнішнього вигляду, свобода мистецьких уподобань. Ці самовираження можна спостерігати під час перегляду відео блогерів, фотозвітах в соціальних мережах Instagram та Facebook, де можна побачити від місць відпочинку до створення нового образу чи передачу емоційного стану через відеочати і фотоколажі.

Дошкільний навчальний заклад – важливий етап у становленні та розвитку дитини, тому використання інноваційних технологій дає змогу змінити сутність занять – різноманітністю подачі матеріалу, насиченістю інформаційним змістом, використанням нетрадиційних нестандартних форм роботи. Як показує практика, тільки за допомогою традиційних форм не можна у повному обсязі розвивати й виховувати творчу сучасну особистість.

Спостерігається виникнення та становлення сучасної моделі дитини – індивідуальна, яскрава, творча, впевнена, яка може вільно виражати свої думки та емоції.

Використовуючи фототехніку ми збагачуємо знання і уявлення дітей про предмети, що оточують нас, про матеріали із чого вони зроблені, демонструємо єдність композицій, розвиваємо сюжетну уяву та фантазію.

Фотографувати може будь-хто: від дитини до дорослої людини. Цифрові

фотокамери використовують все ширше і ширше як професіонали, так і любителі. Науково-технічний прогрес подарував світові такі сучасні гаджети, що не треба мати суперфотоапарату чи спеціально отримувати освіту фотографа, варто мати під рукою звичайний мобільний телефон, щоб закарбувати яскраву подію чи емоцію. За допомогою фотододатків на тому ж мобільному телефоні можна зразу ж обробити фото і надіслати у соціальну мережу, чи зробити пост, чи оформити історію в Instagram.

Фото як одна з ланок ЗМІ – інформаційно насичена, яскрава, як короткий мінізвіт подій, де одне фото може надати неймовірно величезну кількість інформації.

У сучасній моделі ЗДО на перший план виходить дитиноцентризм як пріоритетний напрямок роботи ЗДО. Забезпечення процесу навчання і виховання дитини, орієнтуючись на розвиток її природних здібностей. Залучення в освітній процес сучасних нетрадиційних технік збагачує можливості вихованців у створенні цікавих композицій, сприяє розвитку кращому оволодінню технічними пристроями, розвиває пізнавальну, емоційну сферу, сприяє становленню нової яскравої, творчої особистості.

Які ж форми роботи з використанням фото можна розглядати у навчально-виховному процесі в ЗДО?

Фотоекспериментування – вид діяльності, що сприяє розвитку композиційного мислення у дітей. В основі роботи лежить створення сюжету і фіксація його у вигляді фото. Під час спостережень, на прогулянці, під час виконання практичних завдань на заняттях різного типу та освітнього напрямку – всі яскраво-емоційні моменти фотографуємо. Після обробки фотоматеріалу демонструємо дітям. Проводимо бесіду чи створюємо розповідь з елементами опису, згадуючи найяскравіші емоційні моменти з легкістю відтворюємо у мовленні фотоматеріал.

Фотоколажі -одна із структур заняття – підсумок заняття. Діти з легкістю пригадають найяскравіші моменти та із задоволенням розкажуть де були, що бачили і які завдання виконували. Фотоколажі як допоміжний матеріал для

складання описових розповідей. Тематика різноманітна. Можна використовувати фотоколажі і при сторітелінгу, цікавий новий вид роботи, який допоможе у розвитку зв'язного мовлення, фантазії, уяви. Заняття будь-якого напрямку може у своїй структурі мати фотоколаж чи природничого циклу, чи логіко-математичного напрямку.

Ігрові фотокартки – використання як навчально-демонстраційного матеріалу під час занять. Передача на фото найкращих моментів, цікавих образів, складних логічних вправ – все це не тільки урізноманітнює заняття, а й сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу. Ігрові фотокартки можуть вмістити у себе максимальну кількість інформації: пора року, кольорова гамма, дія, образи, настрої. Описуючи таку картку під час бесіди за певним алгоритмом, дитина використовує активний словниковий запас та поповнює його новими словами та фразами.

Фотоквести – спортивні розваги на свіжому повітрі, де використовуються для пошуку та виконання завдання фотокартки. Сфотографовані місця, діти разом з дорослими мають відшукати і на місці виконати завдання, запропоновані дорослими. Або можна використовувати фотоквести для інтелектуальних ігор, де на фотокартках розміщено завдання логічного змісту. Така форма роботи виховує дружні почуття у вихованців, позитивні емоції, а також розвиває вміння орієнтуватись на місцевості, спритність під час виконання завдань, пам'ять, оскільки потрібно знайти саме ті місця, які запропоновані на фото.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Нові форми роботи з використанням фотографії у дошкільному навчальному закладі мотивують учасників освітнього процесу до всебічного розвитку, а зацікавленість у роботі сприятиме більш якісному рівню засвоєння знань.

ФОРМИ І МЕТОДИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ

Снедкова Людмила Антонівна

кан. мист. доцент ХГПА,

Снедков Антон Ігорович

викладач вищої категорії

Харківський фаховий вищий коледж мистецтв,

м. Харків, Україна

Анотація. Рішення поставлених проблем полягає в застосуванні різних форм і методів інформаційно-комп'ютерних технологій. Головним завданням використання комп'ютерних технологій є розширення інтелектуальних можливостей учнів. Комп'ютер використовується як найдосконаліший інформаційний засіб на уроках гуманітарного циклу, поряд з використанням книги, телевізора, відеомагнітофона.

Ключові слова: інформаційно-комп'ютерні технології, особистість, освіта, форми і методи.

Інформаційно-комп'ютерні технології набувають все більшого поширення на уроках гуманітарного циклу. Сьогодні не виникає сумнівів у необхідності і ефективності їх використання. Стан сучасної освіти такий, що процес навчання відбувається в умовах постійного збільшення потоку інформації, що призводить до перевантаженості навчальних програм. У цих умовах, якість освіти залежить від правильної організації навчальної роботи і від професіоналізму і компетентності викладача. Освіта - безперервний і динамічний процес і основне завдання викладача - створення індивідуальної зацікавленості в придбанні знань, вміння застосовувати їх у повсякденному житті[2, с. 13]. Основою будь-якого навчального курсу є наступні проблеми:

1. Передача учням деякого обсягу навчальної інформації, яка повинна

бути ними засвоєна і послужити основою (фактичним матеріалом) для формування навчальних умінь і навичок. Зрозуміло, що процес передачі інформації повинен постійно перебувати під контролем, а значить, супроводжуватися вибудованій системі зворотних зв'язків, що дозволяють викладачеві відстежувати те, наскільки нова інформація сприймається слухачами, включається в їх загальнотеоретичні і практичні уявлення про досліджувані об'єкти (предмети, явища), наскільки вона є зрозумілою і дохідливою.

2. Створення навчальної взаємодії між учителем і учнями, а також забезпечення роботи учнів з навчальним матеріалом, в процесі чого повинні формуватися базові навчальні компетенції, пов'язані з формуванням навчальних умінь і навичок. Значення цього процесу для підготовки кваліфікованого фахівця важко переоцінити, оскільки мова йде про формування тих якостей і ціннісних норм, які в подальшому забезпечують професійну компетентність.

3. Організація контролю за процесом і результатами навчання, отримання адекватних відповідей на питання, пов'язаних з якістю навчального процесу в цілому і окремих його етапів, а також рівнем, що досягається учнями в процесі навчання.

Рішення поставлених проблем полягає в застосуванні різних форм і методів інформаційно-комп'ютерних технологій. Головним завданням використання комп'ютерних технологій є розширення інтелектуальних можливостей учнів. Комп'ютер використовується як найдосконаліший інформаційний засіб на уроках гуманітарного циклу, поряд з використанням книги, телевізора, відеомагнітофона.

Досить цікавим методом роботи на заняттях є використання інтерактивної дошки. Дослідження впливу технології на навчання показали, що завдяки інтерактивній дошці звичайні уроки перетворюються в цікаву і захоплюючу гру. Це помітно по результатам, які поліпшуються від заняття до заняття. Застосування комп'ютерних програм в викладанні дозволяє організувати індивідуальну роботу, використовуючи диференційований підхід

в навчанні, роботу в групах, самостійну роботу учнів. На уроках із застосуванням ІКТ триває робота по закріпленню навчальних навичок і формуванню умінь здійснювати дослідницьку діяльність [3, с. 32]. В учнів, які працюють з комп'ютером, формується більш високий рівень самоосвітніх навичок, умінь орієнтуватися у величезному потоці інформації, вмінь аналізувати, порівнювати, аргументувати, узагальнювати, робити висновки. Інтерактивне обладнання дозволяє створювати різноманітні схеми, таблиці, вибудовувати матеріал по різних позиціях, інтенсифікуючи процес навчання, роблячи його наочним. Метод слайдів полегшує вчителю подачу матеріалу. Урок стає набагато яскравішим і цікавішим, що значним чином впливає на розвиток уваги і критичного мислення. Використання слайдів активізує увагу учнів, викликає зацікавленість та розвиває увагу. Учніям можна давати завдання самостійно готувати презентації своїх робіт на інтерактивній дошці. Завдяки інтерактивній дошці, учні мають можливість бачити великі зображення, діаграми і таблиці [4, с. 12]. Всі перераховані прийоми довели свою ефективність, тому що розвивають діяльнісний підхід в процесі вивчення суспільствознавчих курсів.

Застосування сучасних технічних досягнень, інформаційних технологій сьогодні стає першочерговим завданням викладача будь-якої дисципліни, так як наш «продукт» - це сформовані компетентності: інформаційні, комунікативні і так далі. Важливо не стільки «заповнити» багаж учня окремими знаннями, скільки «покласти» туди путівники, які дозволять йому вбудуватися в сучасне динамічне суспільство.

Застосування інформаційних технологій (робота з програмою підготовки презентацій Power Point) на уроках.

Введення методу проєктів в освітній процес школи змушує переглянути призначення інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі. Тепер це не самоцінний об'єкт вивчення, а засіб, що дозволяє вчителю як працювати над формуванням ключових компетентностей учнів, так і організувати самостійне освоєння інформації учнем. Одним з актуальних

напрямоків впровадження інформаційних технологій в освітній процес є мультимедійні презентаційні технології. Презентації у вузькому сенсі слова - це електронні документи свого роду, які відрізняються комплексним мультимедійним вмістом і особливими можливостями управління та відтворенням (може бути автоматичним або інтерактивним). Робота з програмою підготовки презентацій Power Point дозволяє сформувати в учнів інформаційні та комунікативні компетентності. Змінюється і характер взаємин між учителем і учнями, вони стають повноправними організаторами уроку.

В рамках основної школи можна не ставити вікові обмеження для реалізації даної технології, тому успішно впроваджуємо цю технологію на уроках літератури і в 5 класах, і в 11-их. Адже мультимедійні презентації дозволяють інтенсифікувати освітній процес, збільшити швидкість сприйняття, розуміння та глибину засвоєння великої кількості знань. Досить часто на уроці учні виступають з підготовленими повідомленнями, доповідями, творчими завданнями. Застосовуючи комп'ютерні технології, цей вид роботи робиться творчим і цікавим. Для цього всього лише досить допомогти учням освоїти навички складання презентації по темі їхнього виступу.

Етапи роботи учнів над створенням мультимедійної презентації:

1. Знайомство з правилами створення електронної презентації.
2. Вибір теми презентації за курсом навчального предмета.
3. Збір інформації з обраної теми презентації та її аналіз.
4. Відбір і розміщення на слайдах зібраної інформації.
5. Оформлення презентації в програмі MS Power Point.
6. Демонстрація електронної презентації
7. Рефлексія.

Робота зі створення слайдових презентацій дуже подобається учням, вони стають творцями свого освітнього продукту, створюють його для того, щоб ним могли скористатися їх однокласники, а також інші учні і вчителі школи. Отримані учнями в ході роботи над створенням мультимедійних презентацій навички і способи діяльності і є тими ресурсами, оволодіння якими необхідно

для формування інформаційної та комунікативної компетентностей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарик Ю.П. Інтернет на уроках історії // Викладання історії та суспільствознавства в школі 2002.- №5.- С.31-38.
2. Митрофанов С. Використання комп'ютерних технологій у викладанні історії в школі // Історія.- 8-15 травня 2002.- №18.- С.9-11.
3. Освіта, наука і розвиток кадрового потенціалу. Ч.І. Інформаційні технології в шкільній освіті. Інф.бюллетень. Microsoft. Вип.16.- вересень, 2006.
4. Коротяєва Є.В. «Навчальні технології в пізнавальній діяльності школярів» Москва - 2003р.
5. Селевко Г.К. Сучасні освітні технології. Москва, 1998р.

БІЛІНГВІЗМ ЯК ОДНА З ПРИЧИН МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ

Соха Наталія Володимирівна

викладач

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: У статті зосереджено увагу на функціонуванні українсько-російської двомовності у південно-східних регіонах України та його впливу на розвиток мовленнєвої компетенції дітей, особливо з вродженими вадами розвитку. Виділено основні підходи науковців до проблеми впливу білінгвальної комунікації на мовленнєвий розвиток дітей.

Ключові слова: білінгвізм, білінгвальна комунікація, диглосія, інтерференція, білінгвальна особистість, фонетична інтерференція, лінгвістична інтерференція.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку нашої держави тема білінгвізму є досить актуальною. Зокрема, дане явище, розглядається у контексті російсько-української чи українсько-російської двомовної практики, особливо в східних та південно-східних регіонах України.

Процес мовлення – є одним з найскладніших процесів вищих психічних функцій людини. У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти та державному стандарті початкової освіти передбачено оволодіння українською мовою як державною на рівні вільного спілкування з іншими дітьми і дорослими, виховання інтересу та позитивного ставлення до української мови, але слід зазначити, що формування мовленнєвої компетентності особистості здійснюється у певному соціокультурному, комунікативному середовищі. Незважаючи на те, що телекомунікаційні засоби інформації та сфера обслуговування активно переходять на українське мовлення, мовленнєве

спілкування в родинях залишається російськомовним.

Останні роки в країні спостерігається різке погіршення рівня розвитку мовленнєвої компетенції дітей, раннього та перед шкільного віку. Своєчасний і якісний розвиток зв'язного мовлення – важлива умова повноцінного розвитку особистості дитини, оскільки ступінь розвитку мовленнєвої сфери визначає рівень сформованості пізнавальних і соціальних мотивів дитини, потреб та інтересів, знань, умінь і навичок, які є базисом її особистісної культури.

Константувальний експеримент проведений на базі закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №164 «Золотий ключик» м. Запоріжжя Олександрівського ТВО Запорізької міської ради надав змогу пересвідчитись у тому, що 65% сучасних дітей груп раннього віку має затримку мовленнєвого розвитку, 80% дітей, не мають елементарних навичок спілкування російською мовою і взагалі не розуміють українську мову.

На нашу думку серед причин виникнення даної ситуації можна виділити наступні:

- зростання відсотку дітей, що народжуються з патологіями, які призводять до затримки мовленнєвого розвитку;
- недостатня увага батьків до проблеми розвитку мовлення та не своєчасне звернення до фахівців (медичних, корекційних тощо);
- недостатня кількість кваліфікованих працівників, які здатні своєчасно виявити неврологічні та інші патології дітей;
- білінгвальна комунікація (без дотримання правила «одна особа – одна мова») та «суржик» у сім'ях.

Загальновідомо, що мовлення засобів масової інформації та повсякденне спілкування відрізняється від літературної мови, на якому проводиться спілкування в дитячому садку, школі. Така мовленнєва дисгармонія сильно впливає на засвоєння дітьми правильних фонетичних, семантичних та лексико-граматичних категорій, а в комплексі з вродженими вадами розвитку, посилює ризик виникнення різних мовленнєвих порушень у дітей та їх ускладнений перебіг.

Мета дослідження – дослідити явище білінгвізму та його вплив на мовленнєвий розвиток дітей з вродженими вадами розвитку.

Теоретико-методологічне обґрунтування проблеми.

Білінгвізм (двомовність) – специфічний стан суспільного життя, при якому спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави, це володіння і поперемінне користування людиною або колективом двома різними мовами або різними діалектами тієї самої мови. Поняття «білінгвізм» походить від латинського слова *bilingua*, що означає подвійна мова.

Білінгвізм трактується як здатність до оперування кількома мовами. Білінгв – це людина, яка володіє як мінімум двома мовами. Нерідко зустрічається багатомовність (або мультилінгвізм, полілінгвізм) – це знання людини більше двох мов. [1]

Вперше цей термін був застосований американським лінгвістом У. Вайнрахом.

В історії досліджень проблем білінгвізму виділяють два етапи.

Перший етап – це формування теорії білінгвізму, він припадає на 50-70 рр. ХХ ст., характеризується безпосередньою увагою до теоретичних проблем. Саме у цей час виникають теорії білінгвізму, на які до цього часу спираються сучасні дослідники. Це теоретизування у мовознавстві, яке нерідко використовувалося для обґрунтування ідеологічних питань, пов'язаних з проведенням відповідної мовної політики.

Другий етап розвитку досліджень білінгвізму, що розпочався з другої половини 80-х рр. і триває дотепер, засвідчує особливу увагу дослідників до прикладних проблем. На цьому етапі вчені значну увагу приділяють соціолінгвістичним дослідженням із залученням великого мовного матеріалу, але відсутня теоретична база для сучасного осмислення.

Період формування теорії білінгвізму (50-70 рр. ХХ ст.) відзначається наявністю двох відмінних парадигм досліджень, одна з яких, представлена у працях зарубіжних соціолінгвістів, більшою мірою спирається на

функціональні аспекти, а друга, що розвивалася у радянському мовознавстві, спрямована переважно на соціальні (а також ідеологічні) чинники. [2]

Загальний опис мовної ситуації України містять дослідження В. Брицина, О. Тараненка, В. Чемеса, Н. Шумарової. Теоретичне опрацювання засад білінгвізму здійснено в працях Л. Ставицької. Питання полілінгвізму та білінгвізму, або багатомовності та двомовності, мовної ситуації є достатньо дослідженим у працях відомих лінгвістів та лінгводидактів А. Богуш, Ю. Жлуктенко, У. Вайнрах, Ю. Дешерієва, О. Тараненко, Л. Масенко, В. Крисаченко, В. Котигоренко, В. Демченко, Є. Степанова, Н. Шумарова та ін. Дослідження науковців спрямовані на час початку навчання дітей другій мові, умови успішного оволодіння другою мовою, вплив другої мови на розумові здібності дитини та багато інших питань. До дослідження окремих аспектів мовної політики на радянському та пострадянському просторі долучились дослідники: А. Каппелер, Ю. Шевельов, В. Алпатов, Е. Борисьонк. Особливості функціонування мов у міському середовищі аналізують Л. Мацько, Х. Розенкранц і Х. Шенфельд та ін.

Соціальний аспект білінгвізму підкреслює в свої працях Ч. Фергюсон, запровадивши в лінгвістиці поняття диглосії, що означає співіснування в одному лінгвосоціумі двох мовних форм, що мають певні розходження на системному рівні (граматичному, лексичному, фонетичному) і є варіантами однієї мови. [3]

Класифікація типів білінгвізму залишається одним із суперечливих питань теорії білінгвізму, пов'язаних з відмінностями в підходах до досліджуваного явища та розкриттям нових сторін в ситуації білінгвізму.

Білінгвізм розглядався з точки зору різних аспектів: психологічного, нейролінгвістичного, соціологічного, педагогічного, літературно-художнього, лінгвокультурологічного, когнітивного. В ході вивчення даної проблеми у науковців сформувалося неоднозначне ставлення до білінгвізму.

Прихильники білінгвізму стверджують, що двомовність має позитивний вплив на розвиток усіх когнітивних функцій та абстрактного мислення дитини.

О. Залевська, Л. Засєкіна, І. Зимня вважають, що між процесами оволодіння рідною та іншою мовами більше спільного, ніж відмінного, що механізми мовленнєвої діяльності на рідній та іноземній мовах ті ж самі, і діти проходять аналогічні стадії мовленнєвого розвитку, допускають схожі помилки.

Їх опоненти зауважують, що мовленнєвий розвиток дитини-білінгва, на ранніх етапах протікає значно повільніше, ніж у дітей монолінгвів, тому що оволодіваючи двома мовами одночасно в ранньому віці, домінуюча мовна система впливає на іншу мовну систему, в результаті чого відбувається їх змішування. Змішування мовних систем призводить до виникнення мовленнєвих порушень у дітей: з боку звуковимови в цілому, неправильного використання граматичних та семантичних конструкцій тощо, в наслідок чого виникають труднощі в оволодінні читанням та письмом.

Соціолінгвісти стверджують, що ситуація двомовності в межах однієї країни призводить до соціальної нестабільності, а психологи акцентують увагу на негативному впливі білінгвізму на дитячу психіку.

Психологи акцентують увагу на тому, що білінгвізм деструктивно впливає на дитячу психіку. Педагоги у різноманітних закладах освіти іноді не мають достатнього досвіду роботи з дітьми в умовах російсько-українського білінгвізму, не завжди самі досконало володіють двома мовами, методикою навчання, що негативно впливає на розвиток дітей в цілому.

Також варто зазначити про явище інтерференції. За словами Є. Хаугена, воно виникає як результат сприйняття другої мови через призму рідної. Наприклад, Ю. Жлуктенко виділяє ознаки лінгвістичної інтерференції: використання «чужого» мовного матеріалу у контексті даної мови, утворення одиниць із власного мовного матеріалу за зразком одиниць мови, що контактує. Має місце і фонетична інтерференція – порушення та викривлення норм мови у результаті взаємодії у свідомості мовця фонетичних систем та вимовних норм рідної та другої мови (наприклад, російської). Внаслідок такої інтерференції мовлення дитини не розвивається за граматичними, лексичними, фонетичними правилами.

I. Епштейн відзначав можливий негативний вплив білінгвізму на психічний розвиток через появу невпевненості та посередності у користуванні мовами, оскільки у людини відбувається засвоєння не двох мов, а формування однієї гібридної мови, а безконтрольне й недиференційоване переключення з однієї мови на іншу призводить до змішання двох мовних систем, і, врешті, до формування суржику. [4]

Також більшість фахівців вважає, що рання двомовність формує особистість з роздвоєною національною ідентичністю. Психологи також відзначають, що змішаний мовний код може призвести до сповільнення мислення і розуміння, плутаного мовлення. Дитині з народження притаманна здатність засвоювати мову. Потім вона вчиться говорити. Діти раннього віку починають спілкуватися з іншими за допомогою тієї мови, яку чує у своєму найближчому оточенні. Власне кожна дитина, як стверджував видатний психолог Л. Виготський, могла б заговорити кількома мовами водночас, якби для неї було б створено відповідні мовні середовища. [5]

Двомовна особистість – це особистість, яка володіє двома мовними кодами, двома засобами мови і двома інструментами мислення, що посилює можливості індивіда, підвищує інтелектуальний рівень особистості, її культуру, але останні дослідження та спостереження сучасних логопедів вказують на те, що більшість білінгвальних дітей з вродженими вадами розвитку, мають затримку як в інтелектуальному розвитку, так і у спостережливості й аналізі різних мовних аспектів, а також у сприйнятті невербальних засобів комунікації.

Діти-білінгви в середньому починають говорити пізніше, якщо в сім'ї не дотримуються принципу «одна особа – одна мова», такі діти не можуть виділити принцип вживання слів тієї або іншої мови.

Дитина перед шкільного віку не зможе грамотно заговорити українською мовою, якщо вона постійно чує російську, або змішану мову в родині, тому необхідна цілеспрямована, планомірна робота закладів дошкільної освіти, що до залучення батьків, родин у процес вивчення разом з дітьми української мови за межами ЗДО. В даний процес повинні залучатися і логопеди, проводячи

цілеспрямовану роз'яснювальну роботу, роз'яснюючи батькам, яким чином білінгвальна комунікація може вплинути на мовленнєвий розвиток дитини.

Мовне питання потребує свого осмислення ще до народження дитини. Звісно, що в даному питанні, з боку педагогів, необхідні: особливий такт, терпіння, спостережливість, застосування сучасних методів та форм роботи з розвитку комунікативно-мовленнєвого спілкування за схемою: педагоги – діти – родини.

Однією з головних умов оволодіння дітьми рідної української мови є формування практичних мовленнєвих навичок, удосконалення комунікативних форм і функцій мовленнєвої діяльності, а також формування усвідомлення мовної дійсності, що і є лінгвістичним розвитком дитини.

В сучасних умовах українсько-російської білінгвальної комунікації та з урахуванням тенденцій збільшення кількості дітей з вродженими вадами білінгвальна комунікація перешкоджає формуванню практичних навичок оволодіння українським мовленням дітей передшкільного віку.

Висновки. Стадії розвитку білінгвізму, їх особливості, проблеми розвитку інтелекту та психіки – дискусійна платформа для науковців, які досліджували і досліджують дане явище. Як і будь-яке інше наукове питання, дитяча двомовність має достатньо позитивних та негативних аспектів, визначених дослідниками на сучасному етапі, але дослідження не вичерпують всіх аспектів розглянутої проблеми і потребують поглибленого наукового обґрунтування, особливо, з огляду на ситуацію збільшення кількості дітей з різними мовленнєвими порушеннями.

Такі явища як білінгвізм, диглосія, які зростають у середовищі українсько-російського білінгвізму, негативно впливають на повноцінний мовленнєвий розвиток дітей і поглиблюють мовленнєві порушення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Береза Т., Зубрицька І., Зелений Ю.. Мова – не калька: словник української мови. Львів: вид-во «Апріорі». 2016, 662с. 20000 слів

2. Білінгвізм у процесі соціально-мовної взаємодії. // О. Палінська. *Вісник Львівського університету*. 2004. № 34. С. 340-345 URL: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bilingvizm.pdf>
3. Беянин В. И. Психолінгвістика. Москва: Флінта. 2008, С. 69-85
4. Соціальна престижність української мови в сучасному комунікативно-інформаційному світі. // С. Єрмоленко. *Українознавство*. 2005. № 4. С. 13-35
5. Навчасмо української малюків з російськомовних родин. // Н. Котій. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 2 С. 59-67

ПРОБЛЕМИ УЗАГАЛЬНЕННЯ І ДЕТАЛІЗАЦІЇ В РОБОТІ НАД УЧБОВИМ НАТЮРМОРТОМ

Столярова Ірина Сергіївна

ст. викладач

Житомирський державний університет

ім. І.Франка

м. Житомир, Україна

Анотація: У статті визначено практичні методи роботи над учбовим натюрмортом, які вирішують проблему освоєння поняття узагальнення в підготовці майбутніх викладачів образотворчого мистецтва. Представлений опис роботи над практичними вправами в контексті мети оволодіння образотворчим мистецтвом. Актуалізовано важливість проблеми розуміння і досягнення узагальнення та цілісності в виконанні учбового натюрморту в професійному розвитку майбутніх викладачів образотворчого мистецтва. Доцільно використовувати для спеціальностей 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво), 015 Професійна освіта (дизайн), 022 Дизайн.

Ключові слова: Учбовий натюрморт, узагальнення, деталізація, професійна підготовка майбутніх викладачів образотворчого мистецтва, образотворче мистецтво, практичні вправи, цілісне сприйняття природи.

Учбовий натюрморт є ваговою складовою в процесі пізнання образотворчого мистецтва. Тема натюрморту та його вивчення є невідомою складовою програми підготовки як компетентних спеціалістів вищих та середніх навчальних закладів, так і в програму мистецьких закладів початкового рівня. Проблема узагальнення і деталізації є одною з найпоширеніших в процесі роботи над учбовим натюрмортом. Відсутність алгоритмічних, чітко визначених структур викладання компоненту узагальнення і деталізації ускладнює методи пояснення і розв'язання проблеми.

Переважно, цілісне сприйняття природи пов'язують з специфічністю художнього бачення. Б. Йогансон головним чинником в вихованні молодого художника вважав «постановку глаза» [1, с.141]. Поступове розуміння, що тільки вміння охоплювати поглядом великий простір, бачення цілого визначає художнє сприйняття майстра -живописця. А.Барщ вважав важливим виховання вміння «цельно» бачити природу, навіть в тих випадках, коли увага направлена на виконання деталей.[2,с.141]. В процесі навчання майбутніх викладачів існує пряма залежність між опануванням проблеми узагальнення і деталізації здобувачем освіти і професійним улаштуванням композиції завдання «Натюрморт» викладачем. Форми, тон, колір, розміщення предметів та площин в натюрморті, як природі практичного завдання, безпосередньо впливають на розуміння та практичне освоєння. Улаштування цільової постановки природного завдання безпосередньо має бути направлено на рішення конкретних навчальних задач. Натюрморт має складатися, об'єднуватися, компануватися спеціально для подальшого вивчення та зображення. Постановка натюрморту націлена на розгляд проблеми узагальнення і деталізації логічно, повинна складатися переважно з предметів не складної форми, цілісного кольору та тону. З предметів позбавлених дрібних деталей і орнаментики. Тональне відношення предметів до площин-контрастне.

Майбутній вчитель образотворчого мистецтва, опановуючи проблему узагальнення і деталізації, має вдатися до виконання практичних вправ націлених на вивчення природи, застосовуючи практичні методи, які допомагають вирішити узагальнення доступними засобами. Одним з головних методів може стати виконання ескізів натюрморту аплікативним методом з природи. Аплікативне вирішення великих форм, об'ємів і площин за допомогою кольорового паперу, заздалегідь профарбованого в відповідний до природи тон і колір. Таке рішення позбавить технічної можливості фокусувати увагу на дрібних деталях, направляючи концентрацію уваги на головну задачу-вивчення великих цілісних форм і їх об'ємів, аналізу предметних та міжпредметних відстаней, узагальненню тіней і площин. Таким чином здобувач освіти

безпосередньо працює над рішенням поставленої задачі, вже починаючи з перших етапів виконання завдання. В процесі роботи необхідно іти від загального, не зусереджуватися на початку роботи на окремих деталях, стараючись працювати над всім натюрмортом одразу [3, с.37]. Розподіл паперовими формами рознашування світла, тіні, напівтіні, бліків і рефлексів допоможе майбутньому викладачу образотворчого мистецтва опанувати і зрозуміти домінантне значення узагальнення в практичній роботі над натурою. Становлення цілісності бачення позбавить здобувача освіти нарочитого фокусування уваги на другорядних деталях. Для поетапного освоєння деталізації буде доцільним застосування аплікативних вправ з дрібнішими об'ємами форм профарбованого кольором паперу. Такий прийом дозволить, на практиці, посилити деталізацію форм, не перебільшуючи їх значення в вивченні цілісної побудови учбового натюрморту і його складових. В процесі навчання майбутні вчителі образотворчого мистецтва можуть застосовувати для вивчення проблеми узагальнення і деталізації практичні вправи в техніці акварельного живопису. Виконання живописних ескізів з натури доцільно виконувати в масштабі 1:5 відповідно до вимог зазначеного розміру рисунка в завданні. Тут доцільно використовувати прийом: дивитись на натуру напівзакритими очима [4, с.38]. Сутність прийому полягає в позбавленні різкості видимого зображення. При такому сприйнятті натури другорядні об'єкти та предмети учбового натюрморту позбавляються контрастів, а найменш дрібні, взагалі, зникають. Роботу доцільно виконувати пензлями середнього розміру, зберігаючи при роботі загальні тонові та кольорові відношення учбової постановки. Майбутні викладачі можуть використовувати різні технічні прийоми. Контрастні освітлені предмети переднього плану доцільно виконувати "по сухому", а дальні «по-сирому» [5, с.9]. Використання гуаші може розширити технічні можливості. Гуаш застосовують для малювання на білому та кольоровому папері, картоні, фанері та тканині [6, с.103]. Збалансована інтеграція понять узагальнення та деталізації в роботі над учбовим натюрмортом має входити в основу практичних тематичних вправ

першої черги освоєння .

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковалев Ф.В. Золотое сечение в живописи. Издательство «Вища школа», 1989. -141с.
2. Ковалев Ф.В. Золотое сечение в живописи. Издательство «Вища школа», 1989. -141с.
3. Сергеев А. Учебный натюрморт. Издательство «Искусство», -1955. - 37с.
4. Сергеев А. Учебный натюрморт. Издательство «Искусство», -1955. - 38с.
5. Малый В. Акварель. ЗАО «Редакция журнала «Юный художник», - 2004. -9с.
6. Кириченко М.А. Кириченко І.М. Основи образотворчої грамоти. «Вища школа», -2002. -103с.

**ВИКОРИСТАННЯ ІКТ В НАВЧАННІ ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЛИВИХ
НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Ульянова Вікторія Станіславівна

д.п.н., професор

Федорченко Олена Віталіївна

Полинько Ярослава Русланівна

Студентки

Харківська гуманітарно- педагогічна академія

м. Харків, Україна

Анотація. Розглянути можливості застосування інформаційних технологій на уроках у школі, тому що нова школа це школа «інформаційного століття». Головним в ній стає освоєння кожним учнем самостійного, власного знання, оволодіння здібностями творчого самовираження. Нові інформаційні технології, мультимедійні продукти - це крок до підвищення якості навчання школярів і в кінцевому підсумку до виховання нової особистості - відповідальної, здатної вирішувати нові завдання, швидко освоювати і ефективно використовувати необхідні для цього знання. Застосування комп'ютерних програм у викладанні дозволяє організувати індивідуальну роботу, використовуючи диференційований підхід в навчанні, роботу в групах, самостійну роботу учнів. А також, використовувати педагогічні методи: репродуктивний, пояснювально-ілюстративний, проблемно-пошуковий.

Ключові слова: інформаційні технології, школа, навчання, освіта.

На даний час існує велика кількість технологій, які відійшли у минуле. Та все ж ІТ технології до таких не належать, тому що вони – майбутнє. З плином часу вони видозмінюються: розширюються, поглиблюються, модернізуються, але залишаться і напевно будуть залишатися в школах невід'ємною частиною навчального процесу. На даний момент збільшення інформаційного простору є основною тенденцією суспільного розвитку, яка відповідає соціальним вимогам

сьогодення. Тому має бути постійне оновлення і пошук найбільш якісних методів роботи в освіті. Завідувачем кафедри інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, доцентом ФГБОУ ВО "Самарського державного соціально-педагогічного університету" Бриксіна О.Ф. [1] розроблено теоретичні засади конструювання уроку з використанням засобів інформаційних технологій і освітніх електронних ресурсів, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті і науці., MS Power Point як інструментальний засіб педагога.

Інформаційні технології - це узагальнююче поняття, яке описує різні методи, способи і алгоритми збору, зберігання, обробки, подання та передачі інформації. В основі засобів інформаційних технологій, що використовуються в сфері загальної середньої освіти, знаходиться персональний комп'ютер, оснащений цілим рядом периферійних пристроїв. В системі загальної середньої освіти широке поширення набувають універсальні офісні прикладні програми та засоби інформаційних і телекомунікаційних технологій: текстові процесори, електронні таблиці, програми підготовки презентацій, системи управління базами даних, органайзери, графічні пакети і т.п. Використання ІКТ в навчанні є одним із важливих напрямків розвитку інформаційного суспільства. Воно сприяє значному підвищенню рівня знань учнів, рівня вихованості, загальному розвитку дітей. Використання ІКТ дозволяє більш економно витратити сили та час викладачів і дітей для досягнення позитивних результатів у навчанні, вихованні і розвитку. Також використання ІКТ дозволяє досягти стабільного підвищення результативності навчально-виховного процесу, допомагає знайти нові форми та методи навчання, і, звісна річ, виховання. Можливості використання інформаційних технологій на уроках дуже різноманітні і безмежні. Існує маса технологій, які, виконавши свою місію, пішли в минуле. ІКТ технології до таких технологій не належать, тому що за ними - майбутнє[4, с.24-25].

Вони будуть видозмінюватися: розширюватися, поглиблюватися, модернізуватися, але залишаться в школах назавжди. В умовах сьогодення інтенсивне розширення інформаційного простору – це основна тенденція

суспільного розвитку, яка відповідає соціальному замовленню. Тому має бути постійне удосконалення методів роботи в освіті та пошук більш ефективних методів роботи. Використання інформаційно-комунікативних технологій забезпечує дані вимоги. Даний досвід рекомендується використовувати вчителям із середнім рівнем володіння ІКТ. Досвід можна використовувати при поясненні нового матеріалу, його закріпленні та узагальненні з дітьми різних вікових груп. Крім того, його можна використовувати при роботі в групах: зі слабкими учнями (для відпрацювання елементарних знань) і з сильними учнями (при підготовці до шкільних олімпіад). Даний досвід може використовуватися і в позакласній роботі, при проведенні класних годин. Методичні аспекти застосування інформаційних технологій на уроках[3,с.49].

На сьогоднішній день є актуальними методичні аспекти застосування інформаційних технологій на уроках гуманітарного профілю. В тому числі, питання використання інформаційних технологій на уроках. Сьогодні важливим завданням освіти є не тільки отримання учнями певного багажу знань, а й формування у них умінь і навичок самостійної роботи над отриманням нової інформації та нових знань. Досвід роботи показав, що в учнів, які вміють і працюють з комп'ютером, формується більш високий рівень навичок самоосвіти. Тому вчитель відіграє важливу роль в розкритті можливостей нових комп'ютерних технологій. Одним з таких інструментів є програма Power Point. У даній програмі учитель, учні складають презентації, які дозволяють створити інформаційну підтримку при підготовці, проведенні уроків. Програма дає можливість використовувати на уроці малюнки, відеофрагменти, діаграми. Презентація дозволяє ілюструвати розповідь. Дуже цікава форма підготовки домашнього завдання у вигляді виконання презентації. При підготовці презентації учень повинен провести велику дослідницьку роботу, використовувати значну кількість джерел інформації, що дозволяє уникнути шаблонів і перетворити кожен урок в продукт індивідуальної творчості. Учень при створенні кожного слайда перетворюється в комп'ютерного художника (слайд повинен бути красивим і відображати

внутрішнє ставлення до викладається питання). Даний вид навчальної діяльності дозволяє розвивати в учня логічне мислення, формує вміння і навички. Робота над презентацією, її публічне представлення, захист позитивно впливає на розвиток у дітей навичок спілкування за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій, дає додаткову мотивацію до вивчення історії, сприяє підвищенню рівня сприйняття інформації презентацій. Чи включається елемент змагання, що дозволяє підвищити самооцінку учня, так як вміння працювати з комп'ютером є одним з елементів сучасної молодіжної культури [2, с. 9]. При поясненні нового матеріалу використовуються графіки, схеми, малюнки, різні ілюстрації. Разом з аудиторією можна розшифровувати позначення, вирішувати кросворди, порівнювати документи. Діти самостійно можуть ознайомитися із запропонованим теоретичним матеріалом, вибрати головне, а потім відповісти на усні запитання вчителя. Також зручно використовувати комп'ютер для контролю знань. Діти займають місце біля комп'ютерів, їм пропонуються завдання: відповісти на питання, розшифрувати позначення на малюнку і так далі. Це дуже цікаво для дітей, швидко та зручно. Учні закріплюють знання, перевіряють себе і при цьому вдосконалюють навички роботи на комп'ютері.

На уроках також використовуються такі форми роботи як підготовка учнями доповідей і рефератів. Учні самостійно намагаються застосовувати проектор.

Використання комп'ютерних технологій на уроці дозволяє:

1. Активізувати пізнавальну діяльність учнів;
2. Забезпечити високу ступінь диференціації навчання (майже індивідуалізацію);
3. Підвищити обсяг виконуваної роботи на уроці;
4. Удосконалити контроль знань;
5. Формувати навички справді дослідницької діяльності;
6. Забезпечувати доступ до різних довідкових систем, електронних бібліотек, інших інформаційних ресурсів;

В даний час активно формується ринок спеціальних програм, створених

для використання в якості засобу навчання (дидактичного інструменту) на уроках. На сьогоднішній день існують десятки різноманітних програм навчального призначення, розміщених на ПК, CD або в Інтернеті.

Енциклопедії - призначені для здійснення допоміжної, яка доповнює, що ілюструє функції по відношенню до основного процесу навчання. Електронні підручники є одним з основних інструментів для регулярних систематичних занять з предмету. Велику допомогу в роботі з Інтернетом надають каталоги освітніх ресурсів. Учитель складає свій каталог інформаційних ресурсів, що дозволяє швидко здійснювати пошук інформації. Незважаючи на всі труднощі, «всесвітня мережа павутини» затягує все більше і більше і вчителів, і учнів. Всі вже зрозуміли, що використання нових інформаційних технологій в навчальному процесі - це наше майбутнє. Зараз учні вже освоїли інформаційний простір Інтернет, і поганий той вчитель, який не прагне вчитися у своїх вихованців і навчити їх ще більшого, використовуючи ці знання. В учнів, які працюють з комп'ютером, формується більш високий рівень самоосвітніх навичок, умінь орієнтуватися у величезному потоці інформації, вміння аналізувати, порівнювати, аргументувати, узагальнювати, робити висновки.

При створенні учнями комп'ютерних презентацій, формуються найважливіші в сучасних умовах навички:

1. Критичне осмислення інформації;
2. Виділення головного в інформаційному повідомленні;
3. Систематизування і узагальнення матеріалу.

Інформатизація освітнього процесу - це реальність сьогоднішнього дня, інформаційно-комунікаційні технології впевнено завойовують собі місце не тільки в навчальному, а й у виховному, методичному та управлінському процесах. Працювати по-новому цікаво, захоплююче, це вірний шлях в майбутнє шкільної освіти. Використання комп'ютерної техніки та інформаційних технологій значно підвищує ефективність процесу навчання завдяки його індивідуалізації, наявності зворотного зв'язку, розширенню

наочності. Те, що неможливо зробити за допомогою традиційних технологій на уроках, дозволяє багато в чому реалізувати інформаційні технології. Вони дозволяють оперувати великим обсягом інформації і працюють з великою швидкістю, реалізуючи можливість кращого засвоєння матеріалу, оптимізації навчального процесу та посилення мотивації учнів до навчальної діяльності.

Застосування в практиці викладання інформаційних методів навчання сприяють підвищенню розумової активності учнів, отже, і ефективності уроку. Навіть найбільш пасивні учні включаються в активну діяльність з величезним бажанням, у них спостерігається розвиток навичок оригінального мислення, творчого підходу до вирішуваних проблем.

Підводячи підсумки, можна сказати, що використання інформаційних технологій допомагає вчителю підвищувати мотивацію навчання дітей до предмету і призводить до цілого ряду позитивних наслідків:

1. Психологічно полегшує процес засвоєння матеріалу учнями;
2. Збуджує жвавий інтерес до предмету пізнання;
3. Розширює загальний кругозір дітей;
4. Дає змогу використовувати наочності на уроці;
5. Підвищує інтерес до вивчення предмету;
6. Надає більш повне засвоєння теоретичного матеріалу;
7. Дає змогу оволодіти учням умінням здобувати інформацію з різноманітних джерел, обробляти її за допомогою комп'ютерних технологій;
8. Формує вміння коротко і чітко формулювати свою точку зору.
9. Підвищує продуктивність праці вчителя і учнів на уроці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бриксін О.Ф., Овчинникова О.А. Серед MS Power Point як інструментальне засіб викладача. Самара, СІПКРО, 2004
2. Суворова Н. Інтерактивне навчання: нові підходи. Вчитель 2000, №1
3. Нові педагогічні та інформаційні технології в системі освіти:

Навчальний посібник для студ. педвузів і системи вдосконалення кваліфіковану консультацію. пед. кадрів. М .: Видавничий центр «Академія», 1999.

4.Господарик Ю.П. Інтернет на уроках історії // Викладання історії та суспільствознавства в школі 2002. №5. С.31-38.

5.Митрофанов С. Використання комп'ютерних технологій у викладанні історії в школі // Історія.- 8-15 травня 2002.- №18.- С.9-11.

6.Освіта, наука і розвиток кадрового потенціалу. Ч.І. Інформаційні технології в шкільній освіті. Інф.бюлетень. Microsoft. Вип.16, 2006.

7.Коротаєва Є.В. «Навчальні технології в пізнавальній діяльності школярів» Москва. 2003р.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Шетеля Наталя Ігорівна

кандидат психологічних наук, доцент,
заслужений працівник культури України,
директор інституту,
КЗВО «Ужгородський інститут культури і мистецтв»
м. Ужгород, Україна

Анотація. Напрацювань сучасної теорії цінностей надають підстави констатувати вагомі дослідницькі перспективи залучення аксіологічного підходу в освітньому контексті. У контексті освітньо-педагогічної стратегії реалізація аксіологічного підходу постає як спеціально організований освітній процес, заснований на ціннісно-принципових конструктах. Показано, що реалізація аксіологічного підходу передусім орієнтована на формування ціннісно-сміслової сфери особистості здобувача освіти, його аксіологічної культури. Обстоюється думка, що професійна підготовка майбутніх фахівців (зокрема у галузі культури і мистецтв) повинна передбачати цілеспрямоване формування у них системи внутрішніх, емоційно освоєних професійних цінностей.

Ключові слова: теорія цінностей, аксіологія, педагогіка, теорія освіти, професійна підготовка, ціннісна освіта.

Аналіз спеціальних досліджень у сфері теорії цінностей і практики застосування напрацювань аксіології надає підстави констатувати вагомі дослідницькі перспективи залучення аксіологічного підходу в освітній контекст. Перспективним виглядає впровадження ціннісно-орієнтованої парадигми в освітній процес, що передбачає напрацювання дієвих навчально-методичних засобів реалізації відповідної парадигми. Саме феномену аксіологічного підходу у сфері професійної підготовки (зокрема, майбутніх

фахівців у галузі культури і мистецтв) присвячено подальший виклад.

Відзначимо, що аксіологічний підхід ми розглядаємо й залучаємо у контексті освітньо-педагогічної стратегії. Йдеться про напрацювання з позиції аксіологічного підходу детермінант світоглядного типу (зокрема, ціннісних) змістовного наповнення освітнього процесу. У такому випадку *реалізація аксіологічного підходу постає як спеціально організований освітній процес, заснований на ціннісно-принципових конструктах і спрямований (за допомогою педагогічних засобів і технологій) на формування професійної культури (зокрема, аксіологічної) майбутніх фахівців різного профілю.*

Проведений нами аналіз праць за темою дослідження українських й зарубіжних дослідників – передусім В. Андрущенко, Л. Баєвої, П. Ігнатенка, А. Кир'якової, Ю. Пелеха і Д. Кукли, Т. Ловата, П. Сауха, А. Ручки, Ю. Юшкевич та інших, – дозволяє зробити висновок про зв'язок аксіологічного підходу з гуманістичною педагогікою, адже в його межах здобувач освіти наділяється особливою ціннісною суб'єктністю в освітньому процесі, розглядається як обов'язковий учасник освітньо-пізнавальних відносин. Аксіологічний підхід визначає спрямованість особистості на актуалізацію й створення матеріальних і духовних цінностей. Відзначимо, що вказане має принципове значення в контексті перспективи залучення аксіологічного підходу до системи професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі культури і мистецтв.

Ми також поділяємо позицію, що у контексті теми професійної підготовки майбутніх фахівців відповідного профілю застосування аксіологічного підходу актуальне зважаючи на його особливий статус серед інших методологічних підходів, оскільки аксіологія як філософське вчення про цінності «може розглядатися як методологічна основа нової філософії освіти, оскільки має за мету введення суб'єктів освітнього процесу у світ цінностей і надання ним допомоги у виборі особистісно значущої системи ціннісних орієнтацій» [1, с. 137]. При цьому, український дослідник Олексій Листопад слушно вказує на те, що аксіологічний підхід базується на розумінні соціальної природи цінностей, рефлексії сенсу життя з позиції позитивно-творчих

цінностей, при цьому суть аксіологічного підходу полягає у спрямованості освітньої діяльності на творчий розвиток особистості як мету, результат і головний критерій ефективності освітнього процесу.

Окремо варто звернути увагу на функціональне навантаження аксіологічного підходу в освітній практиці. Так, українська дослідниця Тетяна Варенко, розмірковуючи про реалізацію аксіологічного підходу в системі педагогічної освіти, наголошувала на її зорієнтованість на досягнення результативності в загальному та професійному розвитку особистості студента через розкриття його персонального професійно-особистісного потенціалу. Фактично йдеться про формування фундаментальних і фахових знань у поєднанні з навичками адоптуватися до мінливих обставин життя відповідно до законів краси та соціально значущих ціннісних орієнтирів [2]. Своєю чергою, українські дослідники Левон Нікогосян і Юлія Асєєва пов'язують залучення в освітній процес аксіологічного підходу із реалізацією системних завдань у системі сучасної вищої освіти: 1) формування вільної й відповідальної особистості; 2) створення умов для особистісного та професійного самовдосконалення; 3) залучення майбутніх фахівців до гуманістичних загальнолюдських цінностей як основи майбутньої життєдіяльності; 4) забезпечення можливостей для формування адаптивних здатностей й потенціалу неадаптивної активності як передумов індивідуальної самореалізації й суспільно корисної діяльності [3, с. 35]. Зважаючи на вказані наукові позиції, можемо відзначити, що реалізація аксіологічного підходу передусім орієнтована на формування ціннісно-сислової сфери особистості здобувача освіти, його аксіологічної культури (у загальнолюдському й професійному сенсах). При цьому, застосування відповідного підходу сприяє інтегрованому зв'язку загальнолюдських, національних, громадянських, професійних та особистісних цінностей.

З цього приводу варто згадати позицію української дослідниці Анни Нікора, як обґрунтувала, що реалізація аксіологічного підходу спрямована на досягнення конкретних освітніх результатів, зокрема сформованість за

підсумками освітнього процесу: індивідуальних егоцентричних цінностей (наприклад прагнення до самореалізації; цілеспрямованість; упевненість у собі; чесність тощо); сімейних (родинних) цінностей (щаслива родина; взаєморозуміння та взаємодопомога в родині); громадянських й національних цінностей (справедливість; громадянська активність; патріотизм); загальнолюдських духовних цінностей (любов до людей; толерантність; милосердя; людяність; альтруїзм) [4, с. 222]. Своєю чергою український дослідник Юрій Бойчук також вказував, що до очевидних переваг застосування аксіологічного підходу належить можливість на його підставі «переведення, трансформація певних соціально-значущих цінностей на рівень конкретних ціннісних пріоритетів особистості. У такому випадку певна цінність перетворюється в суб'єктивне надбання цієї людини, тобто ця цінність стає суто індивідуальною реальністю, значимою тільки для суб'єкта, який її переживає» [5, с. 123]. Прикметно, що Юрій Бойчук поділяє позицію, що реалізація аксіологічного підходу особливо актуальна в умовах змін ціннісних орієнтацій суспільства.

Значний методологічний потенціал має твердження Віктора Огнев'юка, який розглядав сучасну освіту як ціннісний соціальний інститут, який через власну внутрішню систему цінностей має визначальний вплив на формування системи суспільних цінностей обернених у майбутнє [6]. Така оберненість у майбутнє полягає у пошуку стратегій, зокрема в освітньому дискурсі, щодо подолання актуальних проблем сьогодення, підготовці фахівців здатних ефективно реалізовувати суспільні запити у галузі своєї професійної діяльності. Наприклад, забезпечення сучасної й ефективної культурної політики зумовлює необхідність організації якісної культурно-мистецької освіти, яку ми раніше визначили як підготовку фахівців до продукування й збереження культурних цінностей, просування ідей і цінностей високої культури.

Посутньою для нашого дослідження є і думка української дослідниці Людмили Залізко, яка вказує, що сучасна освіта орієнтована на вирішення найактуальнішої проблеми: підготовки самостійної, ініціативної,

відповідальної, мислячої людини, здатної взаємодіяти з іншими у ситуації, що швидко змінюється, реалізувати себе у полікультурному та багатоетнічному середовищі, шанувати загальнолюдські цінності й розуміти виклики часу» [7]. Означене напевно може бути включене до професіограми майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв. Крім того, переконані, що професійна підготовка майбутніх фахівців відповідного профілю повинна включати цілеспрямоване формування у них системи внутрішніх, емоційно освоєних професійних цінностей, які стануть основою професійної діяльності. При цьому професійні цінності майбутніх фахівців у галузі культури і мистецтв ми потрактуємо як сукупність особистих, професійно-педагогічних і соціально-культурних цінностей, які визначають зміст і характер їхньої професійної діяльності, регулюють взаємодію її суб'єктів, стимулюють особистісне самовираження, впливають на ефективність і результативність професійної діяльності у галузі культури і мистецтв.

Позначивши зв'язок аксіологічного підходу з гуманістичною педагогікою, на підставі вище викладеного, маємо відзначити, що вказаний підхід наділяючи здобувача освіти найвищим ціннісним статусом орієнтує на створення максимально сприятливих умов для розуміння й усвідомлення цінностей й ціннісних орієнтацій. Концептуальною метою звернення до аксіологічного підходу є введення здобувача освіти у світ цінностей, набуття ним здатностей до рефлексії сенсу життя з позиції позитивно-творчих цінностей, сприяння розвитку індивідуально значущих ціннісних орієнтацій, що корелюють як з індивідуальними, так і з суспільними інтересами. У зв'язку з цим актуалізується питання максимально ефективної практики залучення майбутнього фахівця до методологічних, теоретичних і прикладних ціннісних (аксіологічних) знань. Іншими словами, в подальшій дослідницькій перспективі постає питання засобів реалізації аксіологічного підходу, змісту освіти й освітнього процесу, що сприятимуть входженню здобувача освіти у ціннісний дискурс й створюватимуть передумови для подальшої актуалізації й творення цінностей (духовних і матеріальних).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Листопад О. А. Аксиологічний і культурологічний підхід до процесу становлення творчої особистості в освіті. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 110. С. 137–140.
2. Варенко Т. К. Аксиологічний підхід та доцільність його реалізації в сучасній системі вищої педагогічної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2010. Вип. № 11 (64). С. 161–164.
3. Нікогосян Л. Р., Юлія О. А. Аксиологічний підхід у системі професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців медичної галузі. *Наука і освіта*. 2017. № 4. С. 33–38.
4. Нікора А. О. Теорія аксиологічного підходу в освіті та практика його реалізації в процесі предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 221–226.
5. Бойчук Ю. Д. Культурологічний і аксиологічний підходи до формування еколого-валеологічної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. Вип. 3. С. 121–124.
6. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ: Знання України, 2003. 450 с.
7. Залізко Л. А. Реалізація аксиологічного аспекту на уроках історії в умовах інноваційного розвитку освіти. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/realizacia-aksiologicnogo-aspektu-na-urokah-istorii-v-umovah-innovacijnogo-rozvitku-osviti-168097.html> (09.07.2021).

УДК 355.23 (477)

DOI : 10.12958/2227-2747-2021-1(176)-3-18

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СЕРЖАНТА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Шпілева Вікторія Олегівна

аспірант кафедри
технологій виробництва і професійної освіти,
ст. солдат ЗСУ військової частини А0536,
діловод автомобільної служби.
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна

У статті розглянуто питання підготовки сержантів Сухопутних військ Збройних Сил України. Запропоновано теоретично обґрунтовані рекомендації щодо формування якостей, з допомогою, самовдосконалення та саморозвитку військовослужбовців сержантського складу.

Ключові слова: професійні якості, сержантський склад, нове мислення, самовдосконалення, саморозвиток.

Вступ. Сучасне українське суспільство переживає сьогодні складні трансформації, які вимагають змін найрізноманітніших сторін життя особистості. Людина повинна володіти новим типом мислення та бути здатною ефективно розв'язувати свої життєві та професійні проблеми. Не стоїть осторонь цих перетворень і військова підготовка сержантів ЗС України, яка вбачає у майбутньому військовослужбовця, який володіє новим типом мисленням та прагненням до самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сержант ЗС України – це в першу чергу педагог, який швидко орієнтується в численних педагогічних новаціях, уміє критично підходити до їх аналізу, генерувати власні інноваційні ідеї, володіє здатністю ефективного вирішення складних педагогічних ситуацій. Майбутній

сержант ЗС України вже сьогодні повинен вирізнятися не лише високим рівнем теоретичної підготовки, але високим рівнем сформованості особистості, володіти високим рівнем культурного потенціалу, психолого-педагогічної підготовки, готовності до саморозвитку та самовдосконаленню.

Сержантський склад відіграє одну з ключових ролей у війську. Такі армійці мають бути лідерами для підлеглих та помічниками для офіцерів.

Сьогодні тема самовдосконалення є однією з актуальних і не лише у військовій справі.

Досвід навчально-виховної діяльності закладів вищої освіти переконує, що ефективно вирішувати питання підготовки майбутніх фахівців можна лише за активної участі у цьому процесі самих здобувачів освіти, тобто самовдосконалення.

Професійне самовдосконалення – свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетенції і розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності і власної програми розвитку [5, с. 352].

Ефективність педагогічного процесу залежить від здатності викладачів педагогічно грамотно керувати самоосвітою студентів, готовності їх до самоосвіти. Щоб реалізувати педагогічне управління, кожен викладач повинен мати такі здібності та знання: бути ініціативною, творчою особистістю, переконаним прихильником самоосвіти, здатним підняти вихованців на високий рівень готовності до самоосвіти; знати психолого-педагогічні основи керівництва навчальною та самоосвітньою діяльністю вихованців, а також предмет самоосвіти особистості; уміти грамотно спроектувати цілісний педагогічний процес, що максимально сприятиме самоосвітній діяльності студентів, і ефективно його реалізувати; мати навички керування реалізацією у педагогічній практиці цілісної системи засобів, що забезпечують перехід від навчання до самоосвіти та зростання у вихованців рівня готовності до самоосвіти [4, с.528].

Основними методами самовиховання є: самопізнання, самооцінка,

самоусвідомлення, самонаказ, самоаналіз, самоконтроль, самоорганізація життя та діяльності [1, с. 264; 6, с. 560].

Важливою умовою ефективності самовдосконалення сержанта є вміння керувати собою, домагатися здійснення поставленої мети. Тут необхідний постійний самоконтроль, критичний аналіз своїх дій, вчинків, поведінки, рівня розвитку професійних якостей, постійне вольове напруження, інтелектуальні та вольові зусилля. Це, в свою чергу, пов'язано з самооцінкою, без якої неможливо самовизначитися і самоствердитися у військовому колективі.

Для ефективного самовдосконалення необхідна своєчасна та об'єктивна самооцінка: переоцінка своїх можливостей або недооцінка їх шкідливі і небезпечні для подальшого розвитку особистості військовослужбовця, формування його характеру. Тому сержанти, які мають досвід самовиховання, пильно вивчають себе, проникаючи все глибше і глибше в свої думки, почуття і відносини. У цьому їм допомагає самозвіт – уявна постановка питань, пов'язаних з вчинками, поведінкою, ставленням до виконання службових обов'язків, зі своїми почуттями, психічними станами, переживаннями і об'єктивними відповідями на ці питання.

Самозвіт дозволяє військовослужбовцю проаналізувати: що і як зробив, правильно чи неправильно вчинив, які проблеми у самовдосконаленні вирішив, а які залишилися невирішеними. Тому в процесі самовиховання необхідно постійно вчитися всебічно пізнавати самого себе, аналізувати свою практичну діяльність і об'єктивно оцінювати свої можливості, духовні та фізичні сили.

Слід зазначити, що в професійному самовихованні особливо великі зусилля потрібні в початковий період роботи над собою, поки що не закріпилися відповідні внутрішні психологічні установки і не склалися звички бути завжди і у всьому першим. Згодом виконання багатьох правил хоча і вимагає напруги, але разом з тим приносить і велике задоволення.

Як і виховання, самовиховання – це педагогічний процес, специфічність і унікальність якого полягає в тому, що в ньому і суб'єкт, і об'єкт виховання належить до однієї особи [2, с. 230].

Сержанти відносяться до ланки молодших командирів і є найчисленнішим загоном командних кадрів. Вони несуть усю повноту відповідальності за навчання і виховання підлеглих. У військовослужбовця, призначеного на сержантську посаду, вимогливість до самовдосконалення та самоосвіти повинна бути вище за вимогливість до підлеглих. Одним з важливих завдань сержантів є виховання у підлеглих готовності до захисту Вітчизни, гордості за приналежність до Збройних Сил України, прагнення до зразкового виконання військового обов'язку і службових обов'язків. Для цього вони самі повинні служити прикладом вихованості, належного відношення до служби. Сержанти допомагають підлеглим вивчати озброєння і військову техніку, статuti і керівництво, організують і несуть разом з ними службу в добовому наряді, ведуть щоденну роботу по зміцненню військової дисципліни, формують уміння підпорядковувати свої дії і вчинки вимогам військових статutiв, наказам командирів. Вони відповідають за стройову виправку і фізичну підготовку підлеглих, за збереження їх здоров'я і забезпеченість всім необхідним.

У психолого-педагогічній літературі існує низка підходів до принципів самовиховання особистості. Загалом усі автори приходять до думки, що вони в узагальненому вигляді збігаються з основними принципами виховання взагалі та військового виховання (роботи з особовим складом) зокрема. До них відносять принципи: єдності виховання та самовиховання; цілеспрямованості, ціннісної орієнтації виховання та самовиховання; демократичності самовиховання, виховання стійкої громадянської позиції та гуманістичної моралі, формування активної життєвої позиції; єдності самовиховання та наукового світосприйняття; самовиховання з позицій військового товариства; активності та позитивного спрямування самовиховання військовослужбовців; взаємозв'язку морального виховання та самовиховання з практикою будівництва незалежної України та її Збройних сил, військовою діяльністю; єдності виховання, самовиховання та діяльності [1, с. 264; 3, с. 536; 4, с. 528; 6, с. 560].

Висновки. Основною метою самовдосконалення сержанта Збройних Сил

України є постійне врахування в роботі з особовим складом важливості та складності процесів самовиховання, усвідомлення ними необхідності власного прикладу для здійснення педагогічного впливу на процес самовиховання підлеглих військовослужбовців, що є важливою передумовою ефективності військових підрозділів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко І. В. Формування навчально-виховних груп у вищих закладах освіти : навч. посіб. Полтава: ВІТІ НТУУ «КПІ», 2009. 264 с.
2. Організація роботи з особовим складом у підрозділах Національної гвардії України / Уклад: В. С. Васищев, О. Є. Міршук, С. О. Іщенко. Х.: НАНГУ, 2018. 230 с.
3. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : [моногр.]. Хмельницький: Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. 536 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник. К.: Академія, 2000. 528 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с.
6. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

UDK 159.9.07

MODELS OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE COUNTRIES OF WESTERN EUROPE AND THE USA

Slobodianiuk Hanna Anatoliivna

PhD student of Psychology Department,
South-Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D.Ushynsky
Odesa, Ukraine

Summary. The paper investigates the different models of psychological training of future teachers paying special attention to those in the countries of Western Europe and the USA. It is highlighted that there is a gap between the ideal models and the actual training of future teachers as the main attention is paid to mastering various pedagogical technologies but not to fundamental psychological and pedagogical training.

Key words: psychological training, future teachers, models, pedagogical education, higher educational institutions.

In order to enrich and improve psychological training, it is important to take into account the experience not only of national approaches to this issue, but also approaches that exist in other countries. The analysis of the development of Western European and American educational systems in the last decades of the XX-beginning of the XXI-st century allows us to state that this is a period of global education reform at the world level. There is an international unification of national educational standards, diversification of educational models, improvement of learning technologies. At the same time, each of the countries seeks to enrich its historically developed educational potential by actively studying the innovative experience of the

organization and content of education in other countries. This helps to highlight the general patterns of education, serves to form an open educational space, avoids mistakes caused by one-sidedness and hasty borrowing of foreign systems.

Rationalist and neo-humanist concepts of education prevail in the higher pedagogical school of Western Europe, which provide for the formation of behavioral repertoire of future teachers, their implementation professionally as education managers, aimed at forming adaptive and creative professionals in education. At the same time, various structural and substantive models function in the pedagogical education of Western Europe. In Great Britain, it is possible to receive pedagogical education in universities (pedagogical departments), in pedagogical colleges, in «art training centers»; in France, at university teacher training institutes, in higher normal schools, at a distance learning center, at the Sauvignon College in Paris; in Germany - in universities, in higher pedagogical schools, as well as in some technical and musical institutions of higher education. The content of education is represented by four blocks: general, special, psychological-pedagogical and practical (introductory, industrial pedagogical practice, internship).

The course of psychological and pedagogical training of students in pedagogical colleges of Great Britain is presented by studying three sections: 1) Principles of Education - mastering the basic concepts and provisions of theories of teaching and education. 2) Educational Psychology and Child Development. The purpose of this section is to help students acquire relevant knowledge and teach them to understand children. Psychological and pedagogical experiments with children can be conducted both in school and outside it. The course is designed to give students knowledge of the age psychology and pedagogy of the children with whom they are preparing to work. 3) Education in its Social Aspects - emphasizes the importance of the development and needs of children to meet the society of which they are called to become members in the future; it is proved that the well-being of children is influenced not only by school but also by other social institutions [1].

In general, this psychological and pedagogical course is considered not only as a professional, but also as a general education, which is also designed to influence the

formation of the student's personality, his value orientations, which would ensure a positive attitude of teachers to his profession, children.

In pedagogical institutions of France, the psychological cycle of training future teachers includes general, age and pedagogical psychology. The course of general psychology acquaints students with the methods of psychology, their areas of application, mental processes and personality traits. When studying age psychology, the emphasis is on acquainting French students with the psychophysiological age characteristics of children and adolescents. A special place is occupied by pedagogical psychology, which has a direct access to pedagogical practice. During the study of this discipline, much attention is paid to the practical side - different types of tests and assessments of students' intelligence [3].

The new teacher training programs in Germany focus on the formation of professional thinking of the teacher, his ability to act professionally based on the system of values that shape his professional identity, meaningful interaction with colleagues and social institutions within the child-centered model of learning. Understanding the teacher as an expert with unique practical knowledge has led to a total reassessment of the possible relationship between the university and the school in matters of training and the development of a model of school-university partnership [5]. The study of disciplines of the psychological and pedagogical cycle is carried out at the second stage, which includes various types of pedagogical practices, including the so-called day practice (Tagespraktika), during which lessons are prepared and discussed in classes on pedagogy, methodology and psychology (discipline «Psychology of development and learning»), and attending classes - during the semester (in parallel with classes or immediately after their completion); and blocks-framed practice (Blockpraktika), in which lessons are prepared and discussed in pedagogy, psychology, or methodology, but attendance is free for four weeks. Of particular note is the two-year pedagogical practice, the so-called referendum, which future teachers pass after successfully completing their studies and passing the First State Exam. During the referendum, trainees not only conduct classes at school, but also continue their studies at so-called training seminars, where

they discuss problematic issues in practice and together with mentors (university professors and school mentors) find possible solutions. Also during the training seminars, future teachers take part in special master classes in psychology, in particular on the development of communication skills of teachers, language techniques and self-regulation skills. The names of such special seminars include, among others, «Conflict Analysis», «Teacher Communication with Students», etc. [4].

The content of teacher education in the United States also has its own characteristics. In the practice of the American system of higher pedagogical education, the program of studying disciplines is based on a three-level scheme, which can be represented as a block of general education disciplines, a block of subject disciplines and a block of specialization disciplines. The development of the educational program is traditionally carried out either separately, independently in relation to the professional program, or precedes, acts as a basis for its mastering. According to American researchers (S. Conley, D. Berliner, D. Sean), such a construction of the education system contributes to a higher level of general cultural development and provides greater efficiency of practical training. This is the fundamental difference between the process of teaching students in American higher education from the domestic, where general education and training are usually carried out in parallel and form the pedagogical orientation of graduates during all years of study in higher education.

Teacher training in the United States is characterized by great variability, both curricula and programs, and the content of the studied disciplines. Thus the program of training of future teachers in any higher educational institutions of the USA includes the field of general education, subject specialization and a course of professional and pedagogical knowledge. All of them, including the latter, include a large set of disciplines aimed at developing the student's personality.

Professional and pedagogical training of future teachers in most American universities is carried out in the last two years of study. It consists of theoretical courses and pedagogical practice. Theoretical training includes courses in pedagogy,

psychology (mainly development and pedagogical one) and methodology. Students study 2-3 psychological courses, the approximate amount of which is 150-170 academic hours. Particular attention in psychology courses is paid to the study of individual and age characteristics of children («Psychology of child development», «Features of children and adolescents», «Individual features», etc.). Issues such as the development of thinking and abilities, motivation, development of the child's self-concept, control and evaluation, features of the mental processes in students, learning styles and temperaments, etc. are studied. In addition, there are many courses of the student's choice («Teaching children with severe disabilities», «Emotionally unstable children and adolescents», etc.) [2].

Summarizing the above models of psychological training of teachers in Western Europe and the United States, we concluded that there is a gap between the ideal models and the actual training of future teachers. The problem of the humanistic teacher (A. Maslow, K. Rogers, A. Combs - the USA; R. Barnes - England; O. Volnov - Germany, etc.) comes to the fore. But there is a noticeable difference between different ideal models and real teacher training. The main attention is paid not to fundamental psychological and pedagogical training, but to mastering various pedagogical technologies.

REFERENCES

1. Andryeyeva, G.A. (2002). Modernizatsiya sistemy vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya v Anglii (70-90ye XXst.) [Modernization of the system of higher pedagogical education in England (70-90th of the XX c.)]. M.: ITOP RAO [in Russian].
2. Barnes, Gregory A. The American University. Philadelphia, 1994.
3. Gordiyenko, N.Ye. (2010). Podgotovka uchitelya-professionala v vysshej pedagogicheskoy shkole Frantsii v kontse XX - nachale XXI veka [Preparation of a professional teacher in the higher educational institutions of France at the end of XX - beginning of the XXI centuries]. Extended abstract of candidate's thesis. Ryazan [in Russian].

4. Lundgren, P. (n.d.). Struktura podgotovki uchitelej v Germanii [Structure of teacher training in Germany]. Retrieved from http://vestnik.yvspu.org/releases/materialy_mejdunarodnogo_seminara/14_1/ [in Russian].

5. Zeichner K. M., Conklin H. G. Teacher education programmes. In Cochran-Smith M. (eds.) *Studying teacher education: The report of the AERA Panel on Research and Teacher Education*. Washington, DC: AERA; Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2005, pp. 645—735.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕГОЦЕНТРИЗМУ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Чекстере Оксана Юрїївна
кандидат психологічних наук,
провідний науковий співробітник
Інститут психології
імені Г.С. Костюка НАПН України
м.Київ

У статті розглядаються проблеми адаптації першокласників до навчання в школі. Особлива увага звертається на соціально-психологічні проблеми адаптації. Доводиться, що складність періоду адаптації веде до посилення егоцентризму, який визначають як нездатність особистості, зосередженої на собі, взяти до уваги думки, наміри, плани інших людей і скоординувати їх зі своїми власними. Егоцентризм проявляється в сфокусованості особистості на собі, в еготизмі як формі мовного прояву егоцентризму, в ретрофлексії та інших феноменах, ускладнює формування міжособистісних стосунків між дітьми і несприятливо позначається на процесах групової динаміки. Показано, що егоцентричні стани і властивості можуть бути результатом дії механізмів психологічного захисту. Сприяючи стабілізації его-стану, егоцентризм веде, з одного боку, до проблем спілкування та встановлення відносин з людьми, з іншого - сам може бути викликаний цими процесами.

Ключові слова: адаптація, соціально-психологічна адаптація, егоцентризм, децентрація, першокласники.

Безпрецедентний характер пандемії коронавірусної інфекції істотно вплинув на процес адаптації старших дошкільників до навчання в школі. Перед вступом до школи, діти опинилися вдома, позбавлені всіх контактів (за винятком батьків і власних братів і сестер, звісно, у кого вони є). Закриття

дитячих освітніх установ відразу і заборона на контакти з друзями, вихователями, вчителями, який розтягнувся на кілька тижнів, означає втрату зв'язку з важливими в житті дитини людьми, породжує тривогу, підриває довіру до світу. І на цьому фоні дитині належить при вступі до школи включитися в новий для неї соціально бажаний вид діяльності.

Початок навчання в школі нерозривно пов'язаний не тільки з приємними і хвилюючими моментами підготовки до шкільного життя, але і з непростим переходом дитини від статусу дошкільника до статусу школяра. Адаптація дітей до школи - складний і багатогранний процес, завдяки якому вони пристосовуються до нових умов, нових вимог вчителів і батьків, освоюють норми і правила взаємодії з незнайомими раніше людьми. формують міжособистісні стосунки з однокласниками.

Складність адаптації залежить від особливостей і властивостей характеру особистості, соціально-психологічної компетентності, комунікативних здібностей. При цьому кожен з першокласників в тій чи іншій мірі переживає стан, так званого адаптаційного синдрому. Адаптаційний синдром проявляється в стомлюваності, фрустрації або підвищеної тривожності дитини.

Процес адаптації у першокласників складається з адаптації фізіологічної, сенсорної, психологічної, соціально-психологічної і соціальної і позначається на загальному стані особистості, на характері спілкування і ставлення до себе та інших.

Особливу увагу слід звернути на соціально-психологічні проблеми адаптації. Доведено, що складність періоду адаптації веде до посилення егоцентризму, який визначають як нездатність особистості, зосередженої на собі, взяти до уваги думки, наміри, плани інших людей і скоординувати їх зі своїми власними. Він проявляється в зосередженості особистості на собі, в еготизмі як формі мовного прояву егоцентризму, в ретрофлексії та інших феноменах. Егоцентричні стани і властивості можуть бути результатом дії механізмів психологічного захисту. Сприяючи стабілізації его-стану, егоцентризм веде, з одного боку, до проблем спілкування та встановлення

відносин з ровесниками, а з іншого - сам може бути викликаний цими процесами.

У період адаптації до навчання в школі у першокласників посилюється потреба в самоствердженні та самозбереженні особистості, в інтеграції в класі, в освоєнні статусу школяра. Наші дослідження показали, що у першокласників, в порівнянні з учнями других і третіх класів, показники егоцентризму як властивості і стану особистості вище [1].

Фізіологічна адаптація у дітей пов'язана з необхідністю звикання до нового розпорядку дня, до напруженого навчального процесу, до більшої тривалості уроків у порівнянні із заняттями в дитячому садку. Діти перебувають в статичній позі по 4-5 навчальних годин у класі і до них додається час підготовки домашніх завдань вдома. Це визначає велике навантаження на сенсорні системи, особливо - на органи зору. Труднощі сенсорної адаптації, пов'язаної з підготовкою домашніх завдань і читанням навчальної літератури, сприяють стомленню, зниженню уважності, відволіканню, ознаками чого може бути переключення уваги на розмови з домашніми, маніпуляції з іграшками та іншими предметами, мобільними пристроями та ін.

Складність матеріалу, який дається в школі, може перевищувати рівень найближчого розвитку певної частини учнів.

Найбільш складною для першокласників виявляється соціально-психологічна адаптація, яка пов'язана з формуванням спілкування, звернення і міжособистісних, рольових відносин в школі. У дітей підвищується ризик виникнення тривожності або, навпаки, стану зниженою нервової і психічної активності [2].

Соціально-психологічна і соціальна адаптація - це постійні процеси активного пристосування особистості до умов соціального середовища, а також і результат цього пристосування. І. А. Мілославова визначає соціальну адаптацію, розуміючи її як один з механізмів соціалізації, що дозволяє особистості або групі включатися в різні соціальні структурні елементи

середовища завдяки стандартизації повторюваних ситуацій. В ході соціально-психологічної адаптації суб'єкт засвоює цінності, норми, установки групи, до якої він адаптується [3]. В теоріях гуманістичної психології успішна адаптація людини розглядається зазвичай як результат взаємодії особистості і суспільства. Вона пов'язується зі здатністю особистості до взаємодії з іншими людьми і групами. К. Роджерс переконливо довів, що існування в суспільстві і хороша «психічна регуляція» особистості мають місце тоді, коли концепція її самості може асимілювати весь сенсорний досвід і внутрішні відчуття організму [4].

А. А. Налчаджян відзначав, що в ході соціально-психологічної адаптації відбувається активація ряду адаптивних механізмів. Багаторазове їх використання в подібних соціальних ситуаціях призводить до їх закріплення в структурі особистості і включається в підструктури характеру [5].

Зовнішнім критерієм адаптації є успішність життєдіяльності в певному середовищі, пристосованість до нього. Згідно з концепцією Ж.Піаже, адаптацію можна розглядати як асиміляцію. Психологічним критерієм адаптації може вважатися ступінь суб'єктивної задоволеності, комфортності людини в новому середовищі [6]. Прояв активної позиції особистості по відношенню до середовища в період соціально-психологічної адаптації вважається показником самовираження і самореалізації особистості. Першокласникам, коли вони звикають до навчання, до нового соціального оточення, до правил і норм колективу, до особливостей тих чи інших відносин, важливо включення в колектив як значущих, прийнятих його членів, що розглядається як інтеграція, особливо важлива в цьому віці.

В ході соціально-психологічної адаптації у особистості включаються різні адаптаційні механізми, спрямовані на активне перетворення ситуації і на зміну поведінки, цінностей, структур диспозиційної регуляції соціальної поведінки. Визнаючи доведеним, що соціально-психологічна адаптація - це процес і результат активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, слід зазначити, що його механізми залишаються ще недостатньо вивченими.

Одним з таких механізмів є егоцентризм. Коли адаптаційні процеси викликають напругу всієї его-системи, можливе посилення егоцентризму як властивості і стану особистості. Під егоцентризмом особистості або егоцентричною спрямованістю слід розуміти «зацикленість», або сфокусованість людини на своїх думках, точці зору, стані, в цілому на собі [7]. Егоцентризм особистості пов'язаний з егоцентризмом мислення, при якому надмірна концентрація на собі, заважає сприйманню та розумінню змісту висловлювань співрозмовників. Підвищений егоцентризм веде до помилок розуміння, заважає міжособистісному спілкуванню, в тому числі спілкуванню з друзями і з батьками.

Комунікативний егоцентризм пов'язаний з недостатністю децентрації, яка відноситься до механізмів врахування точок зору і позицій інших людей, та й з недоліком зворотного зв'язку, необхідного для рефлексії. У період соціально-психологічної адаптації цільові функції егоцентризму, вірогідно, спрямовані на збереження его-системи або структури особистості. Посилення егоцентризму у важких життєвих ситуаціях, в умовах підвищеної напруженості, в екстрених і екстремальних умовах відбувається не випадково. Ознаками егоцентризму стають: сфокусованість особистості на собі, яка відображає вектор спрямованості уваги; рефлексія своїх властивостей і вчинків, своєї «Я-концепції», а також ретрофлексія, що виражається в занадто частій аргументації правильності власних думок, вчинків, поведінки та ін.

Показано, що вже в дошкільному віці тенденція егоцентризму успішно долається в умовах спеціально організованого навчання за методом планомірного формування розумових дій і понять. Відзначається, що егоцентризм має розглядатися не як функція віку, а як функція певної організації діяльності дитини (Л.С. Виготський). Егоцентричні рішення можуть спостерігатися у дорослих в ситуаціях труднощів, але при цьому відсутні у дітей, які пройшли адекватне навчання.

Значну роль в адаптації відіграють особливості проведення спільного дозвілля, різні види і форми спільної позашкільної діяльності. У період

соціально-психологічної адаптації діти розрізняються за типом їх поведінкової активності. Дівчатка і хлопчики, які характеризуються активним типом соціально-психологічної адаптації, проявляють свої комунікативні та організаторські здібності, пропонують ті чи інші ігри, прагнуть впливати на інших. Діти, які відносяться до пасивного типу, першими активність не виявляють, для них характерно конформне прийняття цілей і цінностей інших дітей або групи в цілому. Тип соціально-психологічної адаптації формується в процесі становлення особистості. Він залежить від потреб, мотивів, соціально-психологічної компетентності, розвитку соціально-психологічних здібностей [8]. Згідно з результатами нашого емпіричного дослідження [1] не тільки складності адаптації сприяють посиленню егоцентризму особистості, але і споконвічний високий рівень егоцентризму дітей негативно відбивається на адаптації. Він ускладнює формування навчальних і міжособистісних відносин і несприятливо позначається на процесах групової динаміки.

Отже, успішна соціально-психологічна адаптація індивіда, як механізм соціалізації перебуває в прямої залежності від децентрації. Формування навичок децентрації лежить в основі здатності суб'єкта до прийняття ролі іншої людини, воно пов'язане з рівнями розвитку когнітивної емпатії, визначає ефективність комунікативної взаємодії. Децентрація виступає інтегративною властивістю, від рівня розвитку якої залежить успішність взаємодії людей в процесі міжособистісного спілкування і сумісної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чекстере О.Ю. Психологічні особливості розвитку децентрації в сучасних умовах /Психологічний часопис : збірник наукових праць /за ред. С.Д.Масименка. Вип. 1. Київ : Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2015. С. 102 -108.
2. Гримак Л. П. Общение с собой: Начала психологии активности. М.: Политиздат, 1991. 320 с.
3. Милославова И. А. Адаптация как социально-психологическое

явление // Социальная психология и философия. Ленинград, 1973. Вып. 2. С. 111–120.

4. Роджерс К. Клиент-центрированная психотерапия. Теория, современная практика и применение / М: ЗФТ, 2007. 560 с.

5. Налчаджян А. А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / М.: Эксмо, 2010. 368 с.

6. Пиаже Ж. Теория, эксперименты, дискуссии. Сборник статей / М.: Гардарики, 2001. 624 с.

7. Пашукова Т.И. Эгоцентризм у студентов в период социально-психологической адаптации к обучению вузе / Вестник МГЛУ. Образование и педагогические науки. Вып. 1 (830) / 2019. С.223-235.

8. Совладающее поведение: современное состояние и перспективы / под ред. А. Л. Журавлёва, Т. Л. Крюковой, Е. А. Сергиенко. М. : Институт психологии РАН, 2008. 474 с.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

РОЗВИТОК ГЕНДЕРНИХ ІНІЦІАТИВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В МІСТІ ОДЕСА

Ядловська Ольга Степанівна

к. іст. наук,

доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,

Дубовик Анна Павлівна

здобувачка освіти 2-го курсу

юридичного факультету,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

Abstract. The article highlights the main manifestations of the gender issue in the social and educational space of Odessa. Attention is paid to the activities of educational institutions, public organizations, representatives of the media, lawyers. It is emphasized that at the present stage the gender policy in the city is at the stage of formation and has prospects for further development.

Key words: gender research, gender inequality, gender policy, public organizations, university, Odessa

Гендерне питання набуває важливого значення в контексті розв'язання різноманітних завдань у багатьох галузях суспільного життя та потребує системного підходу. Гендерна взаємодія є важливою характеристикою соціальних та організаційних відносин, особистісно-професійного розвитку. Також гендерна взаємодія є чутливим індикатором, показники якого використовуються для вимірювання гендерної ситуації та гендерних змін як у суспільстві, так і в соціальних інститутах, організаціях, підприємствах та ін. Разом з тим, гендерне питання є широко дискусійним, подекуди гостро

сприймається у суспільстві. Однією з причин виступає мала обізнаність громадян із полем застосування та реалізації гендерного питання. Протягом останніх десятиліть в Україні значну роль відіграють саме громадські ініціативи у вирішенні гендерної проблематики та гендерної дискримінації. Значну роль у цьому процесі в різних регіонах країни відіграють освітні заклади громадські організації, представники ЗМІ та ін., що займаються просвітницькою, моніторинговою діяльністю, юридичним супроводом стосовно питань гендерної нерівності. Потужними центрами розвитку гендерних ініціатив є Київ, Львів, Харків, Дніпро. Менш активно гендерна діяльність реалізовується в Одесі, однак поступово у місті та області гендерне питання знаходить свій вияв та реалізацію різних сферах життя суспільства.

В освітньому середовищі гендерні питання та їх дослідження проводяться в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова. Зокрема, створено Регіональний центр гендерних досліджень який 2018 р. та існує як структурний підрозділ Факультету психології та соціальної роботи ОНУ ім. І. І. Мечникова. Причиною створення Центру є погіршення ситуації з гендерною нерівністю у світі за підрахунками Всесвітнього економічного форуму, який ввів показник Global Gender Gap Index (індекс гендерного розриву). Створення в ОНУ ім. Мечникова постійно діючої інноваційної структури «Регіонального центру гендерних досліджень» необхідно для системної роботи в сфері гендерної освіти для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; ліквідації всіх форм дискримінації; запобігання насильству у всіх сферах життя суспільства; протидії торгівлі людьми тощо. Центр активно співпрацює з представниками міжнародних організацій, таких як: Українська фундація громадського здоров'я, мобільна бригада соціально-психологічної допомоги жертвам гендерного зумовленого в тому числі домашнього насильства, благодійний фонд Маніфест миру, з Одеська міська рада багатодітних сімей, Товариство Червоного Хреста та іншими [6].

Реалізацію юридичного супроводу гендерних питань та просвітницькою діяльністю займається Регіональний центр з надання безоплатної вторинної

правової допомоги в Одеській області. Центром проведено зустріч стосовно питання гендерної рівності за участю консультантів структури «ООН Жінки» в Україні 18 квітня 2018 р. Структура ООН Жінки в Україні виконує рід ініціатив, спрямованих на запобігання насильства щодо жінок, а також на підтримку системи правосуддя з особливою увагою до виконання Заключних Зауважень Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації щодо жінок та інших міжнародних договорів з прав людини. На робочій зустрічі обговорювались також питання гендерної політики у системі безоплатної правової допомоги, у системі правосуддя, пріоритизацію гендерної рівності в національних реформах, зокрема звернули увагу на дотриманні всіх норм гендерної рівності у центрах з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Одеській області [7].

18 жовтня 2019 року відбулася II Одеська жіноча конференція на тему «Розвиток, досягнення та виклики на шляху формування політики рівності жінок і чоловіків у м. Одесі». За підсумками роботи конференції прийнято резолюцію, згідно з якою для подальшого розвитку гендерно спрямованої політики в Одесі необхідне виконання таких заходів:

- забезпечення участі жінок у заходах з протидії зовнішнім і внутрішнім викликам і загрозам, у моніторингових місіях і міжнародних організаціях;

- проведення інформаційно-просвітницьких кампаній з питань протидії гендерно зумовленому насильству, формування активної громадянської позиції населення щодо реагування на випадки гендерно зумовленого насильства, залучення юнаків і чоловіків до організації заходів щодо запобігання і протидії насильству;

- відкриття центрів для осіб, які постраждали від домашнього насильства та / або насильства за ознакою статі, у кожному районі міста;

- створення мобільних бригад з надання соціально-психологічної допомоги в Київському і Приморському районах міста;

- розробка гендерного портрета м. Одеси на основі гендерної статистики із залученням представників освітніх та наукових закладів, аналітичних

центрів, профільних громадських організацій [2].

З 14 вересня по 07 жовтня 2020 року департаментом освіти та науки Одеської міської ради проводився міський конкурс малюнку «Як я розумію гендер» серед учнів закладів загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти міста. Конкурс виокремив такі векторні напрямки: сприяння реалізації державної політики із забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у місті Одесі, удосконалення організації та змісту освітнього процесу на засадах гендерної рівності та поваги до прав і свобод осіб кожної статі, а також підвищення обізнаності дітей та учнівської молоді з питання гендерної рівності [5].

За підтримки ЄС в Україні впроваджуються ініціативи стосовно задіяння чоловіків щодо участі у відпустках за доглядом за дитиною і, відповідно, організацією певних об'єднань для самих татусів. Одеса та Вінниця стали першими містами в Україні, де відкрилися клуби для татів – «ТАТОhub.Вінниця» і «ТАТОhub.Одеса» (грудень 2020 р.). Вони створені для того, щоб посилити залучення чоловіків у догляд за дітьми та сприяти гармонійним стосункам у родині. Два клуби були відкриті в рамках Програми «ЄС за гендерну рівність: разом проти гендерних стереотипів та гендерно зумовленого насильства», що фінансується Європейським Союзом та реалізується Фондом ООН у галузі народонаселення спільно з структурою ООН Жінки. Відкриття схожих клубів для тат також заплановані в інших містах України. Клуби для тат допоможуть чоловікам будувати міцніші стосунки зі своїми дітьми та більше брати участь у процесі догляду за ними. Близько 5% працівників чоловічої статі в Україні беруть декретну відпустку щороку, а це означає, що найбільше навантаження на піклування за дітьми та домашні справи припадає на жінок [3].

Значний вплив на формування громадської свідомості має журналістська діяльність. На наш погляд, позитивний відгук з одночасним суспільним резонансом отримала книга одеського журналіста О. Галяса «Гендерна журналістика: люди, теми, діалоги», яка складається з 14 статей, присвячених

гендерній тематиці, які було надруковано протягом 2018–20 рр., також і ті, що були опубліковані в рамках проєкту Волинського прес-клубу «Гендерночутливий простір сучасної журналістики». Цільова аудиторія, перш за все, професійна: медійники/медійниці, студенти та викладачі журналістських дисциплін. Книгу можуть використовувати в навчальних цілях – для дослідження, аналізу матеріалів на актуальну тематику. Автор ділиться власним досвідом пошуку тем, героїнь та героїв, вибором жанрів, проведенням дискусій та висвітлює відповіді на питання: «Чому народні обранці лякаються слова «гендер» і не лякаються ображати жінок?», «Чи здатні чоловіки досягти успіху у так званих «жіночих» видах спорту, а жінки – у «чоловічих»?», «Як вплине пандемія на розвиток гендерної рівності?» [1].

Гендерне питання все частіше стає предметом проведення різноманітних тренінгів. Актуальною формою впровадження та розгляду гендерної тематики є вебінари та тренінги для суддів. До прикладу, представник Малиновського районного суду (суддя Гарський О.) взяв участь в роботі тренінгу гендерної проблематики, що відбувся 16-17 вересня 2021 р. на тему «Подолання гендерних стереотипів при здійсненні правосуддя». Під час заходу розглядалися модулі: «Гендерні стереотипи: поняття, ознаки, вплив»; «Наслідки дії гендерних стереотипів», «Подолання гендерних стереотипів у роботі судді» [4].

Гендерна проблематика, на нашу думку, буде актуальною впродовж наступних десятиліть та знаходитиме шляхи вирішення у розрізі подолання гендерної дискримінації через просвітницьку діяльність, реалізацію норм трудового законодавства, діяльності громадських організації тощо. Враховуючи значний потенціал м. Одеси у багатьох сферах суспільства та вплив на розвиток усього південного регіону України, вирішення гендерного питання та подальший розвиток громадських організацій гендерного спрямування буде мати значну перспективу щодо реалізації гендерної політики, застосовуючи синергетичний підхід та враховуючи багатоваріантність альтернативність розвитку соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Відбулася презентація книги «Гендерна журналістика: люди, теми, діалоги» журналіста Олександра Галяса. URL: <https://lpnu.ua/news/vidbulasia-prezentatsiia-knygy-genderna-zhurnalistyka-liudy-temy-dialogy-zhurnalista>
2. В Одесі намітили подальші кроки з формування гендерної політики. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/217595/>
3. ЄС підтримали відкриття двох клубів для татів у Вінниці та Одесі. URL: <https://ukraine.un.org/uk/106026-ec-pidtrimali-vidkrittya-dvokh-klubiv-dlya-tativ-u-vinnici-ta-odesi>
4. Малиновський районний суд м. Одеси. URL: https://ml.od.court.gov.ua/sud1519/pres-centr/news_new/1181029/
5. Міський конкурс малюнку «Як я розумію гендер». URL: <https://osvita-omr.gov.ua/miskyj-konkurs-maliunku-iak-ia-rozumiiu-gender/>
6. Регіональний центр гендерних досліджень. URL: <http://onu.edu.ua/uk/science/sp/34-institutes/iist/4616-regionalnij-tsentr-gendernikh-doslidzhen>
7. Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Одеській області. Інформаційна довідка. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/rc-inf-dovidka-2-kv-2018.pdf>

ART

УДК 378:001.891]:78

ВИКОРИСТАННЯ ПРАВОЇ ПЕДАЛІ У ДОБРЕ ТЕМПЕРОВАНОМУ КЛАВИРІ Й. С. БАХА

Адлуцький Гліб Вікторович
старший викладач,
здобувач ступеню «Доктор мистецтва»,
Дніпропетровська академія музики
ім. М.Глінки, м.Дніпро, Україна
Калашник Марія Павлівна
доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри
музично-інструментальної підготовки вчителя
Харківський національний
педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація: У статті розглядається проблема використання правої педалі на роялі у ДТК Й.С.Баха. На прикладі двох крайнощів показується великий спектр існуючих думок і течій в цьому питанні. Виявляються причини діаметрально протилежних поглядів на педаль у Й.С.Баха і виводяться шляхи консенсусу через звернення до навичок піанізму і закономірностей барокової фактури.

Ключові слова: Й.С.Бах, барочний стиль, педаль, піанізм.

Питання використання у Й.С.Баха правої педалі ще й досі залишається досить спірним і актуальним. Існують дві протилежні позиції, які б ми назвали крайнощами.

Перша позиція, що йде від аутентизма і має багатьох прихильників, являє собою повне наслідування звучанню старовинних інструментів на сучасному роялі і, як наслідок, – сліпу відмову від функції правої педалі. Хоча історичні інструменти, звичайно, не мали правої педалі, особливо, клавесин, сухий і уривчастий звук якого прагнуть відтворити на роялі адепти аутентизма, така відмова від педалі носить скоріше наслідувальну функцію, а тому є поверхневою. Дискутуючи з цією думкою, в якості аргументу ми наводимо історичні відомості про те, що за часів Баха давно вже було відомо про підтримку тона, співучу і легатну манеру гри, чому Бах сам навчав своїх дітей. Дані прийоми гри повністю реалізовані на клавикорді і органі – інструментах, яким Бах віддавав найбільшу перевагу. Навіть клавесини, які в епоху Баха не були ще так поширені в Німеччині, були обертонально багатими, дзвінкими і не мали тієї сухості і тьмяності копій клавесинів кінця ХІХ початку ХХ століття.

У своєму тритомному виданні «Введення в виконання Баха» Розалін Тюрек висловила важливу думку: «При відтворенні музики минулої епохи ми повинні звертатися до якостей музичного та інструментального стилю, а не до фізичних деталей інструменту. Таким чином, рішення проблеми використання підтримуючої педалі полягає не в загальній забороні». [1, с.7]

Інші музиканти навпаки широко використовують педаль, стоячи на позиції, що якщо в інструментах епохи бароко не було правої педалі, то її поява на роялі повинна збагатити і поліпшити звучання музики Баха, надати їй співучості, барвистості, неможливої на клавесині, клавикорді або органі. Якщо перефразувати дане твердження, то маючи професійний цифровий фотоапарат, потрібно робити тільки кольорові знімки. А як же чорно-біла фотографія? Іноді, як і чорно-біла кінокартина, вона є набагато виразнішою і дозволяє зосередитися більше на глибинному сенсі, ніж на барвистій стороні.

На шкільних або консерваторських іспитах, на конкурсах, ми часто стаємо свідками таких крайнощів, як, наприклад, суцільна глибока педаль і виключення артикуляції в настільки поліфонічно ясному триголосі Прелюдії С-Dur 1 тому. Педально-романтична інтерпретація ДТК Самуїла Фейнберга

(при інших важливих перевагах) також поповнює цей список.

Коріння подібних інтерпретацій лежать в міцно усталеному романтичному трактуванні рояля, вихованому на репертуарі ХІХ століття з його гармонійною основою, необхідністю збирати фактуру в безперервне єдине звучання за допомогою педалі. Згадаймо ноктюрни Ф.Шопена або «Пісні без слів» Ф.Мендельсона. При цьому забувається або не враховується, що барокова музика існує абсолютно в іншому фактурному викладі, що вимагає крайньої ясності поліфонічних ліній, а не їх змішування, навіть там де гармонійна основа більш виражена, як в Прелюдії №1.

Так чи є яке-небудь золоте правило в питанні педалізації?

Одна з відповідей криється в піанізмі. Чим досконаліше володіння мануальною технікою, тим, що С.Рахманінов називав «проростанням пальців крізь клавіші», а М.Аркад'єв в своїх принципах піанізму називає «володінням подвійною репетицією», тим менше педаль потрібна для зв'язку звуків, а то і зовсім не потрібна. Повне і художнє в усіх сенсах виконання бахівської фактури можливо без натискання педалі. Доказом такого ідеалу майстерності служить той факт, що один з найбільших бахістів сучасності Андрас Шифф переписав у 2011 році свою версію ДТК 30-річної давності без єдиного вживання педалі. Як казав Й.Гете: «Лише в обмеженні пізнається майстер». Дійсно, мало хто з виконавців володіє таким піанізмом і здатен грати художньо з нульовою педаллю, але труднощі фактури, що виникають при виконанні ДТК, не повинні компенсуватися натисканням педалі. При проходженні Баха на роялі це вміння розвивається найкраще і в кінцевому підсумку дозволяє «звільнити руки від ніг», грати максимально зв'язно (де це потрібно) без вживання правої педалі.

Однак це не означає, що педаллю в ДТК не потрібно користуватися зовсім. Вищеописана навичка не виключає натиснення педалі. Навпаки, при вмілому використанні мануальної техніки і точковому непомітному педалюванню бахівська фактура набуває додаткових обертонів, які підсилюють ефект глибокого рояльного тону. Така педаль з нашої точки зору є стилістично

найбільш правильною, так як, по-перше – вільна від фактурних завдань, по-друге – виконує найтонші виконавські завдання, не порушуючи ясності поліфонічних ліній.

Таким чином, вживання педалі у Баха, зокрема ДТК, при всіх «за» та «проти», має бути зведено до закономірностей барочного стилю і вирішуватися кожним виконавцем індивідуально в залежності від ступеня його майстерності. В нашій педагогічній практиці ми завжди рекомендуємо вчити Прелюдії і фуґи без вживання педалі і підключати її настільки дбайливо, щоб за висловом Егона Петрі «через неї не виростили тривалості».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Tureck. R. An introduction to the performance of Bach. Book 1. Oxford university press, – 1960. – 23 с.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 433

АЗЕРБАЙДЖАН – ОДИН ИЗ ДРЕВНИХ ОЧАГОВ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Солтанова Назиля Багировна

к.и.н., доцент

Национальная Академия Наук Азербайджана

Институт физики

Аннотация. Географическое и политическое положение Азербайджана сыграло большую роль в формировании своеобразного народа, нации и государства. Азербайджан является одним из регионов формирования первобытного человека. Антропологические исследования подтверждают, что антропологический тип современных азербайджанцев в основном совпадает с антропологическим типом древнего населения этой территории.

Выявленные в ходе археологических раскопок в Северном и Южном Азербайджане богатые образцы материальной культуры и, в особенности, остатки зерна, земледельческие орудия труда и предметы быта, предметы различных видов ремесленного производства, показывают, что азербайджанцы являются одним из народов мира, создавших древнейшую оседлую культуру.

Ключевые слова: Азербайджан, пещера Азых, древняя культура, древнее население, очаг.

Географическое и политическое положение Азербайджана сыграло большую роль в формировании своеобразного народа, нации и государства. Корни этого процесса зародились в глубокой древности. Антропологические исследования подтверждают, что антропологический тип современных азербайджанцев в основном совпадает с антропологическим типом древнего

населения этой территории.

Благоприятные природно-географические условия позволили человеку поселиться здесь с древнейших времен. Стадное общество первобытного человека охватывало огромный период каменного века. Больше всего стоянок древних людей было найдено в Карабахе, Казахе и Нахчыване. В Карабахе ценные находки выявлены в пещерах Азых, Таглар и Зар. В Казахском районе в пещерах Дашсалахлы и Дамджылы, а также на стоянках Шишгузей, Кекилли обнаружены орудия труда и другие материальные остатки. Стоянки людей каменного века выявлены также в Талышской зоне.

Азербайджан является одним из регионов формирования первобытного человека. Историко-археологические исследования выявили богатейшее культурное наследие - доказано, что история обитания человека в Азербайджане насчитывает около 2 млн. лет (памятники Гуручайской культуры- Азых, Таглар и др.), а сменявшие друг друга археологические культуры – Шомутепе-Шулаверская, Кюр-Аразская, Ходжалы-Кедабекская, Талыш-Муганьская культура "расписной керамики" иллюстрируют последовательность социально-хозяйственных форм человеческой жизни на территории Азербайджана с глубокой древности. В настоящее время большинство азербайджанских исследователей придерживается мнения о существовании этно-языковых связей населения Азербайджана с основными центрами ближневосточных цивилизаций в эпоху после "неолитической революции".

Палеонтологическая стоянка в Азыхской пещере была обнаружена азербайджанским археологом М. Гусейновым в 1960 г. Археологические находки дают право судить о первообитателях нашей земли. В Азыхской пещере (350-400 тыс. лет назад – каменный век) история сохранила для исследователей часть человеческой челюсти - азыхантропа. Данная находка являлась пятым по счету свидетельством существования древнейшего человека на Земле. Она имеет очень большое сходство с палеоантропологическими находками со стоянки Тотавель (en:Tautavel Man) на юго - западе Франции.

После этой уникальной находки территория Азербайджана была включена в карту «Древнейшие обитатели Европы». В Азыхской пещере обнаружены кости доисторических животных – пещерных медведей, саблезубых тигров и т.д. В пещере были обнаружены медвежьи кости. На черепе медведя имелись царапины, которые стали считать элементами первобытного искусства человека. Люди жили в пещере до последнего оледенения, во время которого были вынуждены покинуть район. Эпоха мустье хорошо представлена в пещерах Азых и Таглар, Дамджила, Дашсалахлы. Человек уже осознавал сущность цвета и цветовых соотношений.

Азербайджан является одним из древнейших в мире регионов поселения человека и население его, начиная ещё с древнего каменного века (палеолита), создало высокую культуру. Перейдя к оседлой жизни уже в период средне-каменного (мезолита) и ново-каменного (неолита) веков, население Азербайджана стало заниматься земледелием, скотоводством и разными видами ремесла. Выявленные в ходе археологических раскопок в Северном и Южном Азербайджане богатые образцы материальной культуры и, в особенности, остатки зерна, земледельческие орудия труда и предметы быта, предметы различных видов ремесленного производства, показывают, что азербайджанцы являются одним из народов мира, создавших древнейшую оседлую культуру.

Судя по обилию материалов эпохи бронзы (IV-II тыс. до н.э.) Азербайджан действительно является одним из очагов древней культуры. Исследование курганов в Шеки указывает на большое ювелирное мастерство в обработке металлов и камня. Наиболее интересной стала находка комплекта ювелирных изделий из драгоценного металла, состоящего из шейных и височных подвесок, раковин, обложенных золотой фольгой. Они пролежали в кургане более 4-х тысяч лет. Техника и художественные качества изделий свидетельствуют о профессиональном мастерстве и зрелости, о знакомстве авторов с передовой технологией того времени.[1 с.54]

Нахчыван - неотъемлемая часть Азербайджана, это одно из древнейших

поселений мира. Топоним «Нахчыван» обладает несколькими этимологическими значениями. По одной из версий, топоним «Нахчыван» связан с именем легендарного пророка Нуха (по Ветхому завету — Ной). Слово «Нахчыван» состоит из трех частей: Нах (Нух), из образующего в тюркских языках суффикса «чы» и топонимического форманта «ван», обозначающего место. Название города переводится как «пристанище Нуха (Ноя)» или «место, где объявился Нух (Ной)». О пророке (Нухе) Ное говорят и названия окрестных гор: Нухтабан (Гора Нуха), Гемигая (Гора-Ковчег); сел: Нухаджир (Светозарный Нух), Нухйурду (родина Нуха), Нухгадик, Нехрам. Если посмотреть на карту мира, то нигде нельзя встретить такого количества названий местностей, связанных с пророком Нухом (Ноем), как в Нахчыване. Образ Нуха (Ноя) нашел отражение и в величайшем богатстве азербайджанского народа — его пословицах и поговорках, по-азербайджански «аталар созу» («слово отцов»). В лексическом составе азербайджанского языка немало фразеологических выражений и о пророке Нухе: 1. Nuhdan qalma (Со времен Нуха); 2. Nuh əyüamındən qalma (Свидетель Ноева похода); 3. Nuh deyir, reuqətbər isə uox deyəg (Нух скажет, а пророк — нет (об упрямом, любящем поспорить человеку); 4. Nuh sözünü yeddi səhv ilə yazar (Он пишет слово Нух с семью ошибками); 5. Elə Nuh tökərəm yer göy qovuşar (Пошлю Нуха и он сравнивает землю с небом) (проклятие); 6. Nuhun qohumudur (ирония о человеке, считающего свой род от Нуха). Восстановлена разрушенная при Советской власти могила пророка Ноя, находящаяся на территории Старой крепости, над ней возвышен Мавзолей.

О Нахчыване впервые упомянули историк Иосиф Флавий в I в. до н. э. и греческий историк Клавдий Птолемей во II в. н. э. По мнению историков Брокгауза и Ефрона, город Нахчыван основан в 1539г. до н. э. В XIXв. русский исследователь К.А.Никитин писал: «По преданию, после потопа пророк Ной жил в Нахчыване и здесь же был похоронен. До сих пор сохранились притчи о том, что пророк Ной работал на местных соляных конях...» [2 с. 113]. В середине 60-70 гг XXв. в штольне Нахчыванского соляного рудника были

обнаружены древние соляные кони конца IV начала III тыс. до н.э.. Возраст обнаруженных соляных коней подтверждают выводы ученых. Как символ непоколебимости, высоты возвышается на эмблеме Нахчывана гора Иландаг (Гора-змея). По преданию, гора раскололась на две части после удара Ноева ковчега, отплывшего от горы Агрыдаг.

В греческой мифологии рассказывается о титане Прометее, который похитил с неба огонь и научил греков пользоваться им. Узнавший об этом Зевс приказал приковать Прометея железными цепями к огромной скале в горах Южного Кавказа. Возникшее на основе этого фразеологическое выражение «прометеев огонь» употребляется в значении «священный огонь, горящий в душе человека, борющегося за достижение высоких идеалов в науке, искусстве, общественной жизни». Президент Греции Каролас Папульяс на встрече с коллективом Бакинского славянского университета, состоявшейся 6 апреля 2011г., отметил: «Еще во времена, когда господствовали мифы, было известно, что Прометей принес людям огонь именно из вашей страны. Историки утверждают, что гора, где Прометей подвергался наказанию Зевса, находится на территории Нахчывана. Позвольте произнести название этой горы так, как оно звучит на вашем языке: Иландаг».

Население территории Азербайджана в начале железного века (I тыс. до н.э.) в основном состояло из тех же этнических элементов, которые обитали здесь еще в III тыс. до н.э. и ранее, о чем свидетельствует 20 метровый культурный слой поселения Кюльтепе (Нахчыван), относящийся к VI – I тыс. до н.э. Азербайджанцы относятся к двум антропологическим типам, относящимся к южной ветви большой европеоидной расы долихомезокефалам (каспийский тип) и брахикефалам. Каспийский тип, морфологически относится к индосредиземноморской малой расе, широко распространен на Малом Кавказе, Нахчыване, в центральных и южных регионах Азербайджанской Республики и в Южном Азербайджане. Брахикефальный антрополитический тип относится к балкано-кавказской малой расе, характерен для северо-западных и юго-восточных регионов республики. К середине I тыс. до н.э. в

северной части Азербайджана сложился племенной союз, условно называемый протоалбанским.

В начале I тыс. до н.э. наши предки уже были знакомы с обработкой железа. В быту использовали свинец и его сплавы с оловом и сурьмой. Древнейший из свинцовых предметов в Закавказье был найден на холме Кюльтепе (Нахчыван). находка относится к III тыс. до н.э. – она названа «свинцовой втулкой», состоит из чистого свинца и имеет лишь незначительные примеси серебра (0,001%), олова (0,005%), никеля (0,001) железа (0,005%), перешедшими из исходных руд. Тогда свинец могли получать плавкой галленита из его локальных месторождений [Гюмюшлинское (Нахчыван) и Мехманинское (Нагорный Карабах)].

В период древности и раннего средневековья были развиты ремесла (шелководство, ткачество и др.). Выше указанные факты говорят о том, что существовал стимул накопления, в какой-то мере, примитивных, естественно-научных знаний.

Азербайджан является одним из древних очагов цивилизации. На протяжении многих тысячелетий азербайджанский народ создавал свою самобытную материальную и духовную культуру. На территории Азербайджана первые племенные объединения и государственные образования зародились ещё в конце IV - начале III тыс. до н.э. С I тыс. до н.э. - начала I тыс. н.э. на территории Азербайджана существовали такие государства, царства как Маннейское, Искитское (Скитское, Скифское) и Массagetское, Албания и Атропатена. Эти государства сыграли важную роль в этнополитической истории Азербайджана и в процессе формирования на территории страны единого народа. В средние века на территории Азербайджана действовали государства Ширваншахов, Сельджуков, Ильдегизидов, Хулагуидов и Сефевидов. Мудрые корифеи Азербайджана сделали свой плодотворный вклад в мировую науку.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Пахомов Е.А. Клады Азербайджана и других республик и краев Кавказа. .Б, Изд. АзФАН, - 1938.- с.101
2. Гусейнов М.М. Древний палеолит Азербайджана. Гл. VI. Б.- 1983.- с.220
3. Османов Ф.Л.. История и культура Кавказской Албании. Б. Тахсил.- 2006,-с.285.

**КОНФЛІКТ В НАГІРНОМУ КАРАБАХУ
ВІД ВИТОКІВ ДО СУЧАСНОСТІ**

Чмихало Григорій Григорович

магістр історичних наук
військова частина А1314
м. Дніпро. Україна

Квятковський Роман Володимирович

магістр соціальної роботи
військова частина А1277
м. Львів. Україна

Анотація: Розглянуто історію Вірмено-Азербайджанського конфлікту від витоків до подій сучасності. Особливу увагу було приділено другій Вірмено-Азербайджанській війні 2020 року.

Ключові слова: Вірменія, Азербайджан, Конфлікт, Нагірний Карабах, Радянський Союз, Війна.

Актуальність теми обумовлена тим, що на сучасному етапі Вірмено-Азербайджанський конфлікт зазнав динамічних змін, а розвиток подій і ситуація, яка склалася на Кавказі в результаті Другої карабаської війни, не може залишитися поза увагою.

Витоки конфлікту лежать у намаганні політичних еліт трьох південно-кавказьких народів відновити державність після розвалу Російської імперії та виходу Радянської Росії з Першої світової війни через сепаратний мир із Німеччиною. У майбутніх етнічно змішаних столицях - Єревані та Баку точилася боротьба за політичне домінування, яка часто мала етнічно-релігійне забарвлення і відповідно супроводжувалася етнічними чистками нелояльного населення. Крім внутрішньополітичних процесів, актуальним залишався конфлікт з Османською імперією, союзницею Німеччини, яка намагалася повернути території, на які претендувала також новостворена вірменська

держава. Цей конфлікт вилився у вірмено-турецьку війну, яка загострилася після початку турецьких визвольних змагань під проводом Мустафи Кемалю Ататюрка. Відносини між вірменським і турецьким народами були вкрай напружені через участь вірменських підрозділів у війні проти Порту на боці Росії, а також через геноцид й депортацію вірмен в Османській імперії в період 1915-16 років [4].

Насильницький характер конфлікту, факти масових убивств, етнічних чисток і переселень призвів до сегрегації населення з обох боків у місцях змішаного проживання, що було призупинено після насильницької більшовизації Азербайджану та Вірменії у 1920 році. Москва, виходячи зі своїх власних міркувань і тиску місцевих комуністичних еліт, визначила компромісні кордони між двома радянськими республіками, де частина спірних територій відійшли Вірменії, а частина Азербайджану. Відповідно Нагірний Карабах став автономною областю у складі Азербайджану.

У радянські часи Москва тривалий час успішно стримувала цей конфлікт і попереджала його насильницькі прояви. Починаючи із середини 1960-х років, вірменська політична та культурна еліта, в тому числі за межами країни, проводить інформаційні кампанії та актуалізує питання визнання факту геноциду вірменського народу, і після серії масових демонстрацій у Єревані Москва санкціонує інформаційну політику, яка закріплює геноцид як один із легітимних стовпів вірменської ідентичності [1, 3].

На початку перебудови в Радянському Союзі суперечності і протиріччя, які успішно довгий час локалізувалися і стримувалися, починають розростатися до рівня політичного конфлікту, який має всі ознаки ірредентизму - вимоги вірмен щодо передачі Нагірного Карабаху до складу Вірменії через начебто утиски вірменського населення, утворення політичної організації «Комітет Карабах», яка сформулювала і представляла ці вимоги.

Політичний конфлікт на фоні погіршення соціально-економічних умов та рішення позачергової сесії місцевих народних депутатів щодо передачі Нагірного Карабаху до Вірменської РСР у лютому 1988 року швидко переріс у

насильницький, до якого масово долучилися широкі верстви обох республік. Він супроводжувався етнічними чистками, погромами та масовими зіткненнями в місцях змішаного проживання населення двох республік. Москва, вважаючи вимоги вірмен «націоналістичним проявом», підтримувала дії офіційного Баку, запровадивши в районі режим надзвичайного стану. Після розпаду Радянського Союзу між новоутвореними державами розпочався військовий конфлікт, гаряча фаза якого завершилася у 1994 році поразкою Азербайджану і втратою близько 20% території [6].

Статус «замороженого» конфлікту в Нагірному Карабаху до вересня 2020 року був умовним і фактично не відповідав дійсності. Найбільше зіткнення останніх років відбулось у квітні 2016 року, зі спорадичним інцидентами (перестрілками) на регулярній основі. У липні 2020 року озброєне протистояння Азербайджану та Вірменії відбулося не на ділянці навколо Нагірного Карабаху, а на безпосередньому кордоні двох держав, що стало сигналом до розширення зони протистояння. Роки «замороженого» статусу фактично призвели до акумуляції фрустрації та ненависті, побудови структурованого інформаційного поля, мілітаризації сторін, появи двох поколінь людей, які жили тільки в умовах конфлікту, а отже бачили в іншій стороні лише образ жорсткого ворога. Фактично уряди Вірменії та Азербайджану опинилися в останні 20 років у певному замкнутому колі: коли суспільство було готове до компромісів, через власні політичні амбіції на них не готова була влада; коли влада почала шукати компроміси, вже обидва суспільства були налаштовані таким чином, що будь-які поступки сприймаються лише як зрада.

Оцінка сил і засобів сторін перед черговою ескалацією Вірмено-Азербайджанського конфлікту.

Станом на кінець вересня 2020 року, на момент початку чергової ескалації, сили двох країн були дуже нерівними. Азербайджан мав і кількісну, і якісну військову перевагу над Вірменією та «Армією оборони Карабаху (Арцаху)».

Передусім Вірменія поступалась кількістю населення: понад 3 млн осіб проти 10 млн в Азербайджані. Відповідно, у неї також був менший мобілізаційний резерв. ВВП Вірменії (2020 рік) становив \$10 млрд, натомість Азербайджану - \$47 млрд; оборонні бюджети країн - \$600 млн і \$2,3 млрд відповідно. Від 2010 року між Вірменією та Російською Федерацією діяла угода про спільне командування ППО, на території країни розміщено російські військові бази (Гюмрі й Еребуні) [1].

Збройні сили Азербайджану. Станом на початок 2020 року Збройні сили Азербайджану налічували близько 130 тисяч осіб. Оснащення азербайджанської армії серйозно оновилося в останні роки, в тому числі завдяки масовим поставкам з Росії, України Ізраїлю та Білорусі. Зокрема, в 2010-2014 роках були отримані 100 танків Т-90С, 100 БМП-3, 18 САУ 2С19М1 «Мста-С», 18 САУ 2С31 «Вена», 18 РСЗО 9А52 «Смерч», 18 важких вогнеметних систем ТОС- 1А «Солнцепек», а також 300 ПЗРК «Ігла-С» з боєкомплектom у 1500 ракет. Крім того, азербайджанська армія отримала з Росії серйозний комплект інженерно-саперної техніки та обладнання [3].

Війська ППО отримали з Росії два дивізіони зенітної ракетної системи С-300 ПМУ-2 «Фаворит» і кілька батарей зенітного комплексу «Тор-М2Е». Азербайджанські ВПС отримали 60 транспортних вертольотів Мі-17 (частина з яких може застосовувати протитанкові ракети ізраїльського виробництва) і 24 ударних гелікоптери Мі-35М.

Сухопутні війська Азербайджану організаційно зведені в п'ять армійських корпусів - всього 23 мотострілкові бригади. У центральному підпорядкуванні знаходяться окрема артилерійська бригада, бригада РСЗВ та протитанковий полк. 2-й і 3-й корпуси знаходяться безпосередньо на кордонах Нагірного Карабаху, 1-й корпус розгорнутий в околицях Євлаха і Гянджі, 4-й корпус сконцентрований в районі Баку, а 5-й обороняє Нахічеванський ексклав.

Сухопутні війська мають у своєму розпорядженні приблизно 450 танків, з яких тільки 100 - відносно сучасні Т-90С, решта - Т-72А і Т-72М1, отримані у спадок від СРСР, а також куплені в Росії, Білорусі та Україні. Деяка частина

парку Т-72-х модернізована ізраїльською фірмою Elbit за схемою, близькою до грузинського Т-72SIM-1 [8].

В армії є 200 БМП-1/2/3 і БМД-1, а також понад 450 бронетранспортерів БТР-70, 70 БТР-80А і понад 300 БТ-ЛБ. Ще близько 200 одиниць бронетехніки є у внутрішніх військах.

Артилерія азербайджанської армії має в своєму розпорядженні приблизно 120 САУ - причому, крім 122-мм 2С1 «Гвоздика», в наявності 12 штук 203-мм 2С7 «Піон», отриманих з України та Білорусі. Буксирувана артилерія представлена приблизно 250 одиницями 122-мм гаубиць Д-30. Велику увагу Баку приділяв розвитку реактивної артилерії. На озброєнні знаходяться близько 250 РСЗВ радянського, турецького та ізраїльського виробництва (включаючи «Смерчі» та «Урагани» поставлені з Росії та України). Є понад 1200 мінометів, в основному 120-мм 2Б11 «Сані» і ПМ-38, а також 82-мм 2Б14 «Піднос» [3].

Протитанкові засоби, крім 100-мм гармат МТ-12 «Рапіра», нараховують приблизно 100 ПТРК «Корнет», отриманих з Росії в 2010 році, до 300 інших комплексів, включаючи застарілі радянські, деяку кількість ізраїльських «Spike». Є також 10 самохідних протитанкових установок «Хризантема-С», переданих з Росії влітку 2015 року. У розпорядженні Азербайджану є три пускові установки оперативно-тактичних ракет 9К79-1 «Точка-У», що надійшли з України після 2010 року. Серед сучасних систем, що є на озброєнні Азербайджану, варто згадати безпілотні апарати, в тому числі, ударні.

Основу винищувальної авіації ВПС Азербайджану становлять 16 літаків МіГ-29 і МіГ-29УБ, отриманих з України в 2007-2012 роках, 30 штурмовиків Су-25 і кілька фронтових бомбардувальників Су-24.

Також є від 20 до 30 навчально-бойових літаків L-29 і L-39 і два транспортні літаки Іл-76. Вертольоти представлені приблизно півсотнею ударних машин (Мі-24 і новими Мі-35М), більш ніж 70 транспортними Мі-8/17 та декількома легкими Мі-2 [8].

Збройні сили Вірменії і Нагірного Карабаху. Станом на початок 2020 року сумарна чисельність вірменських і карабаських сил становила близько 70

тисяч осіб. При цьому Вірменія об'єктивно поступається своєму суперникові в оснащеності сучасною технікою.

Так в розпорядженні Вірменії і невизнаної Нагірно-Карабаської Республіки є понад 400 танків, але модернізованих Т-72 серед них - буквально одиниці. Найбільш серйозним є розрив в параметрах та кількості бойових броньованих машин інших класів - БТР і БМП. В цілому вірменські сили мають у своєму розпорядженні приблизно 500 броньованих машин, проте найсучасніші з них - це БМП-2 та БТР-80 [4].

Власних коштів на закупівлю сучасних озброєнь Єреван майже не має, а тому техніка з Росії в основному надавалась в кредит або в рамках співпраці в рамках Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ). Зокрема, в лютому 2016 року Москва виділила Єревану кредит в \$200 млн на закупівлю озброєнь, в рамках якого Вірменія отримала важкі РСЗВ «Смерч» з боєприпасами, переносні зенітно-ракетні комплекси «Голка-С», комплекс пасивної радіотехнічної розвідки «Автобаза-М», важкі реактивні вогнеметні системи ТОС-1А «Солнцепек», броневих автомобілі «Тигр», протитанкові ракетні комплекси «Конкурс-М», протитанкові гранатомети РПГ-26, стрілецьке озброєння, двигуни і приціли для танків Т-72 і бойових машин піхоти, засоби зв'язку, різну інженерну техніку і вантажні автомобілі «КамАЗ» [3].

Коротка хронологія та особливості бойових дій в ході Другої війни у Нагірному Карабаху

Вранці 27 вересня 2020 року, в черговий раз загострилася ситуація в районі невизнаної Нагірно-Карабаської Республіки - території, за яку десятки років вели боротьбу Вірменія і Азербайджан.

Конфлікт розпочався з взаємних обстрілів у п'яти районах на лінії зіткнення - в районі гори Муровдаг, селищ Талиш і Мардакерт (Агдере) на півночі зони, яку контролювали вірмени, а також на півдні - в Джебраїльському та Фізулінському районах [7].

Загалом бої розгорнулися за двома напрямками - на півночі і півдні Карабаху. На півночі діяв 1-й корпус під командуванням генерал-майора

Хікмета Гасанова, на півдні - дві військові групи під командуванням генерал-лейтенанта Хікмета Мірзаєва і генерал-майора Маїса Бархударова [10].

Протягом декількох днів Азербайджан не міг змінити ситуацію на свою користь і бої відбувалися в районах уздовж лінії зіткнення, але до 9 жовтня 2020 року на півдні азербайджанські сили взяли місто Джебраїл - адміністративний центр одного з 7-ми районів Азербайджану поза територією колишньої радянської Нагірно-Карабаської автономної області, які вірменські сили повністю або частково захопили у війні 1992-1994 років.

Мешканці залишили це місто і воно було зруйноване. Джебраїл розташований за 20 кілометрів від лінії поділу сторін, яку азербайджанські війська подолали майже за два тижні.

Через декілька днів Азербайджан встановив контроль над Гадрутом, першим райцентром на території саме Нагірного Карабаху, а не окупованих районів Азербайджану. Це було перше місто на шляху азербайджанських військ, в якому залишалися цивільні [7].

Саме з падіння Гадрута ситуація змінилася і азербайджанські війська стали просуватися інтенсивніше, а вірмени почали відступати.

Азербайджанські війська наступали в основному на півдні, уздовж вірмено-іранського кордону. Після Джебраїла і Гадрута Азербайджан встановив контроль над Фізулі, Зангеланом, Кубатлі. Цілями цього наступу були місто Лачин, через яке проходить шосе, що зв'язує Шушу і Степанакерт з Вірменією, а також саме місто Шуша [7].

Обидві цілі розташовані у горах, що утруднювало наступ незважаючи на те, що опір вірменських сил до того моменту став слабшим. В результаті азербайджанська піхота без важкої техніки по горах дійшли до Шуші, і після боїв в районі цього міста воно було взято під контроль, що стало вирішальною подією в конфлікті. Слід зазначити, що багато хто вважав, що це загострення, як і попередні, закінчиться максимум тим, що Азербайджан захопить кілька стратегічно важливих висот і кілька квадратних кілометрів території.

Саме так було під час останнього серйозного загострення конфлікту в

2016 році, коли після чотирьох днів боїв Азербайджан оголосив, що його війська зайняли кілька висот довкола села Талиш та на Фізулінському напрямку [10].

Проте, в ході бойових зіткнень Азербайджан застосував ефективну тактику самостійних дій піхоти, просочування піхотних підрозділів в оборону противника на велику глибину. Така тактика була несподівана для противника в такому масштабі, що забезпечило успіх. Однак рівень бойової підготовки багатьох піхотних підрозділів для такої тактики виявився невисоким, що призвело до великих втрат, у тому числі зниклими безвісти. Недоліки підготовки військ азербайджанське командування компенсувало за допомогою мотивації особового складу і цілеспрямованого оперативного керівництва. Незважаючи на великі втрати, обидві армії зберігали високу мотивацію і бойовий дух, піхота до останнього дня вела контактні бої.

Бойові дії впродовж конфлікту також характеризувались використанням важкої артилерії, бронетехніки, у тому числі танків, та безпілотних літальних апаратів. Вірменія добре підготувалася до позиційної оборони. Однак Азербайджан набагато краще підготувався до маневреної війни і поступово нейтралізував перевагу вірменської артилерії за допомогою безпілотників.

Слід зазначити, що у останній визвольній операції Баку зробив ставку саме на використання безпілотної авіації та заздалегідь забезпечив собі перевагу в цій царині, коли інвестував у неї понад \$60 млн [8].

Після прориву стаціонарних позицій вірменська армія не мала сил для організації контрудару і прикриття військ мобільними засобами ППО. Азербайджан домігся переваги на обраному напрямку. Конфлікт частково перекинувся за межі міжнародних кордонів: в Східному Азербайджані та Ірані падали снаряди та ракети, які не заподіяли шкоди, а Іран збив кілька безпілотних літальних апаратів [10]. Бойові дії закінчилися після того, як азербайджанські війська зайняли місто Шуша - одного з найважливіших населених пунктів у Нагірному Карабаху та другого за величиною. Це місто розташоване на горі за декілька кілометрів від столиці регіону Степанакерту, і

через нього проходить дорога, яка пов'язує Карабах з Вірменією.

Після звільнення міста Шуша, між президентом Азербайджану Ільхамом Алієвим, прем'єр-міністром Вірменії Ніколом Пашиняном та президентом Російської Федерації Володимиром Путіним було підписано мирну угоду, що припиняє всі бойові дії в зоні Нагірно-Карабаського конфлікту з 10 листопада 2020 року. Самопроголошений президент Арцаху Араїк Арутюнян також погодився припинити військові дії [6].

Здобутки та втрати сторін в результаті чергового Вірмено-Азербайджанського конфлікту.

Військова операція азербайджанської армії в Нагірному Карабаху, яка тривала 44 дні, закінчилася успіхом для неї. Азербайджан повернув собі значну частину територій, окупованих Вірменією в ході Першої карабаської війни.

З 27 вересня до 9 листопада 2020 року армія Азербайджану звільнила від окупації Вірменією 246 населених пункти [10].

Мирна угода щодо Нагірного Карабаху передбачає повне припинення вогню і всіх військових дій в зоні Нагірно-Карабаського конфлікту. Уздовж лінії зіткнення в Нагірному Карабаху і вздовж Лачинського коридору розгортається миротворчий контингент Російської Федерації в кількості 1960 військовослужбовців. За погодженням сторін заплановано будівництво нових транспортних комунікацій, що зв'язують Нахічеванську Автономну Республіку із західними районами Азербайджану. Республіка Вірменія повертає Азербайджанській Республіці Агдамський район і території, утримувані вірменською стороною в Газахському районі Азербайджанської Республіки, Кельбаджарський район, Лачинський район (залишаючи при цьому за собою Лачинський коридор) [6]. В ході бойових зіткнень при прориві оборони азербайджанці зазнали втрат в результаті вогню вірменської артилерії, а при наступі після прориву втрати пов'язані зі швидким просуванням піхотних підрозділів, які часто вступали в контактні бої з вірменськими частинами прикриття. Втрати азербайджанців порівнянні з втратами вірмен, що займали стаціонарну оборону. За даними міністерство оборони Азербайджану (станом

на кінець грудня 2020 року), втрати Азербайджану в ході бойових дій в зоні нагірно-карабаського конфлікту з 27 вересня до 9 листопада 2020 року склали 2 783 військовослужбовців убитими, ще понад 100 азербайджанських військовослужбовців вважаються зниклими безвісти. Під час боїв було також поранено 1 245 військових [9].

За даними міністерства охорони здоров'я Вірменії (станом на кінець грудня 2020 року), втрати вірменської сторони склали 2 718 військовослужбовців. За даними міністерства оборони невизнаної Нагірно-Карабаської республіки, в ході боїв з азербайджанськими підрозділами загинули 1 746 військовослужбовців армії оборони невизнаної Нагірно-Карабаської Республіки [9].

Застосування вірменськими та азербайджанськими військами неточної й невибіркової зброї, включно з касетними боеприпасами в населених районах, призвело до втрат серед цивільного населення, а також руйнування будинків і ключових об'єктів інфраструктури під час конфлікту в Нагірному Карабаху. Загалом, протягом 44-х днів конфлікту загинуло щонайменше 146 цивільних, включно з дітьми й літніми людьми [5]. Постраждали цивільні райони, включаючи великі міста, в тому числі друге за величиною місто Азербайджану Гянджа і столиця регіону Степанакерт, більшість будинків були зруйновані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Журнал Український Тиждень // Нова стара війна на Кавказі, В.Заблоцький, випуск № 43 (675) від 21 жовтня 2020 р.
2. Інститут масової інформації // Що треба знати журналістам про вірмено-азербайджанський конфлікт, А.Шелест, І.Семиволос, А.Сафаров, 15 жовтня 2020 р. [Ел. ресурс]. Посилання:<https://imi.org.ua/monitorings/shho-treba-znaty-zhurnalistam-pro-virmeno-a-zerbajdzhanskyj-konflikt-i35680>
3. Інтернет-видання «Апостроф» // Азербайджан проти Вірменії: сили сторін, М.Жирохов, 29 вересня 2020 р., [Ел.ресурс]. Посилання:<https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2020-09-29/azerbaydjan->

protiv-armen ii-silyi-storon/35272

4. Постсоветские исследования // Нагорно-Карабахский конфликт: предыстория, развитие, последствия, А.Ибрагимов, 2018. Т.1.

5. Amnesty International // IN THE LINE OF FIRE: Civilian casualties from unlawful strikes in the armenianazerbaijani conflict over Nagorno-Karabakh, січень 2021 р., с.1-23

6. BBC News // Nagorno-Karabakh profile, 18 листопада 2020 р., [Електронний ресурс]. Посилання: <https://www.bbc.com/news/world-europe-18270325>

7. BBC News // Українська служба // Чому Азербайджан виграв війну у Карабаху?, П.Аксьонов, 12 листопада 2020 р. [Електронний ресурс]. Посилання: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54912350>

8. International Institute for Strategic Studies (IISS) // The Military Balance 2020, випуск 120, частина 4, лютий 2020 р. с. 64.

9. International public broadcaster Deutsche Welle // Nagorno-Karabakh: Azerbaijan discloses troop deaths despite cease-fire, 23 грудня 2020 р. [Електронний ресурс]. Посилання: <https://www.dw.com/en/nagorno-karabakh-azerbaijan-discloses-troop-deaths-despite-cease-fire/a-55926945>

10. Project: The Rule of Law in Armed Conflicts (RULAC) // Military occupation of Azerbaijan by Armenia, редакція від 23 грудня 2020 р., [Ел.ресурс]. Посилання: <http://www.rulac.org/browse/conflicts/military-occupation-of-azerbaijan-by-armenia#collapse4accord>

LITERATURE

УДК 80

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ГУМАНІТАРНОГО ДИСКУРСУ

Вельган Ольга Володимирівна
магістрантка

Дучимінська Галина Юріївна
Кандидат філологічних наук, доцент
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Львівська обл., Україна

Анотація: У статті розглядається історія формування категорії гендеру в літературознавстві та вкорінення гендерних досліджень в системі гуманітарних наук. У дослідженні наголошується на необхідності врахування фактору напрямку гендерних досліджень, на важливості вивчення етногендерного фактору, оскільки в системі кожної національної культури склалися власні, історично обумовлені уявлення про гендерні ролі чоловіка і жінки.

Ключові слова: літературознавство, гендерний дискурс, гендер, гендерні дослідження, гендерна проблематика.

Розвиток антропоцентричного літературознавства на рубежі ХХ-ХХІ ст. загострив інтерес дослідників до гендерної проблематики. До представників найбільш різних гуманітарних наук приходить усвідомлення того, що філософська категорія «людина» так і залишиться абстрактною категорією, якщо не конкретизувати її сутність підкатегоріями «дорослий», «дитина», «юнак», «дівчина», «чоловік», «жінка», «старий», «стара» і т.д. Літературознавець В.Головко у статті «Антропоцентрична парадигма в

літературознавстві: концепція системної стратифікації» наполягає на необхідності розглядати «людину» диференційовано, стратифіковано, з огляду на «екзистенцію живого індивіда» [1, с. 16]. виправити тисячолітню помилку «абстрактної антропології» взялася наука про гендер, для початку виділивши з «люднознавства» два головних старту – «чоловіка» і «жінку».

Об'єкт нашого дослідження — літературознавчі розвідки вітчизняного та зарубіжного літературознавства, присвячені гендерній проблематиці. **Предметом дослідження** є гендер як літературознавча категорія. **Актуальність** нашого дослідження обумовлена тим, що поняття гендеру є «багатовимірним», воно перетинає межі історії, антропології, соціології, психології, лідерства та організаційного розвитку. Через далекосяжний вплив гендеру, «дослідження з інших дисциплін можуть в значній мірі сприяти формуванню власної роботи та надавати нових перспектив та ширшого контексту для розуміння досліджень у власній галузі» [15, с. 9].

Генезис поняття «гендер» найбільш повно розкрито в монографії Н.Пушкарьової «Гендерна теорія і історичне знання» [7, с. 161]. Як зазначає дослідниця, у 1963 р. співробітник Каліфорнійського університету (Лос-Анджелес, США) Роберт Стіллер, виступаючи на конгресі психоаналітиків, вперше вводить в гуманітаристику інноваційний термін «гендер». Свою концепцію американський вчений будує на виділенні в індивідумі двох відносно автономних начал: біологічного і соціокультурного. Так склалося діалектичне двоєдинство термінів: «стать», що має відношення до біології (хромосоми, гормони, генетика, нервова система) і «гендер», номінуючий культурну надбудову людини (етика, педагогіка, психологія, мовознавство, література і т.д.).

Новий термін був сприйнятий усіма без винятку гуманітарними дисциплінами, де особливо стараннями жінок-дослідниць створюються «гендерно марковані» ніші в різних наукових сферах. Найбільший інтерес проявляють вчені феміністичного спрямування, інтерпретують гендер не просто як стратифікаційну категорію, але як дієвий спосіб змінити «підлегле

становище жінки в ситуації сформованої ієрархії соціальних ролей» [7, с. 162]. Необхідно зробити важливе уточнення, пов'язане з коригуванням семантичного змісту категорії «гендер»: до 1990-х років гендерні і жіночі дослідження сприймалися як синоніми і означали суто жіночий емпіричний або духовний досвід, жіночу специфіку світосприйняття, виокремлені з загальнолюдського і протиставлені аспектам чоловічого. До початку ж нового тисячоліття когнітивною суспільною свідомістю долається суто моністичне значення терміну, під гендером починають розуміти паралельне вивчення «чоловічих і жіночих сутностей», всіх мислимих форм їх взаємодії і співіснування в різних культурах і суспільствах. Як плідний і перспективний напрямок стверджується гендерна компаративістика, що передбачає порівняльне вивчення соціокультурної природи чоловіків і жінок (masculinity-femininity). Так сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідження розвиваються в двох напрямках: «woman's studies» (дослідження жінки) і «man's studies» (дослідження чоловіка).

Про те, що гендерні дослідження все глибше вкорінюються в системі гуманітарних наук говорить той факт, що вже видаються гендерні словники. Як справедливо зазначає автор статті «Гендер» у зазначеній енциклопедії А.Большакова (з посиланням на Б.Хелдт), «ігнорування питання про гендерну природу тексту означало б зведення людського фактора в літературі до такого мінімуму, який недопустимий для більшості творів мистецтва» [6, с. 161].

З кожним роком помітно розширюються семіотичний обсяг поняття «гендер» і межа його застосування. Про це говорить величезна кількість похідних від слова «гендер», що охопили найрізноманітніші частини мови: «гендерна асиметрія», «гендерно маркований текст», «гендерологія», «андроцентризм», «гендерлект», «етногендер» та ін. Цей факт свідчить про внутрішню потребу «гендерних студій» розвинути свій власний термінологічний інструментарій для більш тонкого і точного аналізу соціокультурних явищ і художніх текстів.

Вчені відзначають також появу неологізмів, покликаних компенсувати деякий дефіцит способів жіночого самовираження через здавна складені

патріархальні канони. Так, «в слові history («історія») шляхом реверсії було виділено два компоненти — his (його) і story (історія), потім чоловічий займенник his замінено на жіночий her. Отриманий таким чином неологізм «herstory» висловлює заклик переглянути історію, включивши в неї і жінок — розповісти жіночу історію людства» [3, с. 10]. Тією ж печаткою реверсивності відзначений і новий фразеологізм «Всі люди — сестри», котрий знову акцентує увагу на необхідності більш пильної уваги до статусу жінки в соціальному житті.

Антропологи, історики та етнографи встановили відносність положення жінки і чоловіка в залежності від національних традицій, цивілізаційних умов, релігійних забобонів, політичних задач і т.д. Доведено, що біологічні характеристики жінок та чоловіків різних народів і різних історичних епох не мають принципових відмінностей, але суттєвою може бути різниця їх соціального статусу та гендерних стереотипів. Майже в кожній монографії з гендерної проблематики можна зустріти положення про те, що в патріархальному суспільстві все чоловіче, маскулінне вважається первинним, значущим, домінуючим, а все жіноче, фемінне кваліфікується як вторинне, незначне і залежне.

Однак не слід забувати про існування, наприклад, епохи матріархату (від грец. «мати», «початок» і «влада»), сліди якого відображені в численних стародавніх міфах, переказах, образах язичницьких богинь і т.д. Під впливом всіляких факторів об'єктивного характеру (зміна клімату, війни, пріоритет мисливського промислу над збиранням та ін.) в певний момент архаїчне суспільство перебудовується на ходу, віддаючи перевагу чоловікові з його фізичною силою, войовничістю, аналітичним холодним розумом.

У вивченні гендерної проблематики величезне значення має етногендерний ракурс дослідження, оскільки з плином віків у кожного народу на планеті склалися певні статево-рольові нормативи соціальної поведінки, свої стереотипні уявлення про статус жінки і чоловіка. Насправді, слід мати на увазі, що існує реальна дистанція величезного розміру між соціально-схваленими

гендерними ролями, наприклад, в американському і кавказькому етноколективах. Як справедливо зазначає З.Кучукова, «той факт, що семантична частка «етно» з інерційною завзятістю метакоду приєднується до найрізноманітніших дисциплін, говорить про те, що існує цілий комплекс гносеологічних проблем, пов'язаних з освоєнням етнічного шару світової культури» [5, с. 266].

З урахуванням цієї обставини на порядку денному в особливій формі актуалізовані етногендерні дослідження, що дозволяють, переходячи від абстрактного теоретизування до конкретного аналізу, великим планом вивчити образ жінки як носія соціокультурних стереотипів певного народу.

Таким чином, для кожного типу гендерного дослідження, на наш погляд, потрібна індивідуальна методика, що враховує безліч нюансів. По-перше, в дослідженні гендерної проблематики має велике значення фактор напрямку, оскільки об'єктив романтика і об'єктив реаліста мають різне художнє фокусування і різні цільові установки. По-друге, в обов'язковому порядку слід брати до уваги етногендерний фактор, враховуючи, що в системі кожної національної культури склалися власні, історично зумовлені уявлення про гендерні ролі чоловіка і жінки. Так, при вивченні північнокавказької гендерної картини світу помітні універсальні закони патріархального світу з його домінантою чоловічого над жіночим: хлопчик цінніший дівчинки, брат важливіший сестри, чоловік верховніший дружини і т.д. Однак над цією ієрархічною системою височіє постать матері з її незаперечним авторитетом у сімейному і громадському житті.

Дослідник Ю.Краснов у своїй статті зазначає, що причини інтересу до проблеми існування гендерної нерівності необхідно шукати, вивчаючи генезис і основні напрямки трьох революцій в сучасному суспільстві: сексуальної, гендерної, сімейної [4, с.5]. Літературознавець І.Бежан-Волк, наголошуючи на актуальності докладного вивчення гендерної проблематики в ХХІ столітті, зауважує, що потрібно: «дослідити процеси взаємодії чоловіків і жінок, <...> простежити за еволюцією соціогендерних стосунків з урахуванням впливу

особливостей статі на жіночу і чоловічу поведінку та свідомість» [1].

Т.Ахтер вважає, що однією з головних проблем гендеру в сучасній літературі у всьому світі є висвітлення важкого становища пригноблених людей, жінок, їх фізичної та емоційної експлуатації та їхніх душевних страждань у сім'ях [8].

Категорію гендеру досліджує і Р.Коннел. Він звертає увагу на те, що усі інститути містять гендерні відносини [9, с. 120]. Від сім'ї до держави, до глобальних інститутів, усі перетинаються гендерними відносинами. Більше того, інститути відіграють ключову роль у побудові гендерних категорій, регулюючи соціальну практику та відносини [9, с.130]. Це важливо, оскільки такі категорії, як чоловіки та жінки, історично побудовані.

Категорію гендер як соціальну структуру розглядала дослідниця Б.Дж.Рісман. У статті, опублікованій у 2004 році, вона виступає за концептуалізацію гендеру як «соціальної структури» і фактично пропонує інтегративний підхід, який розуміє гендер «як соціально побудовану систему стратифікації» [14, с. 430]. Б.Дж.Рісман також слідує теорії структурування Гідденса, зауважуючи, що слід звернути увагу і на те, як структура гендеру обмежує людську свободу дії та впливає на суспільні відносини, так і на те, як людська свобода створює, підтримує та трансформує структуру [14, с. 433].

Дослідник Т.Ріс розглядає три різні підходи до рівних можливостей, які впродовж тривалого часу домінували у політиці гендерної рівності: рівне ставлення, позитивні дії та мейнстрімінг [13]. Рівне ставлення базується на ідеї, що до жінок та чоловіків повинні ставитися однаково [12]. Позитивні дії спрямовані на забезпечення рівності результатів шляхом вирівнювання вихідних позицій, а не на зосередженні на забезпеченні рівності доступу [10, с. 34]. Мейнстрімінг — це систематична інтеграція гендерної рівності у всі системи та структури, політику, програми, процеси та проекти, а також у способи бачення та дії, а також у культури та їх організації [11].

Таким чином, існує величезна кількість підходів до вивчення гендерної проблематики. Слід визнати, єдиної методології аналізу гендерно-маркованих

текстів досі не існує. Але, на наш погляд, сучасний стан гендерного літературознавства знаходиться в тій особливій точці нового старту, коли вже побудована основна фундаментальна теорія гендеру, за якою повинне бути рішення конкретних завдань на конкретному художньому і літературознавчому матеріалі. Зокрема, величезне значення має етногендерний ракурс дослідження, оскільки з плином віків у кожного народу на планеті склалися певні статево-рольові нормативи соціальної поведінки, свої стереотипні уявлення про статус жінки і чоловіка. Насправді, слід мати на увазі, що існує реальна дистанція величезного розміру між соціально схвальними гендерними ролями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бежан-Волк І. Гендерні дослідження: актуальні проблеми і перспективи розвитку/І. Бежан-Волк // Народна творчість та етнографія. — 2005. — № 2. — С. 37 – 40.
2. Головкин В. Антропоцентрическая парадигма в литературоведении: концепция системной стратификации // Антропоцентрическая парадигма в филологии: материалы Международной научной конференции: в 2-х ч. / ред.-сост. Л. П. Егорова. Ставрополь: Изд-во СГУ, 2003. Ч. I. Литературоведение. — С. 16 –27.
3. Гриценко Е., Сергеева М., Лалетина А., Бодрова А., Дуняшева Л. Гендер в британской и американской лингвокультурах: коллективная монография / под общ. ред. Е.Гриценко. Изд-е 2-е, стереотип. М.: ФЛИНТА; Наука, 2012. — 221 с.
4. Краснов Ю. Гендерное неравенство в современном мире (По материалам исследования международных организаций) / Ю.Краснов // Право и управление. XXI век. — 2019. — Т. 15. №2 (51). — С. 18.
5. Кучукова З. Карачаево-балкарская вертикаль. Нальчик: Эльбрус, 2015. 301 с.
6. Литературная энциклопедия терминов и понятий / гл. ред. и сост. А. Николукин. М.: Интелвак, 2003. —1597 с.

7. Пушкарева Н. Гендерная теория и историческое знание. СПб.: Алтейя, 2007. — 495 с.
8. Akhter T. (2020, December). Gender Inequality and Literature: A Contemporary Issue. In *6th International Conference on Social and Political Sciences (ICOSAPS 2020)*. Atlantis Press. — p. 593–596.
9. Connell 2009. Gender, 2nd ed. Cambridge: Polity Press. — 35 p.
10. Rees T. 1998. Mainstreaming Equality in the European Union: Education, Training and Labour Market Policies. London: Routledge. — 199 p.
11. Rees T. 2000. ‘Mainstreaming Gender Equality in Science in the European Union: The “ETAN Report”’. Paper prepared for the Mainstreaming Gender in European Public Policy Workshop, University of Wisconsin-Madison, 14–15 October 2000. — p. 40–42.
12. Rees T. 2002. ‘Gender Mainstreaming: Misappropriated and Misunderstood?’ Paper presented to the Department of Sociology, Stockholm University, 21 February 2002. — p.18-19.
13. Rees T. 2005. ‘Reflections on the Uneven Development of Gender Mainstreaming’. *International Feminist Journal of Politics*, 7(4): p. 555– 574.
14. Risman, Barbara J. 2004. ‘Gender as a Social Structure: Theory Wrestling with Activism’. *Gender and Society*, 18(4): p. 429–450.
15. Stevenson, M., Paludi, M. A., Black, K. N., & Whilley, B. E. (1994). Gender roles: A multidisciplinary life span perspective. In M. Stevenson (Ed.), *Gender roles through the life span: A multidisciplinary perspective*. Muncie, IN: Ball State University. — p. 9–31.

АВТОР ТА АДРЕСАТ ЯК ІМПЛІЦИТНІ КОМПОНЕНТИ ЗМІСТУ ТЕКСТУ

Дубравська Зоряна Романівна

к. ф. н., доцент
Дрогобицький державний
педагогічний університет
імені Івана Франка

Анотація: у статті йдеться про автора та адресата як імпліцитних компонентів змісту тексту. Закцентовано увагу на диференційних особливостях між художніми й нехудожніми текстами. Проаналізовано постулати Б. А. Успенського та Г. П. Грайса стосовно згадуваної проблематики.

Ключові слова: автор, адресат, художній текст, нехудожній текст, імпліцитний компонент.

Вивчення образу автора як системотворчої конструкції і структурно організованого центру всього автобіографічного тексту є актуальним і перспективним, перш за все, в зв'язку з антропоцентричною сутністю і спрямованістю сучасного мовознавства.

Читаючи нехудожній текст, паралельно зі сприйняттям його безпосереднього змісту можна зіставити уявлення про автора цього тексту, а нерідко – і про адресата, для якого цей текст був призначений. Відомості про спосіб автора й спосіб передбачуваного адресата є компонентами імпліцитного змісту тексту, тобто такого змісту, який, не маючи безпосереднього вираження, виводиться з експліцитного змісту мовних одиниць, в результаті його взаємодії зі знаннями отримувача тексту. Відомості про спосіб автора і образ передбачуваного адресата, як правило, можуть бути виведені у вигляді такого різновиду неявної інформації, передача якої не входить в комунікативні наміри відправника тексту. Таку інформацію М. Ю. Федосюк пропонує називати

протитекстовою імпліцитною інформацією.

Важливим є зупинитися на відмінностях між художнім і нехудожнім текстами. Основна відмінність між цими текстами полягає зовсім не у використанні художніх засобів мови, як це може здатися на перший погляд. Легко помітити, що епітети, метафори та інші художні засоби здатні зустрічатися і за межами художньої літератури, наприклад в наукових або публіцистичних текстах. Основна відмінність між художнім і нехудожнім текстами полягає в їх ставленні до вимислу. Художні тексти, навіть якщо вони написані на історичному або біографічному матеріалі, не претендують на відповідність описуваних фактів дійсності. І навпаки, нехудожній текст усвідомлюється читачем як невигаданий, навіть якщо в ньому міститься частка вимислу. Доказом на користь висловлюваної точки зору може служити той факт, що англійським еквівалентом українського терміну нехудожній є термін non-fiction. Цей термін утворено від англійського fiction «вигадка», отже, non-fiction означає «не вигадка» [6, с. 856].

Пошук відомостей про спосіб автора нехудожнього тексту може базуватися на теорії Б. А. Успенського про плани відображення точки зору відправника тексту, а пошук відомостей про спосіб його допустимого адресата – на постулатах мовного спілкування Г. П. Грайса [3, с. 236].

Б. А. Успенський на основі досліджень В. В. Виноградова і М. М. Бахтіна показав, як в художньому тексті відображаються відомості про позицію того спостерігача, з точки зору якого ведеться розповідь. Він виділив чотири аспекти тексту художнього твору, в яких може виявлятися точка зору оповідача: план ідеології, план фразеології, план просторово-тимчасової характеристики і план психології. Оскільки в нехудожній літературі теж є оповідач, то логічно припустити, що його образ відбивається в тексті приблизно в тих же аспектах, які були виявлені Б. А. Успенським.

З огляду на неоднозначність деяких термінів Б. А. Успенського стосовно до нехудожніх текстів, можна назвати план ідеології – планом оцінки, план фразеології – планом вибору мовних засобів, план просторово-часової

характеристики, скориставшись терміном І. Р. Гальперіна, назовемо планом інформації, а назву плану психології залишимо без зміни [1, с. 32].

Перше джерело відомостей про спосіб автора – це план оцінки. Б. А. Успенський стверджує, що, аналізуючи висловлені в художньому тексті оцінки, можна судити про особу, з позиції якої ведеться виклад. За аналогією можна стверджувати, що оцінки суспільно-відомих осіб і фактів в нехудожньому тексті також несуть інформацію про погляди і системі цінностей автора.

Друге джерело відомостей про спосіб автора – це план вибору мовних засобів. Б. А. Успенський показує, що за мовними виразами, вжитим в художньому тексті, можна судити про те, з позицій якої особи ведеться розповідь. За аналогією можна стверджувати, що мовні вирази, використані в нехудожньому тексті, несуть інформацію про його автора: за особливостями мови автора можна судити про його мовні особистості [5, с. 35], зокрема про його лексикон, про ступінь володіння літературною мовою і його функціональними стилями, а також літературними різновидами мови, тими чи іншими термінами, іноземними мовами, також про його темперамент і рівні мовної культури [2, с. 11].

Третє джерело відомостей про спосіб автора – це план фактуальної інформації. Б. А. Успенський вважає, що по тому, яким чином описуються події в художньому тексті, можна судити про позицію, яку займає спостерігач цих подій. За аналогією можна припустити, що за відхиленнями фактами в нехудожньому тексті можна судити про біографію, життєвий досвід автора, характер його знань і сферу його інтересів.

Четверте джерело відомостей про спосіб автора – це план психології. Б. А. Успенський вважає, що за описом внутрішнього стану персонажів художнього тексту або їх зовнішніх проявів можна судити про позицію спостерігача описуваних подій. Аналогічним чином можна стверджувати, що експліцитно або імпліцитно відображення автором нехудожнього тексту його почуттів і емоцій дозволяє судити про його характер і психологію.

Тепер звернемося до розгляду основ виведення імпліцитно відображеного

в нехудожньому тексті образу. Як вже було зазначено, основою для виведення імпліцитно відображеного в нехудожньому тексті образу його передбачуваного адресата можуть служити постулати мовного спілкування Г. П. Грайса, що виступають в якості логічного регулятора передачі інформації від автора до адресата у відношенні з принципом кооперації. Це постулати категорії кількості, категорії якості, категорії відношення і категорії способу [3, с. 232].

Деякі сучасні дослідники сприймають постулати речового спілкування Г. П. Грайса не як джерело імпліцитної інформації, а як прості рекомендації мовця тому висловлюють думку про те, що постулати мовного спілкування Г. П. Грайса суперечливі і не працюють [4, с. 64]. Однак постулати мовного спілкування не є приписами, а системою закономірностей спілкування, що витікає із принципу кооперації. Зазначений принцип вимагає від кожного учасника спілкування на кожному етапі діалогу такого комунікативного внеску, який визначається спільно прийнятою метою цього діалогу. Як показав Г. П. Грайс, при дотриманні принципу кооперації підсвідома обізнаність мовця і слухача дає їм широкі можливості для передачі інформації в неявному вигляді. Однак справедливо і зворотнє: аналізуючи текст і знаючи, що при побудові тексту його відправником були дотримані постулати мовноспілкування, можна вивести з цього тексту імпліцитно відображений в ньому образ його передбачуваного адресата.

З постулатів категорії кількості – «Твоє висловлювання повинно мати не менше і не більше інформації, ніж потрібно (для виконання поточних цілей діалогу)» – впливає, що автор передає інформацію в тому обсязі, який необхідний передбачуваному адресату для її розуміння. Тому ступінь подробности викладу може нести інформацію про знання передбачуваного адресата: адресат може бути обізнаний або не обізнаний про повідомлені йому факти та події. З постулатів категорії якості – «Зроби так, щоб твоє висловлювання було істинним», «Не говори того, що ти вважаєш хибним» і «Не говори того, для чого у тебе немає достатніх підстав» – впливає, що автор передає адресату достовірну інформацію. Тому джерелом відомостей про образ

передбачуваного адресата є наявність або відсутність аргументації, яка підтверджує достовірність інформації, що передається: адресат, що не поділяє точку зору автора, потребує аргументації, а адресат, думка якого збігається з думкою автора, навпаки, аргументації не потребує.

З постулату категорії відношення – «Не відхиляйся від теми» – вважається, що адресату повинен бути зрозумілий хід думок автора. Тому джерелом інформації способу передбачуваного адресата тексту є наявність або відсутність показників логічних зв'язків між частинами тексту: адресат, нездатний сприймати авторську логіку, потребує метатекст, а адресат, здатний сприймати хід думки автора, навпаки, метатекст не потребує.

З постулатів категорії способу – «Висловлюємо ясно», «Уникай незрозумілих виразів» і «Уникай неоднозначності» – слід зазначити, що автор повинен використовувати зрозумілі адресату мовні засоби. Тому джерелом інформації про спосіб передбачуваного адресата тексту може бути наявність або відсутність коментаря до використаних в тексті нестандартним мовним засобом: адресат, незнайомий із значенням спожитих в тексті мовних одиниць, потребує їх роз'яснення, а адресат, якому значення цих мовних одиниць знайоме, навпаки, роз'яснення не потребує.

Таким чином, доходимо висновку: художні тексти, навіть якщо вони написані на історичному або біографічному матеріалі, не претендують на відповідність описуваних фактів дійсності. І навпаки, нехудожній текст усвідомлюється читачем як невигаданий, навіть якщо в ньому міститься частка вимислу. Експліцитно або імпліцитно відображення автором нехудожнього тексту його почуттів і емоцій дозволяє судити про його характер і психологію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гальперин И. Р., Текст как объект лингвистического исследования, Москва, Наука, 1981. – С 27–54.
2. Гольдин В. Е., Сиротинина О. Б. Внутринациональные речевые культуры и их взаимодействие [в:] О. Б. Сиротинина (ред.), Вопросы

стилистики, вып. 25: Проблемы культуры речи, Саратов: Издательство Саратовского университета, 1993. – С. 9–19.

3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение [в:] Е. В. Падучева (ред.), Новое в зарубежной лингвистике, вып. 16: Лингвистическая Прагматика, Москва: Прогресс, 1985. – С. 217–237.

4. Ермакова О. П., Земская Е. А. К построению типологии коммуникативных неудач (на материале естественного русского диалога) [в:] Е. Земская, Д. Н. Шмелев (ред.), Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект, Москва: Наука, 1993. – с. 30–64.

5. Караулов Ю. Н. Языковая личность, Москва: Наука, 1987. – С. 35.

6. Cambridge Advanced Learner's Dictionary, 2005, Cambridge: Cambridge University Press. P. 856.

POLITICAL SCIENCES

MODERN ASPECTS OF REGIONALIZATION IN INTERNATIONAL RELATIONS

Babina Valentyna Oleksandrivna

Ph.D. of Political Sciences,
Associate Professor at the Department of International
Relations and Law

Myrhorodska Olena Oleksiivna

Third-year student at the Department of International
Relations and Law

Odessa Polytechnic State University
Odesa, Ukraine

Abstract. The phenomena of globalization and regionalization, as integral phenomena of modern civilization, create colossal opportunities for development, and at the same time cause the emergence of a number of global risks. The current stage in the historical development of the global community, on the one hand, is on a new wave of globalization, and on the other, is characterized by the intensification of regionalization processes. Thus, different opinions arise regarding the very essence of the processes of globalization and regionalization and their role as factors of world development. These concepts predetermine the emergence of a range of problems, the solution of which is seen in a detailed study of their modern aspects.

Keywords: globalization, regionalization, global community, international relations, world order, geopolitical space, world development.

At the turn of the third millennium, the world underwent significant changes. The established world economy, world order and all international relations are engulfed in an intensive process of global development.

There is not a single country in the world that could organize and implement foreign policy without taking into account the peculiarities of the behavior of other participants in the world system. A feature of the current stage of development of the global economy is the fact that no state in the world can exist, develop and ensure its effective functioning outside the framework of the colossal mutual dependence between absolutely all subjects of the world economy. The degree of the state's involvement in world global processes and the form of participation are determined by the level of development of its national economy and its foreign policy course.

The process of globalization at the present stage is developing intensively. The global community is constantly being significantly influenced by the transformational factors of globalization and regionalization. However, a new model of global society has not been developed; rather, on the contrary, the global community on the crest of a new wave of globalization grows out of these processes, adaptively adopting characteristics under the influence of a set of factors [1, p. 692]. Thus, a kind of system is being created in which the problems of individual countries, nations, regions and other subjects are combined into a single system. Certain local phenomena and conflicts affect many countries, and decisions in the most significant centers of the world affect the fate of everyone. The complex process of globalization leads to the need to formulate and develop the concept of special thinking, a specific approach to the structure of the world as a single system, which is necessary to organize the solution of world problems and permanent political dialogue on the most important issues of ensuring global security, international cooperation and sustainable development of world civilizations. The lack of aspiration for interstate cooperation, the strengthening of the global threat, the lack of a developed philosophy of security in the context of global risks can lead to a slowdown in the process of globalization.

In modern conditions of globalization development of the world economy, can be distinguished some individual features of the emerging world order:

- the impossibility of developing countries within the framework of the strategy of isolationism;
- strict ranking of states in terms of income and technological advances;

- unification of the legal framework within the global space;
- development of integration processes in all aspects, the formation of transcontinental alliances;
- erasure of borders and liberalization of domestic and foreign policies of states.

Increasing pressure from the leading actors of globalization processes activate local and regional processes, enhance the role of regional factors in the global political and economic life of countries and civilizations.

Regionalization is most often understood as a territorially determined process of development, both within one and several states. In this case, as a rule, we are talking about a development tool based precisely on local potential (population, natural resources, history or other factor characteristic of a certain space).

Regionalization is a classic instrument of the theory of international relations, which implies the differentiation of the world into 7-8 civilizational parts (regions). Based on this, they traditionally distinguish: the Asia-Pacific region, South Asia, the Near and Middle East, Africa, Latin America, the USA, Russia, and Europe.

Like many other processes, regionalization is closely related to globalization. The more actively globalization covers various spheres of social development, the more significant regionalization becomes. Regionalization is often viewed as a counterbalance to globalization, but it is its consequence and an important additional factor in the development of the world, a response to the processes of globalization.

In addition to the terms “globalization” and “regionalization”, which reflect the processes taking place in the world directly, the terms “globalism” and “regionalism” have also appeared. Globalism reflects the idea of the impact of world processes on countries, communities and citizens, on political and economic ties, spiritual and cultural spheres. Today globalism is viewed as a concept that defines the essence of the current stage of development of civilization and the problems arising in the course of it. It manifests itself in the direction of scientific, philosophical, political thinking, reflects the ability to understand and perceive global problems and such phenomena as the politics of states, ideology, doctrine, type of thinking.

Regionalism is viewed as a natural, organic principle of the territorial organization of social, political, economic and cultural aspects of the life of human communities. However, it is characterized by a rigid attachment to the territory [2, p. 13]. In this regard, the factor of complementarity of economic entities working in a certain territory appears in the economy, and in religion and culture - the compatibility of common values.

Regionalism acts as a consolidating factor in the development of territories, ensuring, within a certain spatial framework, the cohesion of the population and overcoming contradictions in the political, economic, social and spiritual spheres.

Among the modern factors affecting globalization processes, the COVID-19 pandemic, which has had a negative impact on the global economy, which has gone through many shocks, cannot be ignored, but no crisis has been as long and wide-ranging as the pandemic, which simultaneously hit all leading economies of the world and paralyzed ties between countries, raise tensions between the two leading rivals - the United States and China. One of the striking consequences of the pandemic can be considered an impetus to rethink globalization and the need for its renewal and modernization [3, p. 5]. Globalization processes have always been criticized, however, it was in the context of a pandemic that the obvious shortcomings and weaknesses of globalization were manifested. This is what turned the vector of world development towards regionalization and forced the countries to concentrate on their internal problems and the problems of their region.

However, the process of de-globalization has its negative consequences, which should not be forgotten. Globalization has helped lift millions out of poverty, accelerate growth for market economies, and provide consumers with a wider range of goods and services at lower prices. Thus, the pandemic pushed the world economy towards a regional structure, which implies partial de-globalization. One of the consequences of the pandemic was also the strengthening of the concept of the nation state, reflected in the variety of economic and medical ways of responding to the challenges of the era. The diversity of these strategies has highlighted the difference between national strategies in the face of new challenges. However, in this regard,

there are also disadvantages of de-globalization. Some states are too small and insufficiently secured to provide themselves with economic resources. A possible solution for such states is precisely regionalization, the unification of states into regional groupings based on close economic ties and trade agreements.

Regional groupings are formed according to the principle of geographic proximity and are aimed precisely at uniting common regional interests, and the most striking example of such a grouping is the European Union.

At the same time, the lack of regionalization can be considered the loss of «sovereignty and the erosion of national culture when decisions are taken by those with little or no national accountability» [4, p. 104].

The transition to regionalization also carries its drawbacks, since national and regional strategies cannot always effectively counteract global problems and challenges faced by the whole world and which affect the interests of all countries without exception (environmental problems, international terrorism, cybercrime) [5, p. 106]. In this case, the pace of solving these problems can be slowed down, and actions - inconsistent, as required by the solution of a certain global problem. In some cases, it can be very difficult to reach a consensus, since the national vision of how to solve a particular problem may not coincide with the alternatives of neighboring countries. Another risk is fragmentation of the world based on regional standards and technologies, which will lead to their incompatibility on a global scale.

Naturally, globalization is already undergoing changes, transforming and adapting, eliminating its shortcomings, however, the pandemic, which has no analogues in history, has already initiated the restructuring of the world, «a move to a more regionally-based international economy offers the possibility of a better balance of national and international interests, helping counter growing populism, nationalism and protectionism» [4, p.109]. Summarizing the conclusions, it should be noted that globalization and regionalization at the present stage are anchor processes in the development of the modern world and the formation of a new world order, they have a significant impact on economic life, cause the emergence of political, social, cultural and civilizational factors affecting all countries of the global world.

REFERENCES

1. Lumpkin S., Stitzenberg K. Regionalization and its alternatives //Surgical Oncology Clinics. – 2018. – Т. 27. – №. 4. – pp. 685-704.
2. Vellinga M. The dialectics of globalization: internationalization, regionalization, and subregional response //The Dialectics of Globalization. – Routledge, 2019. – С. 3-16.
3. Béjar A. Á. Globalización y regionalización: ¿ Fracturas por la pandemia? //Indiciales. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – pp. 1-10.
4. Enderwick P., Buckley P. J. Rising regionalization: will the post-COVID-19 world see a retreat from globalization //Transnational Corporations. – 2020. – Т. 27. – №. 2. – pp. 99-112.
5. Загурська-Антонюк В. Ф. Міжнародна безпека у контексті глобалізації сучасного світу //Інвестиції: практика та досвід. – 2020. – №. 13-14. – С. 103-109.

PHILOLOGICAL SCIENCES

UDC 811

EXTRALINGUISTIC FACTORS OF CHANGES IN MODERN PHARMACEUTICAL TERMINOLOGY

Rizhnyak Oksana

Bilousova Juliia

Kobzar Iryna

Teachers of Kirovohrad Mukhin

Professional Medical College

Introduction. The history of the emergence and further development of the terminology of various branches of science and technology has always been a priority direction in the development of linguistics. Over the past few years, the significant changes have occurred in the global and domestic medical and pharmaceutical nomenclatures associated with the problem of the COVID-19 pandemic. The discovery, description and further research of new terms requires careful attention of representatives of different scientific directions, since reflects all the main changes that have occurred in the linguistic picture of the world over the past decades.

The main purpose of the work is to discover, to study and to describe the neologism terms in medical and pharmaceutical industries that have arisen as a result of the coronavirus pandemic.

The material for the study was periodicals and Internet resources reflecting WHO news on COVID-19. By the method of continuous sampling with subsequent etymological analysis, the names used to designate a new type of infection and its strains, as well as their derivatives, were discovered and analyzed using the basic techniques of comparative historical linguistics.

Results and discussion:

Problem the emergence of the names of the lexico-thematic group (LTG)

"corona virus infection" - coronavirus - Covid-19 - COVID - CoViD - coronavirus infection - corona virus SARS-CoV-2, etc.- quite a lot of works have already been devoted, despite the relatively recent period of its formation [1; 2].

Researchers note that this group of terms is still in its infancy, as evidenced by a large number of synonyms and variants, as well as constantly occurring changes in its composition. Without duplicating previous studies, I will focus on the latest changes in this LTG.

The previously mentioned studies have already noted the keen interest of the public and the press in the formation of this terminology (for example, the announcement of the abbreviation *COVID-19* as the word of the year, a special meeting of the French Academy of Sciences, dedicated to the definition of the genus of the term *covid*, etc.).

But special attention is drawn to the information dated 06/01/21 about the statement of the WHO on further labeling of COVID-19 strains with the letters of the Greek alphabet [3].

In history of linguistics, there have already been cases when diseases were named according to the place of origin, sometimes not precisely determined, as was the case with the "Spanish flu" of 1918, the place of origin of which is still unknown. We can talk about a certain tradition of this method of nomination, when the names of diseases indicated the place of their origin or the first official detection: *German measles*, *West Nile virus*, *Middle East respiratory syndrome (Mers)*, etc.

It is assumed that such terms (*Chinese virus*, *Indian strain*, *English mutation*, etc.) are not ethical and contribute to the tension of the political situation in the world.

There is now a steady trend in medicine towards naming diseases at the place of their first detection.

WHO, in collaboration with partners, announced a new naming system for coronavirus, which uses Greek letters to denote various variants. At the same time, 2 variants of such names are noted: terms that pose an increased risk to global public health, characterized as variants of interest (VOI) and variants of concern (VOC), which should be prioritized for global monitoring. This new system is intended to put

an end to the stigmatizing practice of regional terms that contribute to some degree of discrimination against the countries concerned. As you can see, such changes in terminology are not directly related to linguistics.

Conclusions. In modern medical and pharmacological terminology of the latest period, attention is drawn to the formation of a huge number of new terms, most of which are somehow related to the emergence and subsequent development of the COVID-19 pandemic. A careful analysis of these names shows that the history of their emergence and change is mainly due not to linguistic factors proper (political, economic, diplomatic, etc.). In addition, the global nature of the general world problem has contributed to the fact that 1) the majority of lexical new formations belong to internationalisms practically from the moment of their emergence; 2) the main donor languages for these neologisms were Latin and English.

BIBLIOGRAPHY

1. Rizhnyak O.L., Krasnoshchok V.V., Karmazina K.B. // On some changes in modern medical terminology // Scientific notes. - Issue 193 - Series: Philological Sciences - Kropyvnytskyi: KOD Publishing House, 2021, 468 pp., Pp. 428-432. <https://www.cuspu.edu.ua/ua/naukova-dijalnist/fakhovi-zbirnyky/12127-naukovi-zapiski-2021>

2. Rizhnyak O.L., Semenyachenko O.A., Gunenko I.A., Chmarina O.V. Basic changes in medical and pharmaceutical terminology // The world of science and innovation. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2021. Pp. 599-603. URL: <https://sci-conf.com.ua/ix-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyathe-world-of-science-and-innovation-7-9-aprelya-2021-goda-london-velikobritaniyaarhiv/>.

3. <https://www.unn.com.ua/en/news/1930996-u-vooz-dali-nazvi-shtamam-koronavirusu-1> Source: UNN

ВПЛИВ ОЦІНЮВАННЯ НА МОТИВАЦІЮ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Дейнека Світлана Олександрівна

викладач кафедри англійської та німецької філології

ПНПУ імені В.Г. Короленка

м. Полтава, Україна

Сосой Галина Станіславівна,

старший викладач кафедри англійської та німецької філології

ПНПУ імені В.Г. Короленка

м. Полтава, Україна

Вступ. При навчанні студентів чинник контролю і оцінки відіграє досить важливу роль. Студенти найважче переживають неадекватний контроль, і саме вони можуть більше за інших типів слухачів боятися оцінок, які є для них якимсь критерієм компетентності. Вважається, що максимально можливе зняття зовнішнього контролю, мінімізація застосування контролю і результатів навчання і покарання сприяють розвитку правильної учбової мотивації. Психологи відзначають, що використання заохочень і покарань як методів оцінки, ослабляє внутрішню мотивацію [1]. У людини створюється враження, що не він сам, а зовнішні оцінки є причинами його поведінки. У результаті цього навчання починає виконуватися не через його внутрішні переваги, а заради зовнішніх нагород. Все сказане не означає, що зовнішні нагороди і осуд абсолютно даремні і не потрібні. Вони потрібні, але в абсолютно іншій функції. Вони повинні не контролювати діяльність, а інформувати слухача про успішність його діяльності, про рівень його компетентності. В цьому випадку вони служать підставою для винесення думки про досягнення або недосягнення бажаного результату (що дуже важливо для збереження внутрішнього контролю за діяльністю), а не є спонукальними силами цієї діяльності.

Мета дослідження. Дана наукова розвідка має на меті аналіз впливу оцінки на навчальний процес у вищих навчальних закладах. Однією з найбільш поширених форм контролю учбової діяльності була і залишається учбова

оцінка (бал). Ефективність використання цієї форми для багатьох є спірним питанням. Тим часом якщо викладачі постійно і вельми часто користуються оцінкою як мотивуючим засобом, як засобом спонуки дорослу людину до активної роботи, то тим самим вони зрушують центр мотиваційної сфери з самої діяльності, з її результату і процесу на оцінювання діяльності, тобто на щось зовнішнє по відношенню до цієї діяльності. Оцінка в цьому випадку може придбати в очах слухача фальшиву цінність і затулити справжнє значення його діяльності. У разі навчання дорослих людей не можна надавати велике значення методу оцінки в балах, потрібно прагнути встановлювати зворотний зв'язок з аудиторією для обговорення і аналізу результатів діяльності, а не для осуду або критики. Оцінка сама по собі може зачепити самолюбність і виступити негативною мотивацією учбовій діяльності.

Матеріали і методи. Під час дослідження було використано такі методи, як анкетування, аналіз, узагальнення. Отримані результати свідчать, що діяльність дорослих, не підкріплена в належній мірі пізнавальною потребою і інтересом, направлена головним чином на зовнішні її атрибути, на оцінку (заохочення, уникнення критики), стає недостатньо ефективною, оцінка часто стає неадекватною.

Результати і обговорення. Оцінка для багатьох слухачів перестає відігравати мотивуючу роль, а тоді і сама учбова робота може втратити для деяких з них всяку цінність. Тому останніми роками педагоги, методисти, психологи і самі викладачі посилено шукають нові форми оцінки учбової роботи студентів. Для формування позитивної стійкої мотивації учбової діяльності важливо, щоб головним в оцінюванні роботи дорослої людини був якісний аналіз цієї роботи, підкреслення всіх позитивних моментів, просувань в засвоєнні учбового матеріалу і виявлення причин наявних недоліків, а не тільки їх констатація. Цей якісний аналіз повинен бути спрямованим на формування у слухачів адекватної самооцінки роботи, її рефлексії.

На думку Н.О. Приходькіної «при обґрунтуванні бальної оцінки викладачеві варто підкреслити, що вона є сумою балів, якими відзначені всі

позитивні сторони роботи. Накопичувальна система балів сприяє створенню стійкої мотивації більше, ніж система, за якої віднімання балів від максимально можливого за недоліки в роботі» [2]

Найважливішу роль у формуванні мотивації грають еталони, з якими людина порівнює одержані результати діяльності. Їх роль виконують особисті стандарти досягнень. Особистий стандарт виробляє для себе сам слухач. Але такий самий стандарт щодо досягнень своїх підопічних формує і викладач. Він може бути орієнтований або на усереднені суспільно орієнтовані абсолютні норми, або на індивідуальні відносні норми. І останнє, оскільки всі люди різні, вони мають різний життєвий досвід і свою власну систему цінностей. Орієнтація на усереднені норми приведе до того, що одні не відповідатимуть вимогам, а для інших ці вимоги будуть дуже низькими.

При орієнтації на індивідуальні відносні норми викладач, враховуючи можливості дорослих або сформованих окремих груп, ставить кожному свої, індивідуальні по трудності і за часом досягнення завдання і дозує їх ускладнення. Таким підходом створюються передумови для формування у слухачів адекватного особового стандарту досягнення, що відображає реалістичні вимоги до власних можливостей, а також для вироблення такого способу причинного пояснення своїх результатів, який підвищує відповідальність слухача в процесі навчання, для становлення позитивної самооцінки, що робить дорослу людину емоційно стійкою у разі невдачі.

Навчання людей – це складний і динамічний в плані соціально-психологічної взаємодії процес. По-перше, учбова діяльність для дорослих не є ведучою і тому не займає стільки часу, скільки, наприклад, у студентів денного відділення. У таких групах не завжди встановлюється психологічний контакт, може бути відсутньою згуртованість. З іншого боку, дорослі часто простіше знаходять спільну мову, а на заняттях “працюють” професійніше (уміють працювати в команді).

З цієї точки зору цікаво розглянути такий аспект учбової діяльності, як її колективна форма. Останніми роками в процесі навчання все ширше

застосовуються різні форми сумісної – колективної і групової – діяльності дорослих на заняттях. Це пов'язано головним чином із спробами інтенсифікувати учбовий процес, зробити учбову роботу слухачів ефективнішою. Різні форми колективної діяльності грають значну роль і в становленні мотивації навчання, що пояснюється декількома обставинами [4].

Для становлення мотивації учбової діяльності велике значення має включення всіх слухачів в активну учбову роботу, бо тільки в процесі діяльності може формуватися потрібна мотивація. Проте прийоми, вживані при індивідуальній формі навчання, не завжди дають належний ефект. У групі можуть бути слухачі, на яких ці прийоми не надають очікуваної дії. Тим часом використання групових форм навчання втягує в активну роботу навіть таких «глухих» слухачів, оскільки, потрапивши в групу колег, які разом виконують певне завдання, слухач не може відмовитися виконувати свою частину роботи, інакше підведе весь колектив, а значущість колективної роботи для дорослих достатньо ясна і висока. Крім того, працюючи в мікроколективі, кожен його член прагне бути не гірше за інших, виникає здорове змагання, яке сприяє інтенсифікації учбової роботи, додає їй емоційну привабливість, що також грає роль в становленні відповідної мотивації.

Нарешті, різні форми колективної учбової діяльності дають можливість диференціювати цю діяльність для різних категорій студентів, розподілити завдання так, щоб зробити їх цікавими для кожного слухача. Це також вельми важливо для становлення мотивації навчання. При цьому можна залучати ті сторони особистості слухачів, які в рольовій грі проявлять себе з кращого боку. В цей час інші можуть, спостерігаючи і аналізуючи, вчитися новим проявам. Також можна примусити людину зацікавитися невластивими йому в житті ролями, спробувати проявити ті якості, які в житті, можливо, знаходяться в «сплячому» стані. У такій взаємодії навчання відбувається не стільки з боку викладача, який тут грає швидше направляючу роль, скільки з боку самих учасників колективного навчання [3]. Важливими умовами розкриття потенціалів членів групи є внутрішнє самопочуття в групі, відносини з

одногопупниками і викладачами, згуртованість групи, тобто всі складові психологічного клімату колективу. Тому необхідно приділяти досить часу для посилення позитивних моментів і згладжування негативних. Цьому можуть допомогти, наприклад, спеціальні психологічні тренінги, які можуть бути і елементом необхідного розвантаження, і способом поліпшення соціально-психологічного клімату за рахунок тіснішого і нестандартного спілкування.

Висновки. Обережно треба використовувати в поточному обліку незадовільні відмітки, а на початку навчання, мабуть, краще зовсім їх не використовувати. Натомість треба просто вказувати на наявні пропуски в роботі і показувати можливості їх заповнення або виправлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Григор'єва Т. Управління процесом мотивації навчання дорослих іноземним мовам URL : <http://eprints.zu.edu.ua>
2. Приходькіна Н. О. Особливості впливу контролю на формування навчальної мотивації студентів. URL :
http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_5/22.pdf
3. Холмакова Ю. В. Мотивація до вивчення іноземних мов як феномен сучасної науки та практики. *Молодий вчений*. квітень. 2016. № 4.1. (31. 1). С. 104.
4. Dörnyei Zoltan. Motivation in second and foreign language learning. URL:https://www.academia.edu/2695399/Motivation_and_second_language_acquisition

СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ СПОРТИВНИХ КОМПОЗИТІВ ЗА МЕЖАМИ СПОРТИВНОГО ДИСКУРСУ

Дмитрошкін Денис Едуардович

старший викладач

кафедра германської філології

та перекладознавства

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

У статті проаналізовані композитні номінати, що вживаються поза межами спортивного дискурсу. Виявлено, що спортивні композити є досить широко вживаними в текстах політичної, економічної тематики, та побуті американців. Визначено основні групи та слоти, спортивних концептів, що відображають певні ігрові/життєві ситуації.

Ключові слова: композити, композитні номінанти, американський спортивний медіадискурс, метафоризація, слот

Процес детермінологізації спортивної лексики посилює роль спорту в житті американської нації. Характерною ознакою є використання американцями спортивних термінів у найбільш важливих сферах життя нації – політиці, побуті, культурі. У даному контексті лексичні одиниці американського спортивного дискурсу характеризуються стилістичною забарвленістю та підсиленням образу сказаного. Політичний та газетний дискурс американського суспільства за останні роки відрізняється кардинальним оновленням змісту і форми комунікативної діяльності, прагненням до індивідуального ("фірмового") стилю, експресивності, а також яскравості, що граничить з карнавальністю; розкутістю, що межує зі вседозволеністю і відсутністю коректності. Спортивні терміни проникають у повсякденне мовлення і закріплюються у ньому завдяки процесу

детермінологізації, значну роль у якому відіграють порівняння і меліоративна оцінка. Порівняння є механізмом усвідомлення сутності та інструментом пізнання світу [1, с. 108-112].

Проблема метафоризації термінів знаходить своє відображення в працях багатьох лінгвістів, таких як А. Гонта, С. Дудецкая, Дж. Лакофф. Чимало вчених здійснювали спроби опису складних слів, процесу їх детермінологізації та стилістичних функцій, виконуваних ними. Зокрема, П.М.Каращук, М.М. Полюжин, Д.І.Квеселевич, Л.Ф.Омельченко, Н. Marchand та інші у своїх працях описували функціонування структурно-складних лексичних одиниць англійської мови. У своєму дослідженні ми, головним чином, спираємось на праці А.П. Чудінова, який структурував та детально описав спортивні метафори, які використовують російські політики.

Відповідно до постулату Ст.Ульманна [2], джерелами метафоричної експансії зазвичай стають позначення реалій, які особливо актуальні для суспільства, добре відомі людям і викликають їх підвищений інтерес. Спеціальні спостереження показують, що до найбільш активних джерел метафоричної експансії в сучасній мові політиків відносяться понятійні сфери «Війна», «Кримінал», «Хвороба», «Театр (цирк, естрада і тому подібне)», «Людське тіло», «Тварини», «Техніка», «Будинок», «Дорога». До найбільш продуктивних джерел сучасної політичної метафори відноситься і понятійна сфера «Спорт».

Метою даного дослідження є виявити та проаналізувати способи використання спортивних термінів в інших видах дискурсу, зокрема економічному, політичному, побуті США

Ми спробуємо визначити групи, що відносяться до моделей, кожна з яких розуміється як фрагмент наївної мовної картини світу і які структурують відповідну понятійну галузь (концептуальну сферу).

У кожній групі ми визначимо типові складові слоти, тобто елементи ситуації, які складають якусь частку групи, якийсь аспект її конкретизації.

При характеристиці складових слота ми використовуємо термін

"концепт"; для позначення цих концептів найчастіше використовуються слова природної мови. Як відзначає О.С. Кубрякова [3], концепт відображає уявлення "про ті концепти, якими людина оперує в процесі мислення і які відображають зміст досвіду і знання, зміст результатів всієї людської діяльності і процесів пізнання світу у вигляді якихось квантів знання". Концепт, на відміну від лексичної одиниці (слова), - це одиниця свідомості, ментального лексикону [4]. За словами Е.В. Рахиліної, "головною властивістю концептів нерідко вважається їх неізолюваність, зв'язок з іншими такими ж концептами - це визначає те, що всякий концепт занурений в домени, які утворюють структуру. Домени утворюють той фон, з якого виділяється концепт" [5, с. 22-23]. Сукупність всіх концептів, що існують у національній свідомості, утворює концептуальну систему, концептосферу. У нашому випадку ми говоримо про концептосферу спорт.

1. Група "Види спорту, гравці"

Слот 1.1. Значна кількість політичних та газетних метафор орієнтована на командній спортивній грі. Звичайно це популярні в США види спорту (футбол, баскетбол, теніс, хокей, бейсбол), в яких беруть участь очолювані капітанами команди (*president team, political team*) [6], до складу яких входять не лише основні, але і запасні гравці і якими керує тренер, який розробляє стратегію і тактику матчу. Також існує чимало метафор, заснованих на назвах підвидів спорту. Цілковито нова *ballgame* (гра) позначає повністю нову ситуацію, де раніше прийняті рішення та ідеї тепер не актуальні. Якщо ж ви розігруєте або граєте у *softball* (софтбол – вид спорту, дослівно м'який м'яч), ви поведітьесь м'яко. Не маєте сильної позиції, поведіть себе толерантно.

Political football (футбол). *Single-parent families have become a political football, with each party showing how tough they are on the issue. Неповні родини стали улюбленим предметом обговорення політичних партій, які демонструють свою націденність на розв'язання даної проблеми.*

Уданому випадку політичний футбол буквально означає - питання або проблему, яка використовується політичними партіями на свою користь без

врахування реальних потреб громадян.

Softball questions (легка подача). *People were disappointed when Ryan Tubridt had nothing but softball questions for Ronan Keating.* Люди були розчаровані занадто легкими запитаннями Райана Тубрідта до Ронана Кімінга.

Слот 1.2. Популярна серед політиків інтелектуальна гра – шахи. Коли в умовах конкуренції немає визначеного переможця або невдахи, або немає певного рішення конфлікту, така ситуація називається *stalemate* (патована). Фінальні стадії конкурентної боротьби або конфлікту називають *endgame* (кінцівка гри), особливо коли остаточний результат не відомий.

Stalemate (пат). *The war in Afghanistan has turned into a bit of a stalemate.* Війна в Афганістані зайшла в глухий кут.

Checkmate (шах і мат). *The council has to refuse my planning permission. Looks like that's checkmate to the council.* Рада повинна відмовитися від мого дозволу на планування. Здається це останній крок до фіаско ради.

Слот 1.3. Особливу групу підгрупу складають метафори, засновані на видах спорту, метою яких є подолання певної дистанції (*marathon, sprint*) та метафори, пов'язані з назвами єдиноборств. Дві людини або організації з приблизно однаковими шансами на перемогу або приблизно однаковою підтримкою біжать *neck-to-neck* (ніздря в ніздрю).

Both candidates seem to be going neck-to-neck entering the final week. Здається обидва кандидати мають однакові шанси на успіх в останній тиждень перед виборами.

To pinfall (покласти суперника на лопатки). *Obama seems not to be able to pinfall McCain at this stage.* На даній стадії передвиборчих перегонів Обама схоже не зможе покласти МакКейна на лопатки.

При всій різноманітності розглянутих прикладів, їх об'єднують емотивні сенси, пов'язані з оцінкою політичної діяльності як сфери, де багато далекого від найважливіших проблем звичайних людей, випадкового, не справжнього, значущого тільки для самих учасників політичних ігрищ.

Слот 1.4. Спортсмени. Позиції гравців.

Blind-sided (незручна сторона, яка закрита для огляду). *I was blind-sided by all the talk about the mortgage and someone else bought the house before me.* Мене відволікли всіма цими розмовами про заставну і хтось інший купив будинок.

Heavyweight (важковаговик). *He has got some heavyweight lawyer down from Dublin to defend him.* Він найняв собі одного з найкращих адвокатів Дубліна, щоб представляти його інтереси.

Lightweight (легковаговик). *When it comes to serious issues, Ryan Tubridy is a bit of a lightweight.* Коли потрібно вирішувати серйозні питання, Райан Тубриді проявляє себе слабаком.

Ігрова діяльність підпорядкована правилам, що включають обмеження ігрового часу і простору, розділення на "своїх" і "чужих", визначення заборонених прийомів і способів дії. У політичній діяльності та у побуті теж є свої правила, але там вони називаються інакше: конституція, закони, угоди, моральні норми. Метафоричне вживання спортивної термінології в політичному, економічному та побутовому дискурсах нерідко пов'язане саме з необхідністю точно визначити правила політичної гри [6, с. 21]. Якщо одна сторона відчуває, що її конкурент має нечесну перевагу, вона скаржиться на недостатній рівень *playing field* (ігрового майданчика). Якщо ж мова йде про *bodyblow* (удар нижче пояса, потужний удар в корпус), або хтось наносить *bodyblow*, це означає, що суперника дуже сильно вражено.

2. Група "Спортивний майданчик, інвентар"

Слот 2.1. Стадіон. Частина ігрового майданчика.

Часто життєві ситуації порівнюються з ігровим майданчиком. То *be sidelined* (бути відправленим в запас) відноситься до людей, про яких неможна сказати, що вони виконують важливу роль у суспільстві. Аналогічно з цим, *ballpark figure* (рахунок гри) – приблизна, попередня, неточна цифра.

Ringside seat (місце біля рингу). *We had a ringside seat for the parade that passed by our house on Saturday.* У нас були чудові місця, з яких ми дивилися парад, який проходив повз наш будинок.

Ballpark figure (ballpark) (кількість глядачів на стадіоні). *I don't need the actual figure, just a ballpark.* Мені не треба точну цифру, хоча б приблизно (серіал "Friends").

In the bullpen (на лаві запасних). *Any news about the progress in the bullpen?* Є якісь новини стосовно наших успіхів на роботі?

Out of the ballpark (м'яч, вибитий за межі стадіону). *My exam results were out of the ballpark. My parents were thrilled. Я на відмінно здав іспити. Мої батьки біли вражені.*

Pitstop (піт стоп – місце зупинки гоночних автомобілів). *We had a pitstop in Mountrath, and got back on the road by 8.30. Ми ненадовго зупинились у Маунтрамі і вже о 8.30 виїхали далі.*

Призначення частин ігрового майданчика та їх функції проєктуються на реальне життя та положення людей, які вони займають в тій чи іншій організації, завдяки чому зберігають свій образ та надають експресивності у висловлюванні.

Слот 2.2. Спортивне спорядження.

Часто, предмети спортивного спорядження стають предметами використання у повсякденні. При цьому люди не обов'язково використовуються саме їх. Популярність спорту сприяє чудовому розумінню метафор, пов'язаних із спортивним інвентарем, а висловлювання, що містять такі метафори, підкреслюють засіб виконання та часто вказують на позитивний або негативний результат.

Goalposts (штанги воріт). *Stop moving the goalposts! Set your priorities and we'll have a deal. Перестань постійно змінювати правила гри! Визнач свої пріоритети і тоді ми домовимось.*

3. Група "Правила гри і покарання, види змагань".

Слот 3.1. Правила гри. Порухення правил гри, покарання спортсменів. Трапляється, що спортсмени порушують правила гри. Особливо засуджуються навмисні порушення, груба гра, неспортивна поведінка. Автори політичних текстів прагнуть перенести негативне відношення до порушників спортивних

правил на порушників правил політичної гри [6, с. 22]. При змінні певних пріоритетів, люди говорять про пересування *goalposts* (рамок воріт). Якщо ж когось відправили у *knockout* (нокаут), це означає, що ця людина або організація знаходиться у дуже поганому становищі.

У спорті прийнята певна система покарань за нечесну боротьбу: це може бути попередження, тимчасове або постійне видалення з поля, нарахування штрафних балів, зняття із змагань, дискваліфікація. Рішення, винесене спортивними судьями, практично неможливо оскаржити. Глядачі завжди співчують спортсменам, ведучим чесну боротьбу, і засуджують спортивних хуліганів. Вся ця добре відома любителям спорту структурованість слота нерідко стає основою для політичних метафор [6, с. 23].

This time he will not be sent to the penalty box, this time he can kiss good bye to the mayor seat. На це раз його вже не будуть штрафувати, на цей раз він вже може розпрощатися з кріслом мера. У даному випадку композит *penalty box* (лава штрафників у хокеї) позначає тимчасове накладання штрафу, або якесь покарання, яке не сильно відобразиться на кар'єрі людини.

Останнім часом судові органи дійсно почали "знімати із змагань" порушників існуючих правил, що фактично призводить до дискваліфікації спортсмена.

Слот 3.2. Вид змагання.

Спосіб виконання дії та засоби можна передати не лише через метафори, пов'язані з назвами спортивного спорядження, а й назвами видів змагань. У такий спосіб автор як правило наголошує на результаті, який він очікує:

No-holds-barred (дозволено все). *We have to win that contract. I don't care how we do it. No-holds-barred. Ми повинні підписати цей контракт. Мене не цікавить як. Робіть все що хочете.*

4. Група "Рухи спортсменів, маневри".

Слот 4.1. Рухи спортсменів.

Багато термінів, що позначають рухи та прийоми спортсменів вживаються в переносному значенні для вираження певних дій людини. Такі

лексичні одиниці, використанні в іншому контексті, вирізняються підсиленням позитивним або ж негативним ставленням мовця до сказаного.

Slam dunk (слем данк). *I'll get an A1 in my test. It's a slam dunk.* Я точно отримую найвищий бал на тесті.

Curveball (крива подача, яку важко відбити). *My mother threw a curveball when she asked the waitress for a vegetarian lasagne.* Моя мати мене дуже здивувала, коли попросила офіціантку принести вегетаріанську лазанью.

Слот 4.2. Результат виконаного прийому

Buzzer-beater (влучний кидок в останній момент). *His application for the position must have been something of a buzzer-beater.* Він в останній момент встиг подати документи на роботу.

Knockout (нокаут). *Her dress was a total knockout! Everyone loved it.* Її сукня була просто неземна. Вона всім дуже сподобалась.

Bullseye (центр мішені). *Guess who's coming to dinner! Uncle Peter? Bullseye!* Вгадай хто прийде до нас на вечерю! Дядько Петер? Саме так!

5. Група "Ігрова ситуація, спортивна статистика".

Слот 5.1. Ігрова ситуація.

Як і частини ігрового майданчику, ігрові ситуації теж вдало відображаються в реальному житті. *Playing hardball/softball* (важка/м'яка подача) буквально означає манеру поведінки людини.

Playing hardball (сильна подача). *The City Manager was playing hardball with the residents who came to ask him to change the City's plans.* Міський голова дав різку відповідь громадянам, які прийшли просити зміну планування міста.

Bump-and-run tactics (тактика блокування і бігу). *Critics of Condaleeza Rice used bump and run tactics to impede the implementation of her directive.* Критики Кондулізи Райс використовували абсолютно різні методи, для запобігання впровадження її директив.

Kick-off (початок гри). *What time does the meeting kick off?* Коли розпочинаються збори?

Behind the 8-ball (8-ий шар, який потрібно загнати в лузу у певній

послідовності). *I've to be in Dublin by 5.30 and I've just missed the train. I'm really behind the 8-ball now. Я повинен бути в Дубліні о 5.30, але я щойно пропустив свій потяг. Навряд чи я вже встигну туди.*

Слот 5.2. Лідери, аутсайдери змагань.

У стані конкуренції, *front-runner* (лідуючий бігун) – людина або організація, яка знаходиться попереду ще до того, як оголосили остаточний результат.

His company quickly became the front-runner on the market. Його компанія швидко стала лідером на ринку.

Rannur-up (2-ге місце). *If you're going to sit on your butt all the time you'll always be a runner-up! Ask her on a date, what's the big deal? Якщо ти весь час будеш сидіти і нічого не робити, то ніколи не досягнеш успіху! Ну хіба так важко запросити її на побачення?*

Отже ми бачимо, що процес детермінологізації спортивної лексики в Сполучених Штатах швидкий і динамічний. На нього впливає не лише популярність спорту, а й діяльність окремих постатей, історичні факти. Американська нація створює різні спортивні культури, як то команди, окремі спортсмени, події, діяльність яких привертає увагу широких мас населення і сприяє проникненню спортивної термінології в повсякденне мовлення. Спортивні метафори дуже образні, динамічні і популярні, тому вживаються в багатьох галузях суспільного життя американців. Експресивність та семантичне забарвлення спортивних термінодиниць вдало використовуються авторами різних повідомлень. Найбільша кількість стилістично-маркованих спортивних композитів використовується у політичному дискурсі, оскільки політичне життя та діяльність політиків часто порівнюється з насиченим, сповненим різних подій спортивним життям. Перспективним залишається вивчення композитних номінантів саме в американському спортивному дискурсі. В подальшому необхідно більш ґрунтовно проаналізувати метафоризовані спортивні композити, що вживаються поза межами спортивного дискурсу. Такі композити виконують роль підсилення образу, наголошують на певних діях,

висвітлюють те чи інше поняття у більш яскравому світлі. Дослідження таких композитів є важливим для застосування у практиці перекладу, та у дослідженні термінотворення в цілому. У подальшому, ми звернемо увагу на структурні особливості, для аналізу того, як семантика та будова композита впливають на визначення його типу та для ґрунтовної перевірки доцільності розробленої нами класифікації композитів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шаля О.І. Порівняння: логіко-філософський vs. Мовознавчий аспекти / О.І. Шаля // вісник ХНУ. – Х.: 2009. – Вип. 59 № 866. – С. 107–113.
2. Ульманн Ст. Семантические универсалии / Ст. Ульманн // Новое в лингвистике. – 1970. – № 5. – С. 23–34.
3. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С. Кубрякова. – М. - 1977. – 194 с.
4. Кресан Е.Я. Концепт в тексте: номинативные ракурсы в свете функционализма / Е.Я. Кресан // Вісник Черкаського університету. - Серія Філол.науки. – Черкасию - 1999. - Вип.ЛІ.- С. 76-82.
5. Рахилина Е.В. О тенденциях в развитии когнитивной семантики / Е.В. Рахилина // Известия РАН, Сер. лит. и языка. – 2000. – № 3. – С. 21–26.
6. Чудинов А.П. Структурный и когнитивный аспекты исследования метафорического моделирования / А.П. Чудинов // Лингвистика. Бюллетень Уральского лингвистического общества. – 2001. – № 6. – С. 15–23.

ДО ВИТОКІВ ПОНЯТТЯ ЕМФАЗИ

Луценко Людмила Олексіївна

к.ф.н, доцент

Криворізького державного педагогічного університету

м. Кривий Ріг, Україна

Яницький Єгор Ігорович

магістр

Криворізького державного педагогічного університету

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: У статті розглянуто хронологію дослідження поняття «емфаза», яке з'являється спочатку в риторичі, проте з часом починається вивчатись в контексті експресивного синтаксису та теорії актуального членування речення.

Ключові слова: емфаза, риторика, стилістичний синтаксис, актуальне членування речення

У всіх мовах світу наявні засоби, які забезпечують підсилену виразність висловлювання і визначаються як емфатичні. Дослідження емфатичних засобів в контексті мовознавства є важливим завданням, оскільки підсилювальні засоби надають мовленню експресивності, емоційного забарвлення та чіткості.

За етимологічним словником, лексична одиниця «емфаза» з'являється в англійській мові як латинське запозичення *emphasis* наприкінці XVI ст. на позначення інтенсивності вираження, а згодом набуває значення художнього тропу для опису у тих випадках, коли імпліцитні смисли виявляються важливими [1]. У свою чергу, латинський варіант походить від грецького слова *emphasis*, утвореного від *emphainein* («представляти, виставляти, демонструвати, відображати щось, становитися видимим»), унаслідок асиміляції прийменника *en-* («в») та дієслова *phainein* («показувати») [2].

Історія появи поняття емфазі сходять витоками до античної риторичі, де

емфаза вважалася фігурою та прийомом. Зокрема, одним із перших, хто використовує термінологічну одиницю «емфаза» в роботі «Про освіту оратора», є М. Квінтіліан. Римський красномовець стверджує, що «прикраса» в риториці повинна мати такі характерні ознаки, як живість або підсилення (*emphasis*), стислість та простоту. Емфаза характеризується Квінтіліаном як прийом, який уможлиблює більш широке розуміння того, про що йде мова. [3, с. 588].

Цицерон присвячує феномену емфази цілий розділ *Elocution*, в якому розроблено вчення про фігури та прийоми, які не тільки надають мовленню сили та вишуканості, а й прикрашають його [4, с. 55].

У XVIII сторіччі французький філософ-матеріаліст та лінгвіст Сезар Шено виокремлює дві групи мовленнєвих засобів. До першої групи належать «фрази, вислови, періоди», які у звичайний спосіб висловлюють думку. Другу групу репрезентовано незвичайними засобами, які надають висловленню жвавості, вишуканості та незвичайної сили, при цьому зазначені незвичайні форми не сприймаються як мовне порушення і спрямовані на пробудження почуттів, акцентуацію уваги, окреслення емоційного стану того, хто говорить [5, с. 42].

З часом поняття емфази стає предметом наукового інтересу в контексті стилістики, де емфаза осмислюється з точки зору порушення правил «прогресивної послідовності» з метою емоційного впливу на адресат. М. Риффатер детермінує емфазу як додаткове нашарування до інформації, яке виражається за допомогою мовної структури, проте не змінює зміст інформації [6].

У XX ст. емфаза опиняється на перетині таких сфер філологічних знань, як семантика і стилістика, науковці розпочинають дослідження емфази як частини «стилістичного синтаксису», однією із ключових проблем якого академік В. Виноградов вважає експресивність синтаксичних конструкцій (синтаксичний паралелізм, деякі види безсполучникових речень, окличні, еліптичні речення, антиеліпс, послідовність номінативних речень, парцеляцію, сегментацію тощо). На сучасному етапі розвитку лінгвістичних досліджень

емфазу також розглядають в контексті актуального членування речення.

Незважаючи на те, що поняття «емфаза» фігурує у теоретичних дослідженнях з часів античності, дотепер єдиного трактування цієї термінологічної одиниці не існує, і проблемою визначення емфазы продовжують займатися науковці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Словник [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.oxforddictionaries.com
2. Словник [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.etymonline.com/word/emphasis>
3. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Ранний эллинизм. – М: Искусство, – 1979. – 960 с.
4. Мурина Л. А. Современная риторика: основы речевого общения: 11-й кл.: пособие для учащихся. – Минск: Нар. асвета, – 2010. — 111 с.
5. Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики. – М: Наука, – 1991, – 213 с.
6. Тюнов О. Сопоставительный анализ средств выражения эмфазы в английском и французском языках: Стаття [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://pandia.ru/text/80/596/4959.php>

**ПРОБЛЕМА МОВНОЇ МІКСАЦІЇ В СУЧАСНОМУ
УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРИ**

Новікова Ольга Олександрівна

д. філол. н., доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національна академія Національної гвардії України
м. Харків

Анотація. У статті розглянуто проблему мовної міксації на сучасному українському просторі в її лінгвістичному та соціолінгвістичному аспектах. Здійснено аналіз термінології, уточнено значення суміжних із білінгвізмом понять, обґрунтовано причини виникнення мовної міксації, описано наслідки її існування для мовців та суспільства.

Ключові слова: білінгвізм, диглосія, мовна міксація, мовний контакт, інтерференція, суржик, мовна політика.

На сьогодні Україна має складну й конфліктогенну мовну ситуацію, спричинену примусовою асиміляцією українців в умовах тривалих періодів бездержавності. Статус і функціонування української мови характеризуються амбівалентністю. Незважаючи на те, що українська мова має статус державної, більше вживаною в усіх сферах публічного життя є російська мова.

Загальновідомо, що саме в мові зберігаються культурні коди нації, формується її історична пам'ять. Рівень розвитку мови співмірний з рівнем культурного розвитку народу. Оскільки мова є основою національної культури, важливим складником національної ідентичності й засобом засвоєння здобутків інших культур, вона становить вагомий чинник державної безпеки.

Мовне питання та мовна політика тривалий час становлять предмет дискусій у соціумі, об'єкт наукових інтересів мовознавців, проте вирішити ці проблеми наразі не вдається. Факт сучасного політичного використання

мовного питання надає цій проблемі особливої актуальності.

Складне історичне тло формування української нації, численні заборони використання української мови, радянська політика «змішування» народів та русифікації, сучасні прикордонні етноконтактні зони різних народів: українців, росіян, білорусів, поляків, угорців, а також глобалізаційні процеси в сучасному світі мають наслідком непросту мовну ситуацію в Україні. Великі етнічні групи в межах держави становлять румуни, євреї, татари, болгары, греки тощо. Відповідно, відбуваються складні міжетнічні процеси, що впливають на формування особливостей мовного й соціально-культурного життя різних груп населення.

Відповідно, однією з характерних рис, що визначає особливості мовної комунікації в Україні, є білінгвізм (двомовність) – специфічний стан суспільного життя, за якого спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави.

Явище білінгвізму поширене в сучасному світі. Джерелом його зазвичай є етнічна неоднорідність, наприклад, існування в одній державі двох етносів, що користуються різними мовами.

Офіційний білінгвізм відображає ситуацію, коли одразу дві мови визнані державою, унаслідок юридично закріплених норм або законів, і функціонують на рівні офіційних, з рівноправним статусом для кожної з цих мов. Серед типових прикладів країн з офіційним білінгвізмом є Бельгія (офіційні мови – французька, фламандська), Індія (офіційні мови – хінді, англійська), Індонезія (офіційні мови – бахала, індонезійська), Камерун (офіційні мови – французька, англійська), Канада (офіційні мови – англійська, французька), Фінляндія (офіційні мови – фінська, шведська) та інші.

Неофіційний білінгвізм відповідає ситуації, коли офіційною визнана лише одна з двох мов, що найбільш часто використовується населенням цієї держави. Разом з тим, невизнана на рівні офіційної, друга мова продовжує вживатись значною частиною населення достатньо широко. Саме до таких держав, в силу історичних причин, належить Україна, як і деякі інші держави на географічних

теренах колишнього Радянського Союзу.

Також однією з причин двомовності, на нашу думку, є *проблема впливу середовища на психологію конкретної людини*. Так, збалансована двомовна ситуація можлива в тому випадку, якби більшість членів певного соціуму володіє обома мовами однаковою мірою, використовує їх у будь-яких мовних ситуаціях, з легкістю переключається з однієї мови на іншу, не змішуючи при цьому системи різних мов. Однак, на думку таких авторитетних лінгвістів, як Б. Гавранек, А. Мартіне, Є. Хауген, повне і автономне (без змішування мов) володіння двома мовами перевищує психічні можливості звичайної людини. В. Іванишин та Я. Радевич-Винницький стверджують, що після генного коду (генної пам'яті) найважливішим є мовний код (соціальна пам'ять) [1]. Для більшості мовців України характерним є так зване переключення коду, тобто перехід з рідної мови на мову співрозмовника, що свідчить про почуття меншовартості конкретного індивіда через ослаблення мовного імунітету та втрату престижу мови. Така мовна поведінка має місце не лише на побутовому рівні, але й у діловому спілкуванні. Вона не знімає почуття дискомфорту, яке виникає під час спілкування двох чи більше індивідів різними мовами. У більшості випадків незручно почуває себе той, хто говорить українською мовою, і саме він переходить на мову співрозмовника.

Одним із наслідків двомовності українців є *виникнення* такого негативного *мовного явища, як суржик*. Суржик – це хаотична українсько-російська мовна мішанина. Існує думка, що, вивчаючи суржик, деякі дослідники спрощують проблему й певними твердженнями заохочують білінгвізм. Наприклад, В. Труб вважає суржик виявом «низького культурно-освітнього рівня» і відносить його до просторіччя [2, с. 47]. Проте в повсякденному житті часто зустрічаємося з випадками масової мовної некомпетентності, притаманної не лише пересічним громадянам, а й викладачам, лікарям, політикам. Дослідник робить висновок про те, що просторіччя є однією з нормативних підсистем мови і не загрожує її повноцінному функціонуванню. Ми не погоджуємося з цією думкою, вважаючи

суржик наслідком незбалансованої мовної ситуації. Суржикомовній людині позбавитися російського мовного елемента дуже важко, адже для цього треба принаймні перебудувати свій звичний мовний світ й увійти в інший, а це завжди болісно для індивідуальної психологічної екзистенції, тому що змінити власний мовний світ – це самому до певної міри змінитися.

Часто суржик формується у людей, які, переїхавши з села в місто, через слабкість мовного імунітету не можуть витримати тиску російськомовного середовища й починають змішувати обидві мови. Наслідком тиску російськомовного міста, психологічного дискомфорту, який відчуває людина, що потрапляє із села до міста, є певний культурно-мовний шок, а також невпевненість у собі. Мовець починає комплексувати й переходить на суржик. Потім, повертаючись у звичне середовище, люди часто не можуть перейти на власне українську мову й спілкуються суржиком. Систематичне переключення кодів залежно від того, з ким мовець говорить, або хто є третім у розмові, створює певні стереотипи мовної поведінки. Під впливом оточення в білінгва відбувається поступовий перехід на його говірку навіть у ситуаціях, у яких раніше українська мова панувала цілком. З мови на мову, як правило, переходять не одразу, а через проміжну фазу вживання суржику.

Наслідком білінгвізму деякі дослідники вважають *мовленнєву напівмовність* – двомовність із неповним рівнем мовної компетенції в обох мовах. Український мовознавець Б. Ажнюк [3] характеризує напівмовність як брак шести мовних параметрів або навичок: обсягу словникового запасу; правильності (коректності) мови; підсвідомого, доведеного до автоматизму оперування мовою; мовотворчості, тобто здатності творити неологізми; функціонального володіння мовою; образності мови. Напівмовність може виявлятися в різних формах і різною мірою. Індивід може й не говорити суржиком, не переходити з мови на мову, начебто зберігаючи мовну стійкість. Дослідники вважають, що мовленнєва неповноцінність зумовлена соціально: соціальним становищем, рівнем освіти й національної свідомості, мовною політикою держави тощо. Для напівмовців змішування та перемикування кодів є

штучним, але з часом стає органічним процесом, у якому обидві мови сприймаються як одне комунікативне середовище [4, с. 162–163]. Для значної частини напівмовців такий стан є проміжним у переході на одну з мов, яка стає для них домінантною. У нашому випадку домінантною, на жаль, є російська мова. Отже, поступово відбувається повна русифікація, а потім – втрата мови й культури загалом.

Незважаючи на те, що існує багато визначень двомовності, переважна більшість авторів задовольняється повсякденним тлумаченням слова «*двомовність*» (або синонімічного «*білінгвізм*») як здатності людини говорити, думати двома мовами й регулярного переключення з однієї на іншу залежно від ситуації спілкування. Подеколи можна зустріти думку, що двомовність має місце щоразу, коли людина переключається з одного мовного коду на інший у конкретних умовах мовленнєвого спілкування, незалежно від того, чи йдеться про перехід від однієї національної мови до іншої, від однієї національної мови до діалекту або ж до мови міжнаціонального/міжнародного спілкування. В. Розенцвейг пропонує таке розуміння двомовності: «Двомовність (багатомовність) – володіння двома (кількома) мовами, а також регулярне перемикавання з однієї мови на іншу залежно від ситуації та потреб спілкування» [5, с. 9–10]. Дещо інші акценти має визначення білінгвізму, яке подає енциклопедія «Українська мова»: «практика індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї держави чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах» [6, с. 122].

Отже, як науковий термін *білінгвізм* означає співіснування двох мов і розглядається в основному з двох позицій: 1) як характеристика особистості; 2) як соціальне явище. Оскільки білінгвізм засвідчує факт контактування та взаємодії мов, ці лінгвістичні поняття тісно пов'язані між собою, що зумовлює нечіткість меж їхнього обсягу й розбіжності у вживанні.

Деякі мовознавці замість терміна «білінгвізм» уживають термін «*мовний контакт*». Мовний контакт визначають як «процес взаємодії мов, впливу однієї мови на іншу або їхнього взаємного впливу, що призводить до змін її лексики»

і граматичної системи, а в аспекті мовної ситуації в регіоні – до її зміни» [7, с. 344].

З двомовністю також пов'язане явище *інтерференції* як процес і результат мовних контактів. Уперше термін «мовна інтерференція» був уведений ученими Празької школи, які визначають інтерференцію як процес відхилення від норм контактуючих мов. У. Вайнрайх запропонував розрізняти інтерференцію в мовленні та інтерференцію в мові та називати цим терміном випадки відхилення від норм будь-якої з мов, що відбуваються в результаті володіння двома і більше мовами, тобто внаслідок мовного контакту [8, с. 11]. В енциклопедії «Українська мова» подано узагальнене визначення: «Інтерференція – це взаємодія мовних систем при двомовності, яка виникає у разі мовних контактів або у випадку індивідуального засвоєння нерідної мови. Є відхиленням від норми й системи другої мови під впливом рідної» [6, с. 209]. Раціональним видається підхід, що розмежовує національну одномовність, білінгвізм і багатомовність, з одного боку, та індивідуальну одномовність, білінгвізм та багатомовність – з іншого [9].

Зазвичай явище масової двомовності розглядають як перехідний етап витіснення однієї мови іншою, тобто в контексті конвергенції. Одним з етапів цього процесу є перехід білінгвізму в *диглосію* – ситуацію, коли в одному суспільстві паралельно використовуються дві мови, але вони виконують різні функції, використовуються в різних обставинах, які не перетинаються, а одна з них є домінантною. Термін «диглосія» можна зустріти у двох трактуваннях: 1) різновид мовного стану особистості, коли вона володіє двома чи більше формами існування певної мови або формою існування мови та формою її міксації з іншою; 2) ситуація функціонування двох стилістично й функціонально розподілених мовних кодів, які можуть сприйматися як одна мова (книжна мова й просторіччя) [7, с. 120]. Диглосія, на відміну від білінгвізму, передбачає обов'язкову свідому оцінку мовцями мови за шкалою «високий – низький».

Проаналізовані суміжні з білінгвізмом поняття становлять ланки одного

ланцюга. Визначені вище екстралінгвістичні чинники призводять до мовного контакту, унаслідок якого формується двомовність (білінгвізм) як характеристика окремої особистості або як соціальна характеристика певної держави, якому на рівні мови відповідають процеси мовленнєвої та мовної інтерференції, виникає диглосія й потенційно можливими постають офіційний білінгвізм або повне витіснення однією мовою іншої.

Двомовність країни майже завжди загрожує втратою територіальної цілісності. Поширення білінгвізму в межах однієї держави неминуче спричиняє конфлікт між двома мовами і, як наслідок, між двома культурами. Яскравий приклад – ситуація на сході України, що склалася в 2014 році й триває дотепер. Проблема українсько-російської двомовності глибоко вкорінена на території Донбасу. На жаль, пересічні носії не сприймають її як проблему і, як результат, стають заручниками російської окупації.

Наразі в Україні триває інтенсивний пошук дієвої законодавчої бази для українізації й націоналізації громадян у незалежній державі. Важливим кроком у зазначеному напрямі є законодавча підтримка української мови як державної.

Поняття «державна мова» активно вживають у багатьох країнах. Державна – це, по-перше, мова більшості населення, що проживає на території певної держави, по-друге, мова нормативних актів, діловодства, судочинства, діяльності державних органів, освіти, засобів масової інформації. Конституційний Суд України визначає державну мову як мову, «якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя» [10, с.7].

16 липня 2019 року в Україні набрав чинності Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [11]. Відповідно до норм цього закону, сьогодні державною мовою повинні послуговуватися в професійному та публічному спілкуванні: найвище керівництво держави (президент, прем'єр-міністр, голова Верховної Ради, секретар РНБО, генпрокурор, голова СБУ, члени ЦВК тощо, а також заступники високопосадовців), держслужбовці, голови місцевих державних

адміністрацій, судді, військові, поліцейські, педагогічні працівники, працівники медичних закладів (державних і комунальних) тощо. Також володіти державною мовою зобов'язані особи, які претендують на обрання чи призначення на посади, визначені статтею 9 цього закону. Державна мова визначена єдиною робочою мовою органів державної влади та місцевого самоврядування, має застосовуватися в нормативно-правових актах і актах індивідуальної дії, діловодстві та документообігу органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Державна мова є мовою виборів і референдумів, будь-які матеріали передвиборної агітації виконуються державною мовою. У порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України в окремих населених пунктах допускається поширення матеріалів передвиборної агітації, виконаних державною мовою та дубльованих мовами відповідних корінних народів, національних меншин України. Державна мова функціонує в усіх публічних сферах: трудових відносин, культури, транспорту, сфери охорони здоров'я, телекомунікацій та поштового зв'язку, публічних заходів тощо.

Окремо варто відзначити, що цим законом регулюється й сфера книговидавництва: видавець зобов'язаний видавати державною мовою не менше 50 % усіх виданих ним упродовж відповідного календарного року назв книжкових видань (крім видавничої продукції, виданої кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів відповідно до закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України). Частка книжкових видань державною мовою у загальній кількості назв книжкових видань, наявних у продажу в кожній книгарні або іншому закладі, що здійснює книготорговельне підприємство, має становити не менше 50 %.

Безсумнівно, факт прийняття цього закону є дуже вагомим досягненням, зокрема й громадськості. Але питання в тому, як будуть імплементовані норми цього закону, чи дійсно створить держава безоплатні курси української мови й вагомими стимулами для її вивчення й застосування, чи фінансуватиме український

кінематограф тощо. Адже норми щодо адміністративної відповідальності (зміни в Кодекс України про адміністративні правопорушення) за порушення вимог закону наберуть чинності лише за три роки – 16 липня 2022 року. Тим не менше, відсутність механізму покарання ще не означає, що закон можна ігнорувати.

Історичні події 2013 – 2014 років, а ще більше – російська анексія Криму й окупація частини Донбасу зумовили кардинальні зміни не лише в мовному законодавстві нашої країни, а й у мовному та національному самоусвідомленні значної частини українських громадян. Протистояння з Росією посприяло звільненню ідентичності багатьох українців від роздвоєності, зміцненню національного самоусвідомлення, розумінню важливості для виживання й розвитку нації своїх цінностей: української мови, культури, історії.

Наразі впровадження мовної політики відбувається через складний механізм управління суб'єктно-об'єктними мовними відносинами. У реалізації мовної політики провідну роль, окрім законодавства, відіграє структура владного управління. Сучасна мовна політика України може бути ефективною за умови існування чіткого механізму її втілення, який є оптимальним у вирішенні різноманітних проблем у сфері мовних відносин. У цьому контексті злагоджені дії органів державної влади, науковців, громадських структур, які спираються на конституційні положення, є запорукою успіху. Невідкладність вирішення полягає в тому, що мовне питання пронизує всі сфери суспільного життя, а тому неврегульованість та неточність, що панує в цій сфері, залишає за собою багато суперечностей, які загрожують потенціальними конфліктами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич, 1994. 218 с.
2. Труб В. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 46–58.
3. Ажнюк Б. Мовна єдність нації: діаспора й Україна. Київ, 1999. 421

с.

4. Новікова О., Пономаренко К. Двомовність Донеччини: причини та наслідки. *Studia Philologica (Філологічні студії)*. 2017. Вип. 9. С. 158–166.
5. Розенцвейг В. Основные вопросы теории языковых контактов. *Новое в лингвистике. Языковые контакты*. 1972. Вип. 4. С. 9–10.
6. Українська мова: Енциклопедія. Київ, 2000. 752 с.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
8. Вайнрайх У. Языковые контакты. Киев, 1979. 262 с.
9. Дуда Н. Білінгвізм як фактор формування мовної особистості. URL: <http://conf.vstu.vinnica.ua>
10. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. Справа про застосування української мови. *Вісник Конституційного Суду*. 2000. № 1. С. 7–9.
11. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-193>
12. Масенко Л. Мовний конфлікт в Україні: шляхи розв'язання. *Українська мова*. 2018. № 2. С. 20–35.

**ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ
КОМУНІКАЦІЇ ПЕРЕКОНАННЯ**

Пащук Раїса Іллівна

к.ф.н., доцентка

Васильєва Галина Йосипівна

старша викладачка

Максименко Ольга Володимирівна

к.ф.н., доцентка

Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка

Анотація: у статті йдеться про публічний виступ як спосіб переконання аудиторії в правильності певних положень; схарактеризовано головні аспекти підготовки публічного виступу; проаналізовано складники публічного виступу; подано його структуру й особливості побудови; надано основні рекомендації щодо успішного публічного виступу.

Ключові слова: публічний виступ, аудиторія, оратор, спілкування, контакт, комунікативна стратегія, коректність.

Вступ до ораторської промови є те саме, що для тіла людського голова. Вступ є найпомітнішою й найвідчутнішою частиною: його слухають з більшою уважністю, він привертає або відволікає увагу слухачів. Незрідка, якщо вступ красномовний, слухачі в таке приходять засліплення, що огріхи в інших частинах промови ніким не бувають помічені; якщо ж він поганий, то хоч би якою решта твору була прекрасною, оратор приймається всіма без задоволення; настільки сильними є перші враження. Вступ загалом має бути скромним і простим; оратор, починаючи говорити шанобливо, може помалу закрадатися в розум своїх слухачів і після того зробитися абсолютним їхнім володарем.

Г. Гайар

Суттєвою рисою демократичного суспільства є мистецтво Слова.

Невипадково основи цього мистецтва сформувалися ще в часи античної демократії. Саме в демократичному суспільстві в людини є можливість вільно висловлювати свої думки. Головно – уміння спілкуватися з іншими людьми, мистецтво виступати перед публікою та аргументовано переконувати її. Уміння публічно виступати – це й ще один зі складників аби відбутися в професії. Адже за сучасних інтеграційних процесів, тотальної комп'ютеризації нової суті набуває живе Слово. «Заговори, щоб я тебе побачив, пізнав і розпізнав», – ця Сократова мудрість пережила віки, бо саме в мовленні кожної людини розкривається особистість: світогляд, глибина думки, інтелект, фахова компетентність. І тут важливим є те, щоб вимовлене Слово діяло, щоб воно запам'яталось, залишаючись у свідомості інших. У цьому полягає ораторська майстерність, мистецтво впливу на слухачів. Здатність віднаходити можливі способи переконання стосовно якогось предмета – призначення риторики (Арістотель).

Мета запропонованого дослідження – охарактеризувати структуру публічного виступу; визначити головні аспекти його підготовки.

Ціллю будь-якого виступу є намагання переконати аудиторію в правильності якихось положень. Досягнути ж цього можна за умови впливу на людську психіку – раціональну й емоційну, які взаємопов'язані.

Для досягнення успіху ще в Давній Греції вважали, що оратор має навчитися правильно будувати промову, а для цього має знати, що сказати, де сказати і як сказати. Додамо, ще треба знати, чого ніколи не скажеш. Відповідь на ці три запитання подає класичний риторичний канон, який розробив Арістотель: винахід, вигадка формулювання гіпотези майбутнього виступу (інвенція), розміщення (диспозиція), словесне висловлення (елокуція), запам'ятовування (меморіо), виголошення (акція). Ці етапи та їхня послідовність зумовлені тими операціями, які здійснює людина, створюючи різні виступи. Отже, успіх виступу залежить від знання предмета розмови в теорії та реального стану справ із розглядуваного питання.

До виступу людина готується протягом усього життя. Уміти читати й

занотовувати прочитане – потрібна риса й ознака інтелектуальної праці. Не пропускати критичні статті, щоб зважати на хиби інших. Збагачення життєвого досвіду спостереженнями, роздумами над прочитаним; створення власної інформаційної бази (домашнього архіву). Цей етап передбачає цілеспрямоване ставлення до будь-якої інформації, що забезпечується впорядкованою домашньою бібліотекою; матеріалом, тематично згрупованим у теках; веденням записів цікавих думок, цитат, прислів'їв, приказок, крилатих виразів; запитань, що ставлять слухачі тощо. Зібраний матеріал має бути несподіваним, оригінальним, містким, з певною долею гумору. Скажімо, серед записів можуть бути такі: Я найбільше боюся жорстоковладних і страхополохних. Це два кінці одного нещастя: ніколи не знаєш, з якого боку несуть чи підносять вони дурість або й горе (М. Стельмах). Слово «завтра» придумане для людей нерішучих і для дітей (І. Тургенєв). Освіта – це вміння правильно діяти в будь-яких життєвих ситуаціях (Джон Хіббен, президент Принстонського університету). Той, хто розповідає тобі про чужі вади, розповідає іншим про твої (Дені Дідро). Що більша людина, то легше в неї влучають стріли. У карликів влучити набагато важче (Г. Гейне). Не треба боротися за чистоту, треба підмітати (І. Ільф). Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть (Л. Костенко). Якщо успіх оголошують поразкою – значить, це великий успіх (О. Фюрстенберг). Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову (Л. Костенко).

Використати ці афоризми можна по-різному, зокрема, як зачинну фразу для заволодіння увагою слухачів під час виступу тощо. Це й означає готувати себе до виступів, полегшуючи в такий спосіб підготовку до конкретного виступу.

Отже, щоденна підготовка складається з таких чинників:

- 1) самоосвіта – постійне прагнення до нових знань, постійне незадоволення собою;
- 2) створення власного архіву – збирання вирізок із газет, журналів, виписки з прочитаної літератури, прислів'я, приказки, крилаті слова, афоризми; записування запитань, що їх ставлять слухачі. *Лектор без архіву – це музикант*

без інструмента, лекторський архів – це творча біографія, мовчазний свідок його великої праці (Є. Адамов);

3) опанування технікою мовлення – її основні елементи: фонаційне (мовленнєве) дихання, голос (правильні навички голосоутворення), дикція (ступінь виразності під час вимови слів, складів, звуків);

4) підвищення культури усного і писемного мовлення: увага до правильного мовленнєвого спілкування в побуті. Активна мовленнєва практика (бесіди, дискусії, семінарські й практичні заняття), регулярне листування. *«Перо – кращий творець і наставник красномовства»* (Цицерон);

5) критичний аналіз виступів – аналіз виступів на зборах, конференціях, по радіо, телебаченню: зміст промови, форма викладу, мовленнєва майстерність, ораторські прийоми, контакт з аудиторією; що сподобалось, що викликало негативну реакцію, самоаналіз;

б) опанування методики публічного виступу – для цього треба знати, із яких етапів складається діяльність оратора, як підготуватися до зустрічі зі слухачами, як побудувати промову, які прийоми керування аудиторією можна використати.

Для успішного виступу не досить вивчити літературу з вибраної теми, знайти цікаві факти тощо. Треба подумати, як розмістити цей матеріал, у якій послідовності його викладати. Передусім треба скласти план, адже це модель, прообраз виступу, основа композиції, стисла програма викладу. Після написання плану потрібно попрацювати над побудовою окремих частин свого виступу. Робота над композицією – творчий процес. Один із сучасних фахівців з риторики М. Кохтев, аналізуючи ораторську промову, виділяє п'ять частин її композиції: 1) зачин; 2) вступ; 3) головна частина (зміст промови); 4) висновки; 5) кінцівка. Розглянемо структуру публічного виступу та особливості його побудови, зокрема вступної частини. Адже вступ – це частина промови, приблизно двадцять відсотків якої покликані підготувати слухачів до сприйняття її суті.

Вступ складається з трьох основних елементів: самопрезентація;

презентація виступу (тема, мета, регламент); зачин.

Зачин – це частина ораторської промови, що має такі функції: установлення контакту зі слухачами; проспективна (створення попереднього уявлення про напрям і тему промови). Як зачин використовують етикетні формули вітання; жарти; запитання до аудиторії; цитати, пов'язані з темою виступу; іронічні зауваги, покликання на авторитети. Зачин – це і є отой особливий комунікативний елемент вступу, який автор добирає відповідно до теми промови, її мети, головної ідеї, а також інтересів і можливостей аудиторії.

Вступ під час підготовки промови треба обміркувати насамкінець, коли оратор уже знає та уявляє свій виступ. За обсягом вступ має бути невеликим, але значення його надзвичайне, оскільки він відіграє в промові вагому роль, адже, як зазначають психологи, основну думку промови ліпше й повніше сприймають тоді, коли її чітко сформулював оратор на початку чи насамкінець викладу. Це пов'язано із психологічним законом пам'яті: ліпше запам'ятовують початок або кінцівку послідовності подій. Вступ має декілька аспектів: психологічний – налагодження контакту, уваги й зацікавлення, викликаних зачином, підготовка слухачів до сприйняття промови, створення певного настрою; змістовий – згідно з другим законом риторики – опис цільової настанови промови, повідомлення теми, її розвиток, стислий опис проблем тощо. Цікавий початок промови, оригінальність потребує великих творчих зусиль. Згадаймо письменників, те, як нелегко даються їм перші фрази. Скажімо, у спогадах про Василя Стефаника описано, у яких неймовірних творчих муках народжувалися його новели.

Є декілька прийомів вступу, за допомогою яких можна зацікавити аудиторію, змусити її слухати вас – прийом парадоксального цитування; прийом співпереживання; прийом парадоксальної ситуації; прийом апеляції до безпосередніх інтересів аудиторії; проблемне питання; прийом апеляції до авторитетів; джерел інформації; до особистості; апеляція до подій тощо.

Саме вступ допомагає перейти до основної частини промови (змісту), де викладають найважливіший матеріал. Завдання основної частини – послідовно

пояснювати висунуту тезу, доводити її правильність, дійти певних висновків. В основній частині використовуємо докази, представлені у вигляді роздумів, що обґрунтовують конкретну ідею. Доказовий роздум зазвичай має в собі три взаємопов'язані елементи: тези доказів – головна ідея промови; аргументи – вихідні теоретичні й фактичні положення, спираючись на які обґрунтовують тезу; демонстрація – логічний зв'язок аргументів із тезами. Головними формами аргументації є дедукція, індукція та аналогія, що відрізняються спрямованістю та характером слідування. Основна частина може мати не більше п'яти положень, інакше нелегко втримати увагу слухачів. Важливою композиційною частиною будь-якого виступу є переконливі та яскраві висновки. Методи досягнення основного завдання висновків: підсумовування сказаного; узагальнення думок, мовлених в основній частині; повторення основних проблем і висновків з прийомом заперечення. Скажімо, так: «Ви не зобов'язані пам'ятати, що Цицерон жив у 106–43 рр. до н. е., Ви загалом можете не знати, що його катом виявився кращий учень і друг імператора Августа Октавіана, але Ви маєте доконечно запам'ятати, що Цицерон був найкращим оратором усіх часів і народів». Також може бути узагальнення сказаного в промові й висунення завдання; прийом зазначення перспектив тощо. Кінцівка може містити етикетні формули заклику, побажання, повідомлення про щось. Висновки й кінцівка можуть мати різну структуру. Форма висновків залежить від різновиду красномовства й мети промови. Особливості висновків і кінцівки залежать також від індивідуальності промовця. Підготовка до конкретного виступу визначається різновидом ораторської промови, темою, метою та завданнями, індивідуальними особливостями, складом аудиторії.

Етапи розроблення ораторської промови:

1. Визначення теми (пропонована тема або самостійно вибрана).
2. Назва теми не має бути довгою та занадто загальною, а стислою та конкретною; треба уникати незрозумілих іншомовних слів (особливо в популярних лекціях); назва може мати підзаголовок.

3. Формулювання мети: для чого? З якою метою? Якої реакції слухачів досягти? Мета має бути сформульована для оратора й для слухачів, бо «кожне слово, вимовлене вголос, – сказане для чогось чи для когось» (К. Станіславський).

Під час вибору теми й визначення цільової настанови П. Сопер радить для контролю поставити перед собою такі запитання: Чи дійсно мене цікавить тема, чи може вона стати цікавою для мене? Чи досить я знаю із цього питання, чи вдосталь у мене матеріалу? Чи зможу вкластись у час? Якщо я хочу переконати, чи досить переконаний і щирий я сам? Чи відповідатимуть тема й мета рівню знань, інтересам і настановам слухача?

4. Добір матеріалу – офіційні документи; наукова, науково-популярна, довідкова, художня література; статті з газет і журналів; радіо- й телепередачі; результати соціальних опитувань; власні знання та досвід; особисті контакти, бесіди, інтерв'ю, роздуми й спостереження.

5. Відпрацювання навичок: психічні дії, що сприяють формуванню цих навичок (пригадування прочитаної раніше літератури з теми виступу; перегляд власної бібліотеки чи каталогу; перегляд в останніх номерах журналів переліку надрукованих за рік статей; перегляд бібліографічних видань; перегляд довідкової літератури).

6. Вивчення відібраної літератури: настанови під час читання (для чого читати?), визначення різновиду читання (суцільне, вибіркоче, комбіноване; для вивчення, ознайомлювальне, оглядове, реферативне; попереднє ознайомлення з книжкою (видавництво, рік видання, класифікаційна характеристика, зміст, анотація). «Одні книги можна лише спробувати, інші – проковтнути, і, зрештою, небагато треба розжувати й проковтнути» (Ф. Бекон).

7. Усвідомлення прочитаного: знання набуті раніше, а також нові, набуті під час читання (переказ прочитаного; систематичне й послідовне читання літератури).

8. Записування прочитаного: виписки (робити тільки з одного боку аркуша, указувати джерело, автора, назву, сторінку, вихідні дані) і

конспектування. «Знайдена, але не записана думка – це знайдений і загублений скарб» (Д. Менделєєв).

9. Вироблення власної позиції: думати → сперечатися з автором → зіставляти прочитане з реальними позиціями → де й коли використати матеріал. «Готуватись – це означає думати, виношувати думки, згадувати, відбирати ті з них, які приваблюють, відшліфовувати їх, розміщувати в певному порядку» (Д. Карнегі).

Отже, захопити слухача – це вступ; основна частина (потребує найбільше витрат фізичних сил) – виведення з рівноваги; кульмінація – стрімкий кидок і завершальна фраза; утримання – це висновок. У цьому полягають закони композиції. Доходимо висновку, оскільки закони композиції є стрижнем, на яких тримаються всі процеси, то й публічний виступ має бути підготовлено відповідно до вимог цих законів. Інакше навіть за умови всього багатства аргументів є небезпека не досягнути результату.

Будь-яке спілкування відбувається на двох рівнях одночасно: на особистісно-емоційному й предметно-логічному. Публічний виступ тут не виняток. Але із часом акценти зміщуються. Основна частина й кульмінація відбуваються переважно на предметно-логічному рівні, і тут важливі факти й аргументи; вступ і висновок відбуваються здебільшого на особистісно-емоційному рівні. Тож важливо створити потрібний емоційний тон.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посібник. Київ : Вища школа, 2006. 312 с.
2. Онуфрієнко Г. С. Риторика. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
3. Сагач Г. М. Риторика : навч. посібник для серед. і вищих навч. закл. України. Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2000. 565 с.

SOCIOLINGUISTIC ASPECTS OF TRANSLATING NEWS HEADLINES

Скрябіна Вікторія Борисівна

к.ф.н., доцент

Київський національний лінгвістичний університет

м. Київ, Україна

Abstract: The paper deals with the problem of sociologemes in news headlines which can be challenging for the translators. The translation method depends on various factors. Some of the social markers are standardised, while others require creative approach to their translation.

Key words: sociologeme, cultural marker, headline, translators transformations, standardisation.

Language is the key element of social expression. It is also “a work of the spirit... fashioned by nations” [humboldt, c. 125]. Sociolinguistics approach language from the point of view of its social and cultural dimensions. In this paper, attempts are made to explore sociologemes in English current news headlines and specifics of their translation.

News headlines can be called carriers of values, customs and ideology of different countries. Cultural markers or sociologemes are typically found in:

- Titles and positions, names of political parties, etc.: *I stand by my vows to Andrew, says Duchess of York. Tories are no longer the party of business. How the Lib Dems can become a force again. Nothing can stop Channel crossings, says Calais MP. Prince Charles aides fixed CBE for Saudi tycoon who gave £1.5m* [2]. Usually they are not a problem for translators as there are plenty of references to consult with.

- Meals, and other cultural or social realia, etc. are translated in various ways. In some cases the sociologemes are transcribed or transcribed and shortly explained: *Stop being so fixated with Oxbridge, says Mary Beard* [2]. The translator

may add the phrase *prestigious universities* and transcribe the word *Oxbridge* to translate the given headline. In other headlines a more generic word may be used: *Want to impress? Top chef reveals Sunday roast [Sunday meal] secret* [2].

- Slang or dialectical expressions are often standardised to avoid misunderstanding: *No right or wrong answer on jabbing children, says JCVI deputy. Wrong kind of sentence, m'lud* [2].

- The same method is applied to the translation of professionalisms in headlines as some of them may not have any analogues in the target language: *Boris Johnson plans £34bn NHS boost before cabinet reshuffle. Ministers are desperate for a way out of the NHS cost trap ... but they've hit a roadblock* [2].

- Quite a lot of current news headlines are derived from English idioms or allusions. For example, *TB or not TB?* [2]. Various transformations may be applied to translate this headline creatively. *The nine lives of Michael Fawcett, Prince Charles's toothpaste squeezer-in-chief. The 1970s had rules, values, Toast Toppers. But it's Abba that comes back to haunt us* [2].

- The same creative effort is required when translating pun: *We need a GP system for our impatient times* [2]. The negative adjective *impatient* is derived from the adjective *patient* which can also be a noun and denote a person being treated by a GP.

In conclusion, one must say that translators need to constantly explore the source culture to properly understand the news content. While naturalness and readability should be the key features in headlines translation, it also requires use of translation transformations and adaptation to the target audience.

REFERENCES

1. Humboldt A. On Language, On the Diversity of Human Language Construction and its Influence on the Mental Development of the Human Species. – CUP, – 1999. – pp. 25-64.
2. The Times. URL: <https://www.thetimes.co.uk/past-six-days/2021-09-05/news>

PHILOSOPHICAL SCIENCES

THE EXPERIENCE OF PERCEPTION OF THE ONTOLOGICAL IMAGE OF DEMOCRACY AND ITS RECEPTION IN THE XXI CENTURY

Zviagina Alice

Student,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

Abstract Today, when we analyze the nature of democracy, we analyze the reality around us. Plato's and Aristotle's concepts are the first examples of the systematic philosophical analysis of the modus of democracy. Both philosophers are unanimous in warnings about it. The focus of modern society on the future leads to the lack of concentration of the present. This allows the demagogues, that Plato and Aristotle warned us about, to use manipulative techniques. Reality transforms into a theatrical performance, but now on an anonymous level of virtual space.

Aristotelian phronesis could be the key to solving the problem. Phronesis is inseparable from virtue and practical knowledge, which determines the right means of achieving an objective. The development of this natural capacity would contribute to the readjustment of the direction of social change and realization of the lofty idea of democracy, not its theatrical simulacrum.

So, the twenty-first century brings the study of the image of democracy to a qualitatively new level, but a look at the conceptual origins of its justification can highlight not only many problems, but also the way to overcome them.

Keywords: Democracy, Plato, Aristotle, manipulation, reality, virtual space, phronesis

Athens appears to be the cradle of democracy, but many centuries have passed

since then and the question naturally arises, what democracy is today? Analyzing the difference between its original and modern form, German researcher Jochen Blaiken says: "Everything that is good and useful for the people in Athens, and what the people mean by it, is engraved in tradition and preserved in the sum of the laws: everyone's interest in obeying the law; politics takes place within the law and, in addition, serves daily political desires. Today, on the contrary, what is "correct" lies in the future "[1, p. 391]. In other words, J. Blaiken sees the difference in the "quality of the people's will" [1, p. 391]. If before the focus was on the current state of affairs and its maintenance or improvement, now everything is postponed to the future, which is the goal. If we ask the question of which of the democracies - ancient or modern - is the best, we fall into a rather problematic argument. For example, J. Baudrillard still prefers the first one: "Athenian democracy, much more developed than ours" [2, p. 143]. However, it should be noted that although in some respects a historical comparison is necessary, it should be remembered that the political system corresponds to society and correlates with the conditions of its present, so returning to something past or establishing a dogmatically inviolable system is not only undesirable but dangerous as well.

However, a different space of research opens up if we turn not to practical forms of embodiment, but directly to the laws of perceptual experience of the idea of democracy. Not for nothing did A. Schopenhauer say that " the world in which a person lives depends primarily on how his given person understands, and therefore on the properties of his brain" [3]. So, misconceptions about democracy undoubtedly distort its implementation. It is interesting that if we accept the description of the current state of democratic society of J. Blaiken as directed to the future, the assessment of this state of human consciousness was also given by the above-mentioned A. Schopenhauer:« Those who strive and hope and live only in the future, always looking ahead and impatiently anticipating what is coming, as something which will make them happy when they get it, are, in spite of their very clever airs, exactly like those donkeys one sees in Italy, whose pace may be hurried by fixing a stick on their heads with a wisp of hay at the end of it; this is always just in front of

them, and they keep on trying to get it» [3]. Isn't modern society the same donkey that tries unsuccessfully to achieve something close? If so, who has tied the hay to the stick? It is impossible to know the specific name of this evil genius, but in this case the Fichtean internal consent is necessary in order for this stick to be fixed on us.

Revealing specific aspects of the formation of consciousness in modern realities, the most important source of global influence, of course, are the media. Yes, it is not a new phenomenon, the first prototypes of the newspaper appear in the times before our era. They acquire the character of mass, of course, much later, but long before the XXI century. However, today the media are not just means of information, but also the creation of human perceptual experience, shaping the nature of its perception on an empirical and rational level.

The question arises, why a person does agree to such control of the process of his orientation in the world, because he has an inner will, to which so many philosophical treatises are devoted? Many aspects play a role, but one of the reasons is that person simply sees no reason to resist the imposed image. Although the difference between antiquity and the 21st century is obvious, man himself has changed much less than might be expected, and an explanation can be found in the texts of ancient thinkers. Thus, on the one hand, the focus on the future, rather than focusing on the present, distinguishes the present, but at the same time, Plato's and Aristotle's warnings about the role of demos in sociopolitical discourse are still relevant.

On the one hand, "life is a theater", but the people become rather not actors, but spectators, who watch the unfolding of the stage action through a computer monitor. Perhaps this comparison is hyperbolic, but it is constantly traced in the works of philosophers of different times and it is difficult to reject the validity of its use. For example, Whitehead proposes this relationship as a separate methodology and demonstrates the close proximity of the process of democratization and theatrical action: "if in country X democratization is understood either on the basis of a minimal procedural definition, or as a manifestation of the rise of the working class, or as a triumph of capitalism, it undoubtedly happened as a result of some striking

public performance that contributed to the realization of such an understanding "[4, p. 660] . Politics turns into a story, where each step, as if a plot twist captures and at the same time prepares a person for the next events. The vividly depicted "clear path from the branded past to the desired future of democracy closely resembles the staging of a drama" [4, p. 652].

In Plato's we also find a warning about the democratic system, which turns the political arena into a theatrical action, led by demagogues, sowing doubts and then convincing the people with flattery of the correctness of a decision. J. Baudrillard assigns a similar place to the media: " The entire political sphere loses its specificity as soon as it enters the media's polling game, that is to say, when it enters the integrated circuit of the question/answer. The electoral sphere is in any case the first large-scale institution where social exchange is reduced to getting a response. Thanks to these simplified signals, the electoral sphere is also the first institution to be universalized: universal suffrage is the first of the mass-media...political and economic practice merge increasingly into the same type of discourse; propaganda and publicity were fused, marketing and merchandising both objects and powerful ideas"[2, p. 138] . If earlier first-hand presence was necessary, today it is illusory, when perceptual experience occurs through the mediation of electronic space. Therefore, now we can rather talk about the theater of the absurd, which is based on the concept of total alienation of man from the physical and social environment. Now the figure of the demagogue drone has become more impersonal than ever, but the possibilities of influence have expanded, because the physical space ceases to impose restrictions and the place of the theater of the square is a whole globalized world.

Thus, knowledge is replaced by information, or rather even doxa, which Plato spoke of. In the work "The Distorted Democracy", referring to the dialogue of the ancient philosopher, Professor of Political Theory N. Urbinati speaks about doxa as a "disposition of our mind that forces us to look at the same things from different points of view, making it difficult to know the truth of these things. » [5, p. 62]. Even if we take the epidemic situation of 2020-2021 years as an example. The person does not trust the authorities and begins to search for the truth on the Internet,

unknowingly falling into the power of demagogues. When person encounters different, sometimes completely contradictory pieces of information, it is impossible to find out which ones are true, or maybe they are all false, and so he finds himself in a situation of absolute uncertainty, that is, conjecture. Without confidence in the truth of the foundations of their actions and thoughts, it is impossible for people to be convinced of the correctness of their conclusion. In fact, it does put the fate of a person at the mercy of chance, having chosen for himself certain information as a starting point. Therefore, most begin to choose the criterion of truth more pleasant for themselves or more interesting for a dramatic construction of a conditional plot, perceiving what is seen on the screen as a performance on stage, as an alienated reality.

So, the space of the virtual appears as a simulacrum, an empty form without meaning, or rather a void in which you can put anything and call anything. The boundaries of the categories of truth and false are blurred, ideas are reflected as if in a distorted mirror. Demagogues use the idea of democracy as a cover, substituting concepts and under its slogan acting sometimes diametrically opposed to its provisions. Therefore, in times of global mistrust, people begin to doubt the democratic order, the paradox of John Keane is realized when "the growing respectability of democracy turned into disappointment" [6] (meaning democracy "pluralistic system of government"). Thus, at many points, society begins to believe only in the fifth kind of Aristotelian democracy, the worst, but not realizing that it is already its hostage, and of its own volition.

If the electronic space is a place of distortion of ideas, then the question arises whether it is possible to overcome this problem? Although the systematic development of social organization has moved to a qualitatively different level and the globalized virtual labyrinth seems endless, but Ariadne's guiding ball is already given by ancient philosophers. In "Nicomachean Ethics", Aristotle describes the practical component of human wisdom - phronesis (πρῶνεις). If virtue "makes us aim at the right mark", and the idea of democracy can be considered as such, then it is the phronesis "makes us take the right means" [7]. Having a practical and contextual

way of manifestation, it allows to see the good and direct actions to achieve it. Yes, fronesis is inferior to wisdom, but it is no less important. Knowledge of general principles and technical skills are integral components of life, but without understanding the way of practical implementation of the idea and orientation in the correctness of the moment of application of their skills, they lose their value. Phronesis is primarily specific, based on experience, but it is also embedded in the potency of development in every human being.

It cannot be combined with scientific knowledge, because it is “concerned with the ultimate particular fact, since the thing to be done is of this nature” [7]. It is possible to be aware, for example, in mathematics, but the presence of this knowledge is not a guarantee of success. That is, knowledge of something specific or general can not ensure the correct choice or decision in practical life aspects, most often individualized. Although, as Aristotle himself points out, this does not mean understanding “what sorts of thing conduce to health or to strength, but about what sorts of thing conduce to the good life in general” [7]. Therefore, on the one hand, when it comes to democracy, the lack of a phronetical element is undoubtedly a stumbling block, because the possibilities of a technical nature and the breadth of the epistemic basis are not a problem. However, the lack of understanding of the correct way of practical implementation and the ability to distinguish between the categories of “good / evil” does not allow to make a meaningful right decision. That is, the result is the internal consent of the person to the conditional fixing of the stick with a pile of hay.

On the one hand, when transferring this issue within the electronic space, it may seem that sometimes it is impossible to apply ethical categories, or at least to be sure of their distinction. After all, the data obtained perceptually often appear distorted or incomplete. For example, on the Internet, a person sees a horrifying photo and a devastating article under it. Everything seems credible, because there is “photo proof”, but photography is not self-sufficient, it needs a subjective interpretation, which P. Virillo wrote about. The viewer does not know what is behind the scenes, his experience is limited, but someone's interpretation completes a

certain picture in his head. The obvious is the combination of the particle, the objective information with the “ "subjective" optical interpretation of the observed phenomena " [8, p.138], which turns a certain event into a manipulation.

However, on the other hand, the machine appears, at least for now, only a means of artificial formation of a certain virtual space, but it is people, in particular demagogues, who are responsible for filling its empty form. Therefore, if knowledge of general or specific man-made crafts can not help here, it will be useful practical prudence - phronesis. By nature, man, as a being, is more constant, so we can turn to the experience of other thinkers who have already described and revealed the essence of many manipulative techniques. In particular, A. Schopenhauer in his work " *Eristic Dialectic: The Art of Winning an Argument* ", in paragraph 28 describes a fairly common technique in our time, which is to reduce the statement of the enemy to some despised or disrespected category [9]. Such an example can be seen especially often in the media today. In order to aggravate this or that news or to discredit the statement of one of the politicians, without reproducing exactly what was said, or without quoting at all, they accuse him of "intolerance", "sexism", etc. That is, today there is a tendency to turn important and topical issues into a way of speculation and apply them in situations that are not even indirectly related to these issues. However, if you appeal too often to the same category, even in situations where it is not appropriate, there is a danger that it will "come in handy" and will have a weak effect, if not the opposite. So, in the future, even at appropriate times, will be taken for granted and would be detriment of those who apply it. Therefore, sooner or later, a diametrically opposite situation is formed, but which will work according to the same scheme and will continue to be used for manipulation. Thus, we can see that although the electronic system is a complex multidimensional space, however, the techniques used by a person who is on the other side of the screen, can be understood and analyzed. To some extent, this proves the close proximity of politics and philosophy. On the one hand, philosophy forms an idea and it is able to highlight the problems of its implementation and ways to overcome them. All levels of the systemic structure of society exist in relation to close interaction, which still distinguishes a person from

a donkey with a stick. "... For both children and brutes have the natural dispositions to these qualities, but without reason these are evidently hurtful" [7]. Man has an innate ability to understand and build the right path (which is inseparable from virtue), but it must be developed. To some extent, the current demand for "critical thinking" only proves that the demos still has a desire not to be led by demagogues. The analysis of methods and internal disagreement with the "fixing of a stick with a bundle of hay" will serve to adjust the direction of development of society and the possibility of implementing the principle of phronesis in achieving the worthy goal of realizing the high idea of democracy, not its theatrical simulacrum.

REFERENCES

1. Bleicken J., Die Demokratie. Stullgart, 1986. // Pažanin A. Svjetskopovijesni smisao demokracije i predstavništvo naroda. Politički misao. – 1992. –Vol. XXIX, №4 – P.116-129
2. Baudrillard, J. Symbolic exchange and death. SAGE Publications Ltd; 2012. DOI: <https://www.doi.org/10.4135/9781446280423>
3. Schopenhauer A. The Essays Of Arthur Schopenhauer: The Wisdom of Life. URL: <https://www.gutenberg.org/files/10741/10741-h/10741-h.htm>
4. Whitehead L., The Drama of Democratization // Journal of democracy. – 1990. - Volume 10, Issue 2. — P. 84-98
5. Urbinati N., Democracy Disfigured. Opinion, Truth, and the People. – Harvard Univ. Press, – 2014. – P.80
6. Keane J., Democracy and Civil Society. — University of Westminster Press, — 1998. — P.260
7. Aristotle. Nicomachean Ethics. Available from: <http://classics.mit.edu/Aristotle/nicomachaen.html> [Accessed 7 May. 2021].
8. Virilio P., The vision machine. — BFI Publishing. — 1994. — P.106-138
9. Schopenhauer A., The Essays of Arthur Schopenhauer; The Art of Controversy. URL: <https://www.gutenberg.org/files/10731/10731-h/10731-h.htm>

ECONOMIC SCIENCES

UAC 681.3

PECULIARITIES OF PERSONNEL MANAGEMENT OF TRANSNATIONAL COMPANIES

Gambashidze Tamar

Associate Professor

Telia Konstantine

PhD student in Business Administration

Georgian Technical University

Tbilisi, Georgia

Annotation: As a result of technological change, the human role in the organization is constantly growing. Personnel incentive and motivation systems in enterprises are also changing. This is explained by the fact that the specifics of each technological arrangement are a combination of technologies that generate critical, new features, where the specific principle of their operation dominates, while economic evolution can be considered as a transition from one arrangement to another.

Key words: Adaptation strategy, base country, Expert strategy, branch company, Integration strategy implementation.

Main text For a complex analysis of the transnational corporation personnel management organization forms, it is necessary to consider the stages of development of the transnational corporation in terms of the development of its branches. Personnel management technologies are directly related to the business tasks that depend on the life cycle stages of the organization. This development starts with export, then local sales centers are organized. At the next stage, the companies organize production and, finally, the complete production cycle of the enterprise. (Both by establishing a subsidiary from scratch, and by acquiring local companies or creating joint ventures.)

In the scientific literature, this task stands out as one of the most important aspects of the relationship between the Transnational Corporations Head Office and foreign branches. As already mentioned, the personnel management strategies of a transnational corporation are determined by its overall corporate strategy. It should be noted that foreign branches of transnational corporations usually face two options when choosing a particular HR strategy: adapting existing HR management practices or implementing personnel management practices developed by the head company. If in the past the emphasis was placed on the typology of transnational corporation development strategies, today we have to distinguish three types of strategies for managing the personnel in transnational corporations' foreign branches: adaptive, expert and integrative [1, p. 125].

The adaptive personnel management strategy implies that the transnational company develops a personnel management system in each of its foreign branches that best reflects the specifics of the branch.

The organization that implements the HR expert strategy aims to transfer HR practices whose effectiveness has already been proven at the transnational corporation base country level.

At the same time, organizations implementing an integrated HR strategy are deploying the most effective HR technologies throughout the organization, regardless of whether they are established at headquarters or in branch offices. The Transnational Corporation Development Strategy defines the HR strategy of this transnational corporation. Companies that implement a multinational development strategy are characterized by an adaptive strategy for managing the personnel of foreign branches. At the same time, it is typical for global and multicenter companies to implement an integration or expert strategy.

It should be noted that expert management and integration strategies complement each other. Some studies suggest that the most advanced stage of a company's internationalization process is “global localization”.

As a result of technological change, the human role in the organization is constantly growing. Personnel incentive and motivation systems in enterprises are

also changing. This is explained by the fact that the specifics of each technological arrangement are a combination of technologies that generate critical, new features, where the specific principle of their operation dominates, while economic evolution can be considered as a transition from one arrangement to another. Overall, the theory of the technological arrangement in the economic system can become the basis for the scientific substantiation of the possibility of using the experience of developed countries abroad at enterprises. Georgia is diverse in terms of the technological structure of the economy, because in parallel with the technologies of the second and third levels, more advanced technologies of the fourth and fifth levels are also used.

Consequently, personnel incentive and motivation systems established in enterprises are no longer used by the world's leading developed countries. A transnational corporation implements various personnel management strategies for its foreign branches, which in turn can be adaptive, export-oriented or integrative.

Considering the current trends in global economic development and the objectively strategic importance of the transnational corporation personnel management system, we believe that the process of transferring as a whole or individual technologies, tools and methods from a parent company to its foreign subsidiary is the main competitive advantage of a transnational corporation.

At the present stage, the strategies of transnational corporations are characterized by the pursuit of intra-organizational connections of the company on a global scale, where the management of subdivisions is based on a mechanism that allows the implementation of agreed policies and common strategies across the entire transnational company. The integration of foreign business units into a single corporate network has been transformed into an international production subject to a single algorithm. This algorithm includes an introduction of new forms of employment, improvement of management forms, increase of production efficiency, reform of labor remuneration systems, application of uniform standards of corporate and social responsibility. Under such conditions, labor relations are being modernized in a number of enterprises, which have become structural components of a powerful system of transnational corporations. At the same time, the need for employees to

organize the protection of their collective rights decreases. At the present time, an important aspect of the strategy of human resource management in many transnational corporations is that they are not only production and financial structures, but also training centers which are committed to accelerate the adaptation of employees to the tasks and mission of the company. Intercorporate teaching systems play an important role. Overall, corporate education aims to ensure maximum alignment of transnational corporate personnel interests and staff qualifications. Various advanced training courses (short and medium term), seminars and trainings have become widespread in the training centers of transnational corporations. There is an opinion that in the near future the corporate educational institutions of transnational corporations can seriously compete with the classical educational institutions of higher professional education, taking into account that corporate education is narrowly specialized. Therefore, the personnel policy of transnational corporation is being adjusted towards the development of internal and intercorporate education systems, new forms of education, organization of corporate academies and universities, establishment of market-oriented and applied learning. Transnational corporations have the ability to carry out intra-corporate transfer of core technologies and organizational practices and integrate them into the technology and management systems of transnational corporations' foreign branches [2, p. 78].

Depending on the country where the foreign branch is based, there is a differentiation in the perception of personnel management practices as such by members of the community. P. Tolbert et al. Zucker identified three stages in the development of organizational practices:

1. Preinstitutional

2. Semi-institutional

3. Completed Institutional

Pre-institutional practice is characterized by a small number of supporters and poor knowledge of the practice itself, while at the stage of institutionalism, organizational practice is viewed by members of a social group as an effective and objectively necessary means of group functioning. At the semi-institutional stage, this

practice is quite widespread and acquires a certain degree of normality, although at the same time it still has a very small history. Overall, personnel management practices in organizations are typical of fully institutionalized developed countries, while in emerging markets they are at a semi-institutional stage of development. This introduces a certain degree of complexity in the process of their integration into the foreign branches of transnational corporations. When organizational practice is institutionalized, it is viewed by the public as legitimate and is already perceived by organizations in terms of its legitimacy rather than in terms of effectiveness [3, p. 247]. We can distinguish two stages of adoption of personnel management practices by foreign branches of transnational corporations - implementation and internalization.

Implementation is expressed in the demonstration of appropriate behavior in terms of specific practices, as well as in the identification of actions that are dictated by the implemented practices.

Internalisation refers to the state of a company branch when its employees view the implementation of personnel management practices as necessary and valuable to the success of the branch. A positive perception of the value of practices reflected in internalization by subdivision employees is important both for the initial stage of practice implementation and for its subsequent sustainability and stability.

REFERENCES:

1. Корнелиус, Н. HR менеджмент: Поиск, подбор, адаптация, мотивация. дисциплина, этика / Н.Корнелиус, пер. с англ. - Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. – 520 P;
2. Porter M.E., Kramer M.R. Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility // Harvard Business Review, December 2006, Pp. 78-92;
3. Foss., Foss N.J., Nell P.C. MNC Organizational Form and Subsidiary Motivation Problems: Controlling Interventional Hazards in the Network MNC// Journal of International Management. 2012. N18. Pp. 247-259.

THE FORECAST MODEL IN A MULTIDIMENSIONAL ECONOMY**Ivanov Sergey**Ph.D. in Economics, Assistant Professor
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine

Abstract: In this paper, the author proposes a multidimensional data forecasting model. The paper discusses the construction of a neural network in the Matlab system. To train a neural network, the author proposes to build a matrix of input data for presentation in a neural network and a matrix of target data that determine the output statistical information. Input and output data in the neural network are presented in the form of a 5x10 matrix, which represents static information about 10 products for five days of the week. The application of the Levenberg-Marquardt algorithm for training a neural network is considered. The results of the neural network training process in Matlab and the prediction results are also presented.

Keywords: the forecast model, neural network, multidimensional economy, the process of forecasting.

Modern companies use many available forecasting methods, they not only improve the quality of their products, but also receive information about the needs of customers. Neural network prediction models are a great way to predict customer preferences and apply new ways to stand out from the competition. Using practical forecasting models today is the best way to get the most efficient and complete data to improve decisions. In this case, forecasting methods in the digital economy should include not only customer surveys, their age, interests and price, but also the characteristics of the product, brand, logistics and others.

B. Yonatan [1] considered the problem of fitting mathematical models to numerical data. This approximation is often performed by the least squares method,

regardless of previous information about parameter values or the statistical nature of measurement errors. This forecasting method is rarely used today. J. Rowe and J. Wright [2] considered the application of the Delphi method as a procedure. The authors found that the accuracy of expert predictions can be improved using Delphi's structured methods. One of the principles of the method is that expert forecasts should not depend on each other. Expert groups sometimes violate this principle; as a result, the data should not be used in forecasting.

D. Wittink and T. Bergesten [3] considered the problem of "intentions" in their work. This article examines the intention as an indicator of a buyer to purchase a product under the influence of various factors. The consumer can declare his intention to purchase various goods. This method is based on the following principles, namely using a new design to create an acceptable situation. However, the problem of multivariate forecasting remains relevant today. The purpose of the paper is to build a predictive model in a multidimensional economy using the Matlab system. In the proposed model, the dimension of the multidimensional array will determine both the forecasting interval and the number of predicted indicators. Each next line of the array is formed as a result of a shift by one interval equal to the prediction interval. The neural network is trained on the generated training array of product indicators and adjusts its weights accordingly. As a result, the neural network is trained to solve the forecasting problem for a certain forecasting horizon. It should be noted that two approaches to forecasting are used: one-step and multi-step.

One-stage forecasting is used for short-term forecasts and multi-stage forecasting is used for long-term forecasting. In general, the forecasting model can be represented as follows. Let the time interval $[t_0, t_k]$ be given, the indicators g_j, in_j, pr_j of the product are defined, where t_0 is the initial time value, t_k is the current time value. To find the predicted values on the prediction interval Δ , a method is proposed that includes the following stages:

1. Analytical analysis of indicators and the formation of a learning matrix from selected values from historical slices of multidimensional databases (OLAP technology). A learning matrix (ML - matrix learning) can be written as input data for

representation in a neural network:

$$ML_{Input} = \begin{bmatrix} in_{01} = f_{01}(t_0) & in_{02} = f_{02}(t_0 + \Delta) \cdots & in_{0m} = f_{0m}(t_0 + (m - 1)\Delta) \\ in_{11} = f_{11}(t_0) & in_{12} = f_{12}(t_0 + \Delta) \cdots & in_{1m} = f_{1m}(t_0 + (m - 1)\Delta) \\ \dots & \dots & \dots \\ in_{N1} = f_{N1}(t_0) & in_{N2} = f_{N2}(t_0 + \Delta) \cdots & in_{Nm} = f_{Nm}(t_0 + (m - 1)\Delta) \end{bmatrix},$$

$$m = \overline{1, k}.$$

where Δ — is the horizon (time interval) of forecasting.

The input data in the neural network in Matlab is presented in the form of a 5x10 matrix, which represents static information on 10 products for five days of the week and has the following form (Fig. 1):

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	123654	635345	135604	125149	82954	18335	20700	99954	119200	26509
2	124546	640234	149526	122305	84201	23654	20700	11048	113405	28079
3	154321	643121	142989	120203	85601	15187	20700	75419	114036	27517
4	142352	639432	145902	129785	84302	22443	20700	98621	114483	28153
5	124567	645354	140923	127115	85106	22950	20700	121815	118207	27546

Figure 1. “BataInp” matrix view

Target data that determine the output statistical information for the neural output can be represented in the form of learning value matrix (TVM_{Output}):

$$TVM_{Output} = \begin{bmatrix} in_{01} = f_{01}(t_0 + \Delta) & in_{02} = f_{02}(t_0 + (k + 1)\Delta) \cdots & in_{0m} = f_{0m}(t_0 + m\Delta) \\ in_{11} = f_{11}(t_0 + \Delta) & in_{12} = f_{12}(t_0 + (k + 1)\Delta) \cdots & in_{1m} = f_{1m}(t_0 + m\Delta) \\ \dots & \dots & \dots \\ in_{N1} = f_{N1}(t_0 + \Delta) & in_{N2} = f_{N2}(t_0 + (k + 1)\Delta) \cdots & in_{Nm} = f_{Nm}(t_0 + m\Delta) \end{bmatrix}$$

The target data, which determines the output statistical information in Matlab for neural output, is presented in Fig. 2.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	124546	640234	149526	122305	84201	23654	20700	11048	113405	28079
2	154321	643121	142989	120203	85601	15187	20700	75419	114036	27517
3	142352	639432	145902	129785	84302	22443	20700	98621	114483	28153
4	124567	645354	140923	127115	85106	22950	20700	121815	118207	27546
5	173876	647811	142989	121069	83241	23154	20650	97103	119905	27561

Figure 2. Target Output Matrix “DataOut”

2. NS training. The process of training a neural network is to match to each

ML_{Input} element the value of the TVM_{Output} matrix corresponding to the mapping in the value of the elements of the weight matrix w_j : $ML_{Input} \rightarrow TVM_{Output}$.

In the process of training the neural network, the task of minimizing the objective function is solved. With this approach, an algorithm is used for training, which is the most efficient not only in terms of errors, but also in time. The neural network in Matlab is trained using the Levenberg-Marquardt error backpropagation algorithm. The Levenberg-Marquardt algorithm uses a scalable conjugate gradient backpropagation. Therefore, the training of the neural network is represented in time, and the network is tuned in accordance with its error. The magnitude parameter is used to measure the generalization of the neural network and stop learning when the generalization stops improving. The test score itself does not affect training and provides an independent assessment of the performance of the neural network during and after training. The number of neural network training epochs can be written as follows: $epochs = \left\lfloor \frac{t_k - t_0}{\Delta} \right\rfloor$. The choice of the algorithm, as well as the learning process of the neural network, is shown in Fig. 3-4.

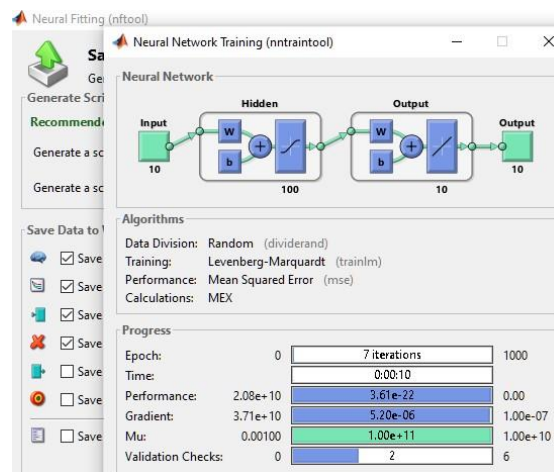

Figure 3. The process of learning the neural network

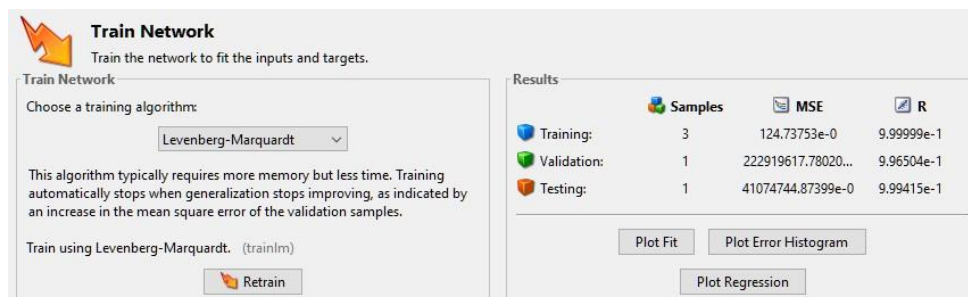

Figure 4: The choice of the learning algorithm

In the process of forecasting by a neural network, it is necessary to take into account the forecasting horizon. In the Matlab system, the `sim(net,[;:])` function is implemented, which allows you to supply a variety of input values and get a solution at the output of a neural network. The forecast results for the sale of 10 goods are shown in Fig. 5.

```
>> sim(net,[ 173876;647811;142989;121069;83241;23154;20650;97103;119905;27561])
ans =
 1.0e+05 *
 |
 2.0724
 6.3957
 1.4526
 1.4247
 0.8347
 0.2607
 0.2067
 0.7470
 1.1261
 0.2859
fx >> |
```

Figure 5. The result of forecasting the sale of 10 products

Therefore, the created neural network does indeed make multiple predictive decisions. It allows you to solve the sales function of marketing and consider the dynamics of the sale of many products in real time. Neural network forecasting looks at the number of future periods that the forecast will cover. That is, you may need a forecast 7 days ahead, with data for every day. In this case, the period is a day, and the horizon is 7 days.

REFERENCES

1. B. Yonathan (Ed.), *Nonlinear Parameter Estimation*, New York, 1974.
2. G. Rowe, G. Wright, *Expert opinions in forecasting role of the Delphi technique*, Springer, Boston, 2001, pp. 125-144. doi:10.1007/978-0-306-47630-3_7
3. D.R. Wittink, T. Bergestuen, *Forecasting with conjoint analysis*, In: Armstrong J.S. (eds), *Principles of Forecasting*, International Series in Operations Research & Management Science, volume 30, Springer, Boston, MA, 2001, pp. 147-167. doi:10.1007/978-0-306-47630-3_8

**PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE "GREEN FINANCING
INTERNATIONAL MARKET" IN UKRAINE**

Sereda Valentyna

PhD in Economics, Associate Professor

Khrystiuk Yuliia

Master student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

Abstract. The article considers the possibilities of the green finance market development in Ukraine both with the use of resources of international organizations and the resources of the Ukrainian financial market. The state of green investment in the world is analyzed. A SWOT analysis of the green finance market in Ukraine is conducted.

Key words: green investments, green funding, Green Energy Transition Concept, tools of green funding, green loans.

The implementation of the sustainable development model in the world faces a number of difficulties caused by both internal and external factors. These are both climate issues related to the growth of natural disasters, which require significant funds to address them, and purely economic issues caused by ineffective policies, as well as external shocks (Covid-19). But there is no alternative to the model of sustainable development in the world, so it is extremely important to develop the effective financial instruments for the implementation of "green" projects.

The emergence of the "green fundin" concept is associated with the objective and historical need for awareness of the state and individual actors in the market system, the need to structure some market resources due to the challenges of maintaining ecological and climatic conditions. Therefore, "green" funding can be defined as part of the finances of certain financial system's subjects, primarily the

state, which provides the opportunity to use it to implement the environmental component of the activity.

The broad interpretation of green funding covers financial mechanisms to stimulate renewable energy and financial institutions specializing in green investments. From this perspective, green funding includes "environmentally responsible investment" and "investment climate change" and provides for both public and private funding, as well as effective environmental risk management throughout the financial system [1; 2, c.17-24].

Green funding in the narrow sense is a set of financial products and services (such as green loans, credit cards or green bonds), the development, production and use of which is aimed at reducing environmental and climate risks [1; 3].

According to the joint report on climate finance by multilateral development banks, that are WB Group, IDB Group, EIB, EBRD, AfDB, ADB, the total amount of climate finance in developing countries and the least developed countries in the period from 2011 till 2020 was \$ 316.5 billion, having increased 1.6 times in 2018, compared to 2011. However, in 2019 and 2020 there was a negative trend, i.e. a reduction in total investment (Fig. 1). This is most likely due to the COVID 2019 crisis. However, the WB Group managed to keep the total investment at the same level.

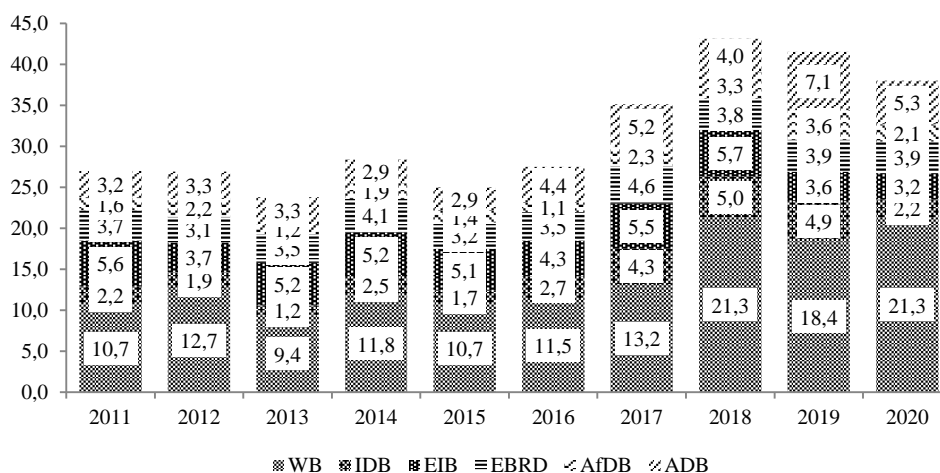

Fig. 1. Total climate finance commitments of multilateral development banks in emerging and developing economies, 2011-2020, billion USD

Source: compiled by the authors based on [3, c.7]

As for the instruments of "green" funding, there is still no universal approach to their classification, but the N. Lindenberg divides the following instruments into three categories:

- instruments through which direct financing is carried out (shares, credit lines, loans and grants);
- instruments that do not provide direct funding, but can transfer knowledge or reduce risks (guarantees and technical assistance);
- instruments used to attract additional private funds, which are transferred to green projects through green bonds and structured funds [2, p.7-13; 4, p.253].

Today, green bonds are mostly issued by developed countries, including China (Fig. 2). However, judging by the potential that exists in Ukraine, it is quite possible to get to the "top ten". To do this, in fact, it is necessary to create a transparent competitive environment for economic subjects.

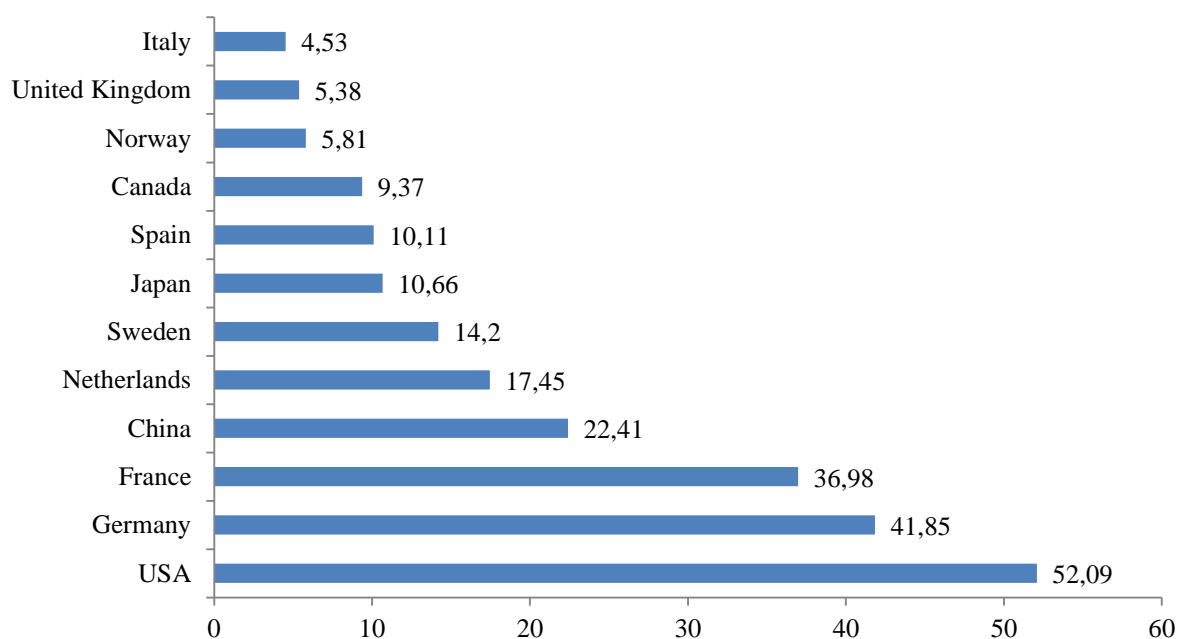

Fig. 2. Value of green bond markets worldwide by major country, billion USD, 2020 [5]

Ukraine, as one of the first countries to ratify the Paris Climate Agreement, has made quite ambitious commitments in the fight against climate change. Recently, the Ministry of Energy presented the Green Energy Transition Concept of Ukraine until

2050" (Ukraine Green Deal). The concept envisages Ukraine's transition to a climate-neutral economy by 2070. The government estimates that such a transformation will require an investment of approximately 5% of GDP annually. Financing such significant investments requires the involvement of both significant public resources and a wide range of international investors [6, p.2].

Ukraine received climate financing under various financial instruments from the IBE during 2015-2020, \$ 5,464 million. In 2019 and 2020, the volume of green investments was about the same as in the previous 4 years (Fig. 3).

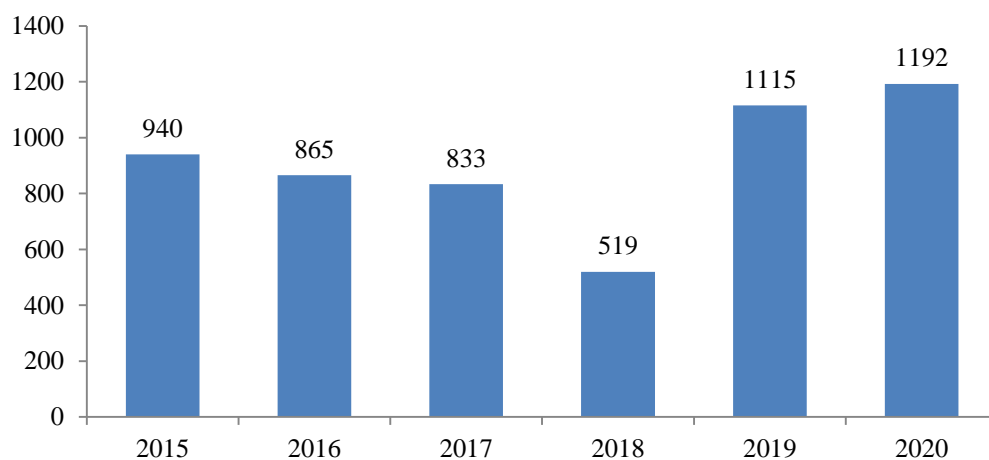

Fig. 3. Total climate finance in reporting year, Ukraine, million USD [3, c.58]

Ukraine has recently launched the green market for green bonds. IFC estimates that Ukraine's green financing potential is \$ 73 billion by 2030. Half of this potential, according to some experts, can be attracted through "green" bonds [7, p.96].

Not only International Banks for Multilateral Development, but also commercial banks operating in Ukraine are engaged in the development of green financing. They are JSC "Ukreximbank", JSC "Ukrigasbank", JSC "Oschadbank", JSC "Megabank", JSC "Raiffeisen Bank Aval". In general, the tools of "green" investment are in a state of development and diversification [8, p.286].

As an example, we can consider the activities of JSC "ProCredit Bank" in this area. JSC "ProCredit Bank" is a German bank operating in the markets of developing countries and lending to small and medium enterprises. The bank does not issue green bonds, and the basis of the business model is green lending. Thus, at the end of 2020, the share of green loans in the bank's portfolio increased to 18.5% [9, p.14].

This became possible due to the expansion of funding. In particular, you can get a green loan at more favorable interest rates for the following purposes: renewable energy (solar power plants, biomass energy production, biogas plants), energy efficiency (high-efficiency machinery and equipment for production, agricultural machinery, heating, ventilation, lighting, irrigation systems), environmental protection (waste processing and disposal systems, water and air purification).

An integral part of this effort is to raise environmental awareness among entrepreneurs as well as staff. Therefore, eco-trainings for employees are conducted on a regular basis, and each credit card is issued with an eco-risk assessment (ESAF-risk).

To understand the situation on the Ukrainian green lending market, a SWOT analysis was conducted (Table 1). Despite the extreme prospects of this area, at this stage there are a number of obstacles in the market that significantly slow down its development.

Table 1.

SWOT-analysis of the green finance market in Ukraine

S	W
<ul style="list-style-type: none"> - socio-ecological direction of economic development; - increasing interest in green financing both by individuals and legal entities, and by the state; 	<ul style="list-style-type: none"> - has no clear economic effect; - lacks strategy for green finance market development; - low level of awareness among the population about green finances in general; - imperfection of the legal framework;
O	T
<ul style="list-style-type: none"> - launch of the green bond market; - sharpening of the energy issue in the world; - popularization of electric cars; - favorable natural and climatic conditions 	<ul style="list-style-type: none"> - gradual reduction of the green tariff; - "greenwashing"; - restraining the development of green business by the owners of traditional industries.

The main weaknesses include:

- in Ukraine, there is no clear vision of the green finance market development, which leads to chaos and lack of a holistic understanding of what is happening there;

– the legal framework is at the stage of formation and is formed under the influence of oligarchic interests;

– green finances generally do not lead to a direct economic effect, such investments can create an economic effect indirectly due to the high level of environmental and social effects, which are greater than from investments in other economic activities, however, most entrepreneurs are interested in having instant, visible and maximum profit;

– the majority of the population does not understand what green financing is, what its possible benefits are and, accordingly, is not interested in its development.

In addition, there are also the following threats:

- it is planned to gradually "cut" the green tariff for both individuals and legal entities depending on the capacity of the station of an alternative energy source, which makes them less attractive [10];

- one of the biggest dangers - greenwashing - spending money intended for "green" purposes on others (most often observed in the market of green bonds).

However, on the other hand, we can note a number of advantages:

– the market of green financing in Ukraine is extremely attractive for investment in alternative energy sources given the climatic conditions;

– sharpening of the energy issue increases the interest in alternative energy sources, the development of which requires significant investment;

– the population is increasingly interested in electric cars, and it is not only about the prestigious Tesla, but also about more budget options [11];

– on July 1, 2021, Law №738-IX came into force in Ukraine, which introduces “green” bonds as a separate subtype of securities and establishes rules for market participants [12].

Thus, we can identify the main trends in the process of environmental investment in the world and Ukraine in particular:

- the development of "deinvestment", i.e., the growth of investors' awareness about the goals of sustainable development leads to the withdrawal of capital from industries that do not meet the requirements of sustainability, and its movement

towards the green economy;

- expansion of the debt security market, through which environmental investment is carried out, with new types of bonds (except green ones): blue bonds, aimed at financing the sustainable use of marine resources; forest bonds that finance sustainable forestry, forest conservation and afforestation;

- the emergence and development of "green banking" in the world: commercial banks offer green products, namely loans, deposits, innovation financing, etc. [13].

The transition of financial institutions from the position of non-interference to the realization of their role in environmental management and social responsibility has become the embodiment of the concept of sustainable development in the banking sector and is called "green banking".

LIST OF REFERENCES

1. Kenton Will. What is Greenwash. URL: <https://www.investopedia.com/terms/g/greenwashing.asp>

2. EBRD-Ukraine Stabilisation and Sustainable Growth MultiDonor Account. European Bank for Reconstructian and Development. URL: <https://www.ebrd.com/documents/evaluation/2020-ebrdukraine-stabilisation-and-sustainable-growth-multidonor-account-report.pdf>

3. Joint Report on Multilateral Development Banks' Climate Finance. – African Development Bank, Asian Development Bank, European Bank for Reconstruction and Development, European Investment Bank, Inter-American Development Bank Group, Islamic Development Bank, World Bank Group, 2020 URL: <https://reliefweb.int/report/world/2020-joint-report-multilateral-development-banks-climate-finance>

4. Kazlauskiene, A. Draksaite, L. Melnyk. Green Investment Financing Alternatives. – Proceedings of the 2017 International Conference “Economic Science for Rural Development”, №46, Jelgava, LLU ESAF, 27-28 April 2017, pp.250-257. URL:

http://llufb.llu.lv/conference/economic_science_rural/2017/Latvia_ESRD_46_2017-

250-257.pdf

5. Value of green bond markets worldwide in 2020, by major country. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/512030/share-of-green-bond-market-value-globally-by-major-country/>

6. Ukraine 2050. Green Energy Transition Concept. Ukraine Green Deal. URL: [https://mepr.gov.ua/files/images/news_2020/14022020/eng_pdf_%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F%20\(1\).pdf](https://mepr.gov.ua/files/images/news_2020/14022020/eng_pdf_%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F%20(1).pdf)

7. Climate Investment Opportunities in Emerging Markets (2016). An International Finance Corporation Analysis. Washington DC. 140 p. URL: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/59260145-ec2e-40de-97e6-3aa78b82b3c9/3503-IFC-Climate_Investment_Opportunity-Report-Dec-FINAL.pdf?MOD=AJPERES&CVID=IBLd6Xq

8. «Zeleni» investytsii v stalomu rozvytku: svitovyi dosvid ta ukraïnskyi kontekst ["Green" investments in sustainable development: world experience and Ukrainian context] *Tsentr Razumkova [Razumkov Center]*. K.: Zapovit, 2019. – 316 p. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf

9. ProCredit Bank Management Report 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: URL: <https://www.procreditbank.com.ua/assets/Uploads/Managementreportukr2020.pdf>

10. "Zelenyi taryf" urizaly. Shcho саме zminyla Rada i koho tse stosuïetsia [The Green Tariff has been cut. What exactly has changed the Council and who is affected] *Ekonomichna pravda [Economic truth]* 21.06.2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/07/21/663208/>

11. Yaki marky avtomobiliv populiarni v Ukraïni [What car brands are popular in Ukraine] *Opendatabot [Opendatabot]* 12.06.2021. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/electric-cars>

12. Zakon Ukraïny «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukraïny shchodo sproshchennia zaluchennia investytsii ta zaprovadzhennia novykh finansovykh instrumentiv» [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative

Acts of Ukraine Concerning Simplification of Attracting Investments and Introduction of New Financial Instruments"] 19.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text>

13. The EU Emissions Trading System in 2019: trends and projections. Climate change mitigation. European Environment Agency. URL: <http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/file/The-eu-emissions-trading-system.pdf>

ВНУТРІШНЯ ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД АДАПТАЦІЇ ВПО

Біленська Маргарита Миколаївна
аспірантка кафедри економіки підприємства
Донецький національний технічний університет
м. Покровськ Донецька обл.

Анотація: Реалізація завдань інтеграційної політики українського суспільства забезпечує необхідність швидкого реагування на загрози та ризики військових дій на території Донецької та Луганської області. Вони включають визначення найбільш проблемних питань, які вимагають від держави пріоритетної уваги, зокрема визначення масштабів гуманітарних, соціально-економічних загроз та шляхів мінімізації негативних наслідків, зокрема від збільшення їх інтенсивності та безпосередньо адаптації ВПО.

Ключові слова: Внутрішньо переміщені особи (ВПО), Міжнародна організація з міграцій (МОМ), Організація об'єднаних націй (ООН), Інтеграція

Теоретичні основи державного регулювання міграційних процесів розглядаються у наукових роботах В. Б. Авер'янова, О. В. Бакаєва, О. І. Римаренко, Т. В. Жванія, С. О. Западнюк, Ю. Я. Касяненко та інших.

Термін «внутрішня вимушена міграція» ще не повністю встановлений, немає визначення «державного регулювання внутрішньої вимушеної міграції», що визначає наукову актуальність цієї теми.

Вчені здебільшого описують сутність концепції державного регулювання, державного регулювання міграції, частіше - державного контролю за міграційними процесами.

Найбільшу увагу дослідники приділяють проблемам зайнятості та використанню трудового потенціалу внутрішньо переміщених осіб [1] та ефективності заходів щодо їх соціального захисту (як з точки зору ефективності

витрат бюджетних коштів, так та з точки зору реального вирішення проблем ВПО) [2]. Особливий інтерес становлять спроби всебічної оцінки проблем внутрішньо переміщених осіб та їх можливого вирішення на основі емпіричних досліджень [6].

Регулярні звіти та тематичні звіти міжнародних організацій з питань внутрішнього переміщення та внутрішньо переміщених осіб в Україні також мають велике значення, зокрема Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні, Міжнародний фонд виборчих систем (IFES), Міжнародний комітет Червоного Хреста та Червоний Півмісяць, Комітет ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції (МОМ), Центр моніторингу внутрішніх переміщень (IDMC) [7, с. 215]. Державне регулювання міграції означає прийняття відповідних законів, програм щодо регулювання міграції або заохочення мігрантів повернутися на постійне місце проживання.

Варто додати, що державний контроль за міграційними процесами безпосередньо пов'язаний з державною міграційною політикою, є своєрідною формою та засобом практичної реалізації державної міграційної політики адміністративним апаратом держави - системою всіх державних органів, які виконують функції та завдання державного управління [8].

Залежно від характеру цих кордонів розрізняють зовнішню та внутрішню міграцію. Внутрішня міграція включає переміщення населення в межах країни між адміністративними або економічними географічними районами. Залежно від того, пересуваються люди за власним бажанням чи ні, міграція може бути добровільною або примусовою [2].

Внутрішня міграція - це форма міграції, що відображає територіальне переміщення населення у країні, а вимушена міграція - це переселення людей як за межі країни, так та всередині неї з причин (політичних, національних, расових, військових, екологічних), що загрожують життю людини та вимагають швидкого рішення про міграцію. Слід зазначити, що в умовах надзвичайного стану застосування заходів примусу посилюється.

З іншого боку, примусова міграція призводить до втрати соціального

статусу та руйнування добробуту мігрантів (переселенців) [8].

Найбільший внесок у висвітлення проблеми вимушеної міграції зробила Т. В. Жванія. Дослідник стверджує, що добровільна міграція є результатом незалежного, довільного рішення про міграцію особи чи групи людей.

У цьому контексті внутрішньо переміщені особи (ВПО) - громадяни країни, які не залишають адміністративно-територіальних кордонів та мігрують за вимушених обставин у власній країні [4], утворюють нову категорію - внутрішньо переміщені особи. У 2014 році в контексті збройного конфлікту в Україні виникла така група населення, як внутрішньо переміщені особи, що призвело до необхідності зміни правової бази. Українські законодавчі органи спиралися на Керівні принципи з питання переміщення осіб усередині країни, схвалені структурами ООН в 1998 р., щоб деталізувати потреби ВПО в умовах внутрішніх недобровільних переміщень [5, с. 147].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 р.), внутрішньо переміщена особа є громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, яка законно проживає на території України та має право на постійне проживання в Україні змушене залишити або покинути місце проживання внаслідок або для уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, масового насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій, природних чи техногенних. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення, прийняті відповідною резолюцією Комісії ООН з прав людини в 1998 р., покладають головне завдання та відповідальність на органи державної влади в створенні умов та засобів, щоб дозволити внутрішньо переміщеним особам (ВПО) повернутися додому або на постійне місце проживання у безпечних умовах та з гідністю або добровільно переїхати в іншу частину країни.

Існує три типи довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб:

- локальна інтеграція в місці переміщення;

- інтеграція на новому місці;
- повернення до місця походження та реінтеграції.

Це три варіанти переходу мігранта з тимчасово вразливого стану до стану, де його потреби, як правило, задовольняються через їх примусове переселення.

Експертне опитування, проведене Фондом демократичних ініціатив імені Ілька Кучеріва з 10 липня по 9 серпня 2017 р. «Український Донбас: ключові проблеми та шляхи їх вирішення для центральної влади-це сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, створення робочих місць; формування чіткої позиції щодо вирішення проблеми Донбасу, розробка стратегії деокупації; забезпечення економічного зростання, збільшення інвестицій; здійснення інформаційної протидії Російської Федерації, протидії російської пропаганди. На відміну від українського законодавства, ці міжнародні документи не містять положень щодо інтеграції або соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Національне законодавство України передбачає заходи щодо соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, але не містить фактичного визначення соціальної адаптації. На думку кандидата соціології Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України І. О. Титара, адаптація - це процес, коли люди прагнуть задовольнити свої потреби, переслідувати власні цілі та задовольнити запити нового суспільства після переїзд.

Доступний моніторинг міграцій - це спеціально організована, розгалужена система для постійного та готового до використання запису, обробки, зберігання та первинного аналізу ситуації міграції даних та факторів її виникнення на національному чи регіональному рівні. Мета такої функції моніторингу може бути двоякою. У першому випадку основна увага приділяється адаптації людей до нового середовища (багатосторонній процес взаємного встановлення, його проблеми - мігранти та члени приймаючого регіону, а також відповідні соціальні інститути). Наразі - інтеграція як процес зближення, взаємної адаптації та об'єднання відносно незалежних спільнот

мігрантів для взаємної співпраці з мешканцями регіону через суспільство (у сфері соціального захисту та соціального розвитку).

Міжнародний досвід показує важливість залучення до управління ВПО та створення для цього консультативних органів в складі муніципалітету, організацій переселенців, інших громадських організацій, донорів та бізнесу.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що державне регулювання вимушеної внутрішньої міграції можна визначити як використання правових, організаційних, соціально-економічних, інформаційних засобів та надання медичних, транспортних, побутових послуг з метою забезпечення всіх належних умов життя, складних матеріальних та побутових проблем. Пов'язані проблеми (у зв'язку з вимушеним внутрішнім переселенням) вирішуються для забезпечення безпечних умов проживання. Досвід за кордоном показує, що інтеграція мігрантів проходить успішно та повинна ґрунтуватися на зацікавленості потенціалом мігрантів з громади та уряду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – Київ : Юрид. думка, 2004. – 584 с.
2. Бакаєв О. В. Міграція / О. В. Бакаєв, О. І. Римаренко // Юрид. енцикл. : в 6 т. / ред кол. :Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Укр. енцикл., 2002. – Т. 3 : К – М. – С. 641
3. Внутрішньо переміщені особи // Міжнар. термінологія в сфері міграції : укр.-англ. тлумач. слов. – Київ : БЛАНК-ПРЕС, 2015. – С. 43
4. Жванія Т. В. Сучасна вимушена міграція: соціально-політичні аспекти / Т. В. Жванія //Сучасне суспільство: політ. науки, соціол. науки, культурол. науки : зб. наук. пр. – Харків,2015. – Вип. 2(10), ч. 2. – С. 46 – 56
5. Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку / С. О. Западнюк / наук. ред. Л. Г. Руденко. – Київ : Академ періодика, 2011. – 240 с.

6. Касяненко Ю. Я. Переселення / Ю. Я. Касяненко // Юрид. енцикл. : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Укр. енцикл., 2002. – Т. 4 : Н – П. – С. 496 – 497

7. Козинець І. Г. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни» / І. Г. Козинець // Держава та право: Юридичні та політичні науки : зб. наук. пр. – Київ : Ін-т держави та права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 45. – С. 213 – 219

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В
КОНЦЕПЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ «АКАДЕМІЇ ГОСТИННОСТІ»**

Жученко Валентина Григорівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри туризму та рекреації

Василенко Софія Олександрівна

студентка,

Київський національний торговельно-економічний університет,

м. Київ, Україна

Анотація: діяльність Київської «Академії гостинності» спрямовано на кооперацію зусиль представників туристичних організацій з органами влади, громадськими об'єднаннями та волонтерами. У концепції академії переважає сфера туристичної праксеології, що розкриває плідність комплексного поняття гостинності у галузі внутрішнього туризму.

Ключові слова: ментальність, гостинність, форми туризму, гуманізм, волонтерство.

Туризм є високоприбутковою галуззю економіки. На сучасному етапі розвитку він зазнає стагнації [1], зокрема, як наслідок пандемії COVID-19, яку вчені розглядають як катастрофу світового масштабу.

У складних соціально-політичних умовах зазначеної нестабільності, особливого значення набуває розвитку внутрішній туризм. Поняття «внутрішній туризм» сформульовано у Законі України «Про туризм» і, згідно зі Статтею 4, це – організаційна форма туризму, що пов'язана із подорожами територією України її корінних жителів (або осіб, що перебувають на її території). Дана форма туризму у загальному розумінні базується, на наш погляд, на природних рисах української ментальності і яскраво підкреслює такі її позитивні якості як унікальність традиційної культури етносу, високі комунікативні здібності і гостинність. Складові традиції української

гостинності мають давню праоснову, закарбовану у матеріальному та світоглядному аспектах, що базується на особливостях господарської культури етносу, давніх міфологічних уявленнях та ідеях гуманістичної сутності (доброзичливого ставлення однієї людини до іншої).

У сучасній науці виникає невід’ємна єдність понять гостинності та туризму, і навіть в контексті вивчення туризму з’являється його відповідне філософське тлумачення. Г. Гарбар влучно відмічає: «Туризм, як невід’ємна складова культури має особливий стрижень – гостинність, філософія якої ґрунтується на особливому ставленні людини до людини на підставі гуманізму, людськості, а отже, на певних культурних засадах» [2, с. 43].

Зазначені нами позиції у повній мірі відбиваються у напрямі діяльності та світоглядній концепції «Академії гостинності», яка функціонує під патронатом Управління туризму та промоцій Київської міської державної адміністрації як пілотний проект і реалізується протягом липня – листопада 2021 року у Києві.

Мета проекту вказаної Академії підпорядкована Міській цільовій програмі розвитку туризму на 2019 – 2021 роки. Її актуальними завданнями є втілення ідеї об’єднання органів державної влади та громади міста Києва у справі промоції столиці нашої держави. Київ має постати на світовому та загальнодержавному рівнях як туристичний центр із дотриманням усіх норм гостинності європейського рівня. Проект «Академії Гостинності» реалізується у тісному партнерстві із Інститутом розвитку громадянського суспільства ім. Голди Меїр разом з працівниками Всеукраїнської асоціації гідів та з громадським об’єднанням «Київський прес-клуб» [3].

Концепція «Академії гостинності» у Києві спрямована на підготовку волонтерів, які у подальшому будуть залучені до роботи у сфері гостинності. Навчальна програма базується на інтеграції двох напрямів: набуття наукових знань та формування навичок їх застосування, і розподіляється на три тематичних блоки. Перший має назву «Київ – туристичний центр», другий присвячений проблемі волонтерства у сфері туризму, третій – відпрацюванням практичних навичок добровільних помічників у сфері туризму [4]. Таким

чином, у концепції «Академії гостинності» переважає сфера туристичної праксеології, тобто – теорія практичної діяльності в туристичній сфері у поєднанні із самою практичною діяльністю, що адаптовані до свідомості волонтерів.

Світоглядним підґрунтям різних векторів діяльності державних та громадських структур є метафорична уява про персону туриста, як про людину подорожуючу, мандрівника (або «*homo viator*» у визначенні Габрієля Оноре де Марселя, або «*homo voyage*», за визначенням Галини Гарбар). «А це означає, що «*homo voyage*» відривається від звичного домашнього комфорту, побуту, стилю життя, свідомо обмежує кількість речей, якими користується, інакше, ніж удома, харчується тощо. Як не є, але під час подорожі вона відчуває своєрідний дискомфорт, який гостинність має компенсувати і замінити відчуттям нового комфорту» [2, с. 44].

У такому розумінні феномен гостинності у діяльності Київської «Академії гостинності» і розгортається. Відтак, акумулюються та розкриваються для волонтерів потужні ресурси ресторанно-готельного бізнесу, релаксаційна, психологічна та загально-медичні галузі. Активізується зацікавленість пам'ятками культури, подіями театральньо-концертного життя, розвиваються релігійні та спортивні напрями туризму. Як наслідок такої діяльності є пожвавлення економічного життя країни.

Відтак, зазначимо, що «Академія гостинності» у Києві базується на засадах системної діяльності, оскільки задіяні саме ті напрями оновлення та інновації туристичної галузі, які відкриють нові можливості туристичному бізнесу на міжнародній арені і на всеукраїнському рівні. Вони можуть бути оцінені як інноваційні у розвитку туристичних осередків внутрішнього туризму.

Також консолідація владних структур з громадськими організаціями та добровільними помічниками є плідним напрямом подальшого розвитку галузі та певним виходом з кризового стану. Як надійний шлях розвитку міжнародного і внутрішнього туризму сучасні дослідники підкреслюють саме

позитивний момент синергії – тісної взаємодії туристичних організацій з органами управління сферою туризму в регіоні. «Тільки така взаємодія всіх елементів (суб'єктів і об'єктів) інноваційного процесу може привести до появи істотного синергетичного ефекту, вираженого зростанням (розвитком) сфери туризму» [5, с. 118]. Відтак, зазначимо, що діяльність «Академії гостинності» є доволі перспективним сучасним напрямом оновлення туристичної галузі. На конкретному прикладі наочною стає плідна інтеграція туристичної галузі із проблемами економічного, соціологічного характеру. Конкретні акції «Академії гостинності» охоплюють різні сфери матеріальної та духовної діяльності, чим стимулюють розвиток різних галузей гостинності (готелі, харчування, транспортні мережі та засоби пересування), що допомагає подолати проблему безробіття, консолідувати бізнес-структури, розвинути нові цифрові форми надання інформації, налагодити спілкування людей – представників різних регіонів України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Туристична діяльність в Україні: статистична інформація. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm (дата звернення: 16.09.2021).
2. Гарбар Г. Філософія гостинності в українському просторі туризму. // Релігія та соціум, № 3–4, 2013. С. 43–48.
3. Офіційний портал Києва. Київська міська рада. Київська міська державна адміністрація. Електронний ресурс. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_kiyevi_zapustili_pilotniy_proyekt_akademiya_gostinnosti_dlya_pidvischennya_turistichnogo_imidzhu_stolitsi/ (дата звернення: 17.09.2021).
4. Академія гостинності: сайт КМДА. Електронний ресурс. URL: <https://kyivcitytravel.com.ua/akademiya-gostynnosti/> (дата звернення: 16.09.2021).
5. Михайліченко Г. І., Жученко В. Г. Оцінювання інноваційного розвитку туристичних підприємств. // Бізнес Інформ. 2019. №11. С. 117–122.

**ГЛОБАЛЬНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАН
ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ**

Овечкіна Олена Андріївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва

Маслош Ольга Володимирівна

кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля, Україна

Вступ./ Introductions. Серед описаних у сучасній публіцистичній і науковій літературі численних глобальних тенденцій іноземні автори, а разом з ними вітчизняні дослідники, підкреслюють особливу значущість процесів соціалізації/десоціалізації, що обумовлюють неоднакові зміни соціальних відносин у країнах з різним рівнем соціально-економічного розвитку. Наразі відбувається чергове повернення до питань розвитку соціальних відносин розвинених країн, узагальнення й впровадження їх досвіду в реаліях життєдіяльності відсталих, нерозвинених й перехідних суспільств.

Мета роботи./Aim. З урахуванням сказаного, метою даною роботи є визначення наслідків впливу глобальної соціалізації на стан і можливості розвитку вітчизняного суспільства, яке досі знаходиться у перехідному стані.

Матеріали і методи./Materials and methods. Інформаційну базу даної роботи склали наукові статті вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячені дослідженню процесів десоціалізації, ексклюзії, інклюзії, спровокованих значною кількістю чинників, перед усім, прискореною цифровізацією виробництва, сфери послуг, процесу управління, а також публіцистичні матеріали, інформаційні дані мережі Інтернет, результати власних напрацювань. Для досягнення поставленої мети використовувались: методи групування і порівняння, абстрактно-логічний метод.

Результати і обговорення./Results and discussion. Як відомо, соціалізація – це комплексний процес та результат засвоєння й активного відтворення людиною соціально-культурного досвіду на основі її діяльності, спілкування і відносин. Соціалізація є двостороннім процесом, оскільки відбувається не лише збагачення соціальним досвідом, а й реалізація людиною її соціальних зв'язків в ході адаптації до соціуму та зворотного відособлення, тобто збереження своєї суб'єктності в умовах певного суспільства [1].

В контексті сказаного, ми вважаємо, що у процесі соціалізації мають бути виділені три підпроцеси соціальних зв'язків людини: використання і збагачення досвіду, встановлення прийнятних зв'язків із соціумом, можливості самоідентифікації, виходячи із власних, а не нав'язаних потреб.

Наразі починають домінувати визначення терміну «соціалізація», в яких деякі підпроцеси не висвітлюється. Так, поширюється визначення соціалізації як складного і тривалого процесу «включення індивіда до системи соціальних відносин, його активної взаємодії з оточенням, унаслідок чого він засвоює зразки поведінки, соціальні норми та цінності, необхідні для його успішної життєдіяльності у цьому суспільстві» [2], тобто підкреслюється необхідність адаптації індивіда до вимог, норм поведінки, правил гри (за інституціоналістами), встановлених соціумом, натомість, необхідність самоідентифікації замовчується, чи визнається лише як можливість. При цьому увага концентрується на питаннях ексклюзії/інклюдії (включення чи виключення) певних категорій індивідів і соціальних груп із системи соціальних зв'язків, не коментуючи причини домінування тієї чи іншої тенденції (ексклюзивної/інклюдивної), лише обговорюючи їх наслідки.

Дослідження показали, що у більшості науково-публіцистичних праць представлений опис лише позитивних наслідків соціалізації у її інклюдивній формі. Цитуючи опис процесу глобальної соціалізації, зроблений іноземними дослідниками, українські вчені відмічають лише позитивні наслідки його розгорнення в Україні. Так, І. Тимків визначила, що соціалізація української економіки передбачає [3], скоріше, вимагає:

по-перше, задоволення матеріальних і духовних потреб людини; по-друге, «використання людського капіталу у виробництві суспільних благ і зростання його цінності»; по-третє, трансформування соціальної структури суспільства, звісно у позитивному сенсі.

Ми маємо відмітити, що авторкою фактично виділено три рівні умов розгортання глобальної соціалізації в українській економіці, які ще потрібно забезпечити. При цьому ігнорується той факт, що виконання умов кожного з рівнів, вимагає, у свою чергу, вирішення багатьох інших різнопланових задач, звідси питання швидкого отримання позитивних наслідків розповсюдження глобальної соціалізації у вітчизняних умовах, відкладається.

Саме цей момент складності розв'язання нових проблем, обумовлених впливом глобальної соціалізації, відмічають у своїй статті українські дослідниці М. Бублик та А. Шахно, зауважуючи, що сучасна глобалізація висуває нові вимоги до людини не лише з точки зору її освітнього рівня, набутих компетенцій, мобільності, але й вимагає розробки нової концепції людини, тобто акценти мають зміститися з «людини економічної» до «людини соціальної» [4].

На нашу думку, перехід до концепції «людини соціальної» у вітчизняному транзитивному суспільстві є значно віддаленою перспективою, проте поточним і важливішим питанням є визначення виду соціалізації (державна, громадська, сімейна, індивідуальна) [5], розвиток якого:

1) забезпечить гармонізацію інтересів інституціонально-персоніфікованої структури (держава, підприємства, організації, домогосподарства, індивіди) та соціальної структури (соціум в цілому, колективи, групи, індивіди) українського суспільства, тобто сприятиме його позитивному трансформуванню;

2) створить реальні умови для зростання цінності людського капіталу не лише у сфері послуг, а перед усім, у сфері виробництва;

3) сприятиме «використання людського капіталу у виробництві суспільних благ і зростання його цінності».

Визначені дослідницькі питання мають розв'язуватися комплексно, натомість вчені прагнуть визначити шляхи впорядкування соціальних відносин окремо у інституціонально-персоніфікованій та у соціальній структурах суспільства. На думку вчених багатьох галузей знань, глобальна цифровізація спростить впорядкування соціальних відносин, адже домінуючими властивостями суб'єктів у межах будь-якої структури стають: кіберсоціалізація, віртуалізація, «ігровізація», що вже означає:

1) суцільний науково-технічний, економічний та соціальний прогрес людства [6]; 2) згладжування актуальності багатьох невирішених питань взаємодії та адаптації людини і суспільства; 3) швидке подолання таких вкрай негативних наслідків соціалізації суспільства на цифровій основі, як: нерідка ексклюзія літніх людей; та деформація ментальності молоді, її цінностей і пріоритетів.

Висновки./Conclusions. Питанню змін соціальних відносин у будь-якому суспільстві з розвиненою, нерозвиненою чи перехідною економікою, приділяється значна увага з боку дослідників різних галузей знань. Вчені сподіваються, що процеси соціалізації, ініційовані глобальним капіталом, забезпечать лише позитивні соціальні зміни у так званій інклюзивній формі, тобто, коли всі соціальні групи й інституціональні утворення (організації) відчуватимуть: 1) прогресивні зміни їх статусів, функцій і ролей»; 2) не відбудуватиметься психологічна, матеріальна, соціальна тощо депривація через негативні ексклюзивні процеси, підсилені стрімким розповсюдженням цифровізації всіх сфер життєдіяльності суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціалізація. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний редактор. В.Г. Кремінь. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 834-835. URL: ISBN 978-966-667-281-3. (Дата звернення: 10.09. 2021).

2. Медведєва В. Особливості процесу соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства. URL:

http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3175:osoblivosti-protse-su-sotsializatsiji-osobistosti-v-umovakh-informatsijnogo-suspilstva&catid=81&Itemid=415. (Дата звернення: 10.09. 2021).

3. Тимків І. В. Сучасні аспекти та індикатори соціалізації економіки України в умовах інтенсифікації процесів глобалізації. *Ефективна економіка*. 2014. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3691>. (Дата звернення: 09.09. 2021).

4. Bublyk M., Shakhno A. The role of socialization of human capital development in global competition conditions. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 295-304.

5. Лещук Г.В. Соціалізація особистості як соціально–педагогічне явище. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2011. Випуск 20. С. 71-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_20_28. (Дата звернення: 11.09. 2021).

6. Медведєва В. Особливості процесу соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3175:osoblivosti-protse-su-sotsializatsiji-osobistosti-v-umovakh-informatsijnogo-suspilstva&catid=81&Itemid=415. (Дата звернення: 12.09. 2021).

КОМУНІКАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ МОДЕЛЮВАННЯ ІМІДЖУ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Тищенко Світлана Іванівна

к. пед. н., доцент

Андрющенко Яна Едуардівна

к. пед. н., старший викладач

Миколаївський національний

аграрний університет

м. Миколаїв, Україна

Анотація. Визначено комунікативні інструменти моделювання іміджу. Виокремлено основні складові комунікацій у діяльності органів публічної влади. Доведено, що представники органів державної влади повинні створювати такі комунікативні ситуації, які, з одного боку, свідчитимуть про їх високий рівень професіоналізму, а, з іншого - даватимуть можливість розкрити і реалізувати комунікативні здібності, необхідні в діяльності фахівців публічного управління та адміністрування.

Ключові слова: комунікації, імідж, органи публічної влади, моделювання, комунікативні інструменти.

Комунікативні механізми моделювання іміджу мають стратегічну цінність в ефективному управлінні суспільством, слугуючи зближенню суспільства та влади, підвищує довіру до неї, формує репутацію влади. В даному контексті імідж ілюструється у взаємозв'язку із етичними стандартами державного управління, виходячи із того наскільки органи публічної влади дотримуються відповідних параметрів етики професійної поведінки, залежить формування кредиту довіри до них, а це є визначальним критерієм позитивного образу їх діяльності [1]. Поділяючи точку зору У. Джемса, який розглядав імідж, як «маніпулятивну технологію, яка складається із поєднання конкретних структурних елементів зі своїми специфічними закономірностями, які

застосовуються у відповідних інформаційно-комунікативних ситуаціях, які забезпечують формування певних образів» [2, с. 15], можна стверджувати, що імідж в даному відношенні виступає у формі «моделі» певного образу, який має слугувати реалізації певних задач конкретної особи чи інституції, який досить часто призводить до дезорієнтації людей, які підпадають під його негативний інформаційно-психологічний вплив. Одним із головних, на нашу думку, комунікативних інструментів моделювання іміджу в органах публічної влади є персоніфікація окремих особистостей, що надають можливість досягати високого рівня раціональної оцінки їх [3]. Розглядаючи імідж як змодельовану комунікативну конструкцію, що задає своєрідний статус визнання людини, вказуючи на певну символічну залежність аудиторії від неї, а також на своєрідне домінування її по відношенню до аудиторії, можна вибудувати своєрідну структуру даного процесу. Виходячи із цього, можна виокремити основні складові комунікацій у діяльності органів публічної влади, які забезпечують створення певного образу персоналії чи інституції, серед яких:

- експресивні (міміка, жести, погляди) компоненти;
- вербальний – те, що людина чи інституція говорить, пише, заявляє чи повідомляє про себе;
- кінетичний – включає характерні типові рухи (експресія, м'якість) тіла в просторі;
- речовий – включає предмети, які створюють персональну візитівку образу персоналії чи інституції (візитки, діловий стиль, виступи у засобах масової інформації) [4].

Грамотне й зацікавлене використання комунікативних інструментів моделювання іміджу дозволяє не тільки зберігати цілеспрямований управлінський вплив пануючих суб'єктів над соціумом. В українських перехідних умовах це ще й додаткова можливість усвідомлення і вибору найбільш адаптованих способів і механізмів у рамках триваючого трансформаційного політичного процесу. У такий спосіб, імідж символізує певний рівень залежності між суб'єктами комунікативної взаємодії, тим самим

призводить до позитивного сприйняття та формування довіри з боку громадян до представників влади. Ефективність використання комунікативного інструментарію в контексті моделювання іміджу відображається через підвищення ефективності державного управління, встановлення партнерських відносин між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, засобами масової комунікації і громадськістю, підвищення рівня довіри до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; формування і реалізацію державної політики, вирішення питань місцевого значення з урахуванням законних інтересів громадян та інститутів громадянського суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Rotter Julian. Social Learning and Clinical Psychology. 2013. [Електронний реурс]. – Режим доступу : http://www.psychologos.ru/articles/view/dzhulian_rott
2. Джеймс У. О некоторой слепоте у людей / У. Джеймс // Интеракционизм в американской социологии и социальной психологии первой половины XX века : сб. переводов. / РАН ИНИОН. Центр социал. научн.-информ. исследований. Отд. социологии и социал. психологии; сост. и переводчик В. Г. Николаев ; отв. ред. Д. В. Ефременко. – М., 2010. – С. 10–28. – (Серия: Теория и история социологии).
3. Лаврентій А.С. Теоретична ідентифікація іміджу в контексті сучасних дослідницьких піходів /А.С.Лаврентій// Державне управління: удосконалення та розвиток № 10, 2017
4. Бёрнс Р. Б. Что такое Я-концепция / Р. Б. Бёрнс // Развитие Я-концепции и воспитание : пер. с англ. – М. : Прогресс, 2016. – С. 30–66.
5. Панфілова А. П. Имидж делового человека / А. П. Панфілова. – М., 2014 – 611 с.
6. Шпак Н. О. Комунікаційний менеджмент : сутність та розвиток / Н. О. Шпак // Економіка та держава. – 2010. – № 2. – С. 30-33.

УДК: 338.1

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ОДИН З ФАКТОРІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Швець Галина Олексіївна

к.філол.н., доцент

Приазовський державний технічний університет,

м. Маріуполь, Україна

Анотація: У статті визначено сутність трактування поняття «штучний інтелект». Представлено перелік сфер застосування штучного інтелекту в умовах сьогодення. Визначено основні напрямки впровадження штучного інтелекту. Наведено тенденції розвитку ШІ та їх вплив на економічні показники деяких країн світу. Розкрито основні напрями реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Проаналізовано щорічні темпи приросту ВДВ за умови інтегрування ШІ в економічні процеси різних галузей станом на 2035 рік. Охарактеризовано співвідношення робочого часу людської та машинної праці. Визначено переваги та недоліки людини та ШІ у різних видах трудової діяльності.

Ключові слова: штучний інтелект, людські ресурси, ринок праці, валовий внутрішній продукт, валова додана вартість, економічна ефективність.

Сьогодні штучний інтелект (ШІ) виступає одним з головних аспектів наукових досліджень та практичних апробацій. Тому як виступає новим драйвером для значних трансформаційних процесів в економіці. Штучний інтелект є «проривною» технологією, яка змінює вектор розвитку всіх сфер народного господарства, а також соціального устрою. Технології на основі штучного інтелекту складають основу Четвертої промислової революції, використання яких дозволяє будь-якій країні зробити технологічний «прорив» в різних галузях та зайняти передові позиції.

У 2020 році технології штучного інтелекту стали як ніколи актуальними

та своєчасними, тому як дистанційна робота та спілкування були однією з можливостей функціонування підприємств. Тому ефективними помічниками стали розробки на основі ШІ, а саме: чат-боти та додатки для самоізоляції. Отже, дослідження передумов виникнення, сучасного стану впровадження штучного інтелекту дає можливість прогнозувати варіанти розвитку економіки та суспільства.

Багато дискусій викликає трактування самого поняття «штучний інтелект». У широкому сенсі, він розглядається як: системи, які можуть оперувати зі знаннями, а найголовніше – навчатися; можливість вивчення методів розв'язання задач, для яких не існує способів розв'язання або вони не коректні (через обмеження в часі, пам'яті тощо); можливість вивчення методів розв'язання задач, які потребують людського розуміння; ряд алгоритмів і програмних систем, відмітною властивістю яких є те, що вони здатні замінити людину у будь-якій діяльності, виконуючи її функції та приймаючи оптимальне рішення на основі аналізу зовнішніх чинників з урахуванням життєвого досвіду людства, програмне забезпечення, здатне до навчання і прийняття рішень майже так само, як і люди. У вузькому – ШІ призначений для виконання одного завдання або набору конкретних завдань. ШІ дозволяє машинам, пристроям, програмам, системам і послугам функціонувати у світлі розуміння даного завдання і ситуації [1, с. 42].

Сфери застосування ШІ зараз найрізноманітніші і часом дуже несподівані. ШІ застосовується в таких сферах, як, наприклад [2, с.48-49]:

- оборонна та військова справа (управління стратегічним озброєнням);
- освіта (аналіз поведінки учнів);
- бізнес (виявлення "вузьких місць", рекрутинг, складання прогнозів);
- боротьба з шахрайством (виявлення підозрілої активності);
- електроенергетика (прогнозування попиту, обслуговування обладнання);
- виробнича сфера (оптимізація виробництва);
- банківська справа (управління ризиками, прогнозування, чат-боти в

мобільних банківських додатках);

- транспорт (оптимізація управління автомобільним транспортом, розширення засобів круїз-контролю, автопілот);

- логістика (покращення продуктивності, зниження простоїв);

- виробництво (контроль виробничих процесів, їх оптимізація, діагностика обладнання, інформація про поломки, профілактичні заходи, автоматизація);

- торгівля (аналіз купівельної активності й ефективності маркетингових стратегій, управління закупівлями, розробка персоналізованих програм лояльності, глибока аналітика);

- ринок предметів і послуг розкошів (алгоритми, що передбачають наші культурні інтереси);

- держуправління (комп'ютерний зір для розпізнавання номерів та облич);

- сфера ЖКГ (прогнозування технічного стану будівлі, витрат ресурсів, системи "розумний будинок");

- криміналістика (алгоритми розпізнавання людей);

- судова система (винесення рішень без урахування емоційної складової);

- спорт (спортивні прогнози);

- медицина (ведення документації, діагностика);

- сфера інформаційної безпеки (технології боротьби з шахрайством, аналіз старих загроз і попередження нових, відомості для створення загальної бази даних);

- аналіз поведінки громадян; • розвиток культури тощо.

Таким чином, бачимо, що штучний інтелект застосовується в усіх сферах життєдіяльності країни. Якщо розглядати економічний аспект функціонування та впливу ШІ на економічні процеси в країні, можна виділити деякі напрямки впровадження штучного інтелекту:

1. Оптимізація банківської сфери, що дозволило скоротити час та підвищити ефективність надання банківських послуг для своїх клієнтів. Основними продуктами ШІ в банківській сфері є чат-бот та он-лайн сайти банків, які дозволяють клієнтам проводити більшість поточних операцій у режимі 24/7.

2. Оптимізація використання праці трудових ресурсів. Даний напрямок виражається у підвищенні продуктивності праці за рахунок впровадження автоматизованих систем управління виробничої та невиробничої сфер.

3. Оптимізація логістичної системи, яка впливає на ефективність бізнес процесів. ШІ у логістичній сфері дозволяє сформувати максимально ефективний логістичний ланцюг, а саме: за рахунок онлайн формату прискорюється взаємозв'язок з кінцевим споживачем, а також є можливість планування максимально ефективного маршруту доставки з урахуванням можливих ризиків.

Використання ШІ сьогодні впливає не тільки на внутрішні соціально-економічні процеси в країні, але й впливає на світові процеси. Так для ефективного використання технологій штучного інтелекту більшість країн розробляють не тільки національні, а й наднаціональні стратегії розвитку та використання штучного інтелекту. Стратегічні документи такого характеру були затверджені такими країнами як: США, Канада, Німеччина, Франція, Швеція, Китай, Японія, Південна Корея. У жовтні 2019 р. Україна також приєдналась до Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту та стала членом Спеціального комітету зі штучного інтелекту при Раді Європи.

2 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні. Цей документ є відправною точкою в нашому законодавстві для подальшої трансформації трудового права в умовах розвитку Індустрії 4.0. Важливими новаціями Концепції стало правове визначення терміну «штучний інтелект». Крім цього, наявність ризиків зростання рівня безробіття у зв'язку з використанням технологій штучного

інтелекту визначено як одну з проблем, яка потребує вирішення. Уряд вважає, що технології штучного інтелекту повинні сприяти трансформації економіки, ринку праці, державних інституцій та суспільства в цілому. Для цього пріоритетними напрямками реалізації Концепції, серед інших, є [3]:

- підвищення рівня професійної підготовки спеціалістів для забезпечення сфери технологій штучного інтелекту кваліфікованими кадрами;
- приведення законодавства у галузі використання технологій штучного інтелекту у відповідність із міжнародними нормативно-правовими актами;
- розроблення Дорожньої карти щодо перекваліфікації людей, робота яких може бути автоматизована в найближчі п'ять – десять років і як наслідок - значне збільшення кількості кваліфікованих спеціалістів у галузі штучного інтелекту, в тому числі наукових та науково-педагогічних працівників, а також поширення серед населення навичок компетентного використання штучного інтелекту.

Відповідно до звіту міжнародного консалтингового агентства PwC, у найближчі десять років штучний інтелект виступатиме головною ринковою тенденцією та головним бізнес інструментом. Так прогнозується, що технології штучного інтелекту к 2030 рр. забезпечать додаткову глобальну активність приблизно у 13 трильйонів доларів в усьому світі, це дозволить збільшити сукупний ВВП на 16%. Сьогодні приріст сукупного ВВП знаходиться на рівні 1,2% щорічно. За даними PwC, у найближчі 5-10 років лідерами у впровадженні та адаптації штучного інтелекту буде Китай, який к 2030 рр. завдяки технологіям ШІ матиме рівень ВВП ще на 26% більше середньосвітового рівня.

Нижче на рис. 1 представлено щорічні темпи приросту ВДВ (вальної доданої вартості) за умови інтегрування ШІ в економічні процеси різних галузей, які прогнозовано Accenture спільно з Frontier Economics станом на 2035рік. Метою даного прогнозного дослідження було виявлення впливу ШІ. Дослідження проводилось за двома сценаріями: перший сценарій показує очікуване зростання ВДВ відповідно сучасним умовам, а другий сценарій передбачає зростання ВДВ з урахуванням активної інтеграції штучного

інтелекту в усі економічні процеси. Таким, чином з рис. 1 видно, що к 2035 р. три сектори інформаційно-комунікаційні послуги (4,8%), фінансові послуги (4,3%) та виробництво(4,4%) матимуть найбільший темп приросту ВДВ за умов активного впровадження технологій ШІ.

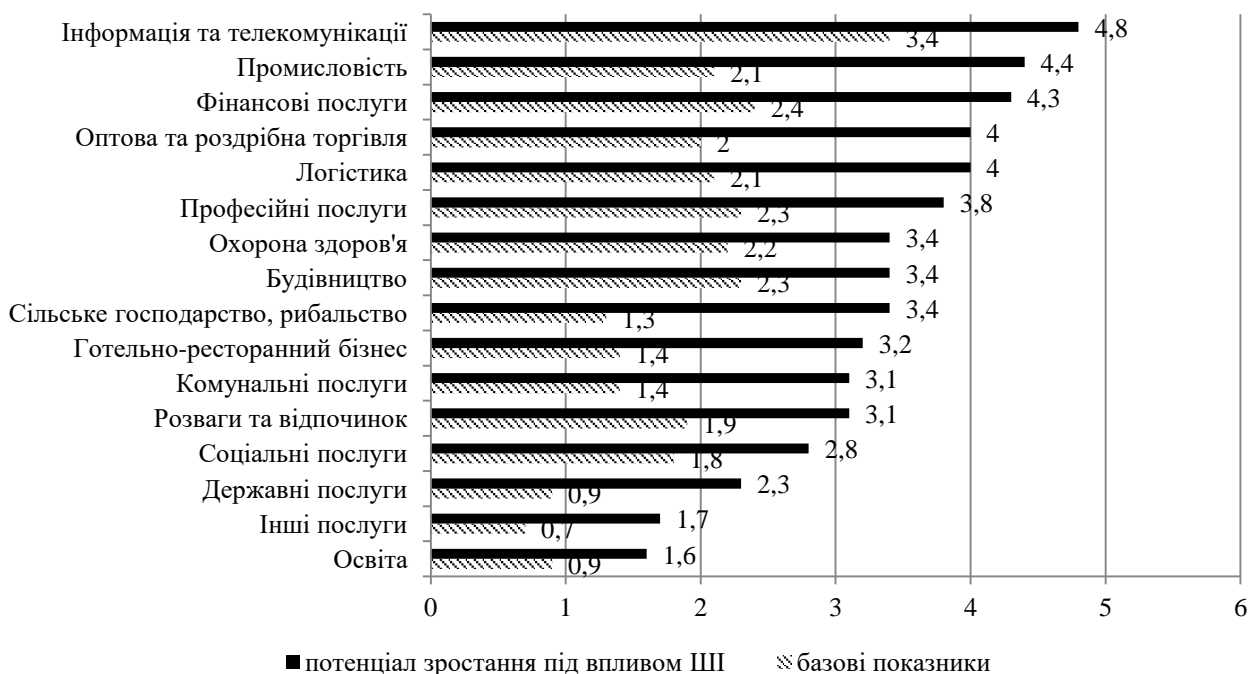

Рис. 1. Щорічні темпи приросту ВДВ за умови інтегрування ШІ в економічні процеси різних галузей станом на 2035 рік [4, с. 45].

Враховуючи, значний вплив штучного інтелекту на виробничу сферу, в якій головним фактором виробництва є людські ресурси, розглянемо співвідношення робочого часу людської та машинної праці (табл.).

Представлені данні в табл. 1 свідчать, що у 2018 р. частка машинної праці у загальному робочому часі достатньо значна, а у 2022 році прогнозується стабільне збільшення цієї частки по всім представленим видам праці.

Таблиця 1

Співвідношення робочого часу людської та машинної праці

Вид діяльності	2018 р.		2022 р.	
	людина, %	машина, %	людина, %	машина, %
Міркування та прийняття рішень	81	19	72	28
Координація, розробка, управління та консультування.	81	19	71	29
Спілкування та взаємодії.	77	23	69	31
Адміністрування	72	28	56	44

Виконання фізичної та ручної роботи	69	31	56	44
Визначення та оцінка інформації, що стосується роботи	73	29	54	46
Виконання комплексної та технічної діяльності	66	34	54	46
Пошук та отримання інформації щодо роботи	64	36	45	55
Інформація та обробка даних	53	47	38	62

Це свідчить про тенденції активного заміщення людської праці штучним інтелектом. Для пристосування до такої ситуації люди повинні освоювати нові професії та розвивати нові власні навички. Тому експерти прогнозують, що сьогодні на ринку праці деякі професії втрачають позиції, а деякі згодом зовсім перестануть існувати.

Однак, сьогодні людські трудові ресурси мають певні переваги над штучним інтелектом у соціальних та творчих сферах діяльності, тому як ці навички поки що не можна автоматизувати. Нижче проаналізуємо переваги та недоліки людини та ШІ у різних видах трудової діяльності.

1. Рутинний вид діяльності.

При використанні людських ресурсів зустрічається велика кількість помилок, наявним є низька швидкість виконання робіт, втрата додаткового часу та фізичних сил на виправлення помилок. Витрати на навчання та соціальний пакет також є недоліком у використанні людських ресурсів при виконанні рутинної роботи.

Використання штучного інтелекту дозволяє скоротити або зовсім уникнути помилок, збільшити швидкість виконання робіт, їх якість, що призводить до підвищення ефективності діяльності. Однак, основним недоліком є високі фінансові витрати на впровадження та обслуговування штучного інтелекту.

2. Креативний вид діяльності.

До переваг людини у креативному виді діяльності є: здатність створювати принципово нові види продуктів, технологій, управлінських рішень та ірраціональне мислення. Однак існують й негативні аспекти використання людини у креативній діяльності, а саме: морально виснажує людину,

нестабільність у творчому осяяні, необхідність створення сприятливих умов праці та відпочинку, необхідність витратитися на соціальний пакет.

Що стосується використання штучного інтелекту у креативному виді діяльності, то можна визначити один головний недолік – не можливість продукувати інноваційні продукти та послуги, тому як ШІ не може виходити за рамки певної програми на яку його налаштовано.

3. Соціальний вид діяльності.

При використанні людських ресурсів у соціальному виді діяльності головними перевагами є: наявність емоційного інтелекту, співчуття та можливість соціальної взаємодії. Однак можна визначити один головний недолік – суб'єктивне ставлення людей один до одного та зовнішнього середовища.

Головним недоліком ШІ у соціальній сфері є відсутність комунікативних властивостей та емоціональних відчужень.

Висновки. Отже, аналіз особливостей та тенденцій впровадження штучного інтелекту у соціально-економічне життя країни дає можливість зробити наступні висновки:

- штучний інтелект все активніше використовується в різних сферах функціонування соціально-економічних відносин, однак переважає у інформаційно-комунікаційних послугах, фінансових послугах та виробництві;
- штучний інтелект є новим бізнесовим інструментом, який дозволяє максимізувати соціально-економічну ефективність;
- під впливом активного розвитку та впровадження ШІ відбувається трансформація ринку праці.

Незважаючи на велику кількість позитивних наслідків від впровадження ШІ у суспільно-економічне життя країни, все-таки є повні суттєві недоліки, дослідження яких може бути метою наступних наукових праць.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Піжук О.І. Штучний інтелект як один з ключових драйверів цифрової трансформації економіки. Економіка, управління та адміністрування. – 2019. - № 3 (89). – С. 41-46.
2. Кушерець Д., Хмара М. Вплив штучного інтелекту на розвиток міжнародного освітнього середовища. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченко. - 2020. - № 2 (52). – С. 47-56.
3. Гуцу С.Ф. Штучний інтелект і трудові відносини: вплив і взаємодія. URL:<http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/127/3526/7499-1?inline=1>
4. Життя у іншому вимірі: штучний інтелект та його вплив на людство. URL: <https://www.everest.ua/wp-content/uploads/2019/01/Everest-AIReview-%E2%84%965.pdf>.

НОВІ ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ПАРТНЕРСТВА ДЕРЖАВИ І БІЗНЕСУ НА РИНКОВИХ ОСНОВАХ

Юхименко Петро Іванович

д.е.н., професор

Рибак Надія Олексіївна

к.е.н., доцент

Баздуганов Олег Сергійович

Магістрант

Самар Наталія Віталіївна

Магістрант

Білоцерківський національний аграрний університет

м. Біла Церква, Україна

Анотація./Abstract. Розкрито об'єктивні процеси, які обумовили необхідність запровадження нових фінансових механізмів партнерства держави і бізнесу на ринкових основах. Доказано, що досконалість інституціонального порядку інвестиційного процесу істотно впливає на ефективність цієї співпраці, змінює філософію управління капіталом фінансових інститутів та створює стимули для розвитку підприємницької діяльності.

Ключові слова: фінансові інститути, інституціональний порядок, підприємництво, ефективність, інвестиційна політика, приватний капітал.

Вступ./Introduction. Формування нового конкурентного середовища за умов бюджетної децентралізації спричинив обмеженість можливостей держави, тому живий процес інновацій у розбудові їх соціальної інфраструктури часто призводить до тісного взаємовигідного співробітництва держави, банків, публічних союзів і приватного сектору, яке будується з врахуванням переваг партнерів та на ринковій основі - це державно-підприємницьке партнерство (ДПП). Україна на шляху до активного впроваджує цієї форми взаємин в практику. За даними центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні станом на 01.01.2021 на умовах ДПП укладено 192 договори, з яких

реалізується 39 договорів (29 - концесійних договорів, 6 - договорів про спільну діяльність, 4 - інші договори), 153 договорів не реалізується (118 - не виконується, 35 - розірвані / закінчився термін дії) [1].

Мета роботи./Aim. Вдосконалення теоретичних засад і наукове обґрунтування підходів до використання нового фінансового механізму залучення інвестицій на основі партнерства держави і бізнесу у розбудові соціальної економіки.

Матеріали і методи./Materials and methods. Для досягнення поставленої мети використали загальнонаукові системний та еволюційний підходи, які потребують ієрархічності сутнісного розуміння партнерства держави і бізнесу в інвестуванні соціальної економіки та показати проблему дослідження в цілісності, виявити різноманітність характерних ознак, внутрішніх і зовнішніх зв'язків, взаємовпливів та залежностей, які є результатом практичної реалізації на місцях інвестиційної політики.

Результати и обговорення./Results and discussion. Новий інституціональний порядок децентралізації поставив питання пошуку нових фінансових механізмів залучення інвестицій до вирішення соціальних проблем місцевого рівня на умовах партнерства держави і бізнесу. Основними передумовами нових взаємин держави і бізнесу на умовах партнерства є:

- неоліберальна модель економічного розвитку набула всеохоплюючого характеру (починаючи з 1980-1990-х рр.), нині яку намагається розбудувати і Україна [2], що спричинило передачу в приватні руки значної частини державних активів та, відповідно, формування спільної власності у формі ДПП;

- прискорена соціалізація суспільної моделі розвитку, що стало причиною для багатьох національних урядів неспроможності модернізувати та розширювати економічну та соціальну інфраструктуру за бюджетні кошти;

- інноваційна економіка засвідчила, що бізнес в більшій мірі, ніж держава, показав мобільність, швидкість прийняття раціональних рішень, здатність до нововведень, використання технічних та технологічних інновацій тощо. В новоствореному інституціональному порядку фінансові інститути

стали розглядатися як «інтерактивне партнерство» [3], яке фінансує і виробляє різноманітні компоненти результатів державної політики в галузі співробітництва і конкуренції. Це партнерство розвивається через утворення аутсорсінгів для здійснення визначених завдань (таких як забезпечення харчування у сільських школах, дитячих садочках), туристичних кластерів або здача в оренду цілих сфер державних послуг (наприклад, транспортну інфраструктуру). Юридичне оформлення цих угод у вигляді контрактів узаконювало це приватне фінансування із залученням банківської системи або державно-підприємницького партнерства.

Спільним для всіх успішних моделей розвитку ДПП було поєднання конкуренції, співпраці та створення відповідних інституцій, спрямованих на підтримку бажаного поєднання фінансових ресурсів для досягнення успіху в розбудові соціальної економіки. Це дуже важливо для практики пошуку моделі розвитку української економіки яка розвивається в несприятливих умовах та недостатності державних фінансів.

Щодо моделей цього партнерства, то нині найбільшої популярності набуває фінансове співробітництво через формування кластерів, як значно кращу колективну та організаційну спроможність в реакції на нові виклики та глобальні зміни. Український кластерний рух живий та розвивається разом зі світом, основою якого стає ДПП. На всіх рівнях державної влади мають усвідомити, що це не тільки інструмент зростання в нормальних умовах а й організовані, високоадаптивні структури, які є не менш потужним інструментом протидії кризовим явищам.

Формування інфосфери децентралізованого бюджету вимагає удосконалення фінансового механізму реалізації функцій держави, які забезпечує вона через бюджетну систему, суть яких полягає в досягненні державою публічного статусу, тобто реалізації претензій на служіння суспільним, а не приватним інтересам, на статус суспільного, офіційного і безособистісного інституту. «При формуванні держави розподіл сфер (і типів дій) на суспільну і приватну пов'язане із економічними інтересами, розподіл на

формальний (офіційний) і неформальний спосіб дії відноситься до системи правил і постанов, а на безособистісний і особистісний (персоніфікований) – до способів їх застосування» [4]. Принцип міцності держави та її легітимність визначаються способом уміння ефективно інституційне окреслити та дотримуватися цих меж, особливо це стосується партнерства держави і бізнесу через активне використання коштів значного числа платників податків. Саме ця сторона взаємин, яка характеризується створенням організаційної структури у фінансовій системі з метою спільної взаємовигідної інвестиційної діяльності вимагає інституціонального закріплення, оскільки інвестиційна форма є однією із найвпливовіших, так як вона має стратегічну спрямованість, основною метою якої є стимулювання економічного росту і соціалізації територій [5].

Прийнятий Закон України «Про державно-приватне партнерство» (2010 р.) має ряд недоліків, які негативно відображаються на темпах розвитку цього партнерства. Серед них «розмитість» відносин, які він покликаний регулювати. Закон не містить чітких інституціональних рамок застосування, пропонуючи орієнтуватися за неконкретними ознаками ДПП і сферам застосування ДПП (галузі народного господарства). При цьому упущений найголовніший фактор ДПП як партнерства, спрямованого на реалізацію проектів, пов'язаних з публічними об'єктами і публічними послугами, що забезпечують належну соціалізацію населення в цілому. Також в цьому Законі відсутня чітка фіксація мінімальної частки участі у проекті приватного партнера (зокрема, у розвинених країнах мінімальна частка приватного фінансування складає 25 %). У практиці європейських країн законодавчо регулюється максимальна доля державних фінансів в залежності від розвитку регіону. Всі регіони розділяються на три групи: менш розвинені регіони - тут максимальна частка співфінансування проектів з бюджету ЄС становить 75-85%; перехідні регіони - тут частка співфінансування становить 60%; більш розвинені регіони - тут частка співфінансування складає 50% [6]. Відсутність законодавчого закріплення величини приватного капіталу у проектах дає підставу навіть за мінімальної частки приватного фінансування у спільному проекті відносити

його до категорії ДПП, перекладаючи більшу частину відповідальності на державу при використанні при певних пільг для свого розвитку. Не менш важливим є і відсутність чіткого визначення механізмів практичної реалізації (визначення етапів реалізації проектів ДПП, створення мотивації для іноземних інвесторів, особливо щодо користування природними ресурсами, які складають значну частину незадіяного капіталу сільських територій, тощо). Відповідно до ст. 7 державно-приватне партнерство поширюється на об'єкти, що перебувають у державній або комунальній власності чи належать АР Крим. Тим самим унеможлиблюється реалізація таких проектів, як будівництво об'єктів приватним партнером з наступним їх передаванням державному (комунальному) партнеру. Залишається невизначеною роль Державного фонду регіонального розвитку у фінансуванні проектів ДПП тоді як за рахунок ДФРР фінансуються проекти (в 2021 році фінансується 294 проектів на суму 4,2 млрд. гривень, з яких 148 - перехідні проекти, що розпочались у минулих роках [7]) двох пріоритетів - якісне відновлення інфраструктури в регіонах та проекти економічного розвитку, де велика перспектива партнерства держави і приватного бізнесу в розвитку сільських територій. Не вирішують ці проблеми і внесені поправки до вказаного Закону [8].

Світовий досвід ДПП засвідчує необхідність в процесі формування нового інституціонального порядку врахування того, що серед основних видів ризиків у такому партнерстві - фінансовий ризик [9], який пов'язаний з варіативністю кредитних ставок, курсів обміну валют та інших факторів, що впливають на витрати фінансування проекту є найважливішим, і тому має бути розроблений інституціональний інструментарій його пом'якшення для приватного капіталу.

Практика цілого ряду країн засвідчує, що успіх у дорогих інфраструктурних проектах на основі ДПП забезпечує не менше 40-60% доля інвестиційної участі держави [10, с. 24, 57]. Зміна парадигми управління, яка полягає у зміні процесу комунікації між владою, бізнесом та суспільством, під час якого встановлюються цілі, пріоритети, віднаходяться форми, методи і

процедури досягнення мети та, відповідно, знижуються трансакційні витрати, на які витрачається лєвова частка бюджетних коштів (до 30 %) [11, с. 86].

Формування нового інституціонального порядку України регулювання економічних взаємин в реалізації політики ДПП і сформована нова архітектоніка бюджетної системи свідчить, що це більше чим забезпечення доходів і регулювання державних витрат. Ця політика спрямована на більш ефективне використання нецентралізованих фінансових ресурсів на цілі бюджетної політики у формі ДПП. Новий інституціональний порядок має бути спрямованим на стимулювання і заохочення приватної діяльності і приватних інвестиційних витрат на цю мету. А виконавчі органи держави і публічних союзів крім фіскальних, регулятивних, моніторингових інструментів мають створювати умови відкритої конкуренції фінансових інститутів з приватним капіталом і розподіл відповідальності й ризику з недержавними продуцентами в інтересах підвищення продуктивності й ефективності. Дослідники цю диверсифікацію і зміну інструментарію державних фінансів називають формуванням «третьої сили» в управлінні державними фінансами [12]. Її залучення до формування проектів розвитку територій може попередити чисельні помилки у підготовці, проведенні конкурсного відбору та подальшому виконанню угоди у відповідності до обраної форми ДПП.

Організація такого партнерства дає підстави розглядати значну частину результатів бюджетної політики як спільний продукт взаємодії багатьох учасників, часто в результаті тісного переплетіння можливостей ринків та держави і витрат бюджетних та приватних інвестиційних ресурсів. Варто відмітити, що навіть в умовах скорочення державних інвестицій (непередбачувані обставини, наприклад, фінансової кризи) і зростання приватної участі у фінансуванні інфраструктурних державних програм розвитку територій, роль держави не послаблюється, а проявляється у зростанні регулювання економічними механізмами і встановленні стандартів і норм в галузях ДПП.

Важливість для України цього аспекту полягає в тому, що в умовах

децентралізації та утвердження ринкової економіки ДПП є альтернативою приватизації в майбутньому природних ресурсів державної та комунальної власності новостворених громад, оскільки об'єднує переваги державного та приватного секторів, зокрема такі: соціальну та екологічну відповідальність; громадську підзвітність і пріоритетність дотримання екологічних стандартів у підприємницькому природогосподарюванні; підприємницький підхід до формування фінансових ресурсів, використання інноваційних технологій в управлінні факторами виробництва.

Висновки./Conclusions. Ефективність нового фінансового механізму інвестиційного середовища розвитку територій має ґрунтуватися на принципі міцності держави щоб забезпечити дотримання фінансової дисципліни і жорстких правил оподаткування, залучення позичкових інвестиційних засобів, які служать звичайним джерелом фінансування державних інвестицій. Найважливішими факторами ефективної дії нових фінансових механізмів мають бути: 1) сформувати досконалий інституціональний порядок (нормативно-правова база) який регулює діяльність партнерів; 2) перейти до практики відкритості порядку відбору (конкурсний) реалізації проєктів ДПП, а також посилити роль Міністерства фінансів у цьому процесі; 3) забезпечити справедливість контрактів на основі довгострокових зобов'язань, на яких ґрунтується діяльність ДПП і які безпосередньо визначають фіскальний ризик, який має бути ефективно і збалансовано розподілятися між державою і приватним сектором. Крім того, метою інститутів бюджетної системи має стати прозорий бюджетний облік і повне розкриття усіх фіскальних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стан Здійснення ДПП в Україні. Міністерство Економіки України. 2021. URL. <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail...> (Дата звернення 5.08.2021).
2. Романченко В.Б. Сучасна соціально-економічна модель України: її головні ознаки, результати впровадження, доцільність змінення. Інвестиції:

практика та досвід № 23. 2020. С. 144—150. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2020/24.pdf (Дата звернення 27.08.2021).

3. Rall J., Reed J., Farber N. Public-Private Partnerships for Transportation. A Toolkit for Legislators / NCSL Partners Project on PPPs for Transportation, Washington, D.C., 2010. 11p. URL: <http://www.laneconstruct.com/servlet/servlet.FileDownload?file=015U00000003oMg>) (Дата звернення 12.08.2021).

4. Волков В.В. Силовое предпринимательство: экономико-социологический анализ. С.-П.: Из-ство Европейского университета в Санкт-Петербурге. 2012. 353 с. С. 289.

5. Майер О. Оценка эффективности бизнеса: Пер. с англ. М.: ОО «Вершина». 2004. 280 с.

6. Олександр С. Стратегія «Європа-2020»: у центрі – людина. Європейський діалог. 2019. URL: <http://dialog.lviv.ua/strategiya-uevropa-2020-u-tsentri-lyudina/> (Дата звернення 06.10.2021).

7. 294 проекти регіонального розвитку відібрані для фінансування у 2021 році коштом ДФРР Міністерство розвитку громад та територій України, 19 лютого 2021 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/294-proekti-regionalnogo-rozvitku-vidibrani-dlya-finansuvannya-u-2021-roci-koshtom-dfrr> (Дата звернення 04.10.2021).

8. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар’єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 10, ст.97). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-19#Text> (Дата звернення 07.09.2021).

9. Посібник та інструменти для розробки програми ДПП. Частина 1. World Bank Group. 2021. URL: https://pppagency.me.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/day-3-ppp-manuals_line-ministries-.pdf (Дата звернення 08.07.2021).

10. Национальный доклад «Риски бизнеса в частно-государственном

партнёрстве». М.: Ассоциация менеджеров. 2007. 108 с. С. 24; 57. URL: <https://docplayer.com/39142004-Draft-nacionalnyy-doklad-riski-biznesa-v-chastno-gosudarstvennom-partnerstve.html> (Date applicationis 05.10.2021).

11. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с. С. 84. URL. <https://www.google.com/search?q=УКРАЇНА+2030%3A...> (Дата звернення 01.10.2021).

12. Lester M. Salamon. The New Governance and the Tools of Public Action: An Introduction. Fordham Urban Law Journal. Vol. 28. N 5. 2011. P. 1611-1674. URL. <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2182&context=ulj> (Дата звернення 09.08.2021).

LEGAL SCIENCES

УДК 373+37.031.1

ПОНЯТТЯ «ЦИВІЛЬНИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ КОНТРОЛЬ»: ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ У СФЕРУ МИТНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ

Микулець Віталій Юрійович

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка С. Дем'янчука»,
м. Рівне, Україна

Анотація. Досвід держав-членів Європейського Союзу доводить, що ефективність органів публічного адміністрування значно зростає за умови забезпечення демократичного цивільного контролю. Оскільки функціонування сучасної митної системи України відбувається під впливом євроінтеграційних процесів, тема демократичного цивільного контролю набуває особливої актуальності. Спеціальний аналіз доводить, що нині є підстави говорити про намагання практичної реалізації ідеї демократичного цивільного контролю за діяльністю Держмитслужби. В роботі окреслено додаткові заходи щодо забезпечення ефективного цивільного демократичного контролю. Окрема увага звернена на актуальні цілі цивільного демократичного контролю у системі сучасних митних відносин, досягнення яких є безперечним аргументом ефективності такого контролю.

Ключові слова: митне право, митні органи, митні відносини, цивільний демократичний контроль, громадянське суспільство.

Формування та функціонування сучасної митної системи України

очевидно відбувається під впливом євроінтеграційних процесів, що мають принциповий характер для української держави. Так, відповідно до покладених на неї завдань, Держмитслужба як центральний орган виконавчої влади реалізує державну митну політику, в тому числі співпрацює з інститутами громадянського суспільства, забезпечує проведення консультацій з громадськістю, зокрема через громадську раду, з питань державної митної справи [1]. Це очевидно відповідає європейським підходам до організації взаємодії органів публічної влади із громадськістю. Багаторічний досвід держав-членів Європейського Союзу доводить, що ефективність органів публічного адміністрування значно зростає за умови забезпечення демократичного цивільного контролю, що однаковою мірою стосується як органів виконавчої державної влади, так і безпекових та оборонних структур.

У зв'язку з вище означеним, ми пропонуємо розглянути потенціал залучення поняття «цивільного демократичного контролю» у сферу митних відносин України.

Наша увага до поняття «цивільний демократичний контроль» ґрунтується на тому значенні, що воно останнім часом отримало в Україні як на теоретичному, так і на нормативно-правовому рівні. Зокрема, що вказане поняття розкрито у Законі України «Про національну безпеку України», де демократичний цивільний контроль потрактовується як «комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України» [2].

Відзначимо, що увага до феномену цивільного демократичного контролю прочитується у нормативно-правових актах, що регламентують діяльність Держмитслужби. Зокрема Митним кодексом України до принципів здійснення

митної справи (ст. 8) віднесено принципи гласності й прозорості [3], реалізація яких очевидно передбачає здійснення цивільного демократичного контролю. Своєю чергою, вже згадане Положення «Про Державну митну службу» прямо покладає на Держмитслужбу завдання співпраці з інститутами громадянського суспільства [1].

Показово, що у «Концепції інтегрованого управління кордонами», що була ухвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 1149-р., прямо вказується на необхідність запровадження європейських стандартів прозорості, доброчесності в інтегрованому управлінні кордонами і, зокрема, наголошується на підвищенні ролі демократичного цивільного контролю над діяльністю суб'єктів інтегрованого управління кордонами [4].

Між тим, увага до демократичного цивільного контролю над діяльністю суб'єктів інтегрованого управління кордонами має і теоретичне обґрунтування. Наприклад, директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння Валентин Бадрак стверджує, що для України є принциповим пройти шлях реформування своїх силових та правоохоронних структур у демократичному напрямі. При цьому, серед іншого, важливими є напрацювання у питаннях взаємодії з цивільним сектором [5, с. 7]. Своєю чергою, на теоретичному рівні важливість цивільного демократичного контролю обґрунтовує Іван Савка, який слушно зауважує, що впровадження такого контролю відбувається дотично до еволюції політичної системи держави і перебуває у глибокій залежності від рівня політичної культури держави та нації загалом [6].

Розглянемо, як забезпечується цивільний демократичний контроль в системі сучасних митних відносин України.

Станом на сьогодні є підстави говорити про намагання практичної реалізації ідеї демократичного цивільного контролю за діяльністю Держмитслужби. Зокрема, суб'єктом такого контролю можна вважати Громадську раду при Державній митній службі України, яка була створена у листопаді 2020 року і є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації

державної митної політики.

Відзначаючи перспективність Громадської ради при Державній митній службі України, а також ґрунтовність і деталізований підхід щодо змісту взаємодії з Держмитслужбою, вважаємо доречним для ефективного цивільного демократичного контролю створювати як у межах вже чинної Громадської ради створювати громадські законодавчі комісії з питань митного права, громадські інспекції, групи громадського контролю, а також інші організаційні структури громадського контролю. Водночас, необхідно зауважити, що ефективний цивільний демократичний контроль можливий лише за умови залучення кваліфікованих представників громадянського суспільства. Тому, до представників громадських інститутів, які претендують на здійснення відповідного контролю у сфері митних відносин, висувуються вимоги наявності професійних знань і навичок у цій галузі, вміння орієнтуватися в національній й міжнародній правовій базі щодо митних відносин.

Останнє є своєрідною інтелектуальною й компетентною передумовою здатності знаходити ефективні альтернативні способи досягнення цілей цивільного контролю – виявленню актуальних проблем й пропозиції способів і засобів вирішення проблемних питань. Напевно, що відверте обговорення проблем, що виникають у процесі реалізації митних відносин, дозволяють сформуватися громадській думці про недоліки в митних органах і тим самим сприяють їх виправленню шляхом коригування законодавства і правозастосовчої діяльності (усіх суб'єктів митних відносин). Проте, такі обговорення повинні сприяти вдосконаленню митної сфери, а не носити неконструктивний характер. Тому, вважаємо, що сама Держмитслужба повинна брати участь у підвищенні компетентностей представників громадських інститутів, з якими взаємодіє.

Окрему увагу маємо звернути на важливість практичних результатів цивільного демократичного контролю у сфері митних відносин. Безпосередньо результатами такого контролю можна вважати проведення громадського (публічного) обговорення чи слухань за результатами контрольних або

моніторингових заходів. За підсумками таких заходів можуть ухвалюватися реальні управлінські й організаційні рішення у сфері митних відносин, що формалізуються у нормативно-правових актах. Останні можна вважати похідними (непрямими) результатами цивільного демократичного контролю, що на практиці доводять його корисність і функціональний потенціал для покращення змісту митних відносин й діяльності митних органів

У підсумку відзначимо, що поняття «цивільний демократичний контроль» нині застосовується у нормативно-правових актах, які регламентують діяльність Держмитслужби, а також воно знайшло своє відображення у теоретичних напрацюваннях українських та європейських дослідників. Наше трактування поняття «цивільний демократичний контроль» полягає у його розумінні в системі сучасних митних відносин України як інтегрованої взаємодії системи соціальних інститутів держави та громадянського суспільства щодо надання законності діям митних органів, регулювання митних відносин на принципах верховенства прав і законності, з метою їхнього удосконалення і розвитку в інтересах суспільства.

Щодо мети цивільного демократичного контролю у системі сучасних митних відносин, то обґрунтовано позначити (1) контроль за діяльністю митних органів з метою недопущення порушення норм митного права, (2) сприяння пошуку способів і засобів вирішення проблемних питань, що виникають у процесі реалізації митних відносин, а також (3) забезпечення стабільності й прозорості у сфері митних відносин.

При цьому цілком обґрунтовано висувати спеціальні вимоги до компетентності щодо митних відносин для представників громадських інститутів, які претендують на здійснення відповідного контролю у сфері митних відносин. За дотримання вказаних умов, цивільний демократичний контроль сприятиме ухваленню ефективних управлінських й організаційних рішень у сфері митних відносин, що можуть формалізуватися у спеціальних нормативно-правових актах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Державну митну службу: Положення затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/polozhennia> (дата звернення: 28.05.2021).
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (у редакції від 23.04.2021 р.). Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (доступ 12.05.2021).
3. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI (у редакції від 15.05.2021 р.). Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (доступ 12.05.2021).
4. Концепція інтегрованого управління кордонами: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 1149-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1149-2015-%D1%80#Text> (доступ 12.05.2021).
5. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки: актуальні джерела. Видання друге, доопрацьоване і доповнене / під ред. Ф. Флурі та В. Бадріака. Київ: Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння 2016. 272 с.
6. Савка І. І. Демократизація сектору безпеки і оборони держави шляхом втілення механізмів цивільного контролю. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3 (22). С. 277–283.

ЗНАЧЕНИЕ ИДЕЙНО-ЭСТЕТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ГАФУРА ГУЛЯМА ДЛЯ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна

доктор юридических наук,
профессор кафедры «Теории государства и право»
Ташкентского государственного юридического университета.
г. Ташкент. Узбекистан

Введение. На пороге Нового Ренессанса Узбекистана в литературоведении существенно меняется направленность изучения литературных произведений, расширяется круг вопросов, исследовательских подходов, особое внимание уделяется осмыслению духовно-ценностных, пониманию нравственно-психологической и философско-этической проблематики, определяющей сущностные, причинные показатели и векторы динамики литературного и историко-культурного процессов которые имеют особенное место в юриспруденции.

Только глубокое понимание значения литературных произведений позволяет максимально расширить исследовательские методы, определять историко-культурные основы и духовные истоки вне зависимости от видов, направлений, течений, жанров, помогает сформировать юридического анализа в том числе и писатели - скорее ориентируются на желания публики, но не на вечные «простые» истины и ценности, которые по природе своей сущностны, бытийны которые имеют важную роль для повышения правовой культуры.

Цель работы: В статье рассматриваются взаимосвязь духовных ценностей в поэзии Гафура Гуляма и их актуальность изучения юристами на современном этапе. Авторами уделены внимание на духовно-эстетическое своеобразие и идейно-композиционное новаторство Гафура Гуляма. Также особое внимание уделяется осмыслению духовно-ценностных, основополагающих знаков-аксиом, пониманию нравственно-психологической и

философско-этической проблематики, определяющей сущностные, причинные показатели и векторы динамики литературного и историко-культурного процессов с юридической точки зрения. В статье раскрываются истоки и основные направления научного движения "Право и литература" в узбекских юридических исследованиях.

Также актуальность исследования духовного облика Гафура Гуляма определяется как постоянно действующими, так и актуализующими интерес к "узбекской благородности" причинами. Постоянно действующие причины: это парадоксальность личности и творчества Гафура Гуляма для юриспруденции. Непреходящее значение Гафура Гуляма имеет для национального самосознания и постижения смыслов юридической культуры. Интерес к творчеству Гафура Гуляма никогда не затихал в литературоведении. Однако каждая культурная эпоха по-разному и разное в Гафур Гуляме считала главным для себя. Таким образом, именно Гафур Гулям для творцов узбекской культуры в разные периоды был мерилем их собственного творчества. Ведь сатира и юмор в литературе помогают подрастающему поколению избавляться от недостойных поступков, предоставляют возможность стать в дальнейшем самоотверженными борцами за дело народа, преданными Родине, высоко сознательными, культурными, свободными от недостойных пороков людьми. Когда сегодня Узбекистан на пороге Нового Ренессанса, большое внимание уделяется духовно-просветительским работам, Не случайно мудрая узбекская народная поговорка гласит: "Ребенок дорог - милый, а учтивость его еще дороже" ("Бола - азиз, одоби ундан азиз"). [1].

К главнейшим составляющим социально-государственной системы всегда относилось образование, значение которого подчеркивается во многих развитых странах. За последние годы структура образования в высшей школе в Узбекистане и во многих странах значительно изменилась: появилось множество вузов, увеличился круг предлагаемых направлений обучения, стала более социально значимой задача высшего образования. Следует осознать, что литература и юриспруденция взаимосвязаны. [2].

Материалы и методы. Методы исследования: структурно-логический, сравнительно-правовой, статистический, описательный, социологический, системно-структурный, а также диалектический метод научного познания, сбор и анализ научного и практического материала. В достижении поставленной цели в значительной степени помогли работы таких ученых, как Зехний Т, Рустамов А, Исхаков Ё, а также и ученые Узбекистана. Большой вклад в исследование общепhilosophического, общественно-политического наследия Гафура Гуляма внесли таджикские исследователи, такие как: Хожиахмедов А, Рахмонов В, Жамол К, Насриддинов А, Джумабаева С, Мирхайдаров Х, Ахмедов Х, Афакова Н [3]. Как нами отмечалось в предшествующем исследовании, «любые подходы к обучению несут в себе положительные и отрицательные характеристики, и поэтому задача современного образования заключается в том, чтобы их эффективно сочетать, а это, в свою очередь, зависит от целей и созданных условий. Составляющими качества образования являются качества преподавания и воспитания. Надлежащий уровень качества преподавания достигается путем обеспечения надлежащего уровня каждой ступени образовательного процесса [4]. Все вышесказанное остается актуальным и в современных реалиях образовательной деятельности в высшей школе. Поэтому юристам сегодня необходимо изучать и литературу. Предназначение литературных занятий состоит в том, чтобы сформировать базу для последующей самостоятельной студенческой работы для решения проблемных вопросов, в результате чего активизируется познавательная деятельность обучающегося.

Результаты исследования: Гафур Гулям родился 27 апреля (10 мая) 1903 года в Ташкенте в семье крестьянина. Его отец любил читать стихотворения узбекских и таджикских поэтов, знал русский язык и сам писал стихи. В их доме бывали поэты Муками, Фуркат, Асири, Хислат и другие. С осени 1916 года Гафур стал обучаться в училище. После смерти отца, а затем и матери был беспризорником. Перепробовал десятки профессий. В годы Гражданской войны был принят в детский дом. Первое стихотворение Г. Гуляма

«Дети Феликса», рассказывающее о детях-сиротах было опубликовано в журнале «Маориф ва укитувчи» в 1923 году. По словам самого Г. Гуляма на его творчество сильное влияние оказало творчество В. В. Маяковского. Переводил на узбекский язык произведения А. С. Грибоедова, М. Ю. Лермонтова, В. В. Маяковского, Н. Хикмета, Ш. Руставели, Низами, Данте, П. Бомарше, У. Шекспира. Если проанализировать произведения Гафура Гуляма то мы увидим какое духовное наследие поэта. Поэтому проведена классификация произведений Гафура Гуляма в зависимости от их основного назначения: Например, его поэмы: как «Кукан-батрак» и «Юлдаш». А также имеется его монографии и научные работы как «Навои и наша эпоха», «Фольклор — неиссякаемый источник» и «Драма о Джалалиддине» написанная в 1945 году. [3]. Как мы уже писали о том что он переводил на узбекский язык таких произведений как «Отелло» В. Шекспира, «Женитьба Фигаро» П. Бомарше, Зоя» М. И. Алигер и «За тех, кто в море !» Б. А. Лавренёва.

Поэтому проанализировав творчество Гафура Гуляма постарались мы раскрыть признаки, отличающие научные произведения от произведений литературы и искусства; сформулировать определения произведения науки как самостоятельного объекта и его отдельных видов; показать особенности правового режима таких произведений; проведена классификация произведений науки по ряду критериев, в том числе в зависимости от основного назначения таких произведений; выявили особенности правовой культуры в произведениях, предназначенных для подтверждения юридической квалификации. Нам, молодым людям, как будущим юристам, необходимо изучить и провести сравнительный анализ исторического и правового наследия. В этом отношении особенно важна работа Гафура Гуляма. Ташкентский государственный юридический университет учредил специальную стипендию и нагрудный знак имени Гафура Гуляма. [1].

Инициатива продиктована постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан от 24 августа 2020 года «О мерах по популяризации творческого наследия известных писателей и мыслителей среди молодежи и

эффективному использованию Аллеи литераторов». Согласно документу, университет будет содействовать популяризации творческого наследия народного поэта Узбекистана, академика Гафура Гуляма. С этой целью создана творческая группа из числа руководящего и профессорско-преподавательского состава вуза, разработан план учебно-просветительских мероприятий. Я сегодня написав статью хотел поделиться с историей поэзии Гафура Гуляма где любовь и ненависть — естественные человеческие чувства, особую силу обретающие в обстоятельствах противоестественных, в пору бедствий, тягчайшее из которых — война. [4]. Как все знают о том что, «Военные» стихи Гафура Гуляма приобрели чрезвычайно широкую популярность прежде всего потому, что в них поэт сумел с непревзойденной яркостью выразить и всенародную любовь к воинам — защитникам жизни, детей, домашнего очага, и любовь каждого отдельного человека к тому родному, единственному, который ушел в огонь битвы, откуда не всем суждено возвратиться. Именно годы войны и осиротевшие дети были отражены в стихотворениях Гафура Гуляма что с особенной силой привлекло то, что Узбекистан, далекий от фронта, сделался прибежищем для тысяч советских людей, кого война лишила крова. Немало таких обездоленных принял Ташкент, особенно — детей, осиротевших либо разлученных с родителями. [5]. Их целыми эшелонами, порой в холодных, разбитых вагонах, привозили сюда, обессиленных от голода, искалеченных, выгружали прямо на путях... И вот — о великое чудо братства! — сотни ташкентцев, всех возрастов и национальностей, спешили прямо на вокзал, чтобы взять на воспитание одного из этих ребятишек, а то и двоих, троих. До сей поры в республике славны семья Шамахмудовых, усыновившая и воспитавшая в годы войны осиротевших детей. В начале войны Шаахмад Шамахмудов (1890 – 1970) и его жена Бахри Акрамова (1903 – 1987) были рабочими кузнецами в артели имени Тельмана города Ташкента.

Которые сумели вырастить, вывести в люди! Гафур Гулям, чуткий ко всему, что становится знаменем времени, был прекрасно осведомлен обо всех этих событиях. Он сам встречал «сиротские эшелоны» на вокзале, навещал

семьи, приютившие детей. Итогом всего увиденного и осмысленного явилось знаменитое стихотворение «Ты не сирота», в котором с пронзительной силой звучат мотивы любви к детям (вспомним детские впечатления поэта, затем его работу учителя, воспитателя в интернате для бывших беспризорных), братства разных народов, скрепленного общей бедой, наконец — мотив глубочайшей ненависти и презрения к фашизму, губителю всего живого, светлого и доброго. Стихотворение строится излюбленным у Гафура Гуляма приемом обращения к ребенку, который вдали от родного дома обрел новых родителей:

Разве ты сирота?.. Успокойся, родной!
Словно доброе солнце, склонясь над тобой,
Материнской, глубокой любовью полна,
Бережет твое детство большая страна.
Здесь ты дома. Здесь я стерегу твой покой.
Спи, кусочек души моей, маленький мой!

Стихотворение, в переводе Светланы Сомовой напечатанное в «Правде» 27 апреля 1942 года, приобрело широчайшую известность и в тылу, и на фронте, где оно оказывало духовную поддержку людям, в перипетиях войны потерявшим своих детей. Известны случаи, когда именно стихотворение Гафура Гуляма натолкнуло таких обездоленных родителей на мысль искать, путем переписки, своих детей в Узбекистане — и поиски увенчивались успехом. 9 мая 2017 года в ташкентском Парке дружбы торжественно открыли памятник Шамахмудовым, усыновившим 15 сирот в годы Великой Отечественной войны. Необходимо подчеркнуть, что в 2017 году современном Узбекистане на открытие Монумента дружбы народов рассказали, что памятник семье Шамахмудовых для них стал символом реабилитации Дня победы. В годы войны, чутко улавливая и отражая как бы «разлитую» в народе тоску по мирному труду на мирной земле, Гафур Гулям мечтает о времени, которое обязательно придет, потому что война завершится нашей победой:

Клянемся честью, скоро над врагом
последний, смертоносный грянет гром.

Жизнь закипит, не будет литься кровь,
страна цветущим садом станет вновь. [6].

Поэтому тема детства — счастливого или несчастливое — проходит через все творчество Гафура Гуляма, набирая особенную силу в последние десятилетия жизни поэта. По своему обыкновению, отталкиваясь от конкретного, реального факта (порой наблюдая за своими же собственными детьми), он размышляет о взаимозависимости между общественными условиями и судьбой детей, о том, какие качества следует родителям воспитывать в ребенке, на живых примерах, часто в шуточной форме, преподносит уроки нравственности самим детям. Не считая множества собственно «детских» стихов Гафура Гуляма, издаваемых для юных читателей и на родном языке, и в переводах, укажем в качестве иллюстрации, вошедшие в сборник: «Детям», «Моя одна строка», «Школьная весна», «Учимся думать». Прочитав творчество Гафура Гуляма понимаем того что, может быть общего между художественной литературой и юриспруденцией? Многим с точки зрения обыденного «здорового смысла» может показаться крайне далекими друг от друга сферами жизни — по способу отношения к реальности, по функциям и т.д. Однако есть между ними и общее; близость права и литературы как особой междисциплинарной области знаний под названием «право и литература».

Выводы. Проведение занятий в виде семинаров по трудам узбекских авторов, поэтов, писателей можно также разнообразить по различным критериям, например, эффективным является проведение дискуссионного семинара по одной из предлагаемых тем или в виде теоретического итогового семинарского занятия либо коллоквиума. Поэтому мы хотели раскрыть истоки и основные направления научного движения "Право, и литература" в узбекских юридических исследованиях последних пятилетий. Специфика семинарского занятия диктует правильность выбора вида занятия, уровня подготовленности к нему обучающихся, но любое проведение занятия должно приводить к формированию у обучающихся критического мышления, способности отстаивать позицию по проблематике и доказывать правильность своей

позиции, распознавать объективные и необъективные выводы и оценки, выявлять причинно-следственные связи, актуализировать имеющиеся знания при получении новой информации и т.д. В последнее время интерес к духовно-просветительским идеям Гафура Гуляма значительно расширил круг исследовательских подходов и у юристов. Без преувеличения можно сказать, что 2021 год войдет в историю как период радикальных изменений и роста молодежи Узбекистана. Потому что в этой стране, где более половина населения является молодёжью, проводятся очень важные реформы, создается правовая база для всесторонней поддержки молодых людей. Особое место в творческой сфере занимают научные исследования, результатом которых становятся различные виды произведений науки, имеющие важное значение для дальнейшего развития научно-технического прогресса, для укрепления экономики и обороноспособности нашего государства, для решения технологических, градостроительных, медицинских, экологических и других проблем, а также для повышения благосостояния граждан.

Юрист должен иметь высокий уровень нравственности, справедливости, гуманности, честности и стремления, а также доскональное знание и хорошее понимание закона. Кроме того, знакомство с литературой, искусством и спортом, знание иностранного языка также является требованием времени. Взгляды Гафура Гуляма и его о смысле жизни с разной степенью глубины и подробности затрагиваются во всех работах посвященных его мировоззрению и во многих обобщающих трудах биографического характера. Здесь, прежде всего следует назвать труды филологов, востоковедов. Специалисты самых разных областей знания - филологи, историки, психологи, педагоги, наконец, философы, -объединенные творчеством Гафура Гуляма, которое само уже стало самостоятельной областью знания, так или иначе касались вопроса о смысле жизни, о справедливости, о благо народа, подчеркивали его важность, а порой и ключевую роль в жизни и творчестве Гафура Гуляма. Тем не менее, эта тема редко становилась предметом специального изучения, глубокого философского исследования. Гафур Гулям создал целостное и развернутое учение о смысле

жизни и в этом качестве оно остается еще слабо изученным в юриспруденции.

Таким образом, как справедливо отмечается в литературе, в настоящее время необходима разработка новых подходов, отвечающих современным реалиям, к определению понятия «произведение науки» и решению комплекса проблем, связанных с их созданием, а также реализацией и защитой прав на них.

Молодые могут задавать вопросов как: какая же польза юриспруденции от литературной теории? Насколько вообще полезны художественные тексты и литературоведческие теории для будущего правоведа и практикующего юриста? Главный вопрос здесь — это природа и степень близости права и литературы. В качестве главных «точек пересечения» той и другой выступают два следующих, довольно очевидных аспекта. Во-первых, существует целый ряд литературных произведений, затрагивающих юридическую проблематику: как и в творчестве Гафура Гуляма как «Ты не сирота» и др. Во-вторых, само право является риторической дисциплиной; речи великих судей часто обладают литературным измерением; изложение дела или, скажем, судебное решение имеют нормативную структуру; свидетельства обвинения и защиты подлежат интерпретации, — словом, самые разные факты судебной практики поддаются литературоведческому анализу. Польза эта, по-моему, заключается в том, что литература, во-первых, служит для юристов «источником фонового знания» и иногда изображает интересные жизненные ситуации для проверки правовых принципов (проблемы сирот и поддержка их государством, а также вопросы социальной защиты и т.п.). [7].

Во - вторых, наряду с литературоведением, она учит их правильно читать и писать юридические тексты — в той мере, в какой средством убеждения служат не только факты и логика, но и риторика. В конце концов, правовым текстам никогда не помешает стать лучше в стилистическом отношении.

Вот за что думаю, особое внимание в нашем университете уделяется изучению жизни и творчества Гафура Гуляма и его широкому продвижению среди населения, особенно среди молодежи. Потому что в произведениях

Гафура Гуляма отражены права и свобода человека.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ/ REFERENCES

1. Указ Президента Шавката Мирзиёева от 26 марта 2021 г. «О мерах по коренному совершенствованию системы духовно-воспитательной работы».
2. Мирхайдаров Х., Тарих, тафаккур ва образ // Уч. зап. гуманитар, науки.-Хужанд: 1988. № 1.-Б.210-226.
3. Эрмухаммедов, Абдусамад Норматович. Поэтическая фигура талмех в узбекской поэзии XX века, диссертации 2004 года Хужанд,
4. Гафур Гулям. Стихи Гафур Гулям Стихи и поэзия. Издательство: Художественная литература. Москва Год издания: 1971 [livelib.ru: https://www.livelib.ru/author/361598/top-gafur-gulyamov](https://www.livelib.ru/author/361598/top-gafur-gulyamov)
5. Итог. Стихи последних лет Гафур Гулям Стихи и поэзия Издательство: Художественная литература. Москва Год издания: 1983 <https://www.livelib.ru/author/361598/top-gafur-gulyamov>
6. Избранная лирика Гафур Гулям Стихи и поэзия 1 1 Издательство: Молодая гвардия Год издания: 1966 <https://www.livelib.ru/author/361598/top-gafur-gulyamov>
7. Гафур Гулям. Айбек. Стихотворения Айбек Стихи и поэзия Издательство: Детская литература. Москва Год издания: 1985

**РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА - ЯК
ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК МЕНЕДЖМЕНТУ
В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Токарева Валентина Іванівна

д.держ.упр., професор

Василевич Віолетта Юрїївна

аспірант

Донецький державний університет управління

м. Маріуполь, Україна

Анотація: В будь-якій організації в процесі здійснення її професійної діяльності, у тому числі й в юридичній, неминучі міжособистісні комунікації співробітників, які передбачають обмін комунікаційною інформацією. Таким чином, останнім часом зростає значення психологічних знань в процесі комунікаційного спілкування між працівниками, як одного з напрямлень менеджменту в юридичній діяльності. В даній статті розкриті вимоги до формування комунікативної компетентності юриста-менеджера, надано визначення її основним компонентам та зроблено висновок, що для розвитку комунікативної компетенції юристу необхідно впорядковувати свою професійну діяльність та підтримувати необхідний рівень психологічного контакту з оточуючими.

Ключові слова: комунікативна компетентність юриста, компетенція, менеджер, юрист, професійна діяльність, психологія, комунікативні компоненти.

Сучасний менеджмент в юридичній діяльності неможливий без розвитку комунікативної компетенції юриста, адже перш ніж управляти організацією, необхідні знання з управління персоналом та вміння формувати кадрову політику. Тому, втілення психологічних знань (комунікативної компетенції та

психології спілкування), як одного з напрямлень менеджменту в юридичній діяльності, є дуже важливим.

Досягнути певних цілей та отримати бажаний результат можливо лише при ефективному управлінні будь-якою діяльністю, яка включає в себе процес планування, організації, контролю, та забезпечує підтримку певної системи в заданому стані або її удосконалення. Крім того, для управління важливі не тільки теоретичні знання, отримані у процесі навчання, але й практичні навички управління людськими ресурсами. Робота будь-якого управлінця пов'язана з постійною взаємодією з людьми та від комунікативної компетентності менеджера залежить його здатність адекватно та швидко знаходити правильні рішення.

Юрист-менеджер у своїй професійній діяльності виконує чотири функції – планування, організація, лідерство, контроль, а компетентність в питаннях комунікацій і психології людських відносин та управління людськими ресурсами характеризують його як ефективного менеджера.

У зв'язку з тим, що юрист-менеджер є організатором ефективного управління та якості в професійній юридичній діяльності, до нього пред'являються високі вимоги, серед яких, зокрема: вміння керувати, навчати та слухати (вислуховувати); мовна (комунікативна) культура; спостережливність до проявів почуттів, характеру людини, його поведінки та вміння в думках представити її внутрішній світ; вміння вирішити нестандартні ситуації, які виникають у професійній діяльності тощо.

Уміння працювати з людьми – найважливіша якість, яка має бути сформована у кожного юриста [1, с. 313]. Сучасні вимоги до особистості та змісту професійної діяльності юриста припускають сформованість у нього професійних та особистісних важливих якостей, а також професійної компетентності, у тому числі її комунікативної складової.

Професійна діяльність юриста супроводжується виконанням різних дій, таких як: спілкування з громадянином, який звернувся за допомогою; юридичне консультування; профілактична бесіда; адміністративний аналіз

правопорушення; в ході проведення розшукувальних операцій – опитування, допит, очна ставка та ін. В кожній із наведених дій відображені особливості професійної діяльності юриста [2, с. 232].

Виходячи із особливостей професійної діяльності юриста, зазначених вище, завдання його діяльності визначають на основі правового підходу, що передбачає формування достатньо повного уявлення про те, що повинен робити юрист, які матеріали він повинен підготувати і в яких ситуаціях, кому вони повинні бути надані для ознайомлення, якими мають бути результати юридичної діяльності тощо [3, с. 27].

Багато науковців у своїх працях досліджували психологічні особливості становлення професійної компетентності юриста, розглядаючи при цьому поняття «юридичної діяльності». На підставі узагальнення досліджень, зроблених В.Н. Карташовим, Б.І. Пугинським, Д.Н. Сафіуліним, В.В. Романовим, науковцем І.В. Івашкевич зроблено висновок, що у психологічній літературі юридичну діяльність переважно розглядають як жорстоке, регламентоване виконання всіма зобов'язаними щодо цієї діяльності особами встановлених законом процедур [4, с. 82].

Цікавою є думка А.Е. Жалинського, який вважає, що поняття «професійна діяльність юриста» має обов'язково відображати суб'єктність діяльності і водночас юридична діяльність має здійснюватися за певними законами [5, с. 45].

Характерним для всіх видів юридичної діяльності є те, що її основні підструктури (пізнавально-прогностична, організаційно-управлінська, виховна та комунікативна) притаманні і слідчій, і прокурорській, і судовій, і правоохоронній діяльностям. Залежно від особливостей того чи іншого виду діяльності, значущість кожної окремої підструктури дещо змінюється [1, с. 311].

Якщо розглядати складову комунікативної компетентності юриста, то слід виділити її особливості, такі як: оперативність щодо встановлення контактів, співробітництва, володіння вербальними (двосторонній мовний

обмін інформацією) та невербальними засобами спілкування (міміка обличчя, пози, жести, рухи тощо).

Науковець В.Л. Васильєв вважає, що комунікативний компонент в діяльності юристів є одним з домінуючих, а комунікативна діяльність – це найважливіша сторона юридичної професії, в якій можна виділити разові або постійні, що здійснюються в межах правової процедури або довільно, індивідуальні чи колективні, безпосередні або опосередковані контакти юриста з іншими фізичними особами з метою здійснення своїх професійних обов'язків [6, с. 375-376]. Таким чином, за допомогою спілкування юрист-менеджер здатен встановлювати і підтримувати необхідні контакти та має можливість вирішувати робочі питання організації.

На думку С. Вишневської комунікативна компетентність юриста охоплює наступні компоненти:

– *інформаційно-комунікативний*: комплекс юридичних знань (правових і нормативних актів); знання психології особистості, професійного спілкування та міжособистісної взаємодії; орієнтування у професійних ситуаціях щодо реалізації прав і свобод громадян; здатність до самоаналізу та самопізнання);

– *афективно-комунікативний компонент*: система цінностей особистості; система соціальних настановлень; уміння та навички управління емоційним станом, здатність до саморегуляції; система ставлень особистості, досвід міжособистісного, професійного спілкування та правових стосунків; здатність до емпатії);

– *регулятивно-комунікативний компонент*: уміння та навички комунікативної діяльності майбутнього юриста, засновані на правових відносинах; оволодіння техніками спілкування; вміння та навички вербальної та невербальної взаємодії; вміння та навички конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях і ситуаціях когнітивного дисонансу) [7].

Таким чином, зміст та компоненти комунікативної компетентності юриста безпосередньо залежать не тільки від основних параметрів його професійної діяльності, але й від бажання самого юриста спілкуватись з

оточуючими, вміння надати правильну оцінку професійній ситуації спілкування та організувати сам комунікативний процес спілкування.

Слід зазначити, що вміння демонструвати певні якості сформованої комунікативної компетентності, зокрема, високу мовну культуру, відіграє велику роль в комунікативній компетенції юриста, адже у своїй професійній діяльності останній повинен користуватися мовними знаннями, грамотно та доступно викладати свої думки, постійно здійснювати своє професійне та загальнокультурне вдосконалення. Крім того, юристу необхідно вміти організувати контакт з клієнтом або з колегою, керівництвом тощо (міжособистісна комунікація).

У зв'язку з тим, що юридична професія відноситься до соціономічного типу та юрист при здійсненні своїх повноважень спілкується і взаємодіє з різними людьми, які мають різний соціальний статус, рівень освіти тощо, важливим для юриста-менеджера є комунікативна толерантність – здатність без агресії та зайвих емоцій сприймати думки іншої особи, якщо ці думки відрізняються від його власних, коректно реагувати на особливості поведінки та зовнішність оточуючих його людей.

Комунікативна толерантність є важливою складовою професійної діяльності юриста та означає ступень прийняття особистістю несхожості співрозмовника, яка розкривається в своєрідності поведінки і особливості суджень, а рівень професійної толерантності проявляється у відносинах до різних типів людей, з якими юристу доводиться мати справу за родом своєї діяльності. Робимо висновок, що комунікативна толерантність є основою для формування усіх видів толерантності та проявляється у певному стилі поведінки у професійній діяльності юриста. Недоліки, які мають місце у цій діяльності, перешкоджають особистісному зростанню юриста та не дають йому вирішувати поставлені професійні завдання. Від комунікативної культури людини залежить результативність її діяльності не тільки у суспільній сфері, але й у професійній. Таким чином, при здійсненні професійної юридичної діяльності виникає потреба у сучасних юристах-менеджерах, здатних до

розвитку своїх особистих якостей, професіоналізму, які вміють використовувати свої природні можливості, розвивати загальну та комунікативну культуру.

Ефективність результатів роботи завжди обумовлюється саме співвідношенням професіоналізму юристів-менеджерів та їх комунікативною компетентністю. На жаль, не всі юристи-менеджери мають необхідний рівень комунікативної компетентності, в результаті чого виникає протиріччя між високими вимогами, які висуваються до їх професіоналізму, та недостатнім рівнем розвитку їх комунікативної компетенції.

Комунікація буде продуктивною, якщо її будувати на підставі професійного інтересу та взаєморозуміння. Адже юрист-менеджер повинен вміти вирішувати конфліктні ситуації, уникати агресивного відношення до підлеглих йому працівників та колег. Тільки у разі прояву комунікативних здібностей (доброзичливого ставлення до колег та терплячого ставлення до деяких їх недоліків, вміння враховувати інтереси колективу та ін.) можливо ефективно управляти колективом. Слід зазначити, що ефективність юридичної діяльності в багатьох випадках залежить від належної організації праці з боку керівників юридичних служб, які забезпечують чіткий ритм та злагодженість в роботі всієї організації, здійснюють контроль за якістю надання юридичної допомоги, сприяють створенню гарного психологічного клімату у колективі та втіленню методів менеджменту в роботу підлеглих їм працівників. Комунікація у даному випадку є важливим способом організації управління в організації та з її допомогою керівник вибудовує міжособистісні відносини.

Керівник юридичної служби більше половину свого робочого часу витрачає на комунікації, тому що обмін інформацією використовується у всіх видах його управлінської діяльності та є сполучним процесом. Таким чином, для керівників юридичних служб комунікативна компетентність та психологія людських відносин є важливими напрямками менеджменту та складають блок системи управління і відіграють першочергову роль.

Принципи менеджменту, яким повинен користуватись керівник

юридичної служби для ефективного управління підлеглими працівниками та якісного виконання професійних обов'язків, включають в себе орієнтацію на специфіку роботи організації, лідерство з боку керівника, залучення персоналу до процесу роботи, постійне поліпшення виконуваної роботи, прийняття вірних управлінських рішень, взаємовигідні відносини зі сторонніми юридичними особами, клієнтами та ін. Неможливо досягнути загальних цілей організації без певного спонукання підлеглих працівників до роботи. Керівник повинен усвідомлювати свою роль комунікатора взаємовідносин у трудовому колективі, адже він є головним партнером по комунікації для своїх підлеглих працівників, а неефективні комунікації можуть стати головною причиною виникнення проблем в управлінні підлеглими йому працівниками.

У теперішній час також необхідно враховувати тенденції зміни змісту діяльності сучасних юристів-менеджерів, тому що найбільш професійними вважаються працівники, які не тільки вміють якісно та швидко виконувати поставлені задачі, а й вміють швидко адаптуватись до постійних змін в їх професійній діяльності, проявляючи при цьому високі комунікативні якості.

З метою виконання спільних завдань керівнику необхідно створити відповідну робочу обстановку для прийняття рішень та розвитку відносин, наприклад, у разі виникнення конфліктних ситуацій, формувати систему управління трудовою адаптацією підлеглих юристів, яка дозволить знизити плинність кадрів, підняти рівень виконання посадових обов'язків працівниками, сформувавши схему трудових відносин, націлену на ефективну роботу та професійний зріст.

Висновки: У сучасному менеджменті управління людськими ресурсами юрист-менеджер повинен мати не тільки певний рівень освіти та досвід роботи, а ще представляти суть комунікаційного процесу та володіти добре розвиненим вмінням усного та письмового спілкування, бути психологічно підготовленим та вміти знаходити компроміс в ситуаціях, які виникають в процесі якісного надання юридичних послуг і отриманням фінансових результатів. Крім того, останній повинен вміти відчувати настрій співробітників та намагатися

знижувати рівень конфліктності в колективі.

Враховуючи особливу специфіку юридичної галузі та сучасні умови роботи юридичної служби, комунікативну компетентність юриста ми охарактеризуємо як вміння у процесі здійснення професійної юридичної діяльності вступати в комунікацію з різними людьми (керівництвом, колегами, сторонніми особами тощо) та встановлювати з ними контакт, взаєморозуміння, підтримувати певний психологічний зв'язок та ін.

Робимо висновок, що розвиток комунікативної компетенції юриста-менеджера неможливий без його здатності до комунікативної впорядкованості своєї професійної діяльності, вміння професійно спілкуватись для досягнення поставлених цілей організації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Романов В.В. Юридическая психология [Текст] / Владимир Владимирович Романов. – М. : Юрист, 2000. – 488 с.
2. Івашкевич І. В. Особливості юридичної діяльності та структура професійної компетентності фахівця [Текст] / І. В. Івашкевич // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Талком, 2016. – Т. 9, вип. 9. – С. 231–241.
3. Бражникова А. Н. Развитие профессионально значимых качеств юриста : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Антонина Николаевна Бражникова. – Ставрополь, 2000. – 198 с.
4. Івашкевич І. В. Особливості професійної діяльності юриста та структура його професійної компетентності [Текст] / І. В. Івашкевич // Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». Сер. «Психологія і педагогіка». – Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2016. – Вип. 3. – С. 79–93.
5. Жалинский А. Э. Основы профессиональной деятельности юриста [Текст] / Альфред Эрнестович Жалинский. – Смоленск, 1995. – 415 с.

6. Васильев В.Л. Юридическая психология [Текст] / Владислав Леонидович Васильев. – М. : Юридическая литература, 1991. – 464 с.

7. Вишневская С. Л. Коммуникативная компетентность юриста и особенности её формирования / С. Л. Вишневская // Психология системного функционирования личности : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2004. – С. 68–70.

**КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗНАННЯ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ У
РОБОТІ СЛІДЧОГО**

Яремчук Вікторія Олегівна

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник лабораторії

“Використання сучасних досягнень
науки і техніки у боротьбі зі злочинністю»

Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності

імені академіка В.В. Сташиса

Національної академії правових наук України

м. Харків, Україна

Анотація. Змагальний кримінальний процес потребує від слідчого постійного збільшення ефективності та результативності своєї роботи. Впровадження до технічних знань нових галузей неминує призводити і зміни у формуванні системи криміналістичних знань. Науки динамічні. І для слідчого є потреба постійно вдосконалюватися, слідкуючи за інноваціями щодо науково-технічних засобів.

Ключові слова: змагальний кримінальний процес, криміналістика, криміналістичні знання, науково-технічні засоби, слідчий, розслідування

Суттєву допомогу у використанні науково-технічних засобів надає спеціаліст. Саме він надає суттєву допомогу у застосуванні науково-технічних засобів.

При анкетуванні нами судових експертів на запитання «Для надання якої допомоги Вас залучали до проведення слідчих (розшукових) дій?» вони відповіли: для допомоги у виявленні, вилученні й фіксації доказів – 76,9%; для допомоги по використанню науково-технічних засобів – 60,9%; для накреслення схем, планів, креслень при проведенні слідчої (розшукової) дії або

для допомоги слідчому при складанні ним протоколу слідчої (розшук) дії – 23,1% та ін. Як бачимо, найчастіше запрошують спеціалістів для надання саме допомоги щодо використання науково-технічних засобів і криміналістичних знань.

Слід сказати, що узагальнивши точки зору вчених, можемо виокремити такі види допомоги спеціаліста щодо використання криміналістичних знань та науково-технічних засобів у процесі проведення слідчої (розшукової) дії в умовах змагального кримінального процесу: організаційно-технічну, що поділяється на такі підвиди: організаційна – допомога слідчому у плануванні використання складних технічних пристроїв чи приладів; участь спеціаліста у плануванні використання можливостей пересувної криміналістичної лабораторії та ін.; підготовча допомога слідчому – відбувається при організації проведення окремих слідчих (розшукових) дій з використанням криміналістичних знань щодо планування застосування науково-технічних засобів та приладів; технічна, полягає у допомозі з виявлення, вилучення і фіксації доказів, що передбачає використання криміналістичних знань, у застосуванні науково-технічних засобів (приміром, фотографування при огляді місця події чи обшуку), у накресленні планів, у складанні протоколу слідчої (розшукової) дії. Здійснення фотозйомки, відео- і звукозапису слідчої (розшукової) дії доцільно доручати саме спеціалістові, який вміло використовує науково-технічні засоби та оперує криміналістичними знаннями.

Висновки. Отже, застосування науково-технічних засобів не може відбуватися без використання криміналістичних знань стосовно можливостей слідчого і спеціаліста по роботі з певними приладами та пристроями в процесі виявлення, фіксації та вилучення речових доказів, слідів.

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВДРУЖНОСТІ НАЦІЙ (ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Ярова Діана Валеріївна

студентка Інституту права КНУ ім. Т. Шевченка

Левчук Марія В'ячеславівна

науковий керівник,

к.юр.н., доцент кафедри теорії та історії права та держави

Інституту права КНУ ім. Т. Шевченка

Сучасне становище світу характеризується послабленням економічних, соціальних та культурних кордонів між державами, що у свою чергу утверджує тенденції глобалізації та інтеграції. Це й не дивно, адже, з одного боку, глобальні проблеми, що постали перед людством: екологічна криза, тероризм, розповсюдження ядерної зброї тощо — а з іншого, прагнення усіх держав до миру, прогресу та процвітання зумовили необхідність кооперації та співпраці різних країн світу. Усі ці процеси безпосередньо впливають на формування загальнолюдських цінностей, які знаходять своє вираження в принципах діяльності як різних країн, так і міждержавних утворень.

Зважаючи на те, що держави-члени Співдружності націй походять з шести континентів світу, знаходяться на різних етапах економічного розвитку, а їхнє населення включає народи різних рас, мов та релігій [1], інтерес до зазначеного міждержавного об'єднання постає з новою гостротою.

Остаточно актуалізує обрану тему той факт, що цілі Співдружності націй: подолання бідності, якісна освіта, економічне зростання тощо — є пріоритетними й для України, а цінності та принципи, що проголошені в Хартії Співдружності націй 2012 року: демократія, права людини [2] — можуть виступати орієнтирами для внутрішньої та зовнішньої політики. Відтак, робота має не лише історико-теоретичне значення, а і яскраво виражену актуальність.

Співдружність націй уже протягом довгого часу постає предметом уваги багатьох дослідників, серед яких: В. Василенко, Є. Єфимова, О. Зайцева, О.

Сумина та інші. Однак, зазначена проблематика настільки багатогранна, що й досі привертає увагу науковців.

Відповідно до Сингапурської Декларації 1971 року Співдружність націй — це добровільна асоціація незалежних суверенних держав, які ведуть самостійну політику, однак консультуються та співпрацюють заради спільних інтересів своїх народів та просування міжнародного порозуміння і миру в усьому світі [1]. В основу діяльності Співдружності націй покладені загальнолюдські цінності та принципи, які завдяки своєму абстрактному характеру є придатними для застосування усіма державами в незалежності від їхньої правової сім'ї. Крім того, завдяки своїй універсальній природі такі керівні положення виступають з'єднувальним елементом між різними правовими системами та між міжнародним та національним правом. Першою спробою ж нормативного закріплення загальнолюдських принципів для Співдружності націй стала Сингапурська Декларація 1971 року.

Так, у зазначеному акті було проголошено рівність прав усіх громадян у незалежності від раси, кольору шкіри, віросповідання або політичних переконань. Особливу увагу було приділено расовим упередженням: їх було визнано “небезпечною хворобою, що загрожує здоровому розвитку людського роду”, а расову дискримінацію - “абсолютним злом суспільства” [1]. У зазначених положеннях ми можемо бачити фактичне втілення ідеї рівності, яка виражена принципом недискримінації.

Не менш важливим є нормативне визнання принципу індивідуальної свободи, який знайшов своє вираження у положеннях, що стосуються впливу населення на управління суспільством. Так, у Декларації зазначено про невід'ємне право громадян шляхом вільного та демократичного політичного процесу брати участь у формуванні суспільства, в якому вони живуть [1]. Фактично це є втіленням позитивної свободи («свободи на»), під якою розуміють можливість особи вчиняти певні дії. Крім того, у цьому ж акті країни Співдружності націй заявили про намір створювати та просувати інститути представницького народовладдя, що, з одного боку, говорить про визнання

необхідності впливу населення на кінцевий результат будь-якого політичного процесу, а з іншого — про бажання урядів сприяти втіленню в життя ідеї вільного вибору.

Також у Декларації ми можемо бачити вираження принципу справедливості. Зазначена засада розкривається як у положеннях, що стосуються подолання бідності та зменшення розбіжностей між добробутом різних країн, так і в пунктах, що торкаються налагодження міжнародної торгівлі, яка згідно із зазначеним актом повинна будуватися на засадах чесності та справедливості.

Окрім цього, у Сингапурській Декларації 1971 року було проголошено, що держави-учасниці підтримують діяльність Організації Об'єднаних Націй та її прагнення до налагодження миру та зменшення напруги серед націй. Останнє у свою чергу є фактичною вказівкою на принцип гуманізму.

Остаточне ж затвердження принципів та цінностей відбулося завдяки прийняттю Хартії Співдружності націй у 2012 році. Цікаво відмітити, що в цьому акті було дещо розширено саму дефініцію Співдружності націй. Так, у кінці було додано ще й те, що асоціація “може впливати на міжнародне суспільство в інтересах усіх членів через просування загальних принципів та цінностей” [2].

Важливість вище вказаної Хартії полягає ще й у тому, що в ній уперше було нормативно закріплено ціннісний характер принципів. Так, фактично кожне керівне положення виступає як суспільно важливе уявлення, яке виражає загальні ідеали держав-учасниць Співдружності націй. Розглянемо ж більш детально проголошені принципи та цінності.

1. Демократія. Знаходить своє вираження в праві осіб брати участь у політичних процесах, які торкаються або їхніх інтересів, або загалом суспільства, в якому вони живуть. Що важливо: у Хартії зазначено про визначальну роль уряду, політичних партій та недержавних організацій у просуванні демократичної культури та про безпосередню відповідальність вказаних акторів перед суспільством.

2. Права людини. Цим принципом було вказано на прихильність Співдружності націй до захисту та просування особистих, політичних, економічних, соціальних та культурних прав усіх осіб без будь-яких винятків, що базуються на дискримінації. До того ж, було визнано, що ці права є “загальними, неподільними, взаємопов’язаними та не можуть реалізуватися вибірково” [2].

3. Міжнародний мир та безпека. У Хартії закріплено прагнення держав-учасниць до підтримки миру та роззброєння. Важливість цього принципу полягає в тому, що країни Співдружності націй слідом за Організацією Об’єднаних Націй нормативно засудили тероризм та піратство в незалежності від форми, території, на якій це відбувається, або особи, яка це вчиняє. Крім того, держави взяли стратегічний курс на викорінення цих явищ із суспільного життя населення.

4. Терпимість, повага та порозуміння. Країни Співдружності націй визнали зазначені принципи-цінності такими, що є необхідними для підтримки різноманіття, яке покладено в основу діяльності міждержавного об’єднання.

5. Свобода самовизначення. Зазначене положення розкривається через налагодження мирного та відкритого діалогу між усіма членами суспільства, з можливістю при цьому кожного з них самовиражатися в межах свого суб’єктивного права. Важливу роль у реалізації цього принципу відповідно до Хартії відіграє медіа, яка, з одного боку, повинна бути вільною, а з іншого — відповідальною перед громадськістю.

6. Поділ влади. Підтверджуючи світові стандарти політичного життя, країни Співдружності націй визнали необхідним традиційний поділ влади на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову. Відповідно до Хартії саме такий розподіл влади буде сприяти утвердженню верховенства права та прав людини й становленню гарного керівництва.

7. Верховенство права. Зазначене положення буде сприяти становленню обмеженого та підзвітного уряду, що у свою чергу є важливим для захисту населення Співдружності націй. Крім того, у Хартії вказано, що для

забезпечення принципу верховенства права необхідна незалежна, неупереджена, чесна, компетентна судова влада та незалежна, ефективна, спроможна правова система.

8. Гарне керівництво. Вказаний принцип передбачає створення прозорого та підзвітного громадськості політичного механізму та викоренення із суспільного життя системної та систематичної корупції.

9. Сталий розвиток. Країни Співдружності націй розглядають зазначений принцип як умову, що є необхідною для зменшення бідності та подолання екологічної кризи. Крім того, економічний та соціальний прогрес згідно з Хартією повинен сприяти утвердженню сталості демократії. Розуміючи сучасні розбіжності в стандартах життя, держави-учасниці взяли курс на налагодження міжнародної торгівлі на засадах справедливості, однак, зважаючи при цьому й на особливі вимоги маленьких держав та країн, що розвиваються.

10. Захист навколишнього середовища. Країни Співдружності націй відмітили, що збереження навколишнього середовища є основою сталого розвитку суспільства. Розуміючи, що екологічна проблема вже вийшла за межі окремої території, держави-учасниці визнали необхідність кооперації та спільних дій для захисту та збереження природної екосистеми.

11. Доступ до охорони здоров'я, освіти, харчування та житла. У зазначеному принципі розкривається прагнення держав до загального добробуту. При цьому в Хартії вказується на те, що харчування повинно бути достатнім, поживним та відповідати стандартам національної продовольчої безпеки.

12. Гендерна рівність. У Хартії вказаний принцип не розкривається надто детально, однак рівність як цінність виступає знов ж таки як передумова сталого розвитку та найбільш яскраво виражена в питаннях освіти для дівчат.

13. Важливість молоді для Співдружності націй. Держави-учасниці визнали керівну роль молоді в просуванні ідей розвитку, миру та демократії. Країни впевнені, що подальший успіх міждержавного об'єднання повною мірою залежить від прихильності молодих людей до зазначених принципів та

їхньої готовності до просування цінностей Співдружності націй. З приводу на це, уряди міждержавного утворення визнали необхідним брати активну участь у створенні можливостей для працевлаштування та розвитку підприємницької діяльності серед молоді.

14. Визнання потреб маленьких держав. Розуміючи, що Співдружність націй є об'єднанням держав різного економічного рівня, розвинуті країни визнали необхідним підтримувати маленькі держави та країни, що розвиваються. Особливо це стосується питань економіки, енергетики, зміни клімату та налагодження стандартів безпеки.

15. Визнання потреб слабких держав. Цим принципом держави-учасниці підтвердили важливість співпраці задля надання негайної допомоги найбільш бідним та слабим країнам з метою захистити людей, які перебувають у найбільшій небезпеці.

16. Роль громадського суспільства. Країни Співдружності націй розглядають громадське суспільство як безпосереднього партнера в просуванні та підтримці своїх цінностей та принципів, включаючи свободу асоціацій та мирних зборів.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що Співдружність націй є добровільним об'єднанням незалежних суверенних держав, яке ґрунтується на спільних цінностях та принципах, які мають абстрактний та універсальний характер, завдяки чому можуть бути застосованими в правових системах усіх країн-членів. Уперше нормативне закріплення принципів відбулося в 1971 році, коли було затверджено Сингапурську Декларацію. На цьому етапі керівні положення були переважно загальнолюдськими: принцип рівності, свободи, справедливості та гуманізму. Остаточне ж затвердження керівних положень пов'язано з прийняттям Хартії Співдружності націй. У зазначеному акті було проголошено 16 принципів, які мали яскраво виражений цінносний характер, серед них: демократія; права людини; міжнародний мир та безпека; терпимість, повага та порозуміння; свобода самовизначення; поділ влади; верховенство права; гарне керівництво; сталий розвиток; захист навколишнього середовища;

доступ до охорони здоров'я, освіти, харчування та житла; гендерна рівність; важливість молоді для Співдружності націй; визнання потреб маленьких держав; визнання потреб слабких держав; роль громадського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Singapore Declaration of Commonwealth Principles 1971. Text : Singapore Declaration.pdf (thecommonwealth.org)

2. The London Declaration of the Commonwealth Prime Ministers, April 28, 1949. Text : <https://thecommonwealth.org/sites/default/files/history-items/documents/London%20Declaration%20of%201949.pdf>

3. Ярова Д. В. Загальнолюдські принципи права та їхнє нормативне закріплення в законодавстві України. *Доктринальна основа формування професійного правника* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2021. С. 348-355.